

No 357 Recd 2-11-22

4-20-22
mid-

મી સી-સી રી ઝ.

મા-બાપની સેવા

શાંત મંદિર.

૨૦૧૦૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૧૦૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મિત્ર-૧૦૧ ૨૦૫૧

વિષય ૫૪૨૨

ગુરુ ! આપના ચરણે !

જે નિશાળામાં “મા-બાપની સેવા” વીશે ઉત્તમ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, તે શાળાઓના આગળ થઈ ગએલા મા-બાપ તુલ્ય માર્સ્ટરોની લલી યાદ ચાલુ હોજે !

જે શાળાઓમાં હાલ “મા-બાપની સેવા” વિષે ઉમદા બોધ અને અસરકારક ઉપદેશ આપવામાં આવે છે, તે શાળાઓના હાલના ગુરુ શિક્ષકોને લલી દુવા હોજે !

મા-બાપની સેવા શિખવીને બચ્ચાંઓને મીનોઈ તથા ગેતીને લગતા ઉત્તમ સબકો આપીને જે ગુરુઓ અજ્ઞાન બાળકોને જ્ઞાનવાન બનાવે છે, તેઓ આખી જગત ઉપર નહીં વેણવી શકાય એવા ઉપકારો કરે છે, તેમને મહારા નમસ્કાર !

એવા ‘મા-બાપ જેવા શિક્ષકો આ પુસ્તક પોતાના શિષ્યોને અવારનવાર વાંચી સંભળાવી શુદ્ધ સંસારનું બચ્ચાંઓને ભાન કરાવશે, તેઓ ઉપર જગતના લોકોના આશિર્વાદ ઉતરજે !

કેળવણી ખાતાંઓ સ્થાપીને, જ્ઞાન મંદિરો બાંધીને, જેઓએ બચ્ચાંને પોતાના માત પિતા તરફ લક્ષ્મીભાવ રાખનારાં બનાવ્યાં છે, તેઓનાં અશે રૂહોને અમારી નેમાજ હોજે !

જે દીકરાંઓ પોતાનાં મા-બાપની સેવા કરતાં હશે, અને હવે પછી આ કેતાબ વાંચ્યાથી જેઓ મા-બાપ તરફ બહેસાંની બતાવી તેમની આજ્ઞા ઉઠાવી, નીમકહલાલ રહી, તેમનાં ઘડપણના, અશક્તિના અને નબળા વખતે તેમની સેવા ચાકરી કરી પોતાનાં મા-બાપને સંતોષીને, ખુશાલ બનાવે, તેમનું ખુદા હુમેશાં લલુ કરે ! મા-બાપ વખાં છોકરાંનું ઈશ્વર કલ્યાણ કરે ! મા-બાપની સેવાનું જ્ઞાન ફેલાવનારાં સર્વનું પ્રભુ શુભ અને સાડું કરે !

સર્વનો દાસ,

D-in the Diamonds.

સંસાર સુખનાં પુસ્તકો.

સંસાર સુખનાં અને સંસાર સુધારાનાં તથા દુઃખી સંસારને શાંતિ આપનારાં મી० શેા० મં દેશાઈનાં નીચલાં પુસ્તકો ખરીદવાની ખાસ લલામણ કહું છું. વી. પી. તથા પોસ્ટેજ દરેક પુસ્તકનું જૂદું લેવામાં આવશે.

૧-“બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે ?”	કિંમત રૂ. ૧-૦-૦
૨-“મહારા ઢિકરાને !”	” રૂ. ૧-૦-૦
૩-“સાદી બંદગીની શોક—
દેશનની ફિસિયારી.”	સાદી.... રૂ. ૧-૮-૦
કપડાંની ... રૂ. ૨-૦-૦
૪-“સલુકની માતા.”	સાદી... રૂ. ૧-૮-૦
કપડાંની... રૂ. ૨-૦-૦
૫-“દુઃખીને દિલાસો” ૫૬ ભાગ. દર ભાગના	રૂ. ૦-૪-૦
૬-“પારસી વિષયો.”	રૂ. ૧-૦-૦
૭-“દાદારજીની દરબાર.”	રૂ. ૦-૪-૦
૮-“ગંજે શાયરાન.”	રૂ. ૩-૦-૦
૯-“મા-બાપની સેવા.” (ખીજી આવૃત્તિ.)	રૂ. ૧-૦-૦
૧૦-“સંસારને સુકાની”—એટલે બાપ
બનવાનો દુન્નર.	રૂ. ૨-૦-૦
૧૧-“ખંદો અને બંદગી”	રૂ. ૨-૦-૦

“બંદગીનું બળ અને ફળ.”

નાં. ૧૦ તથા નાં. ૧૧ વાળાં ઉત્તમ પુસ્તકો છપાય છે તે થોડા વખતમાં બહાર પડશે. આગમચથી નામ નોંધાવનારાંને અડધી કિંમતે રૂ. ૧-૦-૦ માં મળશે.

સેવક,

બેહરામજી મનચેરજી દેશાઈ,

સ્ટેશન રોડ-નવસારી.

મા-બાપની સેવા.

(આવૃત્તિ બીજી.)

રચનાર,

શો. મં. દેશાંત.

કેમ ફરી માબાપ તમારો, વર્ણું હું ઉપકાર;
 શુષ્કન નથી મુજ પાસ માનવા, ઘટતો તમ આભાર.
 ગર્ભવાસ નેવ માસ રહી, માતાએ પાચું રક્ત;
 હું જ સોગ્રીને દીધો મુજને, માનવનો અવતાર.
 થેડી મુજની ખિમારીથી, પામ્યાં તમ બહુ દુઃખ;
 ધીર ધરી આરામ ન કીધો, ખમી ખેર્યનો માર.
 દીધું ભોજન સાડું સોળું, પોતે વાસી ખાઈ;
 શીતલ ભોંયપર પડી સેજ, મુજ કાજ સહુ તૈયાર
 દરદી નમ્રણાં લુલાં પણ, પ્રીતે પાટ્યાં ફરજંદ;
 ખાંપણને ખુબસુરતી લેખી, કમી કીધો નહીં પ્યાર.
 કરજ કરીને દુઃખડાં દેખે, મુજ કેળવણી કાજ;
 પેટે પાટા ખાંધી શીખવે, આ સંસારી સાર.
 અંત સમે ધન માલ આયતા, આપી છોડે પ્રાણ;
 જે જમાવ કીધાં નીશઢીન બહુ. ઉંચકી દુઃખના ભાર.
 મિત્ર સગાં ને બીજાં રડાશે, કબુ ગરજને કાજ;
 સાચ નિભાવે માતપીતા તો, બુઢો આ સંસાર.
 ખૂસાં ફરજદોથી પામી, અપજશ ને અપમાન;
 તેનાં પણ દુઃખમાં દુઃખ દેખી. રહે બાર ખેતર.
 જે માબાપને નમે તે, પેટ ભરીને જમે ફિરોજ;
 જે દીલ દુઃખવે તેનો અંતે, થશે દોજખે ઠાર.

નવસારી.

(પ્રત ૧૦૦૦)

ઈ. સ. ૧૯૨૨

કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

આ પુસ્તક મી. હરગોવિન્દાસ હરકીશનદાસે સુરત-થી “અંલિકા વિજય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ”માં-અરાનપુરી ભાગોળ આગળ મી. શોરાબજી અનંચરજી દેશાંતને માટે છાપ્યું છે, અને કંપની નવસારીમાં પ્રગટ કર્યું છે, તા. ૫મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી કૌપીરાઈ-સંગ્રહ
૧૦૧૦૬

૫૪૨૨

“ મા-આપની સેવા ” માટે અભિપ્રાય.

“ માઆપની સેવા અને તેઓ તરફનો ભક્તિમય આગ્રહ કેવો મનપ્રિય અને ધર્મના રીવાજ મુજબ કેટલો આગેવાન હોય તેના બોધકારક દાખલાઓ મી. દેશાઈએ પોતાના આ અતિ ઉપયોગી પુસ્તકમાં ખંત સહિત રજુ કર્યા છે. દરેક ઘર તેમજ લાયબ્રેરી માટે આ પુસ્તક જરૂરનું છે. ” (જ્ઞાન વર્ધક.)

“ ગરીબ મોતપિનાના દીકરાઓ, આપની મહેનત મળુરીના પદસિ વડે ઉચ્ચ કેળવણી લઈ વક્રીસ આરીસ્ટર થવા પછી પોતાના ગરીબ માત પીતાને કેવાં હીણું છે, તેઓને પોતાના માતપીતા તરીકે સ્વીકારતાં કેવા શરમાય છે અને તેઓની સાથે એકજ મકાનમાં વસવાટ કરતાં કેવા અચકાય છે તેનો વર્ણનો હેવાઈ રજુ કરીને, તે ઉપરથી લેવા નંદાનો બોધ મી. દેશાઈએ અસરકારક ભાષામાં આ પુસ્તકમાં આપ્યો છે. ”

(જામે જમશેદ.)

અનુભવ-સંદેશ.

આપણે “મા બા છે” બહુ ઇચ્છે ત્યારથી મા-બાપનું “કહ્યું” કરવાનું, તેમને માન આપવાનું, તેમની આજ્ઞા પાળવાનું, ઘડપણે તેમની સેવા ચાકરી ઉઠાવવાનું, અને છેવટે તેમના સુખ પછી તેમના આત્માની ઉન્નતિ થાય એટલા સારૂ, જેના તેના ધર્મે ફરમાવેલાં ક્રિયા કર્મ કરી તેમના રૂવાનની ખુશનુદી કરવાનું શિક્ષણ આપણે મેળવ્યે ઇચ્છે ખરાં, પરંતુ તે પ્રમાણે આપણે જીવાનીનાં મદમાં એમલ કરતાં નથી. જીવાનીમાં મેં પણ મહારાં મા-બાપના ઘણાક હુકમો ઉપાસ્યા હતા; તેમનું હિતકારી “કહ્યું” માન્યું નોતું; પરંતુ અનુભવથી મહારી સંપૂર્ણ ખાતરી થઇ છે, કે જીવાન વયમાં આપણને સમજ પડતી નથી, જેથી તેમનું “કહ્યું” નહીં માનીને આપણે મોટપણે હાડછેડ અને હાડમાર પ્રધાન્યે ઇચ્છે. ખારીક અવલોકન કરીને મેં એજ સાર કાઢ્યો છે કે, જેમ મા-બાપના આશિર્વાદ તેમનાં બચ્ચાંને ફળે છે, તેમ તેઓના શ્રાપ પણ તેમનાં બચ્ચાંને નડે છે. મા-બાપની આજ્ઞામાં રહેવું, અને તેમનો દરજ્જો જાળવીને તેમની સાથે મર્યાદા, મલાજ, અને વિવેકથી વર્તવાથી તેમના આત્માની ખુશાલી આપણને ગુપ્ત રીતે કદચાણકારી નિવડે છે.

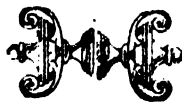
મા-બાપ તરફનો અદ્વય મલાજે અમારાં “દેશાઈ ખાંદાન” માં કેટલો બધો કડક હતો, તેની નોંધો આ ૨૦ મી સદીના લોકોને જો જણાવવામાં આવે તો તે માત્ર ગપસપની હસાહસ જેવુંજ લાગે. મૂને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો છે, કે અમારાં મા-બાપનો હુકમ, એ અમને “પાદશાહી ફરમાન” જેવડોજ અનિવાર્ય જણાતો હતો. મહારાથી કિંવા મહારા ભાઈઓથી, માંદગી જેવા અનિવાર્ય સબળ સિવાય, અમારા પિતાજી સમક્ષ અમારાથી કદી પણ એસી શકાતું નોતું!

સંવત ૧૮૫૬માં જીવલેણ બિમારીથી હું પટકાઈ પડ્યા પછી નવજીવન મેળવવા પામ્યો ત્યારે મહારાં માતાજીએ મહારા પાસે એ કબુલાતો કરાવી હતી. એક એ હતી કે; “આપણી દીનના દશતુરજી સાથે દુશમનાઈ નહીં રાખતાં એખલાસ રાખવો.” અને બીજી એ હતી કે; “ઘંખારમાં તહારે કદી પણ હામત કરાવવી નહીં!” પહેલી શરત મહને અશક્ય લાગી હતી, પરંતુ માતાનાં વચન મિથ્યા થતાં નથી. અશક્ય જણાતી વાત પ્રભુએ સહેજે શક્ય બનાવી દીધી. બીજી શરત વાંચનારને હસવા જેવી જણાશે, પરંતુ જેવી માતાની જેવી માન્યતા માતાપિતાની જે આજ્ઞામાં માન્યતા હોય તે આજ્ઞામાં તેમનાં બચ્ચાંનું

સુખ સમાયેલું હું માનું છું. અમારાં દેસાં કુટુંબનો અસલ “ખાંદાંની પોશાક” ૨૦ મી સદીમાં ચલાવી લેવાય એવો નહીં હતો. ડગલીને બદલે ડગલો, બેડાને બદલે બુટ, તુમાનને બદલે પાટલુન અને હાથે ખાંધેલી પાઘડીને બદલે બંધરી પાઘડી પહેરવી, એ વાતો અસલી વિચારના વડીલોને મનથી તો, જેમ જુના વિચારના મોહમેદ-નોના મનથી કોન્સ્ટેન્ટીનોપલમાંથી ખીલાફત ઉઠાવીને એશિયા ખંડમાં મૂકવા જેટલી ઉથલપાથલ કરાવનારી લાગતી હોવાથી, અમારા પિતાજીની આજ્ઞાનો ભંગ એટલા ઉપરથીજ થયો, કે મેં અસલી પોશાકમાં મેં કેટલોક ફેરફાર કરીને અવજા કરી ! અનુભવથી જણાયું છે, કે મા-બાપની આવી સહેજ અવજામાં પણ અસુખ સમાયું છે.

એક લેખક કિંવા એક વક્તા પ્રત્યે જે વાંચનારું કે શ્રોતાજનો ગુણબુદ્ધિ ધરાવતાં નહીં હશે તો તેમની કહેલી વાતોની તેમને કંઈએ અસર થવાની નથી; માટે મ્હારાં આ પુસ્તકમાં જે જે વાતો મેં કહી છે તે તે સત્યજ કહી છે એમ જ્યાં સૂધી અંતઃકરણ પૂર્વક તમે માનશો નહીં, અને શંકા લઈ જશો તો તમને મ્હારાં કહેલાં એક પણ વાક્યની અસર થવાની નથી. જે તમને મ્હારા પ્રત્યે ગુણબુદ્ધિ થાય તો મ્હારું આ સત્ય વચન છે કે; “મા-બાપની સેવા તમે જરૂર બાંધજો ! મા-બાપનું કહ્યું તમે જરૂર માન્ય રાખજો ! મા-બાપની આજ્ઞા એ ગુંડે આજ્ઞા છે એમજ તમે સમજજો !”

છેવટે, મ્હારાં પુસ્તકોને જાહેરમાં લાવવામાં મને ઉત્તેજન આપનારા ભાઈશ્રી દીનશાહ મેહેરવાન ધરાનીનો હું આ પુસ્તક માટે પણ આભાર માનું છું. તેમજ આ પુસ્તકની ઘણી માગણી થવા લાગી, અને ફ્રેન્સી-પ્રાઇસ (મન ગમતી કિમ્મત) લઈને પણ આપવા ઘણી માગણીઓ આવી પણ થોડાજ વખતમાં આ પુસ્તક ખપી જવાથી નિરાશ થવું પડ્યું. આથી કરીને મ્હારા ભાઈશ્રી રૂશતમજી બેજનજી રાનજીની ભારે લાગણી અને મહેનતથી સખી વળુદ બાઈ સાહેબ લીખાઈજી રૂશતમજી કંટ્રાક્ટરે ખીજી આવૃત્તિ છપાવી બહાર પાડવાને ઉત્તેજનનો ઉદાર હાથ લાંબાગ્યાથી ફરીથી સુધારા સાથે આ પુસ્તક છપાવ્યું છે. એ બન્ને મહેરબાનોનો હું અંતઃકરણની લાગણી સાથે આભાર માનું છું.

ઉપકારનો ઉલ્લેખ.

મહારા મરહુમ મંહેરભાન માયાળુ મુરખીજી
પિતાશ્રી જીવનજીને—
તેઓ તરફના હમારી તરફના અણહુદ ઉપકારો;
હમા પ્રત્યેના તેમના પવિત્ર ચાર,
દયાળુ દિલગુદો, અખંડ લાગણી
માટે.

નેકીથી પોતાનું અશોધથી ભરપૂર જીવન ગુમરીને
તે પરગજુ અને પરોપકારી જીવનમાં
જન્મેલા મુજના ભલા બહાલ.

પિતાજીના

અપાર, અગાધ, અને ઉંડા પ્રેમના પાંડની
અશોયાદમાં

આ

“મ.-બાપની સેવા” નું નાનકડું પુસ્તક
જે તેમના નામ કામને

બંધ બેસતું છે તે

પુણ્ય પ્રેમ, ખાલેશ લક્ષ્મીલાવ, અને ઉચ્ચ લાગણી સહિત
તેમની અસલિયાતને-તેઓની અસીલાતને-તેમના સદ્ગુણોને
એક હેતવંતી ધ્યાણી લેએ

અર્પણ કરી

તેમની એક બહાલી દીકરી દાખલ તેમનાં અશો રૂહને
નમન કરી

તેમના અશો આત્માને હમેશની શાન્તિ આપી

લીખાઇ જ રશતમજી મહેતા.

મરહુમ શ્રી: જીવનજી જાભારપજી મીસ્ત્રી

અપાઊમ અહુરમઝદ !

એહેસ્તનશીન જીવનજી જામારપજી મીઝીને—

આ પુસ્તક હું દિલોજનથી એટલાજ માટે અર્પણ કરું છું કે, હતા ત્યારે તો તે ગરીબીમાંથી ઉગી નિકળેલા નર, પરંતુ ખરીફ હારન જેવા ખખરદાર, રાજા લોજ જેવા ભોળા, અને રાજા વિક્રમ જેવા અસીલ ને યુનિયાદજદ હોવાથી, સેકંડો નબાપું નાવારસોના પણુ આપજ હતા. અસીલ સાથે અમલી હોવાથી, ધર જાણીને એમને આંગણે આવેલું કોઈ પણુ માગણુ ખાલી હાથે ગયું નથી. જો અશોને આશોદાદ આપતાં એમના હાથે નસોને દાન થતું તો એઓ કહેતા કે:

“ આપણું અધુરું કોઈ લૂંટી જશે, પણ નસીબ તો કોઈથી
લૂંટી જવાવાનું નથી ! ”

અવણુ જેવા મા-આપની સેવા ઉઠાવનારા, અને ગણેણ જેવા મા-આપ વખા સપુત તે તેઓ હતા. જરથોસ્તી મઝહબ ઉપર જન ફેશાન કરી ખુદા પાકની બંદગી ઉપર પ્રાણ કુર્યાન કરનારા તે તેઓ હતા. બંદગીની ફરજનું કરજ અદા કરવાની અરજ તેઓ પોતીકાં શું કે પારકાં શું, સર્વને કરતા. ધર્મ ક્રિયા ઉપરની સચળ શ્રદ્ધાને લઈને નાવરે મરાતેય કરાવવાનો શું, કે વંદીદાદ છજસને કરાવવાનો શું, તેમને એક જાતનો ધાર્મિક નાદ અને મિત્રોનું મજબૂત અસ લાગેલા હતા. હમદર્દી દુઃખી કુટુંબીઓને તેમજ ગરીબ હમદીનોને પણુ લગ્ન-નવજ્નેત જેવા શુભ પ્રસંગોએ, અને મોટા પોટના અશુભ અવસરોએ તેઓ જમણે હાથે જે મદદ કરતા તે તેમનો ડાબો હાથ જાણતો ન હતો. ન્હાનાં અવ્યં-ઓ ઉપરનો તેમનો પ્રેમ, તથા નોકર ચાકર જોડેનો તેમનો વિવેક બાળક જેવો નિરાશિમાની અને ખાલેસ દિલનો હોવાથી, ન્હાનાં મોટાં સર્વથી તેઓ પુખ્તતા હતા. એમનું ધર મહેમાનદારીનું મથક હોવાથી, સર્વની ખાતરદારી અને મહેમાન-દારી કરવામાં એઓ મોજ અને માન સમજતા હતા.

શેઠ જીવનજીના એ શોખ મૂખ્ય હતા. વાંચન ને રમત ગમત. વાંચનનો શોખ પૂરો કરવાને જીવનજી શેઠ જીવનની છેલ્લી પળો સુધી અટકુજ કર્યું હતું. હું માનું છું કે, જ્યાં તેમનો પવિત્ર આત્મા નવજીવન મેળવવા પામ્યો હશે ત્યાંના જીવનમાં પણુ શેઠ જીવનજીને વાંચનનોજ નાદ લાગી રહ્યો હશે. “ જીવનજી મીઝી ” એ નામ દેશ પરદેશમાં તેમના જીવન સમયે તેમ જીવન પછી પણ બહુ મોઢે રમી રહ્યું, તેનો સખ્ય તેમની વાસના પ્રમાણેના તેમના મુદ્રાલેખનેજ હું ગણું છું કે:

“ એક લલાં નામ અને લલાં કાંમની અસર લાંબા કાળ
સૂધી જળવાયેલી રહે છે. ”

એક ચાલુ માન્યતા એવી છે, કે જે અશો નરનારી મનસ્વી-ગવસ્વી-કુન-

શનીથી પોતાનું જીવન પસાર કરે છે, તે જે અખ્તાવર દિવસે જન્મ્યાં હોય તેજ મુઆરક દંહાડો પોતાના મરણનો પણ પકડે છે. તે માન્યતા પ્રમાણે શેઠ જીવનજી તા. ૫ માર્ચ ૧૮૨૭માં જન્મ્યા હતા, અને ૧૯૦૮ની તા. ૫ મી એજ અને માર્ચ માસમાંજ દાદરની દરવાએ પાછા સિધાર્યા હતા. આપણા હમદીન ગરીબ વર્ગને સધિયારો લેઇ ખંતથી ઉદ્યોગ મજૂરી કરી ઉચ્ચ સ્થિતિએ ચઢવા સાર એક ઘડો પોતાની પાછળ તેઓ મૂકી ગયા છે કે: “ખંત અને ઉદ્યોગ વડે ન્હાનાં માણસ મોટાં થઈ શકે.” એઓ સુરત નજીકનાં પોતાનાં વતન ગામ સુમારીથી એક ગરીબ મુથાર લેખે ૪ સ. ૧૮૩૯માં મુબઇ આવી ગોદીમાં મજૂરી કરી કરીને મજૂર ઉપરથી મીસ્ત્રી થયા, અને મીસ્ત્રી ઉપરથી મોટા કાન્દા કટર થઈ તવારીખી પુરૂષ (પોતે જાતે બનેલા પુરૂષ) થયા પામ્યા હતા, એવણુ કાંઈ જન્મથીજ સોનાનો ચમચો મોંમાં લઇને આવ્યા નેતા.

પોતાના બાર બાર સગા સ્નેહિત્રોને પોતાની ખાંખમાં લઇ “જીવનજી જમારપણની કુંપની” નામની કાન્દાકટરની જાણીતી પિઠી સ્થાપી સરકારી તેમજ ખાનગી નાની મોટી બિલ્ડીંગો બાંધી. ૧-મુબઇમાં વડી ટેલીગ્રાફ ઓફીસ-એક્સ્ટેન્શન; ૨-એડમિરાલ્ટી હાઉસ; ૩-વાટ કલબ ચેમ્બર્સ; ૪-ગ્રીન મેન્શન; ૫-આરિયેન્ટલ બિલ્ડીંગ; ૬ રીપન કલબ; ૭-ઇલ્લાહપાદાદ્રાજા; ૮-સર જમશેદજી રકુલ; ૯-મેરવાન બાગ-પાંડે સેનેટેરિયમ; ૧૦-સીટી મીલ; ૧૧-જુબિલી મીલ; ૧૨-સામુન મીલ; ૧૩-પુના કોટન એન્ડ સીલ્ક મીલ; ૧૪-પુના સ્વદેશી મીલ; ૧૫-પુના ભવાનીપેટની દીનબાઈ પીટીટ અગિયારી; ૧૬-સુરત રસ્તમપરાંની દીનબાઈ પીટીટ અગિયારી, વિગેરે ન્હાનાં મોટાં મકાનો જાણે તેમની યાદગારીના સ્થભો લેખે આજે પણ તેમની યાદ તાજી રખાવતાં હતાં છે.

૩૦ રૂપ૧૦૦ પોતાની પદરથી ખરચીને સુરત સંયત્રપરાંની જીની અગિયારીનું મકાન એમણે નવંસર બાંધાવ્યું; એટલુંજ નહીં, પણ તેના નિભાવ માટે પોતાની બોઇસરની જગોની આવકનું જૂદું દ્રસ્ટ કાઢી એમણે જીવતાં જીવત પોતાનું બેહેસ્ત દીકું. વળી શંદેરની જરથોસ્તી અનજીમનને પણ એમણે સારી મદદ આપી હતી. એ પ્રમાણે શેઠ જીવનજીએ પોતાની ૮૧ વર્ષની ઉંમરમાં સવાસો વરસના દાતી જેટલાં ધાર્મિક અને પરમાર્થિક કામો કરી બગ્ગવી ગરોથમાન બેહેસ્તના અધિકારી થયા છે, તેવણની અશો યાદમાં—

“મા આપની સેવા” જેવું પુસ્તક અર્પણ કરતાં,

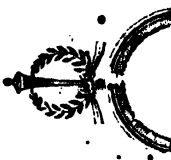
મહત્તે વાજમી આનંદ થાય છે. ખુદા તેમના અશો આત્માને હજી પણ ઉચ્ચ દરજ્જાની બક્ષીશ કરમાવે! એવી પ્રાર્થના સહિત, ફરેસ્તાઓની સંક્રમાં જઈ બિરાજેલા શેઠની અશો યાદમાં, તેમની મુદ્રાને બંધબેસતું આ પુસ્તક અર્પણ હોજો !

કર્તા.

મા-બાપની સેવા.

૧ લી આજ્ઞા.

"A poor father served by thee shall make thee rich;
A sick mother helped by thee shall make thee strong;
Thou shalt be served thyself by every sense
Of service which thou renderest."

મા-બાપની સેવા બજાવવાનું કાંઈ કારણ ?

મા-બાપની સેવા બજાવવાની દરેક દીકરા દીકરીને માથે ફરજ શા માટે આવી પડી છે, તે પ્રથમ જણ્યા સિવાય સેવા બજાવવાનો ઉમંગ રહેજ નહીં. મા-બાપની સેવા બજાવવાનું કામ ફરજિયાત છે કે મરજિયાત છે, તેનો પ્રથમ તો ઠરાવ થવો જોઈએ. ઇતિહાસના દાખલાઓ ઉપરથી સહેજમાં જણાશે કે ઘણાંક હિંદુ દીકરા દીકરીઓ કરતાં ઘણાંક પારસી બેટા બેટીઓ મા-બાપની સેવા બજાવવામાં ઘણાં પછાત હોય છે. ક'ંઈ કારણ ? જ્યાં સુધી પારસી લોકો આંધળાં ચક્રીન અને તાસુળીથી દોરવાઈ ન જતાં પૂર્વજન્મ અને પુનર્જન્મના સિદ્ધાંતોનો અંગિકાર કરશે નહીં ત્યાં સુધી, મા-બાપની સેવા દીકરા દીકરીઓએ શા સારૂ બજાવવી, તથા મા-બાપે બેટા બેટીઓની સેવા શા સારૂ બજાવવી, તેનો કુદ્રતી છાપ તેમના જીવનના તકતા ઉપર ઉંડો કોતરી શકાયો નહીં. અશો જરથોસ્તના પવિત્ર ગાથામાં ગાયું છે કે;

વીસ્પાઓ-સ્તોર્ઝ હુજતયો યાઓ-ઝી આઓંઘરે, યાઓસ્ત્યા હેન્તી,
યાઓસ્ત્યા મઝ્દા બવધન્તી, ઇવહી હીશ ઝએષે આબક્ષો હ્વા.

વોહૂ ઉક્ચા મનઘ્રહા ક્ષત્રા અપાથ્યા ઉશ્તા તનૂમ્ (હા. ૩૩. ૩ ૧૦ મો.)

ઓ અહુરમઝ્દ ! મજ પ્રત્યેના ત્હારા પ્રેમભાવને લઈને, પૂર્વજન્મમાં જે સુખાકારી ભરેલી સ્થિતિ માણસોના ભોગવવામાં આવતી હતી, તેમજ આ જન્મમાં જે સુખવાસી જીવંતી ભોગવવામાં આવે છે, અને આપ'દે પુનઃજન્મમાં જે સુખી જીવન ભોગવવામાં આવશે, તે સર્વ સુખભરી સ્થિતિ તું મને આપ ! અને મ્હારી મનશની મજબુત કર, મ્હારું સત્ય દ્રઢ કર, મ્હારી શક્તિને તું કોવત આપ,

મહારાં શરીરનું બળ આબાદ રહેવા પામે એવી તું બંધેશ કર! પ્રસ્તાવનામાં આ વાત કહેવાનું કારણ એ છે, કે જગતમાં જન્મેલાં સર્વ મનુષ્યો આગલી જીવંતી-ઓનાં રૂણ, સર્વ સંબંધ કર્તા મનુષ્યો સાથે ધરાવે છે. રૂણ એટલે કરજ. આપણે જેને “લેણા દેણી” કહ્યે છિયે તેનો અર્થ એટલોજ છે, કે એક માણસ પૂર્વજન્મ-માં બીજાં માણસોનો “લેણદાર” હોય છે, તો બીજો માણસ વળી ત્રીજાં માણસોનો “લેણદાર” હોય છે. જે કરજ આપણે આગલી જીવંતીમાં કીધું હોય તે ચાલુ જન્મમાં ફેડ્યા વિના રહેવાય નહીં; અને આ જન્મમાં જેમનું કરજ કીધું તે આવતા જન્મમાં અદા કરવુંજ પડે. કોઈ મા-બાપો આગલા ભવે દીકરા દીકરીનાં કરજદાર હોય છે, તો આ ભવમાં તેમનાં છોકરાં તે મા-બાપો ઉપરનું પોતાનું માગતું લેણું લેવા સારૂ તેમની કુખે જન્મ ધરે છે, અને મા-બાપનીજ પાસે સેવા ને વેઠ કરાવ્યા કરે છે. કોઈ દીકરા દીકરી પોતાનાં મા-બાપનાં આગલા ભવનાં લેણદાર હોય છે તો મા-બાપની સેવા ને વેઠ કર્યાજ કરે છે. આ અરસપરસનો એક જાતનો વેપાર છે.

૨ ॐ આજ્ઞા.

શ્રવણે આંધળાં મા-બાપની સેવા કાં કરી ?

બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મેલો મા-બાપવખો દીકરો શ્રવણ અયોધ્યાના રાજા હશરથની રાજકારકીલમાં થઈ ગયો છે. તેના બાપનું નામ શાન્તનુ રૂપિ, અને માતાનું નામ જ્ઞાનવતી હતું. એ બેડું બહુ ધાર્મિક હતું, પરંતુ એક પણ ફરજંદ વગર તેઓ ટળવળતાં હતાં. ઇશ્વર કૃપાથી તેમને પેટે શ્રવણનો જન્મ થયાથી તેમને બેહદ ખુશાલી થઈ. શ્રવણ જન્મવા પહેલાં જ્ઞાનવતી બહુ ઉદાસ રહેતી હોવાથી, એક દિવસે તેણીને ઉદાસીનું કારણ પુછતાં તેણી દુઃખી દિલે બોલી કે; “જે અભાગ્યાપણાના કારણથી મને કષ્ટાંત થાય છે, તે દુઃખ તમને પણ મહારા જેવુંજ લાગવું તો ભેઈએ. અરેરે ! સંતાન વગર જીવવું શા બપનું ? જેને માત્ર એક પણ ફરજંદ પ્રભુએ આપ્યું નથી તેનું જીવવું કિંવા નહીં જીવવું સૌ સરખુંજ છે. જે અભાગણી સ્ત્રીને પોતાનાં બહાલાં બાળકને પારણામાં પોઠાડી મિઠાં મધુર હાલરડાં ગાવાનો લ્હાવો ન મળે, માતાને ભેઈને આનંદની લહેરમાં ઉછાળા મારતાં બાળકને કેડે બેસાડી ચુમીઓ ને બોકીઓ લેવાનું ના મળે, તેવી સ્ત્રીના જન્મને ધિક્કાર છે !” આવી સ્ત્રીને પુત્રની પ્રાપ્તિ થવી એ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ કરતાં પણ વધુ મનહર છે. પ્રભુ કૃપાથી તેણીને પુત્ર પ્રાપ્તિ થઈ તે

પુત્રને પાળી પોષી મોટો કર્યો, વિદ્યા અભ્યાસ કરાવી સર્વ વિષયમાં કેળવીને કુશળ અને જ્ઞાની કર્યો. આ માતા જેવી ધાર્મિક, દયાળુ, ક્ષમાવાન, શિયળવંત, સહનશીલ, અને ગુણવંતી હતી તેવાજ ગુણો શ્રવણમાં ઉતરેલા હોવાથી તે મા-આપની સેવા કરવામાં આ જમાનાને એક ઉત્તમ આદર્શ રૂપ, એક ઉમદા નમુનો આપી ગયો છે. શાયર કહે છે કે;

પસન્દીદેહતર કસ એ ફરજંદ નીસ્ત,

ચુ પયવંદે ફરજંદ પયવંદ નીસ્ત.

પેટનાં ફરજંદ કરતાં વૃધારે પ્યાડું કોઈ હોતું નથી. દીકરા દીકરીનાં સગપણ જેવું બીજું કોઈ પણ સગપણ ચઢતું નથી. વળી દીરઢુશી બીજે પણ ઉભરો કાઢે છે કે:—

જવાની ન માન્દસ્તે! ફરજંદ નીસ્ત,

અ ગેતી ચુ ફરજંદ પયવંદ નીસ્ત.

મહારી જવાની પણ રહી નથી અને ફરજંદ પણ થયું નથી, અને આ દુન્યામાં તો બેટા બેટીના જેવી સગાઈ કે દીકરા દીકરીના જેવું સુંદર બેડાણ એકે નથી. શ્રવણવું પણ માટે પિતા સાથનું બેડાણ એવું હતું. કે તે પોતાનાં મા-આપનેજ ઈશ્વર સમજીને તેમની પરમ ભક્તિથી રાત દહાડો સેવા કર્યો જતો હતો. મા-આપની સેવાને ઈશ્વરની ભક્તિ રૂપેજ તે ગણતો. મા-આપની સેવાનાં મહત્ત્વ વિષે તેણે એકવાર પોતાની સ્ત્રી સાવિત્રીને કહ્યું હતું કે:—“પ્રિયા ! જે માતાએ આ દેહના રક્ષણ સાડ અસાધારણ દુઃખો વેઠ્યાં છે, મહારે લીધે બેહદ કષ્ટથી તેણી દર્દ ખમીને કષ્ટાઈને હેરાન પરેશાન થઈ છે, જેણીએ મહારી બાળ પણની અજ્ઞાન અવસ્થાની મહારી ખોટી હઠ, અવિવેક અને અનેક પ્રકારે મેં તેણીને આપેલા કંટાળાને સહન કરીને મને ઉછેરી ઉધારી મહારૂં સંરક્ષણ કર્યું, તેમની વૃદ્ધાવસ્થાની બદલાયેલી તેમની પ્રકૃતિનાં વાંકાં ચુકાં એક બે વેણ પણ બે હું સહન ન કરું ત્યારે તો તેણીએ મહારા જેવા નાલાયક પુત્રનો નવ મહિના અમથોજ ભાર વહ્યો કહેવાયને? પ્રિયે! તું સત્ય જાણજે, કે પુત્રને પોતાના મા-આપ સમાન બીજી કોઈ છાયા નથી. માત પિતાના જેવી બીજી કોઈ ગતિ નથી. જખ લગ અંકુશ શિશ પર, તખ લગ નિર્મળ દેહ: તુલસી અંકુર બાહિરે, સિર પર ડારત બેહ. મા આપના જેવું રક્ષણ કરનારું બીજું કોઈ નથી. મ-આપના જેવું ઉંચું તીર્થ કે પર્વ કોઈ નથી. વૃદ્ધ મા-આપો ગમે એવાં કડવાં વેણ કહે તો તેમને બાળક જેવાં નિર્દોષ સમજી તેમનો પડયો બોલ ઉંચકવો જોઈએ. બાળકની પ્રકૃતિ જેમ તેના માય આપ સાચવે છે. તેમ માય આપની પ્રકૃતિ ઘડપણના વખતમાં તેમનાં સંતાનોએ સાચવવી, એજ બચ્ચાંનો ધર્મ છે.

“પુત્ર કરે બે પાપ પિતા તે પુણ્ય જાણે;

પુત્ર કદિ દે દુઃખ, પિતા તે સુખ પ્રમાણે.

પુત્ર કરે જો હાણુ, પિતા તે લાલજ લેખે;
 પુત્ર વદે જો જુક, પિતા ને દિલ સત્યજ પેખે.
 અવગુણ અસંખ્યધા પુત્રના, પિતાને મન તો લાડ છે;
 શા ગુણ ઓશીંકળ કીજીયે, પુણ્ય પિતાનો પાડ છે.”

લાઈએા સાંલજો ! હવે શ્રવણનાં મા-બાપ બન્ને જોઉં આંખે આંધળાં થયાં. આ વેળાએ દીકરાએ, મા-બાપની સેવા કેમ બજવી તે જુઓ. રાત દિવસ અંધ મા-બાપની સેવા બજવતો તેવામાં વળી મા-બાપની આવી હાલતમાંએ એવી ઇચ્છા જઈ કે: “દીકરા ! અમોને બધી જાત્રા કરાવ ! અમોને સઘળાં તીર્થ કરાવી લાવ !” મા-બાપની આ અગવડ આજ્ઞા તેણે કેમ ઉઠાવી ? બન્ને માં બાપને કાવડમાં બેસાડીને એ કાવડ પોતાની ખાંધ ઉપર મૂકીને તીર્થ યાત્રા કરાવવા સાડ આખાં હિંદુસ્થાનમાં બાર વરસ વેર શ્રવણ ક્યો હતો ! ઘરડાં, અશક્ત, અને અપંગ માબાપની સેંકડો કોશ જેટલા લાંબા માર્ગમાં સેવા ચાકરી ઉઠાવવી, તેમનો ભાર એકજે બજે ઉઠાવવો, અને વળી પોતાનાં અને તેમનાં પેટનું પોષણ કરવું, એક ગામથી બીજે ગામ રખડવું, એમ બાર બાર વર્ષ વેર ભટકવું, એના જેવી માબાપની કડક સેવા કરવાનો દાખલો જગતના ઇતિહાસમાં બીજે મળશેજ નહીં. શ્રવણ જ્યારે પોતાનાં માબાપને કાવડમાં બેસાડી તીર્થ યાત્રા કરાવતો કરાવતો કાશી બનારસમાં જઈ ચઢ્યો, અને એક પરમહંસે તેને આમં કરવાનું કારણ પુછ્યું ત્યારે તે નીચલો સવૈયો બોલ્યો:—

માત પિતા પદ સો સખ તીરથ, માત પિતા નવ ભાતિ નિધી હે;
 માત પિતા ગુરુ, માત પિતા સૂર, માત પિતા વ્રત દાન વિધી હે;
 માત પિતા પદ કદપતરુ, અરુ માત પિતા પદ-રેનું રિધી હે;
 સાધન સિદ્ધિ ન-શોધત હે કધુ, મેરે તો માત પિતા મુ સિધિ હે.

એજ પરમહંસે આવાં અપંગ માબાપની આવી ઉચ્ચ સેવા છોડી દેવાને જ્યારે જણાવ્યું ત્યારે શ્રવણે બીજે સવૈયો ગાયો:—

ધ્રુવ ચળી ધરણીજ દળે, કદી સૂર્ય ઉંગે જઈ પશ્ચિમ પાસે,
 મેરુ ડગે ધરતી પરથી, કદી સાગરથી મરિયાદ મકાશે;
 આધિ અને વળી આધિ તણીજ, ઉપાધિ વધી ભલે પ્રાણજ જાશે;
 તોપણ માત પિતા ન ચુકું, મુજ વ્રત થનારું હશે ત્યમ થાશે.

કાશીથી નિકળેલો શ્રવણ અયોધ્યા પાસેનાં એક જંગલમાં આવ્યો, જ્યાં માબાપને તરસ લાગવાથી કાવડ ઉતારીને સૂર્ય નદીમાં રાતની વેળાએ પાણી લેવા ગયો. બનાવ એવો બન્યો, કે રાજા દશરથ એ દિવસે શિકાર કરવા ગયેલા, પરંતુ શિકાર ન મળવાથી ઝાડ ઉપર ચઢીને શિકારની શોધ કરતા બેઠા હતા.

શ્રવણે પોતાનું કમડળુ નદીનાં પાણીમાં બોળ્યું. તેનો અવાજ દશરથે સાંભળ્યો. તેમણે બળ્યું કે, જંગલી હાથી નદીમાં પાણી પીએ છે, તે ઉપરથી શબ્દની નિશાન ધરીને શબ્દવેધી બાણ માર્યું. આ બાણ આઘાત શ્રવણને વાગ્યો. બાણ વાગ્યાથી શ્રવણ બાપડો ચીસ ખાઈને ભોંય ઉપર પડ્યો. ચીસો પાડવાથી દશરથને લાગ્યું કે, આ તો કોઈ માણસ મૂઓ ! જેથી તુર્તજ નીચે ઉતરી ત્યાં ગયો તો તીરથી વિંધાએલો શ્રવણ દુઃખથી રડતો હતો. રાજાએ પૂછતાં તે બોલ્યો :—“હું તમન્વી છું. મહારાં વૃદ્ધ અને અધ માબાપને અહિંથી થોડેક છેટે એક કાવડમાં બેસાડેલાં છે. તેઓ ઘણાં તરસ્યાં છે. તેમને સાડાં હું પાણી લેવા આવ્યો હતો. હું તમારાં બાણથી મરી જાઉં છું હવે મહારાં અપંગ માતપિતાની શી વલે થશે ! હાથ હાથ ! મને તો મરવાની જરાએ ચિંતા નથી, પરંતુ હવે મહારાં મા-બાપની સેવા ચાકરી કોણ કરશે ? તેમનું શું થશે તેનીજ મને ફિકર થાય છે. ગમે તે થશે પણ તેમને પાણી પાઈ તરસ છિપાવો મહેરબાન !” એક બ્રાહ્મણને મારવાથી બ્રહ્મકૃત્યાનો મોટો દોષ લાગશે એમ સમજીને દશરથ બહુ રોવા લાગ્યો. શ્રવણે રાજાને ધીરજ આપી શોક પોક નહીં કરવા કહી જણાવ્યું કે; “મહેને મરવા ભાગે બીક નથી, મહારાં માબાપની તમે સંભાળ લેજો !” રાજાએ કહ્યું; “આ પાપના બદલામાં મહેને તમે મરતાં મરતાં કાંઈ શ્રાપ આપો, કે હું પાપથી મૂક્ત થાઉં.” શ્રવણે પોતાના ત્યાગી ધર્મ પ્રમાણે શ્રાપ આપવાની ના પાડી, મગર રાજાએ ઘણી હઠ લીધાથી શ્રાપ દીધો કે; “જ્યારે તમારું માત આવે ત્યારે જેવાં બાણથી મહારો જીવ બચે છે, તેવાંજ બાણથી તમારો પણ પ્રાણ જશે !” આટલું બોલી શ્રવણ મરણ પામ્યો. કવિ કહે છે;

“સુચરે સુપંથ પ્રતિ વળતે પ્રમેદ આપે,
ચિત્રમાં પવિત્ર ચિત્ર પાઠે અતુરાર્દનુઃ
જીવ ગયા લગી જલન કરે ન જુદાર્દનુઃ
સ્વારથ તજીને સુખ દુઃખમાં સહાય કરે;
સુખથી વહે ન કશું, વાક્ય વરાર્દનુઃ
પાપથી બચાવી મહા તાપને મટાડનાર,
સપુત્ર મિલાપ સુખ સર્વથા સતાર્દનુ.”

હવે દશરથ રાજા પેલું પાણીનું કમડળુ પાણીથી ભરી પેલાં આંધળાં ડોસા ડોસી કને લઈ ગયો, અને પોતાને હાથે અબળણપણે શ્રવણનું ખૂન થયાના સમાચાર કહી તેમની બહુજ માફી માગવા લાગ્યો. અરેરે ! પેલાં મહા દુઃખી-ઓનાં રૂદન ને કકળાટનો હવે શું પાર ! કહ્યામાં આવી શકે નહીં. તેમના અધાપાની આંખ, ઘડપણની લાકડી, અને આ સંસાર સાગર તરી જવાનું નાવ, તેજ જ્યારે ભર ફરિયામાં અંતરિયાળ મૂકીને ડુબી ગયું, ત્યારે તેમની તરસ તો

જ્યાંની ત્યાં રહી ગઇ, ને ઉપલી ભયાનક ખબર સાંભળીને તેમનું જીવન ચિરાઈ ગયાથી તેઓ તત્કાળ મરી જયાં ! મરતાં મરતાં કાંઈ શ્રાપ કંઈ જવા દુશરથે તેમને વિનંતિ કરી, પરંતુ તે અંધ માળાપે શ્રાપ દીધા નહીં. દુશરથે જ્યારે ઘણાજ કાલાવાલા કીધા ત્યારે શ્રાપ આપ્યો કે; “ જે પ્રમાણે પુત્ર વિયોગથી અમે મરીએ છિયે, તેજ પ્રમાણે તમારું માત પણ પુત્ર વિયોગથીજ થજે ! ” ખરેખર, રામના વિયોગથી તેમના પિતા, એ દુશરથ રાજા, એકદમ મરણ પામ્યા હતા. પેલા અંધ રૂપિ અને અંધ રૂપિ-પત્નિ: સ્વર્ગમાં જઈને પોતાના બહાલા દિકરા શ્રવણને મળ્યાં અને એવી કહેતી છે, કે સ્વર્ગમાં દેવોએ આ માત પિતા તથા પુત્રને આ પૃથ્વીના લોકો સર્વદા જુએ તેવી રીતે મકર રાશીમાં તેમને સ્થાન આપ્યું, તથા મૂખ્ય તારાનું નામ શ્રવણ નક્ષત્ર પાડ્યું, અને શ્રવણ નક્ષત્ર પાસે પુનમે ચંદ્ર આવે તે મહિનાનું નામ શ્રાવણ રાખ્યું, અને તે મહિનો પવિત્ર ઠરાવ્યો. શ્રવણે માત પિતાની કરેલી ઉત્તમ સેવાનો બહલો ઈશ્વર તરફથી મળી ચૂક્યો. માતપિતા પ્રત્યેની શ્રવણની સેવા ભક્તિને ધન્ય છે ! મા-બાપની સેવા ચાકરી કરવામાં પછાત પડેલાં અભાગ્યાં પુત્રા પુત્રીને આ એકજ દ્રષ્ટાંત બસ છે. મા-બાપની સેવા હિંદુઓમાં વિશેષ પદ લોગવે છે, તે શ્રવણનાજ દાખલા ઉપરથી. શ્રવણના ચેલાઓએ એક જૂદી ન્યાત સ્થાપી, કાપડી-પંથના નામથી એક પંથ સ્થાપ્યો છે. તે કાપડીઓ એકાદ ભગવું વસ્ત્ર રાખે છે. બિલા માગે છે, અને માબાપની સેવા કરવાનો ઉપદેશ ગાતા ફરે છે. જેમ શ્રવણના માબાપના વિરહનો અગ્નિ, પાછાં શ્રવણને તેઓ મળ્યાં ત્યારેજ શાંત થયો, તેમજ કાપડીઓ શ્રવણ ગુરૂના વિરહને લીધે તેને પાછાં મળવાનાજ રાગો ગાયા કરે છે.

જુમવે ઓર ન બ્રહ્મ અગન, બિન પ્રિયદ રસન તોય;

સખ તબપેં કછું નિજ દિસા, મુનિ વાકી ઘટિ હોય. (દયારામ)

વિરહ રૂપી અગ્નિને ઓળવવાને પોતાનાં પ્રિયનાં દર્શન રૂપી પાણી વિના બીજું કોઈ જળ સમર્થ નથી. પરંતુ આ દુઃખ કાંઈક ઘટાડવાને એક ઉપાય છે. તે એ કે આપણને પોતાને જુદાઈના તાપનું જેવું દુઃખ હોય તેવીજ તરેહનું દુઃખ આપણાં બહાલાંને પણ થાય છે, એવું જ્યારે આપણે સાંભળ્યે, ત્યારે આપણું દુઃખ કંઈક ઘટે, પણ બાકીનું સઘળું દુઃખ તો તેના મેલાપથીજ ઘટે.

૩ જ આજ્ઞા.

વિક્રમે મા-બાપનું કરજ માંડી નહીં વાલ્યું !

પરમાર્થ કરવો એ દરેક માણસનું કર્તવ્ય છે, કેમકે જે કોઈ બીજાનો રૂણી એટલે કરજદાર ન હોય એવો કોઈ પણ માણસ નથી. દરેક માણસ સીધી

કે આડકત્રી રીતે કુટુંબનો, સમાજનો, દેશનો અને જગતનો રૂણી છે, અને એ કરજ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ફેડવું એ પ્રત્યેકનું કર્તવ્ય છે. એ કરજ ફેડવાનો મુખ્ય ઉપાય પરોપકાર કરવો એજ છે. ઉજ્જનના પરદુઃખ ભંજની વિક્રમ રાજાએ પોતાની પ્રજાને મનુષ્યના કરજમાંથી મુક્ત કીધી. હતી. તેના ભંડારમાં અખુટ ખજાનો હતો. એણે વિચાર કીધો કે, માણસને માથે કરજ જેવું મોટું દુઃખ કોઈ નથી. એ કરજ ચાર પ્રકારનાં છે. ૧-દેવરૂણ; ૨-પિતૃરૂણ; ૩-રૂપિરૂણ; ૪-મનુષ્ય રૂણ. પરમેશ્વરની ખુદગી કરવી ભજન કિર્તન કરવું, વિગેરે ધર્મનાં કામો કરવાથી પરમેશ્વરનાં કરજ ટળે છે. ગૃહસ્થાશ્રમ ધારણ કરી, ખચ્યાં છોકરાં પેદા કરીને મા-બાપની સેવા કરવાથી તથા તેમના મુવા બાદ તેમના બાજ રોજગાર તથા શ્રાધ તર્પણ કરવાથી પિતૃરૂણ યાને મા-બાપના કરજથી મુક્ત થવાય છે. ધર્મ શાસ્ત્ર ભણવાથી રૂપિરૂણ યાને ગુરૂનાં કરજ વળે છે. અને લોકો પાસેથી ઉધાર ઉછીનું લીધું હોય તે તો. આ જન્મમાં અદા કરવાથીજ મનુષ્ય રૂણમાંથી, કરજથી, મુક્ત થવાય છે. મનુષ્ય રૂણમાંથી છોડવવાને વિક્રમે એવો ઢંઢેરો બહાર પાડ્યો, કે આશો વદ અમાસ પહેલાં લોકોએ પોત પોતાનું કરજ પતાવી દેવું. જેમનામાં પોતાનું દેવું પતાવી દેવાની શક્તિ ના હોય, તેમણે પોતાના દેવાંને આંકડો દરબારમાં રજુ કરી તેટલાં નાણાં સરકારી ત્રીજેરીમાંથી લઈ જવાં, અને જેનું કોમનું માગતું લેણું હોય તે તેને ચુકતે કરવું. આ ઢંઢેરોનો અમલ થવાથી મો લોક ન-કરનાં બન્યાં; અને બીજે દિવસે પરદુઃખભંજની વિક્રમાદિત્યનો નવોજ સંવત કાર્તિક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે ચાલુ થયો, જેનો હાલ ૧૯૭૮ સને ચાલે છે. એટલામાં એક વૃદ્ધ ડોસા ડોસીએ પોતાના નાફરમાન બેટાને શિખવીને વિક્રમની આગળ મોકલ્યો, કે મહારાજ! તારાં માતે પિતા કહે છે કે, વિક્રમની સઘળી ત્રીજેરી ખરચાય તોએ અમારા દીકરાએ અમારું કરેલું કરજ ફિટાડી શકાતું નથી, તો મને કાંઈ વિશેષ આલો!" વિક્રમ કહે; "હે બેટા! મા-બાપનું દીકરા ઉપરનું કરજ તો વિક્રમ પોતે વેચાય તોએ ફેડી ના શકાય, એ કરજ તો મા બાપની સેવા દીકરા દીકરી ફેડે ત્યારેજ ફેડાય! જા તારાં માતપિતાની તુંજ સેવા ચાકરી કર, અને તારે હાથે જાતેજ એ કરજ ફેડ!"

तत्कृतं यन्न कनापि तदृप्तं यन्न केनाचेत् ।

तत्साधितमसाध्यं यद् विक्रान्कण भूभुजा ॥

જે કોઈ રાજાએ કર્યું ન હતું, અને જે કોઈ રાજાએ લીધું ન હતું, તથા અસાધ્ય સમજીને કોઈ પણ રાજાએ જે સાધ્યું ન હતું, તે વિક્રમ મહીપતિએ કર્યું છે, લીધું છે અને સાધ્યું છે, પરંતુ મા-બાપના ઉપકારનું કરજ તો જે તે દીકરા દીકરીઓએજ તેમની સેવા ચાકરી કરીને, તેમની આજ્ઞા પાળીને અદા કરવું

જોઈએ. વિક્રમ જેવા રાજથી પણ પિતૃરૂણુ તો અઢા થઈ ન શકે. જન્મતમાં હરિ-જનના પુત્ર જે પ્રકારના છે. કેટલાક નિંદાનારા છે, ને કેટલાક નિંદાનારા છે. તેમાં એક પિતાના ધનના લેનારા છે, ને બીજા રૂણના લેનારા છે. મા-બાપની અને પ્રભુની સેવા ચાકરી કરનારા તો નમન અને સ્તુતિના કરનારા પુણ્યરૂપી ધન લે છે, અને બીજા નાફરમાની કરનારા નિમકહરામ પુત્ર તો પાપ રૂપી કરજ લે છે. મા-બાપ તો નિર્ભંગ રહે, હરીજન તો સદા નિર્લેપ રહે. કવિ કહે;

હરિ જનકે સુત રૂપિધિ જગ, બંદક નિંદા સકત;

લે ધન સુકત રૂ પાપ રન, સદા અમલ હે ભકત.

મા-બાપના આપણા ઉપર કેટલા કેટલા ઉપકારો છે. તે પિંજન કરવાની ઘણી જરૂર નથી. પહેલી ચોપડીના પહેલા પાઠથીજ તે તો આપણે ભણતા આવ્યા છીએ, પરંતુ મા-બાપની સેવા શસ્ત્રિય રીતે કરવાની કરજ વિષે સમજાવવાની જરૂર છે. આપણા મા-બાપ સાથે આપણું ઘણા કાળથી લેણ દેણ ચાલતું આવે છે. આ વિષયમાં મા-બાપની સેવા વિષેજ કહેવાનું હોવાથી મા-બાપે પત્રો તથા પુત્રીઓ પ્રત્યે બજાવવાની સેવા વિષે વર્ણન કરવાનું નથી, બાકી મા-બાપ જેટલે દરજ્જે અને જેવી રીતે પોતાનાં બાળકોને ઉધારે, ઉછેરે, કેળવે, અને દુન્યાના વહેવારમાં રાખે તેટલેજ દરજ્જે બચ્ચાં મોટપણે મા-બાપની તાબેદારી ઉઠાવે. મોટે મા-બાપે દીકરાં, દીકરીની સેવા મેળવવી હોય તો તેમને પ્રથમથીજ “લાડ ઘેલાં” કરી મેલવાં નહીં. ગાયને પેટે વરૂ શાં જન્મે? તમે જેવાં હો તેવો તમારો વ્યાર. તંજે કરતુરી તો કબૂ નહિ બવાસ; બુરાં ચીથડાંમાં ભલે રાખ પાસ. જેવું મૂળ તેવું થડ થવાનું. સિંહના પેટમાં સાબર ન પાકે; સિંહનાં બચ્ચાં તો સિંહજ પાકે. જો કે વારંવાર બને છે કે, કેટલાંક છોકરાં નંદન ચંદનની પેઠે સુગંધી આપવાજ પેદા થાય છે, ને કેટલાંક બાળકની પેઠે વર્તન કરીને કુળના ઉચ્છેદ અને પાપમાલી કરવાજ પેદા પડે છે. શોભીતી અંબાદીવાળા હાથી ઉપર તો સૂર્ય લોકો પણ ચઢે છે. નટ કે રામરાગર પણ પાનનાં બિડાં આવે છે. ને રાજા રાણી પણ તાંબુલ વિગેરે આવે છે. હાથી કે કીડી પણ પેટ તો ભરે છે. ચકલી કે કબુતર પણ મોટા મહેલોમાં તો વસે છે. પરંતુ એમાંના કોઈની સ્તુતિ તો તેજ બેટા બેટીઓની થાય છે, કે જેઓ પોતાના મા-બાપને નહીં ફેડાય એવો મોટો ઉપકાર, તેમની સેવા ચાકરી ઉઠાવીને, તેમની આજ્ઞા પાળીને, વાળે છે. જે ના-ફરમાન નિમકહરામ દીકરા દીકરી મા-બાપનું કરજ ફેડતાં નથી તેમને સો વાર ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે.

“માત તણા ઉપકાર બરાબર, અન્ય નહીં ઉપકારજ એક;

માત તણી મમતાની બરાબર અન્ય તણી મમતા કોણ લેખે ?

માત તણી ઉપકારની કિંમત, રાજ તણી રિધિથી અધકી છે;
માત તણી મમતા તણી કિંમતથી, અવધી ! અવધી ! અવધી છે !”

મા-બાપની સેવા.

(૨)

“ Even when parents are ill tempered and unreasonable,
they should be treated with respect and forbearance by
their children.”—Chambers’.

૪ થી આજ્ઞા.

મ માતાનાં એક રાતનાં કપટોની કિંમત કેટલી ?

ઘણા શાસ્ત્રકારોએ લખ્યું છે, કે પરમાત્માએ માણસોની રૂઢાંત્રી, પાક મકાનમાં ભરી મૂકેલી છે. જન્મમાં જન્મ લેતી વખતે પુરૂષની પીઠમાંથી પાણીનું એક ટીપું સ્ત્રીના ગર્ભસ્થાનમાં, ઓરતના રેહમમાં પ્રવેશ કરે છે. ૪૦ દિવસમાં તેને લોહી પહોંચે છે, ત્યારે સ્ત્રીને ૪૦ પ્રકારની વેદના થાય છે. બીજા ૪૦ દિવસમાં માંસનો હોચો થાય છે. ત્યારે ૧૬૦૦ ગણી પીડાકારી થાય છે. ત્રીજા ૪૦ દિવસમાં હાડકાં બંધાયેને હાથ પગ તૈયાર થતી વેળાની ક્રિયા વખતે ૨૫૬૦ દુઃખો પડે છે. અને ચોથાં ચાલીસાંની આખરે એ પ્રિવેસ્તાઓની મારફતે પરમાત્મા તે લોચામાં રૂઢ મૂકાવે છે. ત્યાર પછી માતાના દુઃખોનો પાર રહેતો નથી. બાપના બુંદમાં, એક ન્હાના સરખા કતરામાં એક સાત સાત પેઢીના ગુણુદોષ, સારી માઠી ખસલત, ચાલાકી, બુદ્ધિ, ખાંદાંત્રી, રીતભાત, ચાલ ચાલુ, રોગ-રાઈ, આદત, ખોડ બાપણ એ સઘળું ભરેલું હોય છે શારીરિક કે માનસિક બંધાં તત્વોનું બંધારણ પેલાં પાણી સરખાં ટીપાંમાં કેણુ બહુ કેની રીતે સમાયેલું હોય છે ! ચાર બાપના બુંદમાં સાત સાત પેઢીનું ચોરીનું લક્ષણ બંધાયેલું હોય છે. ધર્મી બાપના બુંદમાં કંઈ પેઢીઓથી ધર્મના અંશનું સત્ત્વ બંધાયેલું હોય છે. પરમાત્માના ગેળી ખજાનામાં રૂઢોનો કાંઈ ટોટો નથી, પરંતુ બાળકનો ચહેરો તથા તેના શરીરનો રંગ માતાના કરતાં બાપને મુકબલ વધુ આવે છે. જાનવરો માં પણ એમજ છે. સુંદર ઉંચી તોખમના ઘોડાનાં બચ્ચાં થોડી ગમે એવી હોય તોયે દેખાવદાર આવે છે દાડડિયા બાપના બેટાઓ દાડડિયા જન્મે છે. પરંતુ

આપનું બુદ્ધિ પોષવાનું જે પાત્ર તે તે માતાનું ઉદ્ધરણ છે. જે જગ્યા બુદ્ધિ પોષવાની હોય છે, તે જગ્યા સ્વચ્છ ન હોય તો ગમે એવું ઉત્તમ બુદ્ધિ ખરાબ થાય છે. એક ગ્રહસ્થને પેટે ૬ છોકરા ને ૩ છોકરી હતી, તે સઘળાંમાં માતાનો ખડિનો રોગ ઉતરેલો હોવાથી સઘળાં બહીથીજ મરણ પામ્યાં હતાં. કહેવાનો સાર એ છે, કે આપણા જન્મ વિષે જેટલી જવાબદારી આપની ઉપર છે તેટલીજ માતાની ઉપર પણ છે. કેટલાકે એવું એક ચાવોંકી સિદ્ધાંત કહી મા આપની સેવામાંથી છટકવા માગે છે, કે મા આપે પોતાની ઇચ્છાથી લગ્ન કર્યાં અને તેનું જે પરિણામ આવ્યું તે માટે પરિણામ કાંઈ જવાબદાર રહેતું નથી. પરંતુ આ મજદૂરી મત ને ચાવોંકી સિદ્ધાંત કહેવાય. મા-આપ પોતાનાં બાળકોને કેટલાં સંભાળે છે. તેમને માટે શું શું કરે છે, તેને થકી અપવાસ, તેની જાળવણીને ખાતર ખોરાકની પથ્થર પહરેણી, તેને માટે ઉભાગરા, તેને માટે વૃત્તો. માનતાઓ, ભયો, અને કેકે ફરવાં હરવાની બંધી વિગેરે વેડીને જે જે ઉપકારો આપ કે મા કરે છે તેને હિકમત લગાવીને અપ-કારમાં બદલો વાળનારાં બેટાબેટીઓ કદી સુખી થશે નહીં. અકેકી રાતે બાળકે બિછાના ઉપર અઘમૂત કરી માતાને માટે પોઢવાની જગા પણ નથી રાખી એવી માતા, પલંગની ઈસ ઉપર આખી રાત પડી રડી બાળકને ઠેરી પથારીએ પોઢાવે છે, તે માતાના ઉપકાર વાળવાની દીકરાંની ફરજ તર્કશાસ્ત્રની રૂએ પણ શું ના પાડી શકાશે ? નહિજ. આ ઉપરથી કવિ કહે છે કે,

“પૂત ન સેવત માત પિતા પદ, પુત કપુત તેં જન્મ ધર્યો કાં ?

પૂતનો પ્રેમ ન માત પિતા પદ, પૂત કપુત જીવ્યો જનમી કાં ?

પૂત જો માત પિતા ન બળ્યો તવ, પુત પથ્થર પેટ પડ્યો કાં ?

પૂત ન સેવત માત પિતા તવ, ફેકટ ભાર વણ્યો જનની કાં ?

માતાના આવા ઉપકારોથી લીન થયેલા સિકંદર બાદશાહ જ્યારે એશિયા ખંડમાં યુદ્ધ ચલાવતો હતો ત્યારે સિકંદરની માતા એલીમખ્યાસ રાજ્યકારભારમાં માથાં મારતી હોવાથી કંટાળીને પ્રધાને સિકંદર ઉપર ફરિયાદ લખી મોકલી, કે “રાજ્ય પ્રકરણી કામમાં, એસીએનિયાના કામમાં, માથું નહિ મારવાને તમારી માતાને સૂચવવું !” સિકંદરે ગુસ્સાથી પ્રધાનને પત્ર લખ્યો કે; “ખરદાર ! મહારાથી આમ કદી થઈ શકશે નહીં. યાદ રાખજો પ્રધાન ! મહારી માનું એક આંસુ તમારાં આવાં એક હજાર પત્રોને ધોઈ નાખવાને શક્તિવાન છે !” પિતા પ્રત્યેના એવાજ ઉપકારોથી વધુ તટલીન થઈને પોલાંડનો રાજા પોલેસલ પોતાના પિતાજીની છબી પોતાના ગળામાં હમેશ પહેરતો હતો. તે લાકીટનેજ સર્વથી કિંમતી ધરેણું તે ગણતો હતો. કોઈ પણ કામ આરંભતાં પહેલાં તે છબીને રાજા નમન કરતો. ને કહેતો કે; “પિતાજી ! આપની આજીને ઝાંખ લાગે એવું કૃત્ય મહારે હાથથી ના કરાવશો ! હું પ્રભુનો ને તમારો કરજદાર છું. માટે હું બન્નેને નમું છું !”

“નેમખ્યા મહી, ઇપૂધ્યા મહી, શ્વા મજ્ઞા અહુરા !” હે પરવરદેગાર ! અમે તારાં દેણદાર કરજદાર છિયે, તેથીજ તને અમે ઘણાં નમીએ છીએ. પરવરસી કરનારા આપણા એ બન્ને બાપને નમવાની અને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાની આપણી ફરજ છે. દુષ્ટ બાપના બુદ્ધિમાં બુન્યાદી ન હોયે તો તેનો પુત્ર તેને નમશે નહીં, આ એક બાણીતી કહેવત છે. ટરકી જેનશ્વ જમાલપાશાની આજ્ઞાથી જ્યારે આરમીન્ય-નોની અને આરબોની કતલ દુરંકી લોકો ચલાવતા હતા ત્યારે, તે કતલ ચાલતી જોઈને તે ખુશ ખુશ થતો સીંગાર પીતો હતો ! પાછળથી એનું કારણ એ જણાયું છે કે, ટરકીના સુલતાન મૈહમુદના વખતમાં જે જલ્લાદનું, ગળાં ફાંસવાનું, ને ગરદન વહેરવાનું કામ બજાવતો હતો, તેનોજ એ જમાલપાશા પૈત્ર હતો હોવાથી તેના બુદ્ધિમાં, તેના લોહીમાં, કૂરપણે લોહી પીવાની ઘાતકી બુન્યાદ તેના બપાવાથી ઓઘે ઉતરી આવેલી હતી. વળી એથી ઉલટ અસ્ફુદિયાર જેવો બાદશાહી બુદ્ધિનો શાહબહો રૂશતમ પહેલવાનના હાથ ઉપર કાવત્રાંથી માર્યો ગયો, ત્યારે રૂશતમ બપર વેર ન લેવાનેજ તેણે મરતી વખતે પણ કહ્યું હતું કે,

હમી દાસ્તાન ઝંદ તેહમતન બર ;

કે ગર મુશક રીઝદ નરીઝશ બ. (શાહનામું.)

કસ્તુરી ગમે ત્યાં વેરવીખેર કાં ન થઈ જાય, તોએ પણ તેની સુગંધ કદી જતી રહેતી નથી. તેમજ અમીરી અસીલ ખાંદાનનો ખવાસ પડતી ખરતી હાલતમાં પણ જતો રહેતો નથી. માટે હે બંધુઓ ! તમારાં બુદ્ધિની બુન્યાદ પરખવાની કસોટી તમારા ખવાસથી બતાવે. તમારા મા બાપની સાથે બુંડાઈ ન કરો, પણ ગુલામની પેઠે વર્તો. તેહમુરુપ નામામાં કહ્યું છે કે; ઇરાનના પાદશાહ ફરેદુને, પોતાના નકારા નાલાયક બેટાઓ સેલમ અને તુરની નાફરમાની અને સરકસી વધી પડી ત્યારે તેમને એક પત્ર લખ્યો હતો કે; જે શખ્સ પોતાનાં મા-બાપ સાથે બુંડાઈ કરે તે પોતાનાં ફરજંદોથી કદી પણ બલાઈ નહિ પામે. જે કોઈ પોતાનાં મા-બાપને માન નહીં આપે તે શખ્સ પોતાનાં બેટા બેટીઓ તરફથી માન નહીં પામે. જે કોઈ કે પોતાના ભાઈઓ સાથે દુશમની, અદાવત, અને કુસંપ કરે તે શખ્સ ભાઈના દરજ્જાને લાયકનો નથી. વઝીરોનો અંત ક્યારે આવે, કે જ્યારે તેઓ અભિમાન રાખે અને ખીજાં સર્વને કશા હિસાબમાં નહીં લેખે. અરે ઓ દુન્યાના લોકો ! ચાહ રાખજો, કે આ જમાનો જે છે તે તમારી કરણીનું દફતર છે. એ દફતરમાં નેક કામો અને બલી કરણીનાજ લેખો લખી રાખો. એ લેખ આ જેહાનમાં ને તે જેહાનમાં કામ આવશે.” ન્હાનું બાળક જેનામાં પોતાની મેળે બેસવા ઉઠવા કે બાવાપીવાની શક્તિ નથી, તેવાં બાળકને તેના માત પિતા જે તત્વના બળથી ઉછેરે છે, રમાડે છે, અતિ પ્રસન્નતાથી પોતાના સુખને લોગે તેને સુખી કરે છે,

તેમજ જે તત્વના બળથી એક બાપ ભારે પરિશ્રમથી ભોગા કરેલા પૈસા પોતાના પુત્રને કેળવવામાં, પરણાવવામાં, અને તેની ઉન્નતિ કરવામાં ખરથી નાંખે છે, જે તત્વ પણ પક્ષી, કીટ કીડા કે જાનવર માત્રમાં થોડે કે ઘણે અંશે વ્યાપેલું છે તે “કુદ્રતી ખ્યાર” નામનું નિર્દોષ તત્વ હરેક માણસનો એક સદ્ગુણ છે. આવા અખંડ પ્રેમને લીધે એક રાજા કહે છે કે, “હું સઘળાં ઉપર સત્તા ભોગવું છું.” એક ધર્મશૂર કહે છે કે; “હું સઘળાં માટે બંદગી કરું છું.” એક ધારાશાસ્ત્રી કહે છે કે; “હું સઘળાં તરફથી વકીલાત કરું છું.” એક સિપાહી કહે છે કે; “હું સઘળાં માટે લડું છું.” એક મજૂર કહે છે કે; “હું સઘળાં માટે તન તાવી નાખું છું.” પણ મા બાપ કહે છે કે; “અમે અમારાં ફરજંદો સારૂ સઘળું કર્યું છિયે.” આમ સઘળાં પ્રેમને લઈનેજ એક બીજાં માટે કાર્ય કરી રહ્યાં છે, તો પછી ફરજંદો શું એકલાંજ નિમકહરામી અને નાફરમાની કરવાનો ઈજારો લઈ આવ્યાં છે ? પ્રેમ અને ખ્યારના તત્વ ઉપરજ પોતાના આશ્રિત કુટુંબ ને નિભાવવાની જેવી મા બાપની ફરજ છે. તેવી ઘડપણે દીકરા દીકરીઓની પણ મા-બાપની સેવા બજાવવાની ફરજ છે. ત્યારે ખુદા તરફ બજાવવાની આપણી જેવી ફરજ, તેવીજ મા-બાપ તરફની પ્રજા આપણે સમજવી જોઈએ.

“જેણે માત તાત તણે પ્રેમરસ પીધો નહીં,
પ્રેમ તણે પ્રેમરસ પીધો તે શા કામનો ?
પ્રસન્ન કર્યાં ન માત તાતને પૂજન કરી,
રહ્યો ન આ દેહ પછી કોડી તણા કામનો;
મેળવ્યો ન ભાવ માત તાત તણે બહી વાતે,
કામનો ન ભાવ મળ્યો જગત તમામનો;
માત તાત પ્રસન્ન કર્યાં ન તેણે મેળવ્યા ન,
જગતમાં જીવી લાખ કુદીરે બદામનો.”

લોડ લાંગદેલે પોતાની માતા વિષે એક વેળા કહ્યું હતું કે; “તરાબુનાં એક પડલાંમાં મ્હારી માવતરને મૂકે ને બીજાં પડલાંમાં આખી પ્રથવીને મૂકે તો મ્હારી વહાલી માયવાળું પડલું જરૂર નીચે ઝેસશે; ને આખા જગતનું પડલું ઉંચે ચડી જશે !” અર્થાત્, એક સલુકના દીકરાની માતૃભક્તિ વીશે કેવડી ઉંચી પ્રીતિ હોવી જોઈએ, તે આ ઉપરથી સહેલથી સમજી શકાય છે.

૫ મી આજ્ઞા.

પગનું આમડું પગમાં શોભે, માથે નહીં શોભે.

હોમ્યોપથી વિદ્યા કહે છે, કે કોઈપણ રોગના મૂળને તેજ રોગના મૂળથી મારી શકાય. જ્યારે એલોપથીની વિદ્યા કહે છે, કે રોગને તેના ઉતારથી, એને

તેનાં પાવઝેરથીજ મારી શકાય. માળાપની સેવા મોટપણે ફરજદાર ઉઠાવે ને
 બુદ્ધિમાં તેઓ તેમની આજ્ઞા માને તેને સાડ તો ઉપલી બન્ને વિદ્યા જરૂરની
 છે. દુષ્ટ મંત્રિથી રાજનો, કુસંગથી ચતિનો અને લાડ લડાવ્યાથી પુત્રનો નાશ
 થાય છે. એવા લાડીલા પુત્રો, એવાં લાડવેલાં બચ્ચાંઓ નીતિ સંગ્રામી કાંઈ
 મોટા ગુનાહ કરે છે, તો પણ માયામાં આંધળાં થંચેલાં મતપિતાથી તેમને શિક્ષા
 કરી શકાતી નથી, તેમણે ઠપકો સરખો પણ આપી શકાતો નથી. જેનું પરિણામ
 એ આવે છે કે; ધીમે ધીમે તે બચ્ચાં હઠીલાં, મનસ્વીપણે જે ગમે તે કામ કર
 નારાં, ઉદ્વેગ, અને દુર્ગુણીજ બનતાં જાય છે. માટે માળાપે ઘરમાં વાઘ અને
 બહાર તો બકરી ને વાંરહેવું. હૃદયનો પ્રેમ મોહમાયા રૂપમાં ફેરવાઈને મોહાંધતાના
 સ્વરૂપમાં બદલાય છે, તે વખતે માણસોએ બહુજ સાવધ રહેવું જોઈએ. પ્રેમરૂપી
 તલવાર એવી છે, કે જે તેનો સદુપયોગ થાય તો સેંકડોનું રક્ષણ કરે, અને
 દુર ઉપયોગ થાય તો આપણો પોતાનો અને સેંકડો નિરપરાધીઓનો પણ નાશ
 કરે છે. માટે હે બાપો ! પગમાંનું ખાસડું પગમાં રાખો. રોમના કેટલાક
 શહેનશાહો બચપણમાં સારા હતા, પણ ગાદીએ બેઠા પછી ધનના લાડે અને અધિકાર-
 ના મદથી તેઓ ભ્રષ્ટ થયા. મકોડાને પાંખ આવી તે મરવાનીજ નિશાણી. નેપોલ્યન
 બોનાપાર્ટ પહેલાં સલહો હતો પણ વિનાશ કાળ આવ્યો ત્યારેજ તેને ગર્વ
 નું સુઝ પડ્યો. વળી કેકિ વર્ડસ્વર્થ, અને હૈનરી માર્ટીન એ બન્ને નાનપણમાં
 ખરાબ સ્વભાવના, ચિડાઉ, ઉદાસિન, અને શોકમય હતા. બન્ને જરા જરામાં
 ઉશકેરાઈને કામ વધારી મેલતા હતા. ઉમ્મરે તેમને ડાહ્યા બતાવ્યાં, અને આખરે
 તાબેદાર બેટા તરીકે સુખી કેમ થવું તેનો ઘડો પોતાનાજ અનુભવથી બીજાં-
 આને આપી ગયા, કે બચ્ચાંને લાડ-વેલાં કરવાથી મા-બાપો તેમનું ભવિષ્યનું અણુ
 હિત કરે છે. જેવું મા બાપ છોકરાંને આપે તેવુંજ તેઓ લે છે. દુનિયાનો એજ
 કાયદો છે, કે જેવો માલ તેવું મૂલ્ય. શાયર વહે છે કે;

“હવે દુનીયા જસક નામ મીઝાં, ચહ જોર તરેહકી બસતી હવે;

જો મેઘે કું ચહ મેઘી હય, જોર સસતોં કું ચહ સસતી હવે.

ઈહાં હરદમ બધડે હરતે હવે, હર આત અદાલત બસતી હવે;

જોર મરત કરે તો મરતી હવે, જોર પરત કરે તો પરતી હવે.

કુચ્છ દેર નહી, અધેર નહી, ઈનસાફ આર અદલ પરતી હવે;

જસ હાય કરો ઇસ હાય મીલે, ઈહાં સાદા દરતો બદરતી હવે.”

સુખદ શહેરમાં કેટલાક એવા દામલા બનેલા છે, કે એક ફીટર બાપે ભારે
 પશ્ચિમ લઈમે પસીનો પાડી પાઈપ-ઈલેગી કરી પોતાના પુત્રને શિખવ્યો કેળવ્યો;
 એક બાવરચી જેવા પિતાએ ગધાવધત્રું કરીને મેળવેલો પૈસો પોતાના
 દિકરાને ડોક્ટર બનાવવા પાછળ ખરચી દીધો; એક માબેદ માબેદી

પેશામાં ઘાંટાં પાડી જીવ પટકીને મેળવેલી પુંજ પોતાના દીકરાને એમ. એ. કરવા પાછળ ખરચી લીધી; એક વીસી ધરાવનારે દીકરાને ઇંગ્લાંડ મોકલી ઉંચી કેળવણી આપી; પરંતુ અફસોસ! તે દીકરાઓને બાપેજ “બાવા—બાવા” કીધા થી, બાપેજ તેમની ગુલામગીરી કીધાથી છકી બકી જઈને છકેલ એમ. ડી. અને છટેલ બેરીસ્ટર બેટાઓ મુંબઈ આવીને બાપોને બંદર ઉપરથીજ કહેવાડે છે કે, “બાવા ! હું ઉંચી સોસાયટીમાં હવે ભેળાવાનો, મને મળવા અને મુલાકાત આપવા મોટ મોટિયારો આવવાના, માટે મહારે એટીકેટ બળવવા સારૂ હવે તમારાથી બૂદ્ધા રહેવું જોઈએ ! હું તમારા જેવા ધંધાદારીનો દીકરો છું એમ મંડળમાં દેખાડાવવું ન જોઈએ ! માટે તમે મહારી મુલાકાતે પણ આવશો ના, મળવું હશે તો નવરે વખતે હુંજ તમને મળી જઈશ !” વિગેરે—વિગેરે પગમાંનું ખાસડું મગમાં નહીં રાખીને “બાવા—બાવા” કરીને છકાબ્યાનાં એ પરિણામ. કાર્દિનલ લુદસી, હીફા, એકેનસાર્ડ, અને કુર્કંદાઈટ ખાટકી બાપોના બેટા હતા છતાં કસાઈ—પુત્રો કહેવાઈનેજ તેમણે નામદારી મેળવી હતી, તે આ છકેલ ગ્રેજ્યુએટો કેમ બૂલી જતા હશે ! બ્રાહ્મણ પુત્ર જન્મવાથી ને મોબેદના દીકરા થઈને ઉંચી કેળવણી લીધાથી તો આર વિશેષ શે ભા છે. જસ્ટીસ રાનદે અને જસ્ટીસ ટેલંગ બ્રાહ્મણના દીકરા હોવાથી કઈ લજ્જા પામ્યા નોંતા. મોબેદનાજ દીકરાઓ જમશેદજી ટાટા, પ્રીરોજશા મહેતા, ને દાદાબાઈ નવરોજી હતાને ? હિંદુસ્થાનની લડાઈઓમાં નામ કાઢનારા લોર્ડ હાર્ડિંગ કનૅલ એડવર્ડસ, અને મેજર હોડસન એ કિસ્મિયન પાદરીઓનાજ બેટા હતા, છતાં તેઓએ તો બ્રાહ્મણ—પુત્ર હોવાની લજ્જા નોંતી ધરી. આવી હલકી બુદ્ધિના ને લંગડી અકકલના જે ગ્રેજ્યુએટોએ પોતાના પિતાની આખા ભવની રંગેલી દોલતે મુખની ને આબરૂ દરકારની જાંઘળી પ્રાપ્ત કરી, તેઓ જો છેવટ દહાડે મા બાપનો ધિક્કાર કરી નાફરમાન ને નિમકહરામ થાય તો તેમણે કેળવણી લીધીજ નથી એમ કહેવું જોઈએ. એવી કેળવણી ઉપર ભદ્ર પડે !

“જેણે માત તાત તણી પ્રાર્થના ન પ્રિત્યે ગાઈ,
પ્રભુ કેરી પ્રાર્થના જે ગાઈ ને ન ગાઈ છે;
ચાહી નહિ માત તાત તણી પુજા ચિત્ત માંહી,
પ્રભુ તણી પુજા ચિત્ત ચાહી તે ન ચાહી છે;
જેણે માત તાત તણી આંતરડી ઠારી નહીં;
અન્ય તણી આંતરડી થારી તે ન ઠારી છે,
ચાખી ન પ્રસાદી માત તાત તણી મન કરી,
પ્રભુની પ્રસાદી ચાહી ચાખી તે ન ચાખી છે.” (ગુજરાતી કવિ.)

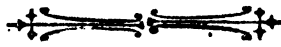
હે પુત્રો ! આર તમે ખુશી થાવ, કે તમારાં ગરીબ માબાપો તમારી ચઢતી સ્થિતિ જોઈને પોતાની આગત્રી નમગી પાતંગી સ્થિતિ યાદ કરીને હર્ષનાં

આંસુ પાડે. તેમને તમે હવે છારવો, તેમને હવે તમે કારવો, તો તેઓ કેટલાં બધાં ખુશી થાય ! થિપ્સના નામાંકિત ચોદા ઇપેમિનન્દાસને કોઈએ એક વેળાએ પૂછ્યું કે:—“ તમારી આખી જીંદગીમાં તમને અત્યંત સંતોષ અને ખુશાલી ઉત્પન્ન કરાવનારો બનાવ કીયો બન્યો છે ?” ત્યારે તેણે જવાબ દીધો હતો કે; “ મોટી લડાઈમાં મને ફતેહો મળી તેની વધામણી સાંભળવાને મહારાં માત પિતા જીવવા પામ્યાં હતાં, એ વાત મને સૌથી વધારે ખુશાલી ઉત્પન્ન કરાવનારી અને મોટામાં મોટો સંતોષ આપનારી નિવડી છે. આથી વધારે મન ગમતો ને મન માનતો એકે બનાવ મહારાં જીવનમાં બન્યો નથી.” બંધુઓ ! ફાટાં લુગડાંએ ને ઘરડાં માં બાપે તે કાંઈ શરમ છે ? ગરીબ સ્થિતિ ને ગરીબ મા-બાપે તે કાંઈ લજ્જા છે ? કવિ મીલ્ટન લાંડનના એક ફી કારકુનનો પુત્ર હોવાથી તેને કાંઈ લાજ લાગી ? પોપ અને સ્પે જેવા કવિરાજો કાપડ વેચનારાના દીકરા હોવાથી કાંઈ શરમાયા હતા ? ઉલટું, તેમણે પોતાની જાતિ ચંચળાઈથી ગરીબ કુટુંબનો દહાડો ફેરવ્યો હતો. પ્રોફેસર વીલ્સન તો એક ગરીબ કારિ-મરનો બેટો હોવામાં માન સમજતો હતો ! મેકોલે જેવો મહાન લેખક, એક આફ્રિકન ફેરિયા વેપારીનો દિકરો હોવાથી લજવાતો નોતો. એ સ્વછળાએ પોતાનાં નસીબ ફેરવ્યાં તો ફેરવ્યાં, પણ પોતાનાં કુટુંબને આજળ પાડવામાંજ શોભા માની. ક્રીસ્ટ એક ગરીબ ગાંધી હતો, અને સર હંફરી દેવી તો એક ગાંધીની દુકાને નોકર રહેલો હતો, તેથી કાંઈ હલકા ધંધાએ તેમને ખેંચલત લંગોડી ? ધંધો માણસને લજવતો નથી, પણ માણસ ધંધાને લજવી શકે. નીચાં મા-બાપનું અને નીચાં કુળનું શરમાવાનું હોતુજ નથી. નીચાં કે હલકાં મા-બાપ તેમનાં બચ્ચાંઓને મનથી તો એક રાજ રાણી કરતાં પણ વધારે મોટાં છે. પેલી બ્રાહ્મણી નામની શ્રીમંત ઉમરાવ બાંદાંનની, ઉંચાં કુળમાં જન્મેલી છતાં એક ગરીબ પણ ધર્માત્મા બ્રાહ્મણ, બિશુક બ્રાહ્મણનેજ પરણવામાં ઉકમાઈ લેતી હતી. પૈસે કંગાળ બાપનો બેટો કંગાળજ નિવડે એવો કાંઈ સિદ્ધાંત નથી. પેલા “ કમનસિબ જેકોડ”નું જીવન વાંચો. તેને કેળવણી આપવા જેટલી પણ માબાપની ઝૂંબસ ન હોવાથી માબાપે તેને કોઈ કાગદીને ત્યાં ચોપડાં બાંધવાં માટે રાખ્યો હતો. જાતિ ચંચળાઈથી તેણે ભાગ્યનો ઉદય કયો, અને પોતાનાં માબાપનેજ પોતાની સુખી હાલત માટે આભારી લેખી કહેતો કે; “માબાપની મહેરબાનીથી હું સારા ધંધામાં પહેલાંથીજ મૂકાયો હતો !” જે ઉછાંછલા ઉછંડલ બેટાઓ શીખી બણી નામદાર થાય, પરંતુ પોતાના હલકા ધંધાના, હલકા પોષાકના, સાદા માંદા, લોળાભાળા બાપની પાસે બેસવામાં કે બાપની બેડાબેડ ફરવા હરવામાં પોતાને અપમાન માનતા હોય, લજવાતા કે શરમાતા હોય તેમના જેવા દગાખોર દુશ્મનો આ ધરતી ઉપર બીજા કોઈ હોતા નથી. ક્રીરદુશી એક ગમ કહે છે કે;

ચુ દુશ્મન બુવદ ગુફત ફરઝદે બદ,
 ફરાઝશ ન બાયદ કશીદન બ પીશ;
 ચુનીન ગુફત માન મોબેદે રાસ્ત કીશ.
 “કે ચુન પુરે બા સહમ મેહતર શવદ;
 બઝ બાબરા રઝ બદતર શવદ.
 રહી કઝ ખુદાવદ સર બર કશીદ;
 અઝ અંદાઝેહ પસ સસ્શ બાયદ બુરીદા!”

એક નિમકહુરામ દિકરા તે દિકરા તે દિકરા, નહીં પણ બાપન. દુશ્મન સમજવો. એવા ભુડા દીકરાને વધારવો જોઈતો નથી. એ વિષે સાચા ધર્મી મોબેદે એમ કહ્યું છે કે; જ્યારે મા બાપને હલાકી પહોંચાડનારો એક બેટો જો લશ્કરનો સરદાર થાય, કિંવા દેશમાં અગ્રેસર થઈ પડે ત્યારે તેના પિતાનો દહાડો બરુગ તે થાય છે. જે ગુલામ પોતાના શેઠને જો નાફરમાન કે નિમકહુરામ થાય તો તો તેનું માથું જ ધીમે ધીમે કાપી નાખવું જોઈએ.

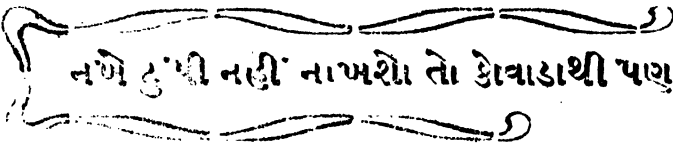
મા-બાપની સેવા.

(૩)

For parents to hope everything from the good education they bestow on their children is an excess of confidence; and it is an equally great mistake to expect nothing, and to neglect it.”—La Bruyere.

૬ ઠી આજ્ઞા.

નજે ટુંપી નહીં નાખશે તો કોવાડાથી પણ છેદાશે નહીં.

બાળકોનાં મન કોરાં કાઝળ જેવાં હોય છે. તેના ઉપર આપણે જે લખવા ધારીએ તે લખી શકાય છે. પરંતુ એકવાર લખ્યું તે પથ્થરના લેખ જેવું મજબુત થઈ જાય છે, માટે બાળકનાં મનની તખ્તી ઉપર જે કંઈ લેખ કોતરવો તે સંપૂર્ણ વિચાર કરીનેજ કોતરવો. હાલ એને નજે ટુંપી નાંખવો હોય તો તેમ થઈ શકે તેવો છે, પણ તો કોવાડાથી પણ તે છેદાવો કઠણ છે. મા-બાપે વૃદ્ધપણામાં દીકરી દીકરા પાસે સેવા ચાકરીની ઉમેદ નાખતી હોય તો નાનપણથીજ તમને સારી નીતિવાન અને ધર્મિ ડેળવણી આપવી. અધર્મિ, અનીતિની,

અવિવેકની, ને નાસ્તિક કેળવણીમાં જો બચ્ચાંને ઉ-તેજન આપ્યું તો મોટપણે તે બચ્ચાં માં આપને પણ ઠોકરે મારે છે, ચાખખે છે, ને ખુદાના ઉપર અવિધ્યાસુ બનવાથી નિમકહરામી, નાફરમાની, અને અપકાર કરવામાં તેઓ નક્કર ને નિષ્ઠુર થઈ જાય છે. એટલા માટે ઇબ્લંડની રાણી એલીઝાબેથના વજીર લૉર્ડ બલ્ફોર્એ મરતી વેળાએ પોતાના દીકરાને પાસે-બોલાવીને એવી શિખામણ આપી હતી કે; “દીકરા! તારાં બચ્ચાંઓને કેળવણી આપી નીતિ અને નમ્રતા સારી પેઠે શિખવ-જે પરંતુ તેમના ઉપર દેખીતો કંઈએ જીલમકયાં વિના તેમને બહારમાં શાખાશી આપજે, ને ઠપકો દેવાનો પ્રસંગ આવે તો તે ખાનગીમાં ગુપ્ત રીતે આપજે!” આમ કરશે તો તારાં બચ્ચાં તને માન આપશે. ફીરદુશી કહે,

• યુ ફરજંદ બાશાદ બ ફરહંગ દાર,
• અમાને એ બાઝી વરૂ તંગ દાર.

હે ભાઈ! જો તારે પેટે બેટો પેદા પડયો હોય તો તેને ઘણો વખત ચારી કેળવ-ણીજ આપજે; અને રમત ગમત કે ચેનબાજી માટે તો તેને થોડોજ વખત આપજે! લૉર્ડ પ્રિઅમનું મત એ છે, કે એક બચ્ચું તેની ૧૮ અને ૩૦ મહિનાની ઉમ્મર માંજ આ દુન્યા વિષેનું સર્વથી વિશેષ જ્ઞાન મેળવે છે. તેમજ પોતાની શક્તિ-ઓ સમજી જાય છે. બીજી ચીજોનાં ગુણદોષ પણ સમજી જાય છે; અને પોતાની તેમજ પારકાંઓની મજબૂશક્તિ પામી જાય છે. એટલા માટે બચ્ચાંને જેમ બચપણથીજ લાડ-ધેલાં કરવાથી માખાપને પણ નાફરમાન થઈ સંતાપે છે, તેમજ વળી તેમનાં કુમળાં મગજ ઉપર ભયના અને બાયલાં હિયકારાં બનાવનારા છાપ છાપ્યાથી તેઓ સંસારના ઘસારાને નાલાયક થઈ પડી, માખાપને માથે પડે છે. એસીરિયન માતાઓ પોતાનાં બચ્ચાંઓને “હુ નાસિસ આવ્યો! નાસિસ આવ્યો!” એવી ધાક આપી ચુપ રાખતાં હોવાથી કંઈકંઈ બચ્ચાંઓ ક્રાળ ખાઈ મુઆં છે. સીરિયન માતાઓ પોતાનાં રોતાં બાળકોને બંધ રાખવા સાડ્ડ અબકાવતી હતી કે; “જૂઓ! જૂઓ! પેલો રિચડં! કયોર ડીલાયન આવ્યો!” લાયન તે જાણે સિંહજ હશે એમ માનીને ઘણાં બાળકો માણસ માત્રને જોઈને બીતાં હતાં. ગ્રીશીક સરદાર બોહુની બીક આપીને દુય માતાઓ પોતાનાં બાળકોને “બોહુ આવ્યો! બોહુ આવ્યો!” કરીને બિવાડતી હોવાથી દુય બચ્ચાંને એક જાતની નઠારી તાપ લાગુ પડતી હતી. હિંદની માતાઓ “એ પોલો બાહુ આવ્યો” કરીને બાહુબળિ રાજનો ભય આપતી હોવાથી હિંદુ બાળકો હેબતાઈ રહેલાં માણસ પડતાં હતાં. ચાહુની માતાઓ “જોયો કે પેલો લીલીથ!” એમ કહીને બાળકોને બાયલાં બનાવતી હતી. હંગેરીના રાજ મેથ્યાસ-કોવાનસના ભયાનક તરખાટને લીધે ટકં માતાઓ પોતાનાં બાળકોને છાનામાના રહેવા માટે ગમ-

રાવતી કે; " મૂંગો રહે ! નહીં તો ત્હારું રડવું સાંભળીને એથ્યાસ પાછો આવશે, ચપી જા ! " આ હેખતને લીધે કંઈક બાળકોને મૂંગાપણું આવ્યું; ને કંઈકના તો પ્રાણ ગયા અંગ્રેજ માતાઓ " લુન્સફોર્ટ "ના નામથી બચ્ચાંને ઝબકાવતી, અને બંગાળમાં તેમજ દક્ષિણ હિંદુસ્થાનમાં માતાઓ પોતાનાં બચ્ચાંને ચુપ રહેવા સારૂ " ટીપુ વાઘ આવ્યો ! " આમ કહી ગભરાવી મારતી હતી, જેથી વારંવાર પ્રજા ને પ્રજા બાયલી ને હિચકારી નિવડતી હતી. આવા ખોટા ભયથી બચ્ચાંઓ એકાએક મરણ પામતાં જણાયાં છે. તેઓ શાથી મરણ પામે છે, તની પણ માત પિતાને ખબર પડતી નોતી.

“No brother, sister, friend, no parent nigh,
To soothe his pangs, or catch his parting sigh;
Alone, unknown the Muses’ darling dies,
And with the vulgar dead unnoted lies.”

७ भी आशा.

પુત્રી તો પારકા ઘરને શોભાવશે !

“પુત્રી તો પારકા ઘરને શોભાવશે !” એવી માન્યતાથી જેઓ પુત્રીને કેળવણી આપતા નથી, તેઓ પોતાના પ્રેમને કલંક લગાડે છે. એટલુંજ નહીં પણ પોતાનાં કુળને પણ કલંકિત કરનારા થઈ પુત્રીઓની સેવા ચાકરીની ફરજમાં નિષ્ફળ બાય છે. પુત્રો અને પુત્ર એકજ પિતાની બે આંખો છે. માતાના હાથ પગ એ બન્ને છે; અને માતા પિતાના પ્રેમ ઉપર એક સરખો બન્નેનો હક્ક છે; છતાં આ પ્રમાણે ઓછું વ-તું હેત બતાવવાથી માબાપનેજ દુઃખ થાય છે. કેળવણીના સંસ્કાર પામેલી પુત્રી સાસરામાં સુખી રહે તો માબાપને તેટલો સંતાપ ઓછો. કેળવણી વિનાની પુત્રી દુઃખમાં દિવસો ગાળે તો તેનો બળાપો પણ મા બાપનેજ, નીતિ રીતિની કેળવણી વગરની પુત્રી જે દુરાચરણી નિવડે છે, તો વળી મોટો જોખમ મા-બાપનેજ પહોંચે છે, ને કુળને કલંક લાગે છે. મોટે બેઉ સરખી આંખે જોવું જોઈએ. જ્યારે પાત્ર હોય છે ત્યારે વિત્ત નથી હોતું, ને વિત્ત હોય છે ત્યારે પાત્ર નથી હોતું. એમ ચિંતામાં પડેલો મહુડો જેમ રૂદન કરતો બેસે છે, તેમ ધર્મ નીતિની, સંસાર વહેવારની કેળવણી લીધા વિનાની પુત્રીની ના-ફરમાની અને માથે છેડો મૂકીને ફરવાની રીતભાતથી મા બાપનેજ હાથ ચોળતાં બેસીને પસ્તાવો કરવો પડે છે. એવી છકેલ છાડીઓ જે કાંઈ કામ કરે છે તે મા બાપની ઉપરવાળી થઈનેજ કરે છે. આ બધાં અભણપણાનાજ પ્રતાપ છે.

વળી જે મા-બાપો પેટનાં જણેલાં બાળકો પૈકી એક ઉપર હેત રાખી
ખીખાં ઉપરથી મન ઉતારે કરે છે, તેઓ પણ પરિણામે હેરાન થાય છે. તવારી-
ખમાં એવાં સંતાપેલાં મા-બાપોના ઘણા હાખલા મળે છે. ઈગિનના પાદશાહ
ફરૈદુને પોતાના ન્હાના બેટા એરચ પ્રત્યેના બેહુક પ્રેમને લીધે, તેમ તેની
ચંચળાઈથી ખુશી થઈને, પ્રાચીન કાળથી ચાલતો આવેલો વહેવારી રવૈયો
તોડ્યો. બાપના મુવા પછી વડા દિકરાને રાજગાદી ઉપર આવવાનો જે હક,
તે છિનવી લઈને પોતાના રાજ્યની વહેંચણી તેણે ગેરવાજખી રીતે કીધી,
જેથી તેના ૩ દિકરાઓ તુર સેલમ, અને એરચ વચ્ચે ભારે કબ્જો ભગ્યો.
લઢાઈઓ ચાલી, અને પાછલા જમાનાના ક્રેયાંની વંશના પાદશાહોમાં પણ કીનો
વ્યાપ્યો. આ ભૂલ માટે ફરૈદુને પોતાને પણ બારે પસ્તાવો થયો હતો. પાછલા
લખનારાઓ ઇચનની મહાન લઢાઈમાં રેડાએલાં લોહીને માટે આ બલા બાપ ફરૈદુન
પાદશાહનેજ બદનામ કીધા વિના રહ્યા નથી માટે કોઈ પણ બાપે જે પોતાનાં
મરણ પછી પોતાનાં કુટુંબની પાયમાલી થતી અટકાવવી હોય તો પોતાનાં અમુક
દિકરા ઉપર મોહાબતથી લોભાઈને અનિષ્ટ કરવું નહીં. એરચને તેના ભાઈઓએ કાપી
નાંખીને તેના બાપ ફરૈદુન હજુર, જ્યારે લોહીથી ઝર-ઝરતું તેનું માથું સોનાની
તબક્કામાં મૂકીને તેના ઉપર મોકલી આપ્યું, અને એરચના શરીરના ટુકડાઓ
જંગલી જનાવરોના ભક્ષ સાડ પેલા બાપથી નારાજ થયેલાં બેટાઓએ ફેંકી
દીધા, તે વારે પેલા ગેરવાજખી વહેંચણી કરનારા બાપને એટલું બધું દુઃખ
થયું હતું, કે તે ગમમાં ને ગમમાં ગીરફતાર થઈને, તમામ એશઆરામ તણ
હઈને, લાંબો વખત સૂધી ખુદી લોંચ ઉપર પડીને રહ્યા કરતો હતો; તે એટલે
સુધી, કે તેની બગલ માંહેલા બાલ પણ ઘાસ જેવડા લાંબા થઈ ગયા હતા !
માટે બધા બાપોએ બચ્ચાંનો પ્રેમ કાયમ રહેવન સાડ બેઉ સરખી આંખે જોવું
જોઈએ. તોપણ ફરૈદુન એટલો તો ડાહ્યો હતો, કે એક ખુનનો બદલો બે દિક-
રાના ખુન કરીને લીધો નથી.

“ શનીદી કે બર ઇરચે નેક બખ્ત, ચે આમદ બ તુર અઝ પયે તાજેતખ્ત ?

બદ અઝ તુરો સેલમ આમદ અંદર ઝમીન, સરાસર બે ચુસ્તદ બી દાદો કીન.

ફરીદુન કે અઝ દર્દે દિલ રજો શમ, બનકીન કુશાદી બરીશાં દો લમ.

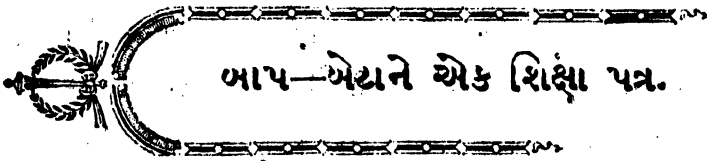
બ ચારીએ દાદારે નેકી દેદેશ, હમશ મેલરે દીલ બુદો હમ પરવરેશ.”

(શાહનામુ.)

તમે જાણો છો ? કે નેક બખ્ત એરચ ઉપર તાજ અને તખ્તને લીધે તુર
તરફથી કેવી કેવી વિપત્તિઓ પડી ? તુર અને સેલમથીજ જગતમાં બુંડાઈનું
ખી નાપાયું; અને અન્યાય, બુલમ, તથા કીનો કપટ ચોમેર ફેલાઈ ગયો.
પાદશાહ ફરૈદુન જોકે આવા નાફરમાન ને નિમકદરામ બેટાઓ ઉપર દુઃખા-

થેલાં દિલે ધિક્કાર ને લ્યાનત નાખતો હતો, તોપણ પરવરદેખારની બક્ષેશથી તેના દિલમાં દયા હતી, અને દયાના કામોમાંજ તે મોટો થયો હતો, જેથી પેટના જથ્થેલા આવા નાલાયક બેટાઓ ઉપર ક્રીનો નહીં લીધો હતો.

૮ મી આજ્ઞા.

આપ-બેટાને એક શિક્ષા પત્ર.

હે દુઃખી બાપ ! પૈસાને ખાતર દિકરાઓ તને ગાંડો ઠરાવવા માગે છે. અને તેઓ કહે છે, કે તું લાખો રૂપ્યાની દોલત દિકરાઓને નહીં આપતાં એક હલકી જાતની સ્ત્રીના વિષયને વશ થઈ તેણીને સઘળું આપી જવાનું વસિયત કરે છે ! તમો બન્ને બાપ બેટાઓ અકેક કરતાં અધિક દુઃખી થઈ પડ્યા છો. હું બાપ ! તેં જો સકમાઈના પૈસા મેળવ્યા નહીં હશે તો તું આવી વેશ્યા સ્ત્રીનેજ પાપી પૈસો આપી જવા લલચાશે હું બેટાઓ ! જો તમારા બાપનો પૈસો હરામનો સમજતા હો, તો તે પૈસાની ઘણી કનવાર કરશો મા. બાપ કહે છે કે, “મેં કેવાં કેવાં કુડાં કપટ કરીને દોલત ભેગી કરી, હવે તેના ઉપર ત્રાપ મારત્રા સાડ મહાત્ત કશેડા દિકરાઓ તલપી રહ્યા છે; ને હું સોને શિખામણ દઉં એવો હરતો કરતો છું છતાં મ્હને ડાકટરો પાસે ગાંડો ઠરાવવાના પ્રયત્નો કરે છે ! લાંચ્યા ડાકટરો પણ મ્હને ગાંડો ઠરાવી વગર ગુનાહે તુરંગમાં રાખવાની સરટી-ફીકેટ આપે છે, અને મ્હારાં સગાં બહાલાંઓને પણ મળવા ભેટવા આવતાં બંધ કરે છે ! મ્હારી બાચડી, એ દુકતાઓની માય થતી, મરી ગઈ ત્યારે ઘડપણમાં મ્હારી ચાકરી કરવા સાડ મેં નાણું કરવા કીધું, તેમાં પણ નાપેકારો આડા પડ્યા. હું મ્હારું દુઃખ કોની આગળ રડું ! દીકરા થતા નિત ઉડીને નહીં તેવી મ્હને ગાળો ભાંડે છે, તે મ્હારાથી સાંભળી પણ શકાતી નથી. દિકરાઓથી દુઃખી થયેલો બાપ એમજ સંતાપ કરે છે કે;

“કયા તાબ બક્રમેં જો મુકાબિલ હો આહકે,
નાલેકે મેરે રદનેકી લી હમસરી ન કીધ !”

વિજળીમાં પણ કયાં એવો તાબ છે કે, મ્હારી આહ નિકળે છે તેની બરોબરી કરી શકે ! અને આકાશ ઉપરનો ગગડાટ પણ મ્હારા બારી કરવાના પોકારોનો મુકાબલો કેમ કરી શકે !

દિકરાઓ કહે છે કે; “લાખો રૂપ્યાની દોલત અને વડીલોપાજિત મીલકત આ ધાંખરો એક નીચ રાખને અને તેને પેટનાં છોકરાંઓને આપી જવા માગે છે. અમોને અને અમારાં મુવાંઓને રખડાવી જવા માગે છે. અમે પૈસે

પૈસે ફાંફાં મારી અમારાં બાળકોને એક વેરજ ખવડાવીને શુભરો કયે છે, અને આ ચડી ગએલો બાપ થતો બાપ બાળિયામાં કંચન ખંખેરવા માગે છે. સૌ અમ દીકરાઓનોજ વાંક કાઢે છે, પરંતુ આવા બાપનો સંતાપ અમારાથી કેમ ખમી શકાય ! એને સમજાવવા પડાવવા જઈએ છિયે, તો મ્હોં ચૂરીને સારાં માણસો દેખત તરેહવાર અપશબ્દો અને નાલાયક ગાળો આપે છે. અમે કરજદાર થઈ ગયા છિયે, તેની પણ એ ના-કહરને કહર આવતી નથી. રાતદિન બ્યાજ ભરતા ભરતા મરીએ છિયે, કરજના સોસારાથી સુકાઈ ઉગાઈ જઈએ છીએ. હે પ્રભુ ! તું અમ દુબ્ટ લોકો ઉપર દયા કર, ભલાં માણસો ઉપર તો તેં ક્યારનીયે દયા કરેલીજ છે; કારણ કે તેં તેમને ભલા સરજાવ્યા છે !” હે બાપ બેટાઓ ! જરા સાંભળો. આગલા વખતમાં પિતાનાં વચનને પુત્રો પ્રથમ સાંભળતા, પણ હાલ તો તે વચનનું કારણ પૂછવાને તેઓ તત્પર થાય છે. પરંતુ જે ઉચ્ચ ભાવના પાછી બગૃત કરવી હોય, તો પુત્રોએ પણ પિતાની ઉમ્મર, ઉપકાર, અનુભવ, વિશેષ જ્ઞાન વિગેરે ધ્યાનમાં લઈ તેમનાં વચનને માન આપતાં શિખવું જોઈએ; પિતાની પુત્ર ઉપર રહેલી સત્તા કબુલ રાખવી જોઈએ. આમ જ્યારે થશે ત્યારેજ વિરોધ અને દિલસોજીના અભાવને બદલે શાંતિ અને પ્રેમ તમારા ઘર સંસારમાં ફરીથી પ્રસરશે. હે ભાઈઓ ! શાયર કહે છે તેમ

નીશાને પેદર બાયદ અંદર પેસર,

રવા ન બુવદ અર કમતર આરદ હુનર.

છોકરામાં બાપના ગુણ અને ખાસિયત હોવી જોઈએ. જે એમાં કાંઈ કમી-પણ હોય તો તે વાજબી ગણાય નહીં. બેટા બેટીઓએ પોતાનાં માત પિતા ઉપર એવું તો બહાલ અને એવો તો ખ્યાર રાખવો જોઈએ, કે જેમ હીમ છે તે નાગરવેલ ઉપર પડીને તેને બાળે છે ત્યારે તેનાં પાંદડાં ૧૦૦ ગાઉ દૂર અયાં હોય તો ત્યાં પણ તેઓ બળી જાય છે. તેમ બચ્ચાંઓએ માત પિતા પ્રત્યે તેવીજ દાઝ રાખવી જોઈએ. એસે ખ્યારે ચાહિયે, સંતતી અંબ ૩ તાત; દહિં તુસાર અહિં બેલિ પત, શત કૌસલુ જર જાત. જન્મ આપનાર, સંસ્કાર કરાવનાર, વિદ્યા ભણાવનાર, અન્ન આપનાર, અને ભયથી બચાવનાર એ પાંચે મુરબી પિતા ગણાય છે, પરંતુ આજે તો પુત્રો પૈસાનેજ મુરબી બાપ માની બેઠા છે, તો આવા બેટા નકલી બાપથી તેમને સુખ કયાંથી મળે ? પ્રાપ્તિનો હર્ષ નહીં, હાનિનો શોક નહિ, એ ધોરણે જે ભોગ્ય વસ્તુઓનું સેવન કરે છે. તેને તે ભોગ ભોગવ્યા છતાં પણ અચળ શાંતિ મળે છે. દિકરા દિકરી, મિત્ર, સ્ત્રી, સેવકો, કુટુંબીઓ, ધન વગરના પુરૂષને છોડી દે છે, અને જે તેજ પુરૂષ ધનવાન થાય છે, તો બાપ કહીને તેનો આશરો લેવા આવે છે ત્યારે આ જગતમાં ધનજ પુરૂષનો ખંધુ છે, પૈસોજ બેટા બેટીઓનો બાપ

છે, અને જ્યારે આ જીવ વગરની વસ્તુને મુરબી માનવા તરફ બેઠાઓ ને બેઠીઓ ખેંચાઈને મા-બાપની સેવા ઉઠાવવાને બહલે, તેમનો હુકમ ઉઠાવવાને બહલે, તેમને હેરાન ને દુઃખી કરે છે, ત્યારે સાત સાત વાર તેમને ધિક્કાર છે ! કવિરાજનો કોલ છે કે;

“ સાંઘ એસે પુત્રસે, બાંઝ રહે અરૂ નારિ,
બિગરી બેટે બાપસે, જાય રહે સસુરારી.
જાય રહે સસુરારી, નારીકે નામ બિકાનો,
કુલકે ધર્મ નસાય. ઝાર પરિવાર નસાનો.
કહે ગિરિધર કવિરાય, માતુ ભૂખે વહિ ઠાંધ,
એસે કપુત કયાં ભયો ? બાંઝ રહતિઉં બરૂ સાંધ ”

બાળકના જન્મ સમયે માત પિતા જે કલેશ ને દુઃખ સહન કરે છે, તેનો બહલો પુત્રથી સો વર્ષે પણ વાળી શકાય તેમ નથી. આમ છતાં પુત્રોને પોતાના પિતાને ના-ફરમાન થાય, તો જરૂરજ કુદ્રતનો કહેર તેમના ઉપર વરસે છે. તેમાંએ વળી મોટો પુત્ર સારો હોય, તો કુળને વધારે છે, અને ખરાબ હોય તો કુળનો નાશ પણ કરે છે. મોટો દીકરો નઠારો હોય તો પોતે જે કુળમાં જન્મ્યો હોય તેનું સર્વસ્વ પણ હણી નાખે. લહ સુખ કુમગિરૂ દુઃખ કળુ, તહુ તજિ સુચ સોચ; ખુરી તરિ રૂહરિ સુ સયાણુ જયોં, સાહસ પેર કપોચ. કુમાર્ગી બેટા બેટીઓ જેઓ અવળે માર્ગે ચાલનારાં છે તે કદાપિ સુખો પામે, અને સુમાર્ગી જે સીધે રસ્તે ચાલનારાં છોકરાં છે તે કદાપિ દુઃખો પામે, તોપણ તેમણે હર્ષ કે શોક ના કરવો, કેમકે નાવમાં બેસીને નદિ કે સમુદ્રને પાર પહોંચતાં કદાપિ ખુડી બાય તોએ તે ડાહ્યુંજ કહેવાય, અને વગર વિચારે સાહસ ઉઠાવીને નદિમાં વગર આધારે તરીને પેલે પાર પહોંચાય તોપણ તે મૂર્ખતાજ કહેવાય. માટે કદાપિ સમાર્ગે ચાલતાં દુઃખો પામ્યો તોએ સુમાર્ગેજ ચાલવું, પછી ભલેને દુષ્ટ માર્ગે ચાલતાં સુખ થતું હોય તો તે ના કરવું. ભાઈઓ ને બહેનો ! ગમે એવાં ભુંડાં લાગતાં હશે તો પણ એ તમારા બાપ ને માય છે, એટલુંજ સમજીને તેમના ઉપર પ્રેમભાવ રાખો. સિંહ અને વાઘ જેવાં ભયાનક જનાવરે ને જોઈ સર્વ લોકો તેમનાથી ડરે છે, પણ તેમનાં બચ્ચાં તો તેમની આગળ નિર્ભયપણે ગમે એવા લાડ લડે છે, લાતો મારે છે, કરચે છે, આમ છતાં તે બચ્ચાંની સંભાળ તો તેમનાં ફાડી ખાનારાં મા-બાપજ કરે છે, કેમકે ત્યાં બાપ બચ્ચાંઓ વચ્ચે પ્રેમ રહેલો છે; ત્યાં માતા ને છોકરાં વચ્ચે ખાલેસ પ્યાર નભેલો છે. જો બેટો બાપને ના-ફરમાન હોય, તો તે પોતેજ ના-ફરમાની દેખવાનો. પુત્રી માવતરને બેઈમાન નિવડી, તો તેના ખમ્યાબ તોણીજ ખેંચવાની. માથે કાળચક્ર ચઢે ત્યારે ભવનચક્ર પણ ચઢે. જેવા બાપ તેવા બેટા એ પણ વળી સાથે સાથેજ યાદ રાખજો.

“ એ શીરી કે બાશદ શિકારશ પલંગ;

થે અયદ બ જુઝ શીરે શર ઝેહ બ અંગ ? ”

ચિત્તાનો શિકાર કરનારો સિંહ સિવાય બીજું શું જણે ? ઇરાનના લોખંડી પંખવાળા સિંહ પાદશાહ હોરમજનો કુમાર પરવીઝ હતો. તેનાથી હોરમજ પ્રસન્ન થયો અને તેના માનમાં અને સમૃદ્ધિમાં ઘણો વધારો થયો; અને ખુશરૂ પાદશાહનો કુમારશિરોચ પોતાના પિતાથી અમર્યાદ ચાલતો હતો. તેથી તેની ભાગ્યહિનતા થવાથી ધૂળમાં આળોટતો થયો હતો. હું નિર્ઘય પિતા ! તારા પુત્રો સાથે અંતર પાડીને તું કહિયે સ્વર્ગે પહોંચવાનો નથી. આગલા વખતના પિતાઓ પણ ગયા, ને પુત્રો પણ ગયા. આજે તો પિતા અને પુત્ર વચ્ચે મોટું અંતર પડેલું જણાય છે. આજે તો પિતા પોતાના પુત્ર જોડે બોલવામાં અથવા તેના તરફ ચાર બતાવવામાં પોતાની મોટાઈ ઘટતી હોય એમ માને છે, અને તેથી પુત્રને પોતાથી દૂર રાખે છે. આનું પરણામ એ આવે છે કે, પુત્ર પિતાથી ડરતો રહે છે, અને કેટલીકવાર પિતાને શત્રુ તરીકે ગણે છે. ઘણીવાર પિતાઓ સ્વાર્થનાજ વિચારમાં મથાગુલ રહે છે, તથા પુત્રોની જરૂરિયાતોના સંબંધમાં બેદરકાર રહે છે, અને પોતે જ્યારે જુવાનીમાં હતા, ત્યારે પોતાનામાં જે લાલસાઓ ઉત્પન્ન થતી હતી, તે તેઓ તદ્દન ભૂલી જાય છે, અને પોતાના હક તથા સન્તા તરફ જોટલું ધ્યાન આપે છે એટલું તે ઉગતા છોડવાઓ ઉપર દયા રાખવામાં કિંવા પ્રેમ રાખવામાં બતાવતા નથી. આનું બેદકારક પરિણામ એ આવે છે, કે પિતાના પ્રેમભર્યા અને નીતિ યુક્ત સહવાસમાં ઉછરવાને બદલે, તે પુત્રો તે પ્રેમભાવ પોતાના સમોવડિયા મિત્રોની સોબતમાં શોધે છે, અને પછી આડે રસ્તે તેઓ ઘણીવાર દોરાય છે. આમ થવાથીજ સઘળે સંસાર દુઃખમય થઈ પડ્યો છે સઘળે સ્વાર્થી સંસાર મંડાયો છે. હે ભાઈઓ ! પૈસા પૈસા શું કરે છે ! પૈસાને આગ લાગે ! મુંબઈમાં એક પારસી બાપનો આ બરેબરો બનેલો બનાવ છે, કે તેને પેટે ૪ છોકરા હતા, તેમને તે બાપે શિખવ્યા, કેળવ્યા, ધંધે રોજગારે ઠેરવ્યા, પરંતુ વીલમાં નહાના દીકરાને ફાળે કાંઈક વધારે રકમ ને વિશેષ માલ મીલકત આપીને બાપ મરી ગયો. શું કહું તમને ! સાંજે તે બાપની મરવાની છેલ્લી ઘડીને શ્વાસ ચાલતો હતો ત્યારે ધસી ધસીને તે મરતા બાપને મારવા અકેક પછી બાકીના ત્રણે દિકરાઓ તેના અંગ ઉપર ધસી જઈ તરેહ કીસમની ગાળો ભાંડવા લાગ્યા હતા ! “અરે નખખોહ બાય તારા બાપ થતાનું ! તેં તો એક આંખે જોયું ને એકજ દિકરાને નેહાલ કીધો, ને બીજાઓને નાગા કીધા ! અરે આંધળા ! તું બાપનો થતો દોજખમાં જાજે !” વિગેરે, વિગેરે. હવે એટલુંતો જણે સમજ્યા, પરંતુ રાત્રિએ પેલા ભાઈઓ એટલા તો ઝુંબેશ ઉપર ચઢ્યા, એટલા તો ઉશ્કેરાઈને શૂર ઉપર ચઢ્યા, કે સંજોગીને મૂકેલા મરનાર બાપનું

મુડદું એક દિકરો એક ગમથી તાણીને જમીન ઉપર રગડોળવા લાગ્યો ! વળી બીજો પગ પકડીને તે રૂવાતને ગાળો દબને ઘસડતો ઘસડતો બીજો ખૂણે ઘસડી જતો ! આમ ત્રણેય દિકરાઓ તે મૂએલાં શરીરને એવું તો રગડોળવા લાગ્યા, કે ભોંય આગળ ભણવા બેઠેલા મોબેદ પણ અભેખરમાં અભડાઈ ગયા ! આવા અનર્થો આ કલિયુગમાં થયા જાય છે તેનું કારણ શું ? સત્યુગમાં આવા બનાવોનો કોઈને ખ્યાલ સુદ્ધાં નોતો આવતો. સત્યુગમાં પેદા પડેલા બાપ બેટાઓના જેવું આચરણ આજે થતું નથી, તેથીજ આજનો સંસાર સંતાપિત થઈ લાગ્યો છે. ત્યારે પિતા અને પુત્રના સંબંધની ઉચ્ચ લાગણીના ઉત્તમ નમુના સાડે દશરથ બાપ અને રામચંદ્રજી જેવા બેટાનાં દ્રષ્ટાંત આપણાં અંતઃકરણ આગળ નિરંતર ધરી રાખવાં ઘટે છે. રામચંદ્રે દર્શાવેલી પિત્ર-ભક્તિના અનેક પુરાવા છે. જે દિવસે રામને રાજ્યાભિષેક કરવાના સમારંભો થતા હતા, થોડાજ વખતમાં જે પુત્ર ચક્રવર્તી રાજાનું પદ પામવાનો હતો, અને સર્વ આનંદ વ્યાપી રહ્યો હતો, તેજ દિવસે દસરથ રાજાની બીજી બાચડી કૈકેયીએ પોતાને પેટના પુત્ર ભરતને અયોધ્યાની ગાદી આપવા દશરથને સમજાવ્યો, ને રામને વનવાસ મોકલવાની હડ લીધી હતી. પોતાના પિતાનું વચન ને આજ્ઞા પાળવાને સાડે ચોદ વરસ સુધી વનવાસ ભોગવવાને સાડે રામચંદ્રજી એકે બોલે તૈયાર થયા, અને રાજ્ય વૈભવનો તથા રાજપાદનો ત્યાગ કરી દેશ પાર ગયા ! આ બનાવજ તેમની પિતા તરફની ફરમાંખરદારીનું ઉત્તમ દ્રષ્ટાંત, આજના દિકરાઓએ હમેશાં પોતાની આગળ ધરી રાખવાને પુરતું છે. હવે દશરથ જેવા માયાળુ પિતાનો વિચાર કરો. શું તે પોતાના પુત્ર તરફ પ્રેમાળ, દિવસોજ, અને મોહબ્બતવાળો નોતો ? હતોજ. તેનો પુત્ર-પ્રેમ અખંડ હતો, જોકે પોતાની પત્નિ કૈકેયીને આપેલાં વચનને લીધે રામચંદ્રજીને વનવાસ મોકલવાની તેને જરૂર પડી હતી. તોપણ તેનું પ્રેમાળ હૃદય તો તેને તલસ્તુજ હતું, જેથી પુત્ર વિયોગના શોકને લીધે માત્ર એકજ રાતમાં તે માયાળુ બાપ મરણ પામ્યો હતો ! વળી ભરત જેવા ભાઈ તરફ જુઓ. રામચંદ્ર તો કૌશલ્યા માતાને પેટે જન્મેલા હતા, ને ભરત તો કૈકેયી માયને પેટે અવતરેલો હતો; છતાં રામચંદ્ર જેવા સાવકાભાઈ ઉપર મા-જન્યા ભાઈ કરતાંએ અધિક પ્યાર ભરત ભાઈ ધરાવતો હોવાથી, પોતાની માએ રાજગાદી લેવા તેને ગમે એટલો સમજાવ્યો, તોએ ગાદી ઉપર નહીં બેસતાં તખ્ત ઉપર સાવકા ભાઈ રામચંદ્રજીની પહેરતી પાવડીઓ મૂકીને તે મોજડીની હમેશાં પુજા કરતો; ને કહીતો કે; “ગાદી ઉપર તો ભઈ રામ આવીનેજ બેસશે !” આવ પિતા, આવા પુત્ર, ને આવા ભાઈ આ જમાને ક્યાં ગયા ? શું પેદા ઇરાની બાપે એવો જવાબ નથી કહ્યો કે,

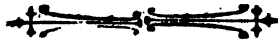
“ચુનીન દાદ પાસોખ, કે નઝદે પેદર,

ગેરાંમી ચુ દાનસ્ત, ફરરોખ પેશર;

પસ અઝ મર્ગ નામસ, બે માનદ બ જાય,
અઝીરા પેસર ખાનદશ રેહનુમાય.” (ફીરદુશી)

મુબારક બાપવખો બેટો પોતાના પિતાની આગળ પ્રાણ કરતાંએ ખ્યારો છે; તેનાથીજ મુવા પછી બાપનું નામ કાયમ રહે છે; કેમકે તે પુત્ર પોતાને રસ્તો બતાવનારા લેખે પોતાના પિતાનેજ ઓળખાવશે.

મા-બાપની સેવા.

(૪)

૯ મી આજ્ઞા.

બાપને માથેની પાઘડી, બેટા ! તું નહીં પહેર !

“ Look how he laughs and stretches out his arms,
And opens wide his blue eye upon thine,
To hail his father; while his little form
Flutters as winged with joy ! Talk not of pain !
The childless cherubs well might envy thee
The pleasures of a parent ! ”—Byron.

એક પાદશાહે ક્રોધે ભરાઇને પોતાનો દીકરો જે બીજા રાજ્યનો રાજા હતો, તેના ઉપર લખી મોકલ્યું કે; “જો તમે મહારા ઉપર પડશો તો તેના પહેલાં હું તમારા ઉપર પડીશ !” આ લેખ જ્યારે પુત્ર-બાદશાહ આગળ વંચાયો ત્યારે વઝીરો અને અમીરો સર્વ વિચારમાં પડ્યા કે, હવે એનો શો જવાબ લખવો ! ત્યાં એક ડાહ્યો મુતસદ્દી હાજર હતો તેણે પાદશાહને અરજ કરી કે, હુકમ હોય તો અધાંને પસંદ આવે એવો જવાબ પિતા-બાદશાહ ઉપર હું લખી લાઉં. હુકમ મળવાથી તેણે બાદશાહ તરફથી પિતાજી ઉપર લખ્યું કે; “હું પથ્થર જેવો છું અને આપ કાચ જેવા છો; ગમે તો તમે મહારા ઉપર પડો કે હું તમારા ઉપર પડું, એ સરખુંજ છે. અમારે મનથી તો બન્ને વાત સરખી છે, પછી જોશો કે કોણ શિક્ષત પામે છે !” આ લખાણના બેદ જૂઠા જૂઠા છે, પણ મૂખ્ય મર્મ એજ છે કે, બાપ દિકરા ઉપર ચઢાઈ લાવી તુટી પડે, અથવા દિકરો બાપ ઉપર ચઢી જઈ તેના ઉપર તુટી પડે, તોએ બન્નેને દુઃખ તો સરખુંજ પડવાનું. માટે હે કૂર બાપો ! બકરીને દોહીને કુતરીને પાવાનો વિચાર કર્યો ના. ઘરનાં છોકરાં ઘંટી

ચાટે ને રામજીને લાડુ, એ રીતિ બાપ બેટા બન્નેને ખરાબ કરે છે. પૈસો ટકો ને રાજ્યપાટ કોઈનાં રહ્યાં નથી માટે તમારાં પેટનાં બચ્ચાંને તિસ્કાર કરીને તેમને હિણુશો તો તમેજ હિણુઈ જશો. વળી બાપપણું છિનવી લેઈ નાપૂરમાની કરનારા દીકરાઓ બાપને દુઃખી કરી કઢિયે સુખ પામતા નથી. આ કાંઈ બહેમની વાત નથી, સિધ્ધાંતની વાત છે. માટે બાપના છત્ર નીચે રહી તેમની આજ્ઞામાં રહેવું; તેમના તાબામાં રહીને ગુલામની માફકજ સેવા બજાવવાથી બચ્ચાંઓને કુદ્રતી સુખો મળે છે. સ્ત્રી, દિકરા, ને ગુલામ દોઈવાર પણ સ્વતંત્ર કોઈ શકેજ નહિ. સર્વ ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે, માબાપની આજ્ઞા માનવી અને તેમને રૂચે એવી રીતે વર્તવું, એ દિકરા દિકરીનું પહેલું ને અગત્યનું કર્તવ્ય છે. આ પ્રમાણે વર્તવાની રીતિ રૂઢી છેક છેક ઘણા જૂના જમાનાથી ચાલતી આવી છે, તો તેમાં કાંઈ રહસ્ય હશે ત્યારેજ કેની? મહાન શ્રીલક્ષ્મણ અને પંડિતો કરતાં તો કાંઈ આપણે મોટાં થઈ ગયાં નથી; મહાન પેગંબરો કે સાલેકો કરતાં તો કાંઈ આપણે ચઢિયાતાં થયાં નથી. ને મહાન પુરૂષો માત્ર પિતાને પ્રત્યક્ષ નમીને માન આપી ગયા છે મામાપની સેવા બજાવી ગયા છે, આજ્ઞા પાળી ગયા છે, તો તેમના કહેવાને અને તેમનાં શિક્ષણોને પણ આપણે હસી કેમ કાઢ્યે? દેશ્યસ રાજાને એકવાર મનમાં એવું આવ્યું કે; “હવે આપણે બુઢા થયા. માટે આપણી ગાદી આપણું પુત્રને આપી માથેની ચિંતા દૂર કરીએ!” આ વિચાર જણાતાંજ તાબેદાર બેટો બોલ્યો: -“મુરખી પિતાશ્રી ! હું રાજા થયા પછી પણ તમારો પુત્રજ છું એ વાત કદાંચત હું ભૂલી જાઉં અને મહારે હાથે આપ મુરખીનું અપમાન થાય તે સાડું નહીં કહેવાય માટે મહારે આપના માથાની ઉચ્ચી પાઘડી ન ભેંદા. ‘હું રાજા થયો’ એમ કહેવરાવવા કરતાં ‘હું આપનો પિતૃભક્ત બાપવખો પુત્ર’ કહેવરાવવામાં મોટું માન સમજું છું. આપ મને જે આજ્ઞા કરો તે માથે ચઢાવી ચાલવાને આજે હું ખડે પગે ઉભો છું, પરંતુ રાજા થયા પછી આપને મહારી આજ્ઞામાં રહેવું પડે, તેના કરતાં તો હું દુષ્ટ પુત્ર મૂએલોજ ભલો!” શાહનામામાં કહ્યું છે કે:

પેદર ઝીન્દેહો પૂર જૂયાઓ ગાહ;

અઝાન ખામતર નીઝ કારી મ ખાહ.

બાપ જીવતો જાગતો માથે બેઠેલો હોય અને તેનો દીકરો તખ્તનો તલબગાર બને તો એ કરતાં વધારે મૂર્ખાઈભર્યું બીજું કોઈ કામજ હોયજ નહીં. આ ઉપરથી ભોજ રાજાના કંકણ ઉપર કોતરેલી પેદી ચાર આર્થાઓ યાદ આવે છે. ભોજને હાથે પહેરેલાં કંકણની એક બાજુએ લખેલું હતું કે:—“ચંચળ એવી સંપત્તિ છે ત્યાં સુધી ઉપકાર કરી સેવા કરો, જ્યારે વિપત્તિનો ઉદય થશે ત્યારે

ઉપકાર કરવાનો ને સેવા ચાકરી કરવાનો તમને અવસરજ કયાં આવશે?” એજ ગુજરી ની બીજી બાબુએ કોતરેલું હતું કે:—“હે ! પુર્ણિમાના ચંદ્ર ! હાથમાં સમૃદ્ધિ ને જોર હોય ત્યારેજ ભુવનોને ધવલ કરી લે, કેમકે આ જગતમાં વિધિ કોઈને પણ એકને એક સ્થિતિમાં રહેવા દેતો નથી.” વળી બીજાં કડાંની ઉપર લેખ હતો કે:—“હે સરોવર ! તરસાંને તૃપ્ત કરવાનો આજ અવસર છે, જળ તો પાછું સુકાઈ જશે, ને કોઈના ઉપર ઉપકાર કરવાનો તો રહીજ જશે.” આ પોંચીની બીજી બાબુએ લખ્યું હતું કે:—“ઉન્નતિ કરવાવાળું ભરતીનું પૂર તો થોડાજ દિવસ રહેવાનું, ને નદીનાં તટ તો સુકાઈ જવાનાં, કોઈને કામ નહીં લાગ્યાનું અને ગહા પાપ તો બલવેદાનનું રહી જવાનું.” આપણી પાસે જે ધન કે બળ હોય તે સૂર્ય અસ્ત થતાં પહેલાં હાજતમંદોને અપાયાં નહિ, તો તે ધન અને તે બળ, કોણ જાણી એકું છે, કે સવાર પડતાં કોના થશે ! ઉગ્ધુ નાટકમાં ગાય છે કે,

“શાહી તો ક્યા હય ? સરખી જો જાય તો ગમ નહીં,

શીરંગા ગારે લકસે મગર મય કદમ નહી.

ના મર્દ જરપે મરતે હય, ઐર મર્દ નામ પર:

મીલ જાય નેક નામોમે ક્યા ઐસે હમ નહી ?

કહે અય જવાન ! સાત તેરે વહે સવાલ તું.

હાતમ હય નામ મેરા ! મંય હિમતમે કમ નહી.”

હે બંધુઓ ! આપ લેખે ઉદાર થાવ ને બેટા તરીકે પશું ઉદાર દિલવાળા ક્ષમાવાન ને સહનશીલ થાવ. જો કે ઉદાર દિલની જરૂરિયાત તો દરેક માણસને છેજ. તો પણ જે માણસ કુટુંબનો વડો હોય, સમાજનો અગ્રેસ હોય, દેશનો પાદશાહ સોય તેણે તો મોટું મન ને ઉદાર દિલ રાખવાની ખાસ જરૂર છે. જો એમનાં મન મોટાં ન હોય તો આપથી દિકરા દિકરીની, અગ્રેસર પ્રમુખથી સમાજના જનોની, અને પાદશાહથી રૈયતની પ્રીતિ, સેવા ચકરી, ને આજ્ઞાનો અમ્મલ સંપાદન કરી શકાતોજ નથી. ઉદાર દિલ વગર ધરના માણસો બેદિલ થાય છે, સભાજનો તેનાથી વિરૂધ્ધ પડી જાય છે, ને ઘણાની વિરૂધ્ધ લાગણીથી વ્યવસ્થા સઘળી તૂટી જાય છે. મહત્તા ને વડીલપણું પણ ચાલી જાય છે. તેમજ સહનશીલતાનો ગુણ, ખાસ કરીને આશ્રિત કુટુંબીઓને કે નોકર ચાકરને માટે, અથવા સેવા ચાકરી કરનારાંને વિષે નહીં બતાવવાથીજ બેદીલી, નાકરમાની ને નિમક-હરામી ઉભી થાય છે. જો ડાહ્યાં દિકરા દિકરીઓમાં પણ એ ગુણ હોતો નથી, તો પોતે બળવવાનું કર્તવ્ય તેમનાથી બળવી શકાતું નથી, તેમજ માઆપની પ્રીતિ દિકરાંઓ પણ મેળવી શકતાં નથી, કે નથી નોકર ચાકરો સહનતા વગર ઉપરી અધિકારીની કે શેઠની પ્રીતિ સંપાદન કરી શકતા. પછી સર્વ કોઈ સ્વાર્થ અને તુંડાઇથી ભ્રષ્ટ થાય છે. કબીરજીએ કહ્યું છે કે,

જે તોફા કાંટા ખુલે, તોફા તું બો કુલ;
તોફા કુલપેં ફલ હય, વાંકા કાંટા સુલ.

હે બંદા ! તને કોઈ કાંટો મારે તો તું કુલ માર ત્હારાં કુલનું તો ફળ મળશે, ને કાંટો મારનારનેજ કાંટો તો લાગશે. ત્હારો બેટો પણ જો ત્હારી સાથે ભુંડાઈ કરે તોયે તું તો લલાઈજ કર, કેમકે તે નાલાયકની ભુંડાઈનું કડવું ફળ તો તેને પોતાનાંજ બચ્ચાંઓ તરફથી આખવાનું મળશે.

૧૦ મી આજ્ઞા.

બહાર બહાઈ ને ઘરમાં લહાઈ શા કામની ?

બાપ બેટા વચ્ચે, માય ને દીકરી વચ્ચે, એક બીજાંની પ્રકૃતિનો ભેદ સહન ન થવાથી સામ સામે અરુચિ અને ઢંચલાવ ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી જે કાંઈ પરસ્પર ઐક્યતા અને સંપ હોય છે તે ધીમે ધીમે તૂટવા માંડે છે, અને ઘરમાં કજીઆ કંકાસ ચાલુ થાય છે. સંપ તૂટે છે ત્યારે એક બીજાંનાં મન જૂઠાં પડવાથી પરસ્પર એક બીજાંની બદબોઈને બદબોઈ ચાલુ થાય છે, પછી ઘરની ઐઓ બહાર પ્રસરે છે. અને પ્રતિષ્ઠા ઘટવા માંડે છે, લાજ શરમ ઘટતી જાય છે, આરે તરફ હિણુપત થાય છે, અને થોડાજ વખતમાં તે ઘરની અને તે કુટુંબની પડતી દશા આવી જાય છે. પછી સૌ સૌના ચાવલ જુઠા પાડે. સૌ સૌની ગતમાં લોટે. સૌ સૌના પેચમાં રમે. સૌ પોતાનુંજ તાણે. સૌ પોતાનીજ ફાટલી પર ઈંગાર ખેંચે. સૌ સૌને મનથી ડાહ્યાં થાય. એમ એમ કરતાંજ કંકાસ વધે છે. કજીઆ થોડો ને ચરસ ઘણી વધી પડે છે. પછી ઘરનો વડો ગમે એવો શાણો દાણો હોય તોપણ ફાટેલા વોહને અટકાવવાને અસમર્થ થઈ પડી, હાથ જોડીને બેસીને તમાશા જોયા કરે છે. બોતેર ગામની જમાબંદી, ને તોતેરની લવાદી કરે, ને ઘરમાં તો ચોટલા પિંખાય. માટે માબાપ સાથે કંકાસ ન કરે. કુટુંબી કજીઆથીજ જવાન મોત નિપજે છે.

ઝરખા ઉપજે અંગ, રંગ હદે ન રંગ ચદે;

અળગો થાય ભમંગ, કાળું મુખ કંકાસનું.

અતંગ રેલ જન એલ, જે વાવે તરે ઝેરના;

દેખ્યો સુખી ન દેલ, કાળું મુખ કંકાસનું.

રંગ ચદેલાં મુખ, દુઃખમાં દાટયાં હોય ત્યમ;

સ્વાને લહે ન સુખ, કાળું મોં કંકાસનું.

સંકટ આવે શિર, ઝાંચ રહે ન અન્યની;

ન રહે ગોળી નીર, કાળું મુખ કંકાસનું.

(બુલાખી.)

એટલા માટે વિચારશીલ પ્રહર્ય—બાપે પોતાનું અને કુટુંબનું હિત બાળવનું હોય તો કુટુંબની અંદર એક્યતાનું અને સંપન્નું રક્ષણ કરવું. સંપમાંજ વિજય છે. સંપ એજ બળ તથા ગૌરવ છે. સંપ હશે તો બાવળની પાલીમાં સમાઈ શકશે. સંપ હોય તો ન્હાની કુલીમાંએ સમાઈએ. કુટુંબ કલેશથી, કુટુંબ કંકાસથી, કલહથી છિન્ન ભિન્ન થઈને ઘણાં પારસી ઘરો આજે શુનકાર પડ્યાં છે. બેટા બેટી મા બાપની સેવા કરતાં તો રદ્યાં. પણ મા બાપને ત્રાહે ત્રાહે પોકરાવે છે. દિકરાંને છકાવી મેલવાથી છેવટે ફેક ફેક આંસુએ ખૂણે ભરાઈને રડવું પડે છે. કહેણસરમાં દિકરાં દિકરી ન હોવાથી આજ્ઞા પાળતાં તો રહ્યાં, પણ મા-બાપના નાક કપાવે છે ને લટિયાં પિંખાવે છે. માટે હે બાપ દીકરાંઓ ! હળીને મળી સભિ, રહે ખુશ ખુશાલ; રહે તન બુઢાં, બન એક મિશાલ. સિંહને ઓથે વાડ રહે, ને વાડને ઓથે સિંહ રહે. મોટાં મન રાખી, મોટાં પેટ રાખી, ઉઠાર દિલ રાખી સહનશીલતાથી જો કુટુંબી કલહ સમાવી દેવામાં નથી આવતો તો કુટુંબની પાયમાલીનોજ વખત આવી પહોંચે છે. ડાન્કીન અને હન્કન ખાંડાંનના લોકો એટલા માટેજ પોતાનાં ઘરોમાં એવો મુદ્રાલેખ બચ્ચાં પાસે રખાવે છે કે; “સહન કરતાં ને ખમતાં શિખો !” મા બાપે તેમજ છોકરા છોકરીએ સહનશીલતા રાખીને એક બીજાની પ્રકૃતિને સહન કરી લેવાનો શુભ તેમનામાં ન હોય તો છેવટે સંકટો સહન કરાવવાને કુદ્રત બમણા જોરથી તેમના ઉપર મારો ચલાવે છે, જેથી જરા જરામાં અસહનશીલતા રોખવાનું પરિણામ સંકટો સહન કરવામાંજ આવે છે. પાળે તેનો ધર્મ, મારે તેની તલવાર; રડે તેનું દુઃખ, ને ખમે તેનો સંસાર. ખમે તે ખાય. મા બાપ માટે આ એક મૂખ્ય મુદ્રા છે કે; “ઝમાનેએ બા તુ ન સાઝ, તુ બા ઝમાનએ સાઝ !” એટલે બની શકે તો મા બાપે દિકરા દિકરીને કરી રાખવાં, ને નહીં બને તો તેમનાં થઈ રહેવું.

आशंसते हि पुत्रेषु ।पैतृगतांच (भारत) ।

यशः कीर्तिमथैश्वर्यं प्रजा धर्मं तथैवच ।

तयोराशान्तु सफलायः करोति स धम्मवित् ॥

પોતાના પુત્રને જશ મળે, કીર્તિ, એશ્વર્ય, સંતાન, અને ધર્મ પ્રાપ્ત થાય એવી આશા મા-બાપ હમેશાં કર્યા કરે છે. માટે જો દિકરાં મા-બાપની ઉમેદ પાર પાડે છે તેઓજ ધર્મ સમજનારાં પણ કહેવાય છે. ઇંગ્લંડના મહાન પુરૂષ સર ટોમસ મૂરને લોર્ડ ચાન્સેલરની પદવી મળી હતી, અને તેના બાવાજી ત્યાંની મોટી અદાલતમાં ન્યાયાધિશ નિમાયા હતા. સર ટોમસ મૂરનો એક એવો નિયમ હતો, કે પોતાના પિતાજી ન્યાયાસન ઉપર બેઠા હોય ત્યાં જઈને દરરોજ તેમને

પગે લાગે, પિતાજીના આશિર્વાદ લે, અને પછીજ પોતાનાં મહત્વનાં કામ ઉપર બેસે. મૂરની ખાત્રી થઇ હતી, કે પિતાજીના આશિર્વાદ મેળવ્યા વિના કોઈ પણ કામ સાફ થવાનું નથી ! માટે બેટાએ પોતાના બાપનીજ રાહ રસમ ઉપર ચાલવાથી તેને ધંધા રોજગારમાં બરક્કત મળે છે. ફીરદુશી શાયરનું વચન છે:—

કે હરકુ ઝે ફરમાનો પંદે પેદર ;
બેતાબદ મરૂ હસ્ત જાદુ પેસર.

પોતાના મુરબ્બી પિતાજીની આજ્ઞા અને સલાહથી જે પુત્ર ઉલટો માર્ગે અખત્યાર કરે તે બેટો શેતાનની ચાલે ચાલનારો જાદુગર લેખાય છે. કુદ્રતી નિયમ છે, કે મનુષ્ય માત્રની બાળવયમાં તેનાં સુખ સગવડ અને વેલવના કોડ પૂર્ણ પાડવા સાફ બચ્ચાં તરીકે જે ધણીની આગળ જવું પડતું હોય, તે ધણી પ્રત્યે પ્રેમ અને માનની લાગણી સ્વભાવિક રીતે તેને ઉભરી આવે છે. જ્યાં સૂધી આપણે મા-બાપ ઉપર આધાર રાખી જીવંતી ગુજારવાની સ્થિતિમાં હોઈએ ત્યાં સૂધીનો આ કુદ્રતી કાનુન પોતાના પૂર જોશથી અમલમાં આવી શકે છે. મગર જ્યારે આપણે મોટાં થઈએ છિયે, અને આપણે આપણું ફાડી લેવાની સ્વતંત્ર સ્થિતિએ પહોંચીએ છિયે, ત્યારે ઉપલો કાયદો પોતાના જોશમાં લગાર કમી થવા માંડે છે, અને ધીમે ધીમે બેટા બેટીઓ તરફથી માત-પિતા પ્રત્યે નિમકહરામી અને નાફરમાની થવા માંડે છે. આ અવગુણ દૂર કરવા માટે જુદી જુદી પ્રજાઓમાં અનેક જાતના શિખામણ રૂપી કાયદા ઠરાવવામાં આવેલા છે. યાહુદીઓના પેગમ્બરે ફરમાન આપ્યું છે કે; Honour thy father and thy mother, that thy days may be long in the land. તું તારાં મા-બાપને માનથી નમીને ચાલ, જેથી આ દુન્યામાં તું ધણું જીવીશ. વળી નાફરમાન બેટા બેટીઓને એમના શાસ્ત્રમાં દુઃખ સરજેલુંજ કહેલું છે. ને મરણ પણ વહેલું થવાનું જણાવેલું છે. ચીન દેશમાં એવો રિવાજ છે, કે ભલેને દીકરો તવંગર થયો હોય, તોપણ ત્યાં એવું કદી બનતું નથી, કે ગરીબમાં ગરીબ બાપ શ્રીમંતમાં શ્રીમંત દિકરા ઉપર હાકમી ને હુકમ નહીં ચલાવી શકતો હોય. ચીનો બેટો ચીના-બાપનો પડયો બોલ ઉપાડી લેવાને બંધાએલોજ હોય છે કેમકે દિકરાની તમામ સ્થાવર જંગમ મીલકતનો માલિક પણ એકલો તેનો બાપજ હોય છે. દિકરો લાખો રૂપિયાની દોલત ભેગી કાં નહીં કરે. તોએ તે વેચી સાટી નાંખવાને પણ તેનો બાપ મુખત્યાર હોય છે ! એટલુંજ નહીં, પણ પોતાના દિકરાનાં દિકરાઓનો માલિક મુખત્યાર પણ તેજ ગણાય છે, જેથી તે બચ્ચાંઓ જે મોટાબાવાને નાફરમાન થાય તો પારકા ધણીને તે છોકરાંઓ વેચી દેવાનો પણ તેમના બપાવાને હક છે ! આમ વેચાણ કરતાં તે છોકરાંના મા-બાપથી કાંઈએ આડાં આવી શકાતું નથી. મા-બાપની

સેવા બજાવવી અને તેમની આજ્ઞા માનવી એ નિયમ કાનુપ્રત્યક્ષનો સ્થાપેલો છે, અને ચીનાઈ સરકારે તેને કાયદા તરીકે બહાલ રાખેલો છે ચીનના એક મેન્દેરીઅન કે મેજિસ્ટ્રેટ આગળ જો એક બાપ પોતાના બેટા સામે કાંઈ ફરિયાદી માંડે તો તેને સાડ બાપને કાંઈ પુરાવો કરવાની જરૂર પડતી નથી. કેમકે એક દિકરાનો અપરાધ થયા સિવાય તેનો બાપ ફરિયાદ લાવી શકેજ નહીં, એવીજ ત્યાં માન્યતા હોય છે. જો એક દિકરાએ બાપને ચિડાવ્યો હોય, મળક મશ્કરી કરી હોય, અગર આગળ વધીને બાપને માર માર્યો હોય, તો જે જીલ્લામાં તે કૃત્ય થયું હોય તે આખો ઇલાકો પોકાર કરી ઉઠે કે; “બેટાએ બાપને માર્યો! હાય હાય, હવે દુન્યાની આખેરી આવી!” વળી આ મહા અપરાધની તપાસ ખુદ ચીનના શહેનશાહનીજ રૂબરૂ ચાલતી. એટલુંજ નહિ. પણ જે વિભાગમાં આવો ગુન્હો જન્યો હોય તે લક્ષના સઘળા મેજિસ્ટ્રેટોને ઓઢા ઉપરથી બરતરફ કરવામાં આવે, અગર ખીજા જીલ્લામાં તેમની બદલીઓ કરી દેવામાં આવે; એ અર્થે, કે પોતાના જીલ્લામાં લોકોને તેઓ મા-બાપની સેવા વીશે શિક્ષા શિક્ષણ આપતા હોવા ન જોઈએ, કે જેથી બેટો બાપને મારી શકે. વળી જે ઘરમાં આ અપરાધ જન્યો હોય તેના પાડ પડોશીઓને ખીજે ગામ બહલી નાખવામાં આવે છે; એવા હેતુથી. કે પાડોશીને છોકરો બગડતો બગડતો બાપને મારવા સૂધીની હદે આવ્યો ત્યાં સૂધી તેને ઠેકાણે લાવવાને તે પાડોશીઓએ નિષ્કાળજી વાપરવામાં ઠપકાને પાત્ર કૃત્ય કર્યું પછી પેલા દુષ્ટ દુક્તાને કાપીને હજાર ટુકડા કરવામાં આવતા, તેના હાડકાં બાળીને ભસ્મ કરતા, તેના ઘરને જડમૂળથી ઉખેડાવી કાઢતા, ને આસપાસનાં ઘરોને તોડાવીને જમીન દોસ્ત કરાવતા! માયમાડ ને બાપ-બડકાદુ દુષ્ટ દુક્તાઓ માટે આ કાંઈ જેવી તેવી ચાનક નથી

પછી તે જમીનમાં મીઠાંની વાવણી કરાવતા, જેથી બાપ તરફ બેટાએ ચલાવેલી નાલાયક ચાલચલણના જે કાંઈ ખીયાં જમીનમાં પેવરા થએલાં હોય તેનો નાશ થાય! મા-બાપ તરફના ભક્તિભાવનો આ કેવો ઉત્તમ દાખલો ચીનાઓએ આપણને પૂરો પાડ્યો છે! ચીનના એક ખેડુતને આ કાનુન જોડેલો લાગુ છે તેટલોજ ત્યાંના શહેનશાહ સૂધી સર્વ મેન્દેરિયનોને પણ લાગુ છે. નવા વર્ષને દહાડે શહેનશાહ પોતાનાં માતૃશ્રીને ખાસ માન આપવા સાડ તેણીના મહેલમાં અદ્વયસર જતો, અને માતૃ સેવાની સઘળી વિચિત્ર ક્રિયામાં સામેલ થવાની સઘળા અરકાંને દોલતને ફરજ પડતી હતી. શહેનશાહ પોતાના બાપના મરણ કરતાં માતાનાં મરણનું દુઃખ મોટું માનતા. માતા ગઈ એટલે મોટી આફત સમજવામાં આવતી. સંસાર ખોળાઈજ ગયો હોય એમ માનવામાં આવતું. માય વડેજ સંસારનું સુખ સમજવામાં આવતું. કવિ પણ કહે છે કે:

“ માય વિના સુનો સંસાર, માય વિના તે શો અવતાર !
 જે બાળકની માતા ગઈ મરી, બાપની સગાઈ સાથે ઉતરી.
 જેવું આથમતા રવિનું તેજ, મા વિન એવું બાપનું હેત;
 સુરભી મરતા જેવું વજ્ર, જળ વિષુ જેવું તલપે મજ;
 ટોળાં વછોઈ જેવી મૃગલી, મા વિના દિકરી એકલી.
 લવણ વિના જેવું ફીકું અન્ન, ભાવ વિના જેવું ભોજન;
 ફીકી વિના જેવું લોચન, મા વિન એવું બાપનું મન.
 ઘડો પુટે રઝળે ઠીકરી, મા વિના એવી દિકરી.
 ગોળ વિના મોળો કંસાર, માત વિના સુનો સંસાર.”

મા-બાપની સેવા.

(૫)

“That mother may have been sleeping quietly for years under some yew-tree in a village church-yard hundreds of miles away ; but her voice still speaks,—the old tones, choked with tears: are heard,—the hand that was wont to be laid on his head in prayer as he knelt on her lap, knocks at his heart-door, and does not knock in vain”—Macduff.

૧૧ મી આજ્ઞા.

કહ કલમ તમ સર્વને, કરવા આબાદાન;
 સરસ રીત તો એજ છે, દો માતાને માન.

અસલી ધરાની લોકોમાં પણ ચીનાઓની માફક ખેડુતથી તે પાદશાહ સુધી સર્વએ માત પિતા તરફ ફરમાનરહારી, તાબેદારી, અને નીમકહલાલી બતાવવાનું બંધારણ હતું. જ્યાં બાપ બેઠેલા હોય ત્યાં દીકરાથી બેસી શકાતું નોતું, મગર ખડે પગે અદબથી ઉભાં રહેવું પડતું હતું. આ રિવાજ નજીસારીનાં જૂનાં દેશાઈ દશતુરનાં બાંદાનેમાં પણ ઉકથી છેક વેર હતો. આ લખનાર પણ માંદગી સિવાય પોતાના પિતાજી સનમુખ કદિ બેસવા પામ્યો નથી. એટલી બધી અદબ ને મલાજે અનુભવેલો છે, કે મહારા પિતાશ્રીએ કોઈ પણ દહારો મને કેડપર લઈને બાળક તરીકે બોલી દઈને રમાડ્યો નથી દેશાઈ કુટુંબમાં તો મર્યાદા

ને લજ્જની સખ્તાઈ હદ કુદાવી ગઈ હતી. અનનુમનના એક અકાબર દેસાઈએ ખુરશેદજી રૂશતમજી પોતાના ઘરના ઓટલા ઉપર બેસીને દાતણ કરતા હતા. એવામાં તેમનું બાળક (જે પાછળથી અકાબર તરીકે દેસાઈજી પેશતનજી ખુરશેદજી નિમાયા હતા) જેને ઓટલા ઉપર રમતાં મૂકનારાં તેમનાં માતાજી વિગેરે ઘરમાં ભરાઈ જતાં તેમને લઈ જવાનું ભૂલી ગયાં, અને રમતાં રમતાં એ બાળક ઉંચા ઓટલા ઉપરથી હેઠળ ગબડી પડ્યું. લોહી નિકળ્યું, જખ્ખર વાગ્યું, ને બચ્ચું રડતું રડતું ભોંય ઉપર પડેલું છે, તોએ પિતાજી તો “ઑ! ઑ!” કરીને દાતણ કરતા બેસી જ રહ્યા! મલાજે ને અદબ એટલી બધી નોખને પહોંચી હતી, કે ના તો બાપથી રેતાં બાળકને ઉંચડી લેવાયું, કે ના તો ઘરમાંનાં ઝૈરાંઓથી મુરખી દેખત બહાર આવીને બચ્ચાંને લઈ જઈ શકાયું! અં-તે આતસખહેરામથી વડી દરેહમેહેરમાં જતા મોબેદ વારાદાર ત્યાંથી પસાર થયા, તેમને રૂઆબમાંજ ખુરશેદજી દેશાઈએ હાથની ઈસારત કરી, કે લોહી લુહાણ બાળકને ઘરમાં આપી આવવું! અને તે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું. બાપની બેસવાની બેઠક ઉપર મગદુર શું, કે ક-વખ્તે પણ દિકરે! બેસે! દિવસે માટીડાના મલાજે રાખવા સાડ કુટુંબનાં ઝૈરાંથી ફળિયામાં બહાર તો બીલકુલ નિકળાતું જ નહીં. ઝૈરાં માટીડામાં હદથી બેહદ મલાજે ને માન અદબ હતાં. વડા ભાઈની આગળ ન્હાનાં ભાઈઓ વટીક અદબ વાળીને ઉભા રહેતા. મા-બાપ દેખત ધણી પોતાની ધણિયાણી સાથે એક શબ્દ પણ બોલે એ તો બંને જ નહીં. અરે! કેટલીક સ્ત્રીઓ મરવા પડી હોય તેમની આગળ સસરાથી તો નહીંજ, પણ સાસુ સિવાય ધણીથી પણ આગળ જવાતુંજ નોતું. છેક છેલ્લી ઘડીએ મા-બાપ પોતાના દિકરાને રજા આપતાં કે; “બરજૈરની માચની આગળ જઈ આવ!” બાપડો ધણી જેવો ધણી તે ઓશિયાળે અવતારે ઓઝોક વાર મરણ ખાટલી આગળ ઉભો રહી પાછો ફરતો. ગમે એવું જવાન મોત થયું હોય તોપણ મગદુર શી, કે મરનાર બાયડીનો ધણી મોટે મોટે બાપ દેખત રહે! અથવા ઝૈરાંઓની તાકાત જ નોતી, કે બહાર બેઠેલા માટીડાઓ સાંભળે તેમ પોક મૂકીને રડી શકે! બાપે દિકરાને કેડ પર લઈ રમાડવો એ તો બજે મોટામાં મોટી અની-તિ ને કુટુંબની પડતી આવવાની નિશાણી જેવું લેખાતું. અરે, એ કરતાં પણ બીજા મલાજના પ્રતિબંધો ઘણા ઘણા હતા. લખનારના ઉપર પણ વિત્યું છે, અને જાત માહિતીના અનુભવો થયા છે. જ્યારે છેક હમણા મુધી નવસારીમાં દેશાઈ ખાંદાંનમાં આવાં મા-બાપના મલાજ ને માન હતાં, ત્યારે ઇરાનના ફખદબા વખતે આગલા ઇરાનીઓમાં કેટલી બધી અદબ આદાબ ને માન મલાજે હશે તેનો ખ્યાલ કરી લેવો નોશીરવાન અદલ પાદશાહની દરબારમાં તેનો ગાદીવારેસ બેટો હંમેશાં અદબ વાળીને બસ ઉભોજ રહેતો. એકવાર રાત્રિના ઉબગરાને લીધે, બાપની

સમક્ષ એક બે ઘંટા સૂધી ખડે પગે ઉભાં રહેતાં જ્યારે પાદશાહજીદાને ઉંઘનો એક ઝીંકો આવ્યો ત્યારે નોશીરવાને તેને નાકરમાન ને બેઝદખ બેટો ગણી સંજો વટીક કરી હતી! શાહનામામાં શિક્ષા કહી છે કે;

પેસરરા પેદર ગર બ ઝીન્દાં કુનદ;

અઝાં બેહ કે દુશમન ગુલ અદશાં કુનદ

એવા છોકરાને તેનો બાપ કેદખાને પૂરે તો તે બેહતર છે, મગર શત્રુઓ તે છોકરા ઉપર કુલોનો વર્ષાદ વરસાવે તે બેહતર નથી. હીરોડોતસના કહેવા પ્રમાણે તો એક ઇરાની બેટો બાપને હેરાન કરે, સતાવે, કે માર મારે તો તે ગુન્હાની સજા ચીન દેશની પેઠેમ ઇરાનમાં પણ ભારે કરવામાં આવતી. બેટાએ બાપને મારવો અગર બાપને ઠાર કરવો એ અપરાધ કહિયે નહીંજ અને એવું અસલી ઇરાનીઓ દ્રઢતાથી માનતા હતા. જો કોઈ કદાચ આવા પ્રકારનો ગુન્હો બનતો તો તેઓ આમજ કહેતા કે; “એ અપરાધી પેલા” મરનારનો ઠોકરો હોયજ નહીં.” અગર તો બાપને દિકરાએ મારી નાખ્યો હોય એ વિષે તેઓ શકનીજ નજરે જોતા હતા. આવો એક ગુન્હો સાબીત થાય તો તેઓ કહેતા કે; બાપ પણ તેવોજ ભુટો હોવો જોઈએ. ભલા વ્યારનું ફળ ભુંડું ના હોય, એમ તેઓ યકીનથી માનતા.

ગરશ બાર ખારસ્ત, ખુદ કેસ્તઝ;

વગર પરનેયાનસ્ત, ખુદ રેસ્તઝ. (ફીરદુશી.)

જો તે કાંટા રૂપ ફરજંદ છે તો તે તહાઈ પોતાનુંજ રોપેલું બીજ છે, અને તે ફરજંદ જો રેશમ રૂપ છે તો તે પણ તહાઈ પોતાનુંજ કાંટેલું રેશમ છે. જેવું તે બીજ વાળ્યું તેવુંજ તેં ચાખ્યું. સીસેરો કહી ગયો છે, કે એથન્સનો પેલો ડાહ્યો ધારાશાસ્ત્રી જ્યારે દરેક પ્રકારના ગુન્હાઓ બદલ કાયદાઓ બાંધી રહ્યો ત્યારે તેને પૂછવામાં આવ્યું કે; “પિતૃ હત્યાના તથા માતાને મારી નાખવાના અપરાધ વિષેનો કશો પણ પ્રતિબંધ તમે કાં નહીં મૂક્યો વાઈ?” ત્યારે તે કાયદા શાસ્ત્રીએ ઉત્તર દીધો કે; “જે અપરાધ વિષે આપણે જાણતાજ ન હોઈએ, અગર જે અપરાધ વિષે આપણે કહિયે સાંભળ્યુંજ નહીં હોય, તેવા અપરાધ વિષે કાયદો ઘડવો અને તેની શિક્ષા ઠરાવવી એ તો તે ગુન્હાનો અટકાવ કરવાને બદલે તે ગુન્હાને આમંત્રણ કર્યા બરાબર છે.” અર્થાત, બાપને દિકરો મારી નાખે, કે બેટો માતાનો પ્રાણ લે, એવું બનવું બીલકુલ અસંભવિત માનવામાં આવતું હતું. ફારસીમાં કહેવત કહી છે કે; “કસી ચરમો દીલરા બ સૂઝન ન દુખ્ત” એટલે કોઈ પોતાને હાથેજ પોતાની આંખ અને દિલ બન્નેને સાથે સાથેજ સોચાથી વિંધતું નથી. બાપની તાબેદારી ઉઠાવવાને બદલે તેના ઉપર ફીને ભરાઈને દસ્ત-દરાઝી કરનારો બેટો બુન્યાદખદો કહેવાવો નજ જોઈએ. ભલો બેટો તો તેજ છે, કે જે

પોતાના પિતાશ્રીનો ધર્મ બળવે, અને પિતાશ્રી ઉપર ક્રીનો રાખી તેના દિલ ઉપર હાથ ઉગામી નહીં. શાયર કહે છે કે;

પેસર આન બુવદ બેદ કે દીને પેદર;

બેગીરદ ન યાઝદ ય કીને પેદર.

રૌમ શહેર બંધાયા પછી ૬૦૦ વર્ષ પહોં ગયાં ત્યાં સૂધી બાપની હત્યા કરવાનો ગુન્હા રૌમનોના સાંભળવામાં પણ નોતો આવ્યો. ૬૦૦ વરસ બાદ જ્યારે પિતૃ હત્યાનો અપરાધ કરવાનો પહેલ વહેલો બનાવ બન્યો ત્યારે તે નીચ બેટાને નીચે મુજબ સજા કરવામાં આવી હતી. તેના શરીર ઉપરની તમામ જીવતી ચામડી ઉતારી ત્યાં સૂધી તેને જેરખાન અને ચાબુકનો માર મારવામાં આવ્યો. પછી એક મોટા કોથળામાં તેને પોતાને. એક કુતરાને, એક મરઘાને, એક વાગળાને, અને એક વાંદરાને, એમ બધાને સીવી લઈ દરિયાનાં છેક ઉંડાણમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યો. એટલાજ માટે શીરદુશીએ કોલ આપ્યો છે;

કે ફરઝંદે બદ ગર, બુવદ નરરે શીર; બ ખૂને પેદર હમ ન બાશદ દલીર.

મગર દર નેહાંની, સખુન દીગરસ્ત; પઝૂહન્દેરા રાઝ બા માદરસ્ત.

પેસર કુ રહા કદ, રસ્મે પેદર; તો બીગાને બાનો મ બાનશ પેસર.

સિંહના જેવું ગમે એવું શેરમદ પણ બુંડું ફરઝંદ હોય, તોપણ તે પોતાના બાપનું જ ખુન કરવામાં સરફરાઝી-સમજતું નથી. પરંતુ ઉંડાણમાં વિચાર કીધાથી જુદીજ વાત જણાય છે. તલાસ કરનારને તો તેની માચની દામનની અને બાપની બુન્યાદી વિષેજ શકનો ભેદ માલુમ પડે છે. જે છોકરો બાપવખો નહીં રહેતાં બાપનો માર્ગ છોડી બેસે, તો હે બાઈ ! તેને તે પિતાનો પુત્ર નહીં પણ કોઈ ત્રાહિતનોજ ગણી લે.

૧૨ મી આંજા.

મજણની જણે તો ત્રણ જણ, લકા-દાતા-કાં શૂર;
નહીંતો રહેજે વાંઝણી, મત ગુમાવીશ નૂર.

“ માબાપની સેવા કરવી. સેવા કરવી, ” એમ અમસ્થું બોલ્યા કરવાથીજ કાંઈ તેનું ખરું તાત્પર્ય જીવાન બેટા બેટીઓ સમજી શકતાં નથી. જે શાસ્ત્રિય રીતે સમજાયો તોજ ખરી દલીલ ઉપર તેઓ ધ્યાન આપે. છોકરાંઓએ માબાપના કહ્યાસર ચાલવું એમાંજ તેમનું હિત છે, એમ પાંડિતો ને ફીલસુફે સમજાવે છે; પરંતુ તે ખરૂંજ માની લેવું કે કેમ ? એનો ખુલાસો એટલોજ છે, કે ડાહ્યા

ને કુટાઈ કુટાઈને પાકા થયેલા ગુરૂઓનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ મૂક્યા વગર બિન અનુભવી જવાનોને ચાલે એમ નથી. સંસાર વહેવારમાં ગુરૂઓના ઉપર વિશ્વાસ મૂક્યા વિના ચાલતું નથી. આપણે કાંઈ આપણા બાપ કાકાઓને જ નમીજ ઓળખતાં નથી. “આ ત્હારી માય ! આ ત્હારો બાપ ! આ ત્હારો ભાઈ ! ને આ ત્હારી બહેન !” એમ આપણને આપણા સંબંધીઓએ બચપણમાં સમજાવ્યું ને આપણે માન્યું. એ વિષે કાંઈ જાત માહિતી લેવા આપણે ગયાં નથી. વિશ્વાસથીજ માન્યે છીએ. વિંછીના કે સર્પના ડંશથી ભારે વેદના થાય છે, અગ્નિને અડકવાથી દાઝી જઈએ છિયે, સોમલ કે અદ્રીણ ખાધાથી મરી જઈએ, અમુક દવા પીધાથી અમુક રોગ મટે, એ સૌ સૌ વાતનો જાતિ અનુભવ લેવા સારૂ તે તે પ્રયોગો લોકો કાંઈ પ્રત્યક્ષ કરતાં નથી. જેમને તેનો અનુભવ થયો છે તેઓ કહે છે, ને આપણે માન્યે છિયે. માનવુંજ પડે. તેજ પ્રમાણે માબાપનું અંતઃકરણ છોકરાંનાં દુઃખ દર્દ વખતે કેવું દુઃખી થાય છે, અને બચ્ચાંનાં સુખ સારૂ કેવા કેવા ઉપાય કરવાને તેઓ તત્પર રહે છે, તેનું ગમે એટલું વર્ણન કરીએ, પરંતુ જાત અનુભવ તો તેજ બચ્ચાંઓ જ્યાંસુધી માબાપ તરીકેની સ્થિતિમાં આવે નહીં ત્યાં સુધી તો થાયજ નહીં. માબાપનું મન બાળકોનાં હિત સારૂ મહા સંકટો વેઠવાને પણ તૈયાર હોય છે. પોતાને ગમે એટલું દુઃખ પડે, ગમે એટલા પૈસા ખર્ચાય, ગમે એટલું અપમાન થાય, પરંતુ પોતાનાં બચ્ચાંઓનું ગમે એ ભોગે પણ ભલું થાય એમ સર્વ માબાપો ઇચ્છે છે. આ કાર્યમાં તે વખતે તેમને પોતાનાં સુખનો કે સ્વાર્થનો તો ખ્યાલે હોતોજ નથી. પેટનાં બચ્ચાંનું હિત કરવામાંજ તેઓ સંતોષ માની લે છે. તેમનો મોટો સ્વાર્થ એટલોજ હોય છે. માય જેવો મિઠો મેંચા ને મધુર માવો કંઈ અજબ તરેહનો હોય છે. નેપોલ્યન બોનાપાર્ટને સેંટ હેલીનાના ટાપુમાં કેદ કરવામાં આવ્યા પછી કેટલેક વખતે તે માંદો પડ્યાની ખબર તેની મા લેતિશિયાને પડી દિકરા ઉપર પડેલાં સંકટથી માતાનું દિલ ઝરઝરી ઉઠ્યાથી ઇંગ્લંડના રાજાને તેણીએ કાકલુદી ભરી એક અરજ કરી કે; “ મહારાજ ! હું નેપોલ્યન બોનાપાર્ટની દુઃખચારી માતા છું. તેનો જીવ મહારા જીવ કરતાંએ મહને વિશેષ વહાલો છે. પરમેશ્વર અતિ મહાન અને દયાવાન છે અને આપણે સઘળાં તેના અંશની પ્રતિમા છીએ. હું તમને હાથ જોડીને, બોલો બોલીને માંગી લઉં છું, કે કૃપા કરીને મહારા નૂરેચ્છમ બેટાને બંધનથી મુક્ત કરો. તેને દુઃખ માંથી છોડવો. મહારાજ ! આપ પરમેશ્વરના પ્રતિનિધિ છો. મુજ અનાથની એટલી અરજ સ્વીકારો ! ” માતાનો આ કેટલો બધો પુત્ર-પ્રેમ ! ખરેખર, આપણાથી માના ગુણને ઓશિંગણ થવાતુંજ નથી ઇં સં ૪૭૭ વર્ષ પહેલાં એત્નાનો જ્વાળામૂખી પર્વત ફાટીને આસપાસના સેંકડો ગામોનો નાશ કરી મેલ્યો, ત્યારે સર્વ લોક પોતાની કિંમતી જીવો નાશવા

લક્ષ્યાં. તે વેળાએ એક ઘણું જ વૃદ્ધ, નાતવાન અને જઈક ધણી ધણીઆળીનું
 બેડું નાસી જવાને અશક્ત થઈ પડેલું માણસ પડયું હતું. ઇશ્વર કૃપાથી એ
 બેડાંના બે પ્રિય પુત્રો નામે એનેપિયસ અને એમ્મીનોમસ કરીને હતા. એ
 સપુત્રોએ કાંઈપણ દર દાગીના કે કિંમતી જણસો લઈને નાસવાને બદલે સૌથી અમૂલ્ય
 વસ્તુ લેખે, એકે પોતાની માતાને અને બીજાએ પોતાના પિતાને ખાંધ પર ઉઠાવી
 લઈ દોડવા માડયું ! આ બનાવને ઘણું અતિશયોક્તિ ભર્યું રૂપ આપતાં કેમિ-
 રીઅસ જણાવી ગયો છે કે; “પોતાના માબાપ તરફની આવી ભક્તિથી, આવી ઉત્તમમાં
 ઉત્તમ સેવાથી, અચંબો પમાડનારી આવી જનકેશાનીથી, ભગવાને પ્રસન્ન થઈ, જવાળા-
 મૂખીની ભયંકર આગનાં બળતાં તેને તેજ જગોએ અટકાવી દીધાં !” કહે છે કે, જે
 રસ્તેથી આ નીમકહલાલ બેટાઓ પોતાનાં મા-બાપને ઉપાડીને ચાલતા હતા,
 તેટલોજ રસ્તો આગ વગર મોકળો રહ્યો હતો ! બાકી આસપાસ બધે તો લાવાના
 બાળીને રાખ કરનારા મોજાઓ રેલની માફક પ્રસરીજ રહેલા હતા. જે માર્ગે
 આ મા બાપવખા દિકરાઓ નાસતા હતા, તે રસ્તે ખુશનુમા હવા ફેલાઈ રહી
 હતી; અને ત્યાર પછી કંઈક જમાના વિતી ગયા તોયે, આ જગાને “પવિત્ર
 પુત્રોની ભૂમી” (Field of the Pious)ના નામથીજ ઓળખવામાં આવે છે.
 હિંદુસ્થાનમાં જેવો સપુત્ર શ્રવણ પુજાયો છે, તેવાજ એ પુત્રો પુજાયા છે. પિતા
 પુનિત ગુરૂ તુલ્યને, પિતા રૂપ પરમેશ; એવું બહુ પ્રેમથી, સેવે સપુત્ર હમેશ.
 આ કલિકાળમાં એવા સપુત્રો શાથી પેદા થતા નથી ? આજે તો બાપ બેટા વચ્ચે
 અંતર; મા દિકરી વચ્ચે અંતર; ભાઈ ભાઈઓ વચ્ચે અંતર, ભાઈ બહેન વચ્ચે
 અંતર; બધાં જુઓ ત્યાં અંતર. અંતર, ને અંતર. હાફેઝજી કહે તેમ.

“ઈંચે શોરસ્ત કે દર દોરે કમરૂની બીનમ :

હમે આફાક પર અઝ ફેત્ત આ શરમા બીનમ !”

આ શું શોર ને ફરિયાદ છે, કે આ માહતાબના દ્વારમાં, આ બેડાંને
 જમાનમાં મેં એવું બેચું કે, ઘેરે ઘેર ને શહેરે શહેર સઘળે ફિતના ને
 કળઆજ ભરાઈ ગયા છે !

હીચ શફકત ન બેરાદર બ બેરાદર દારદ;

હીચ મેહરી ન પેદરશ બ પેસર મી બીનમ !

ભાઈ પોતાના મા-જન્યા ભાઈ ઉપર નથી મહેર રાખતો; કે એક બાપ
 પોતાના દિકરા ઉપર મમતા રાખતો પણ મને જણાતો નથી.

દુખારારા હમે જમસ્તો જદદ બા માદર.

પેસરારા હમે બદખાદે પેદર મી બીનમ !

છોકરીઓ પોતાની માવતરને ના-કરમાન ધર્મને ધરમાં લડાઈ ને કળ્યા કરે છે, અને દિકરાઓ પોતાના બાપનું જ ભુંડું રહાતા જોવામાં આવે છે. એનું કારણ શું? એમ કાંઈ? સમજ એ છે, જવાબ એ છે, કે

ઇસ દોરમેં ગઈ હય મરૂવતકી આંખે ફૂટ:

માદુમ હય જેહાંમેં ચરામેં હયા પરસ્ત.

આ સંસારના ઝગડામાં હાલે મરવત, મલાજ, અને લાજ શરમવાળી આંખો પુટી ગઈ છે. આ કલિયુગમાં શરમ લાજવાળાં લોકોની આંખો પણ નાબુદ થઈ ગઈ છે. જૂઓ, કે કોઈએ પણ કરેલા ઉપકારનો ખંદલો વાળી આપવો એ ગૃહસ્થપણનું લક્ષણ છે, અને વિચાર કરતાં જણાશે કે, બાળકો ઉપર મા-બાપના જેટલા ઉપકાર તો કોઈનાએ હોતા નથી, ત્યારે આ ઉપકાર વાળવાની તો સૌથી પહેલી ફરજ છે, છતાં આ જમાનામાં તેજ ફરજને સર્વથી છેદતી ગણી કાઢવામાં કાં આવે છે? મા બાપની સેવા કરવાથી, અને તેમની આજ્ઞા પાળવાથી તો છોકરાનું જ હિત થાય છે, અને મા બાપનો જીવ ખુશી રાખવાથી પરમેશ્વર પણ પ્રસન્ન થાય છે; આમ છતાં આપણે મા બાપનેજ કાં નાકરમાન થવું જોઈએ વાડું! ધન, દોલત, માન કે કીર્તિ તો ગમે ત્યારે પણ મળશે, પરંતુ ઘરડાં અશક્ત મા-બાપની સેવા ચાકરી કરવાનું ક્યારે ફરી ફરીથી મળશે? ઇંગ્લંડનો પહેલો એડવર્ડ રાજા પેલેસ્ટાઈનમાં ધર્મની લડાઈમાં જ્યારે ગુંથાયો હતો ત્યારે તેના એકના એક પુત્રના મરણની ખબર તેને મળી. આ માઠા સમાચાર સાંભળવાથી તેને સંતાપ તો થયો, પણ ગંભીરતા રાખી એટલું દુઃખ તો તેણે ખમી લીધું થોડા વખત પછી તેને પોતાના પિતાજીના મરણની ખબર પડી. આ ખબર સાંભળી તેનું કાળજી કપાઈ ગયું, ને નહાતાં બચ્ચાંની માફક ફેંક ફેંકે રડવા લાગ્યો. કેટલોક કાળ વહી ગયા પછી તેના મ્હેં લાગ્યા મિત્ર સીસીલીના રાજા ચાર્લ્સે પૂછ્યું કે; “પેટના પુત્રનું, એક પૂરા દીકરાનું મરણ નિપજ્યું ત્યારે આપ રડયા નોંતા ને બુઢા બાપ ગુજરી ગયા તેનો તમે એટલો બધો સંતાપ કાં કીધો હશે?” રાજાએ જવાબ દીધો; “પરમેશ્વરની મહેરબાની થશે તો મ્હારે ત્યાં બીજો દિકરો તો આપશે પરંતુ મ્હારા બાપનું છત્ર સદાનું ગુમ થયું, તેનો હુકમ જે મ્હને માન ઉત્તન કરતો હતો, તે હવે મને પાછો ક્યાં મળવાનો?” ટ્રોયના ઘેરાનો ઇતિહાસ જેમણે વાંચ્યો હશે તેમને ઝટ યાદ આવશે, કે મા બાપની ભારે સેવા બબલનાર ઈનિસને “Pleas the pious”નો, “પુણ્ય અને પવિત્ર ઈનીસ”નો, મહાન એલકામ લોકો તરફથી આપવામાં આવ્યો હતો. એટલે કે, મા-બાપની સેવા એજ પવિત્ર ફરજ છે.

૧૩ મી આજ્ઞા.

૧૩-માઆપના પગની નીચે બેઠેસ્ત છે !

ઘરડાં વડાંથી આપણને કહેવામાં આવ્યું છે; કે “મા-આપનાં પગ તમે બેઠેસ્ત છે, દરરોજ તમે જોયાં કરો, એક પણ દિવસે ત્યાં તમને સ્વર્ગ જણાશે !” એનો અર્થ એટલોજ છે, કે મા-આપને તીર્થ સ્વરૂપ માનીને તેમના પગ ઉપર માથું મૂકીને હરદય તેમને નમતાં રહેવું. જેને મા આપનાં દરરોજ દર્શન કરવાને મંજૂતાં હોય, તેને તીર્થ, યાત્રા, કે પવિત્ર ધામોએ ભટકવાની કશી જરૂર નથી. ત્યાંજ તેનું તો યાત્રાનું સ્થળ છે. માટે હે બંધુઓ ! મા આપને જે નમ્રે તે પેટ ભરીને જમે; એ વચનને મિથ્યા નહીં સમજો; મા-આપને નમતાં રહો, તેમની અંતઃકરણની ભલી દુવા તમને શુભ લાભો કીધા વગર રહેશે નહીં. મા-આપને નમતા રહો, તેમના આશિર્વાદ કૃપા વગર રહેશે નહીં.

“ઉઘાં પાણી ના ટિંકે, નિચે હિ કયરાય;

નિયા હોય સો ભર પીએ”, ઉઘાં ખાસા ગય.” (કબીર.)

પાણી છે તે ઊંચી જગા ઉપર ઠરી શકતું નથી; જ્યારે તે નીચાણ કમુલ રાખે છે ત્યારેજ ઠરીને બેસે છે. તેમ જે દિકરા મા આપની આગળ વાંકા વળીને નમી પડે છે તેઓજ ઠરીને રહે છે. વાંકા વળે તો તેઓ અમૃત પી શકે, ટટાર ઉભાં રહેવાથી અમૃત પી શકાય નહીં. જે કોઈ મા-આપથી ઉઘો થવા માગે છે તે નીચોજ પડે છે, ને નમંતાઈ રાખે છે તે સુખી થાય છે. મા આપને દુઃખી કીધાથી તેઓ જો બચ્યાંને બદ દુવા કે શ્રાપ દે છે તો તે શ્રાપ પણ લાગ્યા વગર રહેતા નથી. માટે હે જીવ ! આ મનુષ્ય જન્મ ઘણો મોંઘો છે, તે તને પરવરદેગારે કૃપા કરીને તારાં માતૃપિતાને પેટે આપ્યો છે, તો માતૃભક્તિ અને પિતૃભક્તિ કરી લેવાનો જે દાવ આપ્યો છે તેટલાં તેમને લજ લે, લજ લે; એ સમો વિલ્યા પછી ફરી ફરીને એવો લાગ આવવાનો નથી. લોઢાંનો તોવ ગયો તે પાછો મળતો નથી. પોરપોનિયસ એટીકસે પોતાની માતાના મરણ સમયે પાચદસ્ત નિકળતી વેળાએ કરેલાં ભાષણમાં એવું જણાવ્યું હતું કે; “ગહારી માવતર સાથે ૬૭ વર્ષ સુખી રહ્યો. પરંતુ કદિ પણ તેણીના મનનું સમાધાન હું કરી શક્યો નથી.” એ એટીકસ પોતાની માતા ઉપર અતિશય વ્હાલ રાખનારો અને તેણીને

પુજનારો હતો, અને માતૃસેવા બહુજ કરનારો હતો, એમ મૈં લોકોમાં તેનું નામ કહેવત રૂપ થઈ પડેલું છતાં, તેને આવું ઉલટું વચન બોલતો સાંભળીને લોકો દિગમૂઠ થઈ ગયાં છે. એમ જોઈને તે તુર્તજ બોલી ઉઠ્યો; “કારણ કે એ ૬૭ વરસ જેટલી મુદતમાં અમે મા-દિકરા વચ્ચે એક હહાડો પણ બોલાયાલી કે અણુ બનાવ બન્યો નથી, જેથી મને તેના મનનું સમાધાન કરવા જવાનો વખતજ આવ્યો નથી.” ૬૭ વર્ષની ઉંમરના એક દીકરાને પોતાની માતાની સામે એક પણ વાર બોલાયાલી કરવાનો પ્રસંગ ન આવે, એના જેવો પુત્રપ્રેમ ને માતૃ-સેવા બીજી હોયજ શી ? જે ઘરમાં એવા બહાલા પુત્રનો પ્રેમ નથી તે ઘર સ્મશાન સમજવું. એટલા માટેજ ઘરનાં આવાં સુખને સાને માથે મૂકવામાં આવ્યું છે. વીંદબર ફોર્સને હાથે એક દિવસે સરકારી દસ્તાવેજ કેટે ગેરવલ્લે મૂકાઈ ગયેલો બાળીને ઉતાવળે રાજ જ્યોર્જ ત્રીજાએ તેની પાસે તેજ દસ્તાવેજ માગ્યો. વીંદબર ફોર્સ આમરો ગામરો બનીને પોતાનાં મકાનમાં ઇંતેજરીથી તે શોધતો હતો, એવામાં તેનો બહાનો પુત્ર રોવા લાગ્યો. રાજ જ્યોર્જ આ ગભરાટ જોયા કરતો હતો. જ્યારે બાળક ઘણુંજ રોવા લાગ્યું ત્યારે રાજ જ્યોર્જે પ્રધાન પીટને કહ્યું; “હવેજ આપણે આપણા શાંત મિત્ર વીંદબરને મીબજ બોલેલો દેખીશું !” એટલામાં પાસેના ચોરડામાં વીંદબર મોટેથી બોલતો સાંભળાયો; “આ મધુર ખ્યારો રડવાનો અવાજ સદા કાંચમ રહો ! આ મધુરો રાગડો જે મહારા ઘરમાં હસતી ધરાવતો ન હોત, તો હમણાના જેવા ગભરાટના વખતમાં મહારો મીબજ મહારા કાણુમાં ના રહેત ! એ રોવાનો અવાજ તો મહારે સાડે હમણાં ભક્તિ કરે છે !” મા-બાપના પગ હેઠળ બેઠેલ છે તે તેમનાં દિકરાં માટે છે, પરંતુ મા-બાપનું બેઠેલ પોતાનાં દિકરાંઓના દીદાર ઉપર હોય છે તેમના દીદાર જોવાથી તેઓને સ્વર્ગ જોવાની ખુશાલી જેવી ખુશાલી લાગે છે. એકવાર થેમીસ્ટોકિલે કહ્યું હતું કે; “મહારે બાળક આખી જગત ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે !” વડા વજીરે પૂછ્યું કે, “તે કેમ બને ?” ત્યારે રાજાએ ઉત્તર વાળ્યો; “જૂઓ ! મહારો બાળક બેટો તેની મા ઉપર હાકમી ચલાવે છે. તેની મા મહારી ઉપર સત્તા ને અમલ ચલાવે છે. હું એથેન્યનો ઉપર હકુમત કરું છું. એથેન્યનો શ્રીકો ઉપર સત્તા ચલાવે છે શ્રીકો યુરોપ ઉપર અમલ કરે છે. અને યુરોપ આખી દુનિયા ઉપર હાકમી ચલાવે છે. ત્યારે કહો કે; મહારો દિકરો આખી પૃથ્વિ ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે કે નહીં ?” અર્થાત્ આ દુન્યામાં માબાપ અને બેટા બેટી વિષે મોહબ્બતની જેવી સાંકળ બેડાયેલી છે, તેવી સાંકળ બીજા કોઈ પણ પ્રેમમાં હોતી નથી. શેક્સપીઅરે એને માટે ઉત્તમ શબ્દોમાં સમાપ્તિ કરેલી છે.

“The voice of parents is the voice of Gods,
For their children they are heaven's lieutenants ;
Made fathers not for common uses merely

Of procreation.....

For these are we made fathers, and for these
May challenge duty on our children's part."

મા-બાપની સેવા.

(૬)

"The joys of parents are secret, and so are their griefs and fears; they cannot utter the one, they will not utter the other. Children sweeten labours, but they make misfortunes more bitter; they increase the cares of life, but they mitigate the remembrance of death."—Bacon.

મા-બાપની શિખામણ અને તાબેદારી ઉઠાવી તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાનું દાનાવ લોકો કહી ગયા છે તેનું ખરું કારણ જોશો, તો ભવિષ્યની જીંદગીમાં તેજ બચ્ચાંઓ દુઃખી ન થાય તેટલા માટેજ છે. એક સોલજર પોતાના કમાન્ડરનો જેટલી તાબેદારીથી પડ્યો બોલ ઉપાડી લે છે, તેના ઉપરીનો હુકમ જીવ જતાં સૂંધીને માટે ઉપાડી લેવાને જેટલો તે બંધાયેલો છે, તેટલીજ તાબેદારીથી દરેક બેટાઓએ બાળપણથીજ પોતાના માબાપનો હુકમ પ્રાણ જતાં સૂંધીને માટે ઉઠાવી માથે ચઢાવવો જોઈએ. દરેક બાળક પોતે પણ આ સંસારની લડાઈમાં એક સોલજર થવાનેજ ઉધર છે; અને જીંદગીની લડાઈમાં માબાપની સેવા ચાકરી કરી તેમની આજ્ઞા પાળીને સોલજરના જેવીજ બહાદુરી તેણે બતાવવાની છે; સબળ તેણે પણ પ્રથમથીજ તાબેદારી ઉઠાવતાં શીખવું જોઈએ. જેઓ ઘણું ખમશે તેઓ ઘણું સાડું કરી શકશે, અને જેઓ તાબેદારી ઉઠાવતાં શિખશે તેઓ હુકમ કરવાનો હુન્નર ઘણો સારી રીતે જાણશે. માબાપની શિક્ષાનું શિક્ષણ એટલાજ માટે હોય છે, કે બેટા બેટી સુખી થાય, અને સંકટ વિકટમાં સપડાતાં બચે. અર્થાત, માબાપને સહનશીલતા ને નમ્રતાથી રિજવવાથી લાલ તો બચ્ચાંનેજ થાય છે. હયારામ કવિનો મત છે કે;

સખત ખમી નિર્ગવ ધની, ક્રમલ વિદ્યાવંત,

ભુવા ભુષન તિન હય, ઔર સખી અનંત.

જે બેટો બળવાન હોય છતાં માબાપ વિષે સહનશીલતા રાખે, મોટી પદ-વિષે ચઢ્યો હોય છતાં અહંકાર કે અભિમાન ના કરે, બહેલો પડિત હોય તોએ માબાપ સાથે નમ્રતાથી વર્તે, એ એક માબાપવખા દિકરાના ત્રણ ગુણો

મોટા શણગાર સમાન છે, બાકી બીજા બધા શણગાર તો ઘણાએ પડેલા છે. શૂર-વીર સરદાર સેટોરિયસ બેકે લડાયક જીંદગીમાં બહુ બહાદુર હોઈ યુદ્ધમાં મોજ માનતો હતો, અને બેકે રૂપેન દેશમાં તેના જેવો બહાદુર યોદ્ધો કોઈ ન હતો. હુદ્દામાં પણ તેજ શ્રેષ્ઠ હતો, તોપણ બારે કટાકટીના વખતમાં પોતાને ગામ જઈ બહાલી માવતરનાં દર્શન કરી, તેની સેવા ચાકરી કરી, આશીર્વાદ મેળવવા સાડ પોતાને વતન જવાની તેણે સેનેટ પાસે રજા માગી. પરવાનગી મળે તે પહેલાં તેને ખબર મળી કે, તેનાં માતૃશ્રી મરણ પામ્યાં છે. આ માઠા સમાચારથી સેટોરિયસના મનને એટલું તો માઠું લાગ્યું કે, તે પોતાના તંબુમાં જઈ ઉંઘે મસ્તક પડી બાર બેબાર રહ્યો, અને ગમખવારીની ગીરફતારીમાં રાત દહાડો ભૂખો તરસો તંબુમાંજ ભરાઈ રહી કેટલાક દહાડા ગીરોગાનીમાંજ પસાર કીધા પોતાના મિત્રો તેની ગમગોસારી કરવા અને દિલાસો દેવાને આવ્યા, ને તેને કહ્યું કે: “દેશસેવા કરનારા યોદ્ધાએ આવું પોચાપણું શા માટે બતાવવું?” ત્યારે તે બોલ્યો, “જેઓ માતૃ-સેવા કરી બાણતા નથી તેઓ જન-સેવા કે દેશ સેવા બજાવવાને નાલાયક છે!” આવા ઉમ્મરે પુણેલા બહાદુર સરદારનો ઘરડી ખખ મધ્યગએલી માતા તરફનો આ કેવો અગાધ પ્રેમ અને કેવી ઉંડી લાગણી હશે, તે ઉપલાં ઉદાહરણથી સર્વ બેટાઓને સહેજમાં સમજાઈ જશે. રૌમમાં કહો કે આખાં ઇટલીમાં કહો; તો સર્વથી પહેલું ચિત્રયુક્ત બાવલું બે કેઈનું પણ મૂકવામાં આવ્યું હોય, તો તે એક દિકરાએ ભક્તિભાવ બતાવવા સાડ પોતાના બાપનું બનાવેલું બાવલું છે, જે થર્મોપ્લીની ગળી આમળ એન્ટીઓકસ ઉપર પોતાના બાપે મેળવેલી મહાન ક્ષતેહના સ્મારક ને સ્મરણાર્થે એકીલ્યસ ગ્લેપ્રીઓએ મહા પવિત્ર દેવળમાં ઉભું કરેલું છે, અને દિકરાએ બાપની બુનિયાદ બતાવી આપી છે.

હરાં કસ કે ઉ બાશદ અઝ આપે પાક,

ન ચારદ સરે ગૌહર અંદર મગાક.

જે બેટો કે ઉંચી બુન્યાદ ધરાવતો હોય છે તે પોતાની બુન્યાદ ખાંદાંનીને ધૂળમાં રોળાવા દેતો નથી; એવું ફીરદુશી કહી ગયા છે.

૧૪ મી આજ્ઞા.

દૂધની અસર=પુત્રમે પુત્ર ગાયકા, ઔર દૂધમે દૂધ માયકા.

હે માબાપો ! તમારાં પુત્રા પુત્રીઓ ઘણીવાર બેઈમાન નિવડે છે, ઘણીવાર નાફરમાન, દુરાચરણી ને અનીતિમાન નિવડે છે, તમારા કહામરનાં હોતાં નથી,

તમને બાળીને કોયલો કરે છ, તેનું કારણ જોવા જશો તો તમે જે દુધ ધવાડાવો છો તેની મૂખ્ય અસર છે. બાપના બુંદમાં કે માતાના દુધમાં તેમનાં ખાનદાનનું સાત સાત પેઢીનું સત્ત્વ તત્ત્વ સમાયેલું હોય છે. તમે એક ભાડુતી લોંડી કે પગારદાર આયાને તમરી બેટીને ધવાડવા આપો, તો પછી તમારા ઘરમાં એકને બદલે બે લોંડીઓ તમે જોશો. પછી એક આયાને ઠેકાણે બંબે આયા ઘરમાં તબે ઉપર થતી તમે અનુભવશો.

પેસર ફ્રે ઝેં રાહે પેદર બોઝરદ;

દેલીરશ ઝેં પોસ્તે પેદર ન સ્મરદ. (શાહનામું.)

જે બેટો પોતાના બાપને પગલે ને બાપની રાહરસમથી ઉલટો ચાલે તે બેટાને બહાદુર લોકો તેના બાપના બુંદથી ગણતા નથી; કેમકે તેનામાં બાપની સાત પેઢીનું સત્ત્વ ઉતર્યું નથી. ઝાડને નામેજ ફળ વેચાય છે. આગલા જમાનાનો એક ગ્રીક ફીલસુફ વારંવાર એમજ કહેતો હતો કે; ‘તમારાં બચ્ચાંને ગુલામના હાથમાં ઉધારવાને આપો, અને પછી તમારા ઘરમાં એકને બદલે બે ગુલામો જોવામાં આવશે!’ હાલ જમાનાની માતાઓ જેટલી છેકરાંવાળી થવાની હોંસ રાખે છે એટલી તેમને ઉછેરવા ઉધારવાની કાંક્ષા રાખતી નથી. જે બચ્ચાંને પોતાનું લુણ બવાડયું હોય તો તે લુણહરામી ન થાય. જે બચ્ચાંને પોતાનું દુધ ધવાડયું હોય તો તે દુધ-હરામી ન થાય. આગલા પંડિતો જન્મનું સ્થાન જોઈને બચ્ચાંની પરિક્ષા નોત્તા કરતા, પરંતુ ગુણનું ને લુણનું સ્થાન જોઈને બચ્ચું સુજન કે દુર્જન નિવડશે તેની પરિક્ષા કરતા; રેશમી વસ્ત્ર કીડામાંથી થાય છે; સોનું પત્થરમાંથી થાય છે; દુર્વા પણ ગાયની રૂવાંટીમાંથી થાય છે; ચંદ્રમા સમુદ્રમાંથી થાય છે; શ્યામ કમળ છાણમાંથી થાય છે; અગ્નિ લાકડાંમાંથી થાય છે; મણિ સર્પની ફેણમાંથી થાય છે; ગોરોચન ગાયના પિત્તમાંથી થાય છે; એટલે કે, ગુણીજનો પોતાના જે સત્ત્વથી પોષાય છે, તે ગુણોના ઉદયથીજ ગુણવાન થાય છે. વિકટોર્યા રાણીએ પોતાનાં એકે એક બાળકને પોતેજ ધવાડ્યાં હતાં, અને હસવામાં કહેતાં કે, ‘તેમનામાં હું દુધ રેડતી નથી, પણ રાજગુણ રેડું છું.’ માયનું દુધ ધાવેલું હોય તોજ દિકરાં તે દુધ હલાલ કરે, નહીં તો જેટલા તેણીના ગુણો નવ માસમાં કસ રૂપે ખેંચાઈને જીવ વગરના લોચામાં એકઠા થયેલા તે ગુણોને જે ખાતર જોઈએ, તેજ જો દુર્ગુણી ખાતર હોય તો, છોડવા પણ દુર્ગંધી નિવરે. રોમ્યુલસ ને રીમસ બેઉ ભાઈની જોડી વડેને ધાવીને ઉધરી હતી, જેથી તેમનામાં રંક લોકોને સપડાવવાનો ને સંતાપવાનોજ ગુણ ઉતર્યો હતો. એટલુંજ નહિ; પણ તેમણે પોતાનાં અશક્ત થઈ પડેલાં માતૃ પિતાની આકૃતમાં જરાએ ભાગ લીધો નોતો; ઘરડાં મામાપની તેમને લગારે કદર આવી નોતી. ખાલીઓ ખ્યાલ ગાય છે કે;

જાત બીના નહીં લાંત પરે. તુમ સુનના ચાતુરે;
 નીચ ઉંચ દરમ્યાન તફાવત, બડાજી હુય ફેરે!
 કાળી ઉનકી કાંમળ લે કર. રંગમેં ડખવોઈ;
 હજાર હીકમત કરોજી ઉસ પર. રંગ ચહુરે નાંહી.
 ખાસા રેશમી કપરા ઉસ પર રંગ ચહુરે સન્વાધ;
 ડ્રાટ ફુટ કર દુકડે હો જાવે. રંગ ઓ કા ઓઘ.
 અસીલ સે નહીં ખતા ઉસે, તે લાંના ખાતરે;
 નીચ ઉંચ દરમ્યાન તફાવત, બડાજી હુય ફેરે!

દીવો છે તે અંધકાર અને અંધારાનુંજ ભ્રાણ કરતો હોવાથી કાળી કામળનેજ જન્મ આપે છે, તો ભેડે દીપક પોતે તો ઉજળો છે પરંતુ કાળાં ઘોર અંધારાંનો ખોરાક ખાઈને જીવતો હોવાથીજ તેનું ફળ મેસ રૂપે કાળું નિપજે છે. તેજ પ્રમાણે બચ્ચું જેવી જાતની ખાઈનું દુધ પીએ છે તેવી જાતનો ગુણ તેનામાં ઉતરે છે. જ્યારે રાણી એગ્રીપીના ઉપર પ્રજાએ જીલમ ગુમરવા માંડ્યો ને મારા-ઓને તેણીનો પ્રાણ લેવા સારૂ મોકલવામાં આવ્યા. ત્યારે તેણી ગર્ભવતી હતી; જેથી મારાઓને તેણીએ કહ્યું: — “ તમે મને મારો છો, પણ મહારાં ગર્ભસ્થાન ઉપર પહેલા ફટકા લગાવો ! અંદર અઝઠા છે, તે વળી વડને ધાવશે એલે આ દેશમાં એવડાં વડઓ ઉભાઈ જશે ! ” ભેદ એ હતો, કે તેણીના પેટમાં નીરો જેવો દુધ પાદશાહ પોષાતો હતો અને માતા-મરી જશે ને તે બે જન્મવા પામશે તો દાસીને ધાવીને દાસી પુત્ર નિવડશે ત્યારેજ પ્રજા દુઃખી થશે; એમ કહેવાનો તેણીનો હેતુ હતો. એગ્રીપીના બચી જવા પામી, અને ખુની દૂધ ધાવેલો નીરો જેવો સપુત (!) પેદા પડ્યો; જેણે પોતાની માવતરનુંજ ખુન કર્યું ! દાસી-દુધ ધાવેલા એરેસ્ટીસ અને આદકમ્યોન, એ રાજાઓએ પણ પોતાને હાથેજ પોતાની માથોનાં ખુન કર્યાં હતાં તે કાળમાં રોમન માતાઓએ, છોકરાનો જન્મ આપવો એ એક પાપ, ને જન્મીને પરાઈ માતાને ધવાડવા આપવો એ બીજું પાપ, એમ સજમવા માડ્યું. અને એટો જન્મે, કે તેના ગળામાં નીચલા લેખ વાળું પાટિયું લટકાવી સમુદ્રમાં છોડી દેવામાં આવતો:— “ હું તને ઉછેરવાની ના પાડું છું; કે રખેને તું મોટો થઈને ત્હારી માયનેજ મારી નાખે ! ” ફરજંદની વૃદ્ધિ થવા માટે માથે વળખાં મારે છે, પરંતુ વૃદ્ધિ તે તો દુધ પાવાથીજ થાય, જન્મ થવો એજ કાંઈ વૃદ્ધિ નથી. થીબન લોકો ફરજંદાન ફરજંદ રાજા મેળવીને, અને બાર બેટાના બાપ થઈને શું વાંઝિયા એપીમીનોન્દાસના કરતાં કાંઈ મા બાપની સેવા વધુ બજાવી ગયા છે ? ના. નહિજ. પ્રાયમને પેટે નકામા માથે પરેલા ૫૦ પુત્રા પૌત્રો હતા, તથા હોમરને પેટે કાંઈએ ફરજંદ નહીં હતું, છતાં શુદ્ધ માતા નોંધાવેલો એક હોમર પચાસ પ્રાયમોને કુદાવી ગયો છે. માટે હે માતા ! તમે જેટલું જણવાનું કષ્ટ લીધું તેટલું પોષવાનું કષ્ટ લેશો તોજ તમો આયદે દિકરાંવખાં રહેશો.

તમે કમલુને ન દો. આવાને ન આપો. પારકાં દુધની જાગરથી તમે તમારાં
કુલતું અને તમારી પ્રજાનું ચલાવશો નહીં. શંકરે કહ્યું છે કે,

બ દુગ્ધમ મ પર કુલકનરા બ પામ;

કે કના ન ખાનદ તુરા પાક રાય.

હે મા ! તું ચાલી ચલાવીને તારાં બચ્ચાંઓને નરકમાં ન નાંખા. બાલુબાન
મેળવેલાં ડાહ્યાં લોકો તને દુરદેશને નેક બુદ્ધિવાળી નહીં કહેશે. આતક મક્કી
જેમ વર્ષાદની ધારાને ધારણ કરે છે, તેમ સુગઢ લોકો પોતાનાં સ્થનની ધારા જ્યારે
બાળકના મોંમાં રહે છે, અને જ્યારે આતકીની માફક પેટનું બાળક ધરાય છે ત્યારેજ,
છીપ છે તે માતિ નક્ષત્રનાં પાણીના બુદ્ધીજન ધરાઈને જેમ મોતી ધારણ કરે છે તેમ,
માતાનું દુધ ધાવેલાં બચ્ચાંજ માતાની ઓખાડ ઉપર બાય છે. વળી જેમ તેજ માતિ
નક્ષત્રનું પાણી જે સર્પના મોઢાંમાં બાય છે તો ત્યાં તે ઝેર થાય છે, તેમ દાસીનું
દુધ સુજન બાળક રૂપી છીપમાં મોતીને બદલે સર્પના મોઢાંમાં ઝેર રેડયા માફક
અસર કરે છે; અને સુજન માતાનું દુધ એક દાસી પુત્ર જેવા સર્પના મુખમાં પછ
બાણે મોતીજ પકવે છે. ઇચ્છાંડનો રાજા ૧ લો જેમ્સ પોતાનો રાજવંશી ટેક શુભાવી
દબને ચાકર નક્કરો સાથે વારંવાર અલ્લેયાં બલેયાં કરવામાં મોજ માનતો; સાધા-
રણ રૈયત વર્ગમાં એસી ઠાઠાઠીકી કરવાનો તેને શોખ હતો; જેથી તે ઘણો
હિણવા લાગ્યો. પાછળથી ડાહ્યા લોકો. એવીજ તર્ક બાંધી, ને તે ખરી પડી, કે
એક હલકી વેટરનું દુધ ધાવીને તે ઉધરો હતો. જેવો આહાર તેવો જોડકાર
નિકળવાનોજ. તરબુચમાંથી આગે નાનિકળે, ને માખણમાંથી વરાળે ના નિકળે.
જેવું જે દુધ ધાવ્યો હોય તેવીજ ઓખાડ ઉપર તે જવાનો એ નહીં. દુધની
અસર કેમે કરતાં ટળતી નથી. બાટે કવેલ-કીમું છે કે;

કસનકા ગાઠકુ કપુરકે રસમેં, બાર પચાસકે ઘોષ મંચાઈ;

કેસરકે પુટ દેકે અરે, ચંદન બચ્છકી જાંચ સુકાઈ;

ખટ મોગરે માંહિ લપેટ ધરી, એહિ બાસ કુબાસહિ આઇજ આઇ;

એસેહિ નીચકું નીચકી મંગત, કોટી ઉપરિ કુટેવ ન જાઇ.

બધાં માખ્યાપોને મહારી એ હાથ જોડીને વિનંતિ છે, કે કૃશનને લીધે
કિંવા હલકાઈ ટથાકીને લીધે, અથવા આલસાઈ કે રાકાણને લીધે અથવા રખે
ને પાતાની ખુબસુરતી ઘટી બાય એવા વહેમે કરીને તમે તમારી આલ ઓલા-
દને પર કોમના થાનમાંનું દુધ નહીં પાવ ! એક કોમના આચાર વિચાર બીજી
કોમથી ભ્રષ્ટ છે; માટે એક કોમમાં દુધની અસર બીજી આખી કોમમાં નહીં
મસરાવો. પારકું દુધ ધાવેલાં કિંકરાં રિંકરીમાં ગુપ્ત રીતે એવી અસર નિષ્ફળ
છે, કે ઘોટપણે મા બાપને તેઓ પારકાં જેવાંજ ગણે છે. જેમ જોવડનો
સ્વાદ બુઝાં બુઝાં અનુપાદથી બુઝો બુઝો ગુણ બદલે છે, તેમ હિંબાનો ભાવ,
ચેતકોનું સત્ત્વ બુઝે બુઝે સ્થાને બુઝી બુઝી અસરો ઉપજાવે છે. ઘોટલે, ઘણી-

વાર આપણને જે સુખ આપનારાં હોય તેમ દુઃખનાં દેનારાં થઈ પડે છે, તેમનો અસલ પ્રભાવ રહેતો નથી, ને અસલ નસલમાં નકલ પેઠાથી પગ ધોઈને પાણી પીવા જેવડી મા-આપની સેવા કરવાને બદલે લોકડી કે સોટાથી માઆપની દિકરાઓ ખૂબ સેવા ચાકરી કરતા જણાય છે. દિકરા દિકરી માનાં દુધ નહીં ધાવ્યાથી માના ધર્મ ત્યજીને જે પર ધર્મવાળાંનું દુધ ધાવ્યું હોય છે તે ધર્મ તરફ પોતાની મનોવૃત્તિ કુદ્રતી રીતે આપોઆપ ખેંચી લે છે. પછી ધર્મ નષ્ટ થતાં આખા કુટુંબ ઉપર અધર્મનો અમલ ખેસે છે. અધર્મનો અમલ થતાં જ કુટુંબની સ્ત્રીઓ બ્રમ્હ થાય છે. ઘરની સ્ત્રીઓ બગડતાંજ વર્ણસંકર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રજા વર્ણ સંકર થતાંજ ટોળો કે કોમ છિન્ન સિન્ન થઈ જાય છે. કાંકે દુધથી તો સ્વભાવમાં પણ ફેર પડે છે. દુધનાં સિંચનથી મતિ પણ બગડે છે કે સુધરે છે. અને જે જાતનું દુધ ધાવીને એક બાળક ઉછરીને ઉભું થયું, કે પછી નેજ જાતનો સ્વભાવ કે મતિ જે પેડી તે સઠાનીજ પેડી સમજવી. પછી કવિ કહે તેમ

ખરકો તુરંગ ન નિપજે, સજે અતિસે સાજ;

કુવડ હોય ન પદમની, કગવા અને ન બાજ.

કગવા અને ન બાજ, કાચ કંચન નવ હોયે;

મર્કટ ગલેમેં દાર, જાંબ જંગલમેં ખેવે.

કહે શું કવિયાં કાન, શીર સભાવ ન પલટ નરકે;

સજે અતિસે સાજ, તુરંગ ન નિપજે ખરકો.

૧૫ મી આજ્ઞા.

 અકબરની દરબારમાં દુધના પ્રબળતા પ્રયોગ.

દિલ્લીના બાદશાહ અકબરે એકવાર મોટી દરબાર ભરી બધા ખંડિયા રજપુત રાજાઓ તથા ભાયાતોનો જમેલો એકઠો કર્યો હતો. તેમાં ભાયાત અમરસિંહ પોતાના બાર વર્ષની વયના પુત્રને લઈ આવ્યો હતો તે જાનને ઢાલ તલવાર વિગેરે હથિયારોથી સજ કરેલો હોવાથી મોટા શૂરવીર જેવો જણાતો હતો. આ જોઈને બાદશાહે અમરસિંહને પૂછ્યું:—“ પુત્રે જેવો રજપુત સાજ સજેલો છે, તેવો રજપુત ધર્મ પણ અખત્યાર દીધો છે કે? રજપુતની પટાબાજી સમજે એવું રજપુત લોહી ધરાવે છે કે? ” અમરસિંહ કહે:—“ બાર વર્ષમાં રજપુતનો હુન્નર એણે સંપાદન કર્યો છે હુકુર ! પરિક્ષા કરતી હોય તો હુકમનીજ એ રાહ જૂએ છે ! ” બાદશાહે છોકરાને નજીક બોલાવી પૂછ્યું કે, “ આ અહિં બેઠેલા સરદારોમાંથી તું કોની સાથે પટાબાજી કરીશ ? ” છોકરાએ સૌમાં જે વડો સરદાર હતો,

તેના તરફજ આંગળી બતાવી ! દરબારીઓ ચક્રિત થઈ ગયા. પટાખાણ ચાલતાં
 છોકરો પ્રથમ તો જરા પાછળ હટી ગયો ! પછી હિંમતથી બોલ્યો:—“ હે શૂરવીર !
 તું સાવધ રહીને લડ, નહીં તો ઘડીવારમાં ત્હારું હું ડોકું ઉડાવીશ !” સરદાર હસીને
 કહેવા લાગ્યો; “બેટા ! હજી તો ત્હારી માતાનાં ધાવેલાં દૂધના ડાઘા ત્હારા હોઠ
 ઉપર પસરી રહ્યા છે, તું મ્હારી સાથે આશનાઈ કેમ કરીશ ! હે અમરસિંહ ! ત્હારો
 બેટો મ્હારે હાથે છુંદાઈ જશે, માટે એને આવો લાડ કરતાં વાર !” અમરસિંહ કહે;
 “તું ત્હારાં કામ ઉપર સાવધ રહે, માર્દેલ રહીશ તો એ તને છટકાવી નાખશે !”
 અલેટ પલેટ પટાખાણ ચાલતાં બે વર્ષના બુચાએ બુઢા સરદારનું ડોકું ખોલ
 ખોલતાં ઉડાવી દીધું, અને લોહીથી ઝરઝરતી શમશેર મ્યાનમાં ઘાલીને બાપની
 આગળ આવી જેવો ખો પડવા બય છે, કે લાલચોળ આંખો કરી, છોકરા ઉપર તિર-
 સ્કાર કરી, તેને દૂર કરી ક્રોધાચમાન થઈ રજપુત બાપ બોલ્યો:—“ તું બદમાશ
 મ્હારાં બુઢનો નહીં હોય ! અથવા તો ત્હારી માતાનું દૂધ ધાવેલો નહીં હોય !
 તે રજપુત ધર્મ ડુબાડ્યો; માટે હું તપાસ કરીને ત્હારો પ્રાણ લઈશ !”
 બાદશાહ અને દરબારીઓ અમરસિંહને સમજાવવા લાગ્યા કે; “એમાં છોકરાનો
 દોષ નથી, સરદાર મંરવાનોજ હતો તે બધી સાવધગીરી રાખવા છતાં એનાજ
 હાથે મૂચો. તું હવે દિકરાને ઠપકો નહીં આપ, શાખાશી આપ !” અમરસિંહ
 કહે, “હજીર ! સરદારનું ડોકું ઉડાવ્યું તે માટે હું એનો તિરસ્કાર કરતો
 નથી; ડોકાં છટકાવવાં ને ખુન રેડવાં એ તો રજપુતનો ધર્મજ છે. પરંતુ લડા-
 ઈમાં શત્રુઓનાં માથાં ઉડાવ્યા પછી તલવાર મ્યાન કરતી વખતે લોહીના ડાઘા
 સાફ કર્યા બાદજ તલવાર મ્યાન કરવી બેઠએ એવો રજપુતનો ધર્મ છે; તેને
 બદલે એણે લોહીથી ઝરઝરતી તલવાર એમ ને એમ મ્યાનમાં ઘાલી તેથી
 મને શક બય છે, કે બુઢમાં કે દૂધમાં કાંઈ ખામી રહી ગયેલી છે. વળી
 લડતી વખતે પ્રથમ તો એ પાછળ હટ્યો હતો જેથી મને પૂરોજ શક બય
 છે !” આમ કહી નાગી તલવાર સાથે ફાડેલાં નેન સહ પોતાની પ્રિયા આમળ
 જઈ બોલ્યો:—“ હે સુશીલી ! ખરેખર કહે, કે આ પુત્ર મ્હારાં બુઢથી છે ?
 સાચે સાચું કહે, કે એણે ત્હારુંજ દૂધ ધાવેલું છે ? ફરક પડશે તો ત્હારો પ્રાણ
 અબ ઘડી લઈશ !” રજપુતાણીએ પતિને આડા હાથે કરી લજ્જા લાવી કહું;
 “એ પુત્ર આપનાંજ બુઢથી છે એમ પ્રભુના કસમથી કહું છું. પરંતુ એ બમારે
 વરસ દોઢકનો થયો હતો ત્યારે હું કેઠે બહાર ગએલી હોવાથી એ છોકરો
 બહુજ રડયા કીધો, જેથી પાસેની વાણિયેણ પડોસણે ઘરમાં આવી એને મૂગો
 રાખવા સાડ ધવાડવા માંડ્યો હતો, એટલામાં હું જઈ લાગી, ને વાણિયેણને
 ધવાડતાં લીધી, એટલેજ મ્હારો મીબજ ગયો. કે હાય હાય ! આ શું કર્યું !
 તૂર્તજ તેણીના હાથમાંથી એને ખૂંચવી લઈ એતો સુવાડી દઈ છાતી અને પેટ

હાપી હાપીને સઘળું દૂધ એકાન્તી કાઢ્યું હતું, પરંતુ વાલિયેણના દુધની કંઈક કસર રહી ગયેલી હોવાથી જ થોડીક બાચકાપણની કસર એનામાં રહી જવા માગી છે !” હકીકત સાંભળી અમરસિંહ ખુશી થયો, કે બુન્યાદ પણ મહારી છે ને દૂધ પણ માયતુંજ માલેલો છે, મગરજરા જેટલી નાલાયકી રજામુલ પૂતમાં વાલિયેણ દુધની અસરની રહી ગયેલી છે, જેટલીજ કિલરીરી છે.

ગર ઉંખી હુનર શુદ્ધમ બળ ખેંસતે માસત;

દીધે મા બરીન રાસતી બર અમલસત.

એકે મહારે બેટો મહારા હુનરમાં જરા લગાર કયાસ બતાવે છે, તોપણ તે મહારાથીજ ઉતરેલો છે, એ વાતની સત્યાઈ વિષે મહારાં દિલની હવે ખાત્રી થઈ છે. માતાના પેટમાં ગર્ભ રહ્યો સ્વસ્થથીજ માતાના સારા માઠા વિચારની સાથે સાથેજ લોહીની અસર ગર્ભ ઉપર થાય છે, અને જન્મદીપ્તિ પછી સારા માઠા મિમારથી તે અસર લોહીમાંથી દુધમાં ઉતરે છે. ગર્ભાવસ્થામાં બાળકના માતાએ ધર્મનાજ વિચારો કરે છે, અને ધાર્મિક કાર્યમાં મશગુલ રહે છે તો ગર્ભના મગજ ઉપર અને ગર્ભનાં લોહી ઉપર ધર્મનીજ છાપ પડે છે, અને એ તેજ ધાર્મિક લોહીમાંથી ઉત્પન્ન થએલું દૂધ તે બાળક ધાવે છે તો તે બાળક ધર્મિષ્ઠજ બને છે. એ માતા ઇદ્રિઓના વિષય સુખમાં મગ્ન રહે છે, અને રાત ને દહાડો તેનાજ વિચાર કર્યા કરે છે તો તેણીનાં લોહી અને દુધમાં હવસ ને વિષયનુંજ લક્ષ સાવ સમયેલું હોવાથી, ગર્ભના લોહીમાં ને તેના ખોરાકમાં હવસ ને હવસજ મહારી પ્રવેશોડેખા છે; એથી બાળક લોભ-વિલાસી નિવડે છે. એ ગર્ભિણી સ્ત્રી જિભા કિલામી હોય તો એના લોહી અને દુધની અસર તેનાં બાળકમાં પણ વિદ્યમોભ વિષય પ્રસારણો સંકર કે વર્ણસંકર એકરાં કદિપણ પોતાનાં મામાપ તરફ જલિભાજવામાં નિવડતાં નથી. જેનાં માતૃચિતા બુદ્ધી બુદ્ધી ન્યાતિ બત્તિનાં કે પર કોમનાં હોય છે, તેઓ વર્ણસંકર કહેવાય છે. તેમાં એ પ્રકારના ગુણલેહ હોય છે આવા શુદ્ધી હોય તો તેણીની કંઈક અધમતા, ને બાપ બ્રાહ્મણ કે ધર્મ-ગુરુ વર્ગને હોય છે તો તેની કંઈક ઉત્તમતા, એટલે એક પણ વર્ણમાં નહીં; તેમાં એકરાં હાથાળી નિમડે છે. જેનામાં કંઈક બાપ તરફનું જ્ઞાન ઉતરેલું હોય છે, ને મામા હુલોસ કે વાસ્તેયોસ હોવાથી કેટલુંક અજ્ઞાન પણ ઉતરેલું હોય છે. દુઆરામ કવિએ તે ઉપરથી કહ્યું છે કે;

આછા અગ્યાની કિયાં, નીકા પરન ગ્યાન;

ખુરો બુ સંકર જાત સો, જાન હુ ખરો અગ્યાન.

એક શેઠને એક છોકરો હતો, તેને માટે એક ધાવ આમા સમી હતી. છોકરાની મુખાકારી મારે ધવાડનથી મોતે પરહેજી પાળતી હતી, ને તે છોકરા

પોતાની માતાને નહીં પણ આયાનેજ માય સમજીને માય કરતાં પણ વિશેષ માયા તેના પ્રત્યે રાખતો હતો. પરંતુ તે છોકરો જ્યારે એકાએક મરી ગયો ત્યારે ખરી માયને શોક થયો, પરંતુ ધાવ આયાને તો કાંઈએ લાગ્યું હતું નહીં. તેણીના મનથી તો એક છોકરો ગયો, તો ખીજે છોકરો પાળવા ને ધવાડવાને મળશે, તો નોકરીનો સ્વાર્થ જળ વાશે એમજ હતું; જેથી તેને દુઃખ નોતું થયું. ખરું દુઃખ તો તેની પોતાનીજ માતાને ઉપજ્યું હતું. પ્લુટાર્કનો દિકરો મરી ગયો ત્યારે પોતાની બાયડીની બેહુક સખુરી જોઈને પ્લુટાર્કે તેણીને જણાવ્યું હતું કે; “ખીજી માતાઓ પોતાનાં બહાલાંઓને પોતાની છાતીસે વળગાવીને ધવાડાવતી નથી, અને પોતાનાં બાળક તો જાણે રમવાનાં રમકડાં હોય તેમ પોતાનાં બાળકને કૃત્ત રમાડવા પૂરતાંજ પોતાના હાથમાં થોડોક વાર લઈને બોડી બોસા કરીને પાછાં આયાઓને સોંપી દે છે; જ્યારે તું જેણી ત્હારાં બચ્ચાંને ત્હારીજ છાતીએ ધવાડે છે, તથા તેમને ચોકખું દુધ મળે તે સાડા ખાનપાનની પહરેઝી રાખી કેટલીક વેદના ને પીડાકારી ખમે છે, પણ જ્યારે તે બચ્ચાં મરણ પામે છે ત્યારે અસાધારણ શોર બકોર અને રૂદન કરે છે; તેથી તું જેવી માતાને બચ્ચાંનાં મોત વખતે ઘણુંજ લાગવું જોઈએ, તે છતાં ખુદાઈ હુકમને તું તાબે રહે છે, ને ખીજાંઓની આયા ઘણું રડે છે તે માત્ર લોક જાણું કરવા થકીજ છે, એમ હું સમજી ત્હારા ઉપર પ્રસન્ન છું.” માય જો પોતાના દિકરાને આયાને ધાવવા આપીને મામાપ-વખો દિકરો મેળવવાની આશા રાખે તો તે ફ્રાકટ છે. એવાં પરાઈ ધાઈને ધાવેલાં બચ્ચાં પરાયાં જેવાંજ હોય છે. સિંહનું બચ્ચું જો બકરીનું દુધ ધાવીને ઉધરે તો સિંહનું શૂરાટન ગુમાવેંજ છે સિંહ-જીનું દુધ ધાવેલું બચ્ચુંજ સિંહ નિબડે છે. તેમ વગી ગાયનાં બચ્ચાંને સિંહજીનું દુધ પાવાથી તે ગાય કાંઈ સિંહજી થઈ શક્તી નથી. અર્થાત; દુધના ગુણ તો આર આર છે. દુધમાં દુધ તો જેની તેની માયનુંજ ઉત્તમ છે

ગૌવનકે જાયે તેસો ઘરસેં લપટ રહે,
ગધિયાં ન ગૌવ હોત, ગંગસે નલાયસે;
સિંહનકે જાયે તાડી, એરાવત આન માને,
શિયાળ ન સિંહ હોત, માટીકે ખિલાયસે;
લસનકે જાયે વો તો, ઉનનકે મોતી ચૂંગે;
બગલા ન લસ હોત, મોતીકે ચુંગાયસે;
કહે મિયાં તાનસેન, સુનો શાલ અકખંર,
નફા નહીં હોત કયુ, નીચકું બદાયસે. (તાનસેન).

મા-બાપની સેવા.

(૭)

“Thou art the only comfort of my age :
Like an old tree, I stand amongst the storms ;
Thou art the only limb that I have left me,
My dear green branch ! and how I prize thee, child,
Heaven only knows.”—Lee.

૧૬ મી આજ્ઞા.

એક પુત્રને માટે માબાપ શું શું કરે છે ?

પેટે પુત્ર નહીં હોય તેનું તો એકજ દુઃખ. માબાપને બીજાં અગણિત દુઃખો પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે, પુત્ર થઈને મરી જાય તે માટે, અને માટે થઈ નીમક હરામ નિવડે તે માટે. ગર્ભ સમયે દુઃખ, જન્મતાં કષ્ટવાનું દુઃખ. અને મરી જાય તો અનંત દુઃખ. જ્યાં લગી માતા ગર્ભને ધારણ નહીં કરે ત્યાં લગી માબાપ બન્નેને ભારે દુઃખ થાય છે. જો ગર્ભ રહે તોએ તેમની ચિંતા મરી જતી નથી. પુત્ર થશે કે પુત્રી તેની ચિંતા રહે છેજ. વળી રખેને ગર્ભ ગળી જાય તે વીશે પણ ફીકર રહે છે. જો નવ માસ વિતી ગયે થોડીક વધુ મુદતે પુત્ર જન્મે છે તો જનતીને કષ્ટ અને જનકને ભારે દુઃખ થાય છે સારી જગતમાં કોઈ જણનો એવો જન્મ નથી, કે જેમાં જવ ગ્રહમાંથી એક બે ગ્રહ પણ બગડ્યા નહીં હોય. તે બિગડેલા ગ્રહની ચિંતા રાત ને દહાડો માતા પિતા એકાંત બેસીને કર્યાજ કરવાનાં. એવી રીતે અઢાર એવાઈને નવ નવાઈનો દિકરો જન્મે, એટલે માતા તો એવારાઈ પોવારાઈ જઈ એવારણાં લઈ લઈને આશિષો દે છે. “મરૂં મરૂં ! દરીયામાં પાણી રહે ત્યાં લગી જીવજે, ને આંખનાં પાંપણ સાવરણી બનાવવા જેટલાં લાંબાં થાય ત્યાં સુધી અખઈ રહેજે ! બેહરામશાહના દરાન દમશેદ કરજે !” પણ માત્ર ધાવવું છોડીને બાળક ઉઠાસ થાય છે ત્યારે તેજ માબાપ રડવા લાગે છે. આમ ફીકર ચિંતામાં કેટલાક માસ વિત્યા બાદ બીણા દાંત પુટવા માંડે છે. દાંત પુટતાંજ કંઈક બાળકો મરી જાય છે, તેના વળી ભારે શોક માબાપનેજ થાય છે. એવી એવી ધાસ્તીમાંથી દુર્બળ બાળક જીવવા પામે એ ધખારાથી ચકલે ચકલે કિતાર મૂકે છે; મલેચ્છ, ચમાર, ચાંડાળ, અને દુબળા કોળી જેવાની પાસે પિત્રી

ઉજ્જણી ન'ખાવે છે, અને ખવાળ, સૈયદ, પીર તથા ફકીરો પાસે જઈ જઈને નમે છે. તમા અધીરાં પડી પડીને હાથ જોડી જોડીને નમે છે. જેને હિંદુ કે પારસી લોકો કદિ માને નહીં એવા દૈત્યોની માનતા પુત્રને થકી કરે છે. નાના ભૂત ભૈરવને મનાવે છે, અને જોશી કે ધૂતારાના કહ્યા મુજબ સ્મશાન ભૂમિમાં શિયાળને વટીક બળિદાન ને ભોગ ધરાવે છે ! ઘરમાં વાઘરીનાં ને ભૂવાનાં ડાકલાં વણે છે; અંને તેને હાથ જોડતાં કે પૂજા કરતાં પણ માઆપો લાજતાં કે શરમાતાં નથી બીજાં બહુ બહુ તાવીજો ને મંત્ર જંત્ર લખાવીને પુત્રના ગળામાં માહળિયાં મઢાવે છે. જ્યાં એક ઈશ્વરને પુજવાનો ચાલ ત્યાં સ્વપ્ને નહીં એવાં ચેડાં ઘેલાં, પુત્રના હિતને સાડ, તે માઆપ કાઢે છે. વળી શિતળાનું નિકળવું થાય ત્યારે તેઓ હેબતાયે છે, અને સ્નાન વિગેરે ક્રિયાઓ કરવાનું પણ તણ દઈ પરમદેવ લેંખે ગધેડાને માને છે ! તેઓ મ્હોં ચૂકીને કહે છે કે; “હે ગધેડી માતા ! મ્હારો પુત્ર બચાવજો ! ને હું તમારા ઘણી ગધેડાને ચરાવી લાઉં !” આમ બોલી ખોળાંમાં ચણા ધરી વિનંતિ કરી ગધેડાને ચારે છે એવાં એવાં અગણિત કૌતકો ને દુઃખોથી માઆપ પુત્રનું પાલન કરે છે, અને બાકીનાં બીજાં હજારો દુઃખો તે મોટો થાય ત્યાં લગી વેઠે છે. પરંતુ જો પુત્રની ઉમ્મર થોડીજ હોય છે તો તેમના શોક ને દિલગીરીનો પારજ હોતો નથી. આમ છતાં જો દિકરો જીવ્યો તો સપુત જવળેજ નિવડે. કપુત નિકળે છે તો મા-આપનાં દુઃખનો પાર હોતોજ નથી. મોટો થઈ પરજીવ્યો એટલે મા-આપ સમુ જોતોએ નથી ને પોતાની સ્ત્રીનું ભરણ પોષણ કરવા લાગે છે. જેમણે તેને ઉધાર્યો તેમને બાડી આંખે પણ દેખતો નથી. રાત્રે પલંગ પર બાયડી શિખવે કે; “સાસુ સસરા મ્હને ગાળો દેછે,” તો તે સાંભળી સપુત હોય તો વળી મા-આપને જરા છેટેથી નમસ્કાર કરે, પણ કપુત હોય તો મા-આપને તરછોડીને, ગાળો ભાંડીને, ઘરમાંનું સર્વસ્વ લૂટી લઈને જૂઠો પડે છે, અને મા આપની સ્ત્રીડોએ પણ ચઢતો નથી. સ્ત્રીજ તેને મનથી મા-આપ સરખી વહાલી લાગે છે. મા-આપની સેવા ચાકરી તો આઘી રહી, પણ સ્ત્રીનીજ સેવા ચાકરી કરી જગતને બતાવી આપે છે, કે કદોડાં અભાગ્યાં માત પિતાનો હું અકર્મી દિકરો છું !

કરે કિયારી કપુરકી મૃગમદ બરહા બંધ;

સીંચે નીર ગુલાબસે, લહસુન તજે ન ગંધ.

લહસુન તજે ન ગંધ, રૂંદ જે અગર સંજૂતા,

કબલુ હોદિ ગજ રાજ, કબલુ શુકરકે પુતા.

કહે ગિરધર કવિરાય, વેદ બાપે યહ સારી,

બીજ બોયો સો હોય, કહા કરૈ ઉતમ ક્યારી ! (કવિ ગીરધર.)

કોઈએ પણ કરેલા ઉપકારનો બહલો વાળી આપવો એ માણસ જાતનો ધર્મ છે; પરંતુ ઉપર જણાવેલી ટુંક હકીકત ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે, કે દિકરા

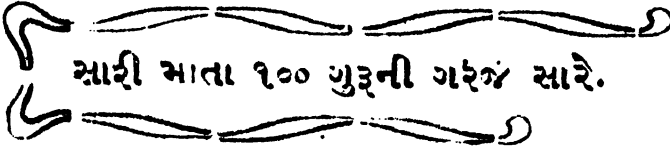
દિકરી ઉપર મા-બાપના ઉપકાર તો અપાર ને અપરંપાર છે, માટે તેમનાં ઘડ-પણે કિંવા નબળી અવસ્થામાં તેમની આજ્ઞા પાળીને સેવા બબળ્યા સિવાય તે ઉપકારનો બદલો પુત્રા પુત્રી કેવી રીતે વાળી શકે ? પરંતુ જેમ ઉપર કવિત કહ્યું તેમ લસનના ક્યારડામાં તમે ગુલાબજળ સિંચીને કપુરનું ખાતર કાં નહીં પૂરે, તોએ લસન પોતાનો ગુણ બતાવ્યા વિના રહેતું નથી; તેજ પ્રમાણે દિકરા દિકરી નહારાં, નાલાયક, નીમક હરામ, નિર્લજ ને નાકરમાન નિવડયા માટે બાપની બુન્યાદનો ને માતાના દુધનોજ વાંકં નિકળી શકશે. કવિબાચરનની ના-ઠહર માતાએ બાચરન પુત્રથી દુઃખજ દીકું. નાટકકાર કુટની નિર્દય માતાએ નિર્દય થએલા દીકરાથી દુઃખજ દેખ્યું. તેની ઉડાઉ માતા જ્યારે કરજ નહીં ભરાયાથી કેદખાંને ગઇ ત્યારે તેણીએ સપુત (!) કુટ ઉપર પત્ર લખ્યો:—“ઠહાલા સેમ ! કરજને લીધે હું કેદમાં છું. આવીને છોડાવો તમારી ઠહાલી માતા ઇ. પુટને.” એના જવાબમાં ભુત્રે લખ્યું:—“ઠહાલી માતા ! જેવી તું છે તેવોજ હું પણ છું. મરિણાએ ઠહાલી માતા તરફની ફરજનું કરજ અદા કરી મહારી માતા પ્રત્યેનાં કરજની ફરજ અદા કરવાને જોકે અશક્ત છું, તો પણ જેવી મા તેવો દિકરો છે. લી. તમારો ઠહાલો દુઃખી દિકરો સેમ પુટ.” એટલે, જેના તેના બુંદ અને દુધ ઉપર ગુણ કે પ્રકૃતિ બંધાય છે. તોખમરા તાસીર એ ખરેખરી કહેવત છે. લોંડીનું દુધ ધાવેલો અમીરી ખાસ્યત કદાચજ ધરાવે કલેબર, લેફીરી, અપેટ, વીકટર, લેનીસ, સોલ્ટ, મેસીના, સેંટ કાયર, ડી એરલોં, મ્યુરેટ, નેએ, આગેઝ, અને બેસીરીઝ જેવા જવાં મદોં સિપાહ અચ્ચાનું બુંદ ધરાવનારા ને સિપાહબદીઓને ધાવેલા સિપાહોએ ગમે એવી મુલકી, વેપારી, અને ઉપાધ્યાયની પદ્ધતિઓને તરછોડીને લડાયક ચોદાજ રહેવાનું પસંદ કેમ કર્યું હશે ! તે એટલા ઉપરથીજ સમજવું જોઈએ. ઘણાક દાખલામાં તો બાચરન અને કુટની માતાઓની માફક પુત્રો કપુત નિકળ્યા તે માટે માતાઓજ એકલી જવાબદાર ઠરી છે.

માતાપિત્રોઃ પ્રજાયન્તે પુત્રાઃ સાધારણાઃ ।

તેષાં પિતા યથા સ્વામી, તથા માતા ન સંશયઃ ॥

માતાને પિતાથી પુત્રો ઉત્પન્ન થાય છે તેથી પુત્રો છે તે માય બાપ બન્નેને એક સરખી વસ્તુ છે, માટે પુત્ર વિષે પિતાની જવાબદારીનું સ્વામિત્વ છે, તેજ પ્રમાણે માતાની જવાબદારીનું પણ છેજ, એમાં સંશય નથી. જે દિકરા દિકરીના મા-બાપજ હયાત નથી, તે પુત્રાં પુત્રિઓએ મરેલાં મા-બાપની સેવા ચાકરી કેવી રીતે કરવી ? અને નાનપણમાં મૂકીને મરી ગએલાં માતા પિતાની આજ્ઞા કેમ પાળવી ? તે પાછળથી લખાણથી સમજાવીશ.

૧૭ મી આજ્ઞા.

સારી માતા ૧૦૦ ગુરૂની ગરજ સારે.

એક પુત્ર કે પુત્રીનું લવિષ્યમાં સારી કે નહારી વર્તણૂકનું નિવડવું, તે કેવળ તેની માતાનાં શિક્ષણ ઉપર આધાર રાખે છે. બચપણમાં જ બાળકોના મગજ ઉપર મૂખ્ય અસરો થાય છે, અને પહેલી જ ભેગવાઈએ તે અસરોનું તેજ પ્રકાશવા માંડે છે. તેજ સમયે નવીન વિચારો ને શુભ ચારિત્રના છાપો બાળકના મગજ ઉપર ઉંડી છાપ મારે છે, જે છાપ કદિયે ભુલાતી નથી. સર વોલ્ટર સ્કોટ હાનો હતો ત્યારથી જ તેની માતા તેના આગળ સ્કોટલૅન્ડ દેશના આગલા બહાદુર વીર પુરૂષોનાં પરાક્રમોની લાવણીઓ ગાતી હતી, જેની અસર તેને એવી થઈ, કે વાંચતાં લખતાં આવડે તેની અગાઉ તો તેનામાં એ જાતનાં આગલાં સાહિત્યનો શોખ વંધ્યો, અને તે બચપણની છાપના પરિણામે અસલ સ્કોટીશ શીવલરીનો ખ્યાલ આપનારાં તેણે ૩૫-૪૦ નોવેલો લખી કાઢ્યાં. અર્થાત, બચપણ તો એક આરમ્ભ છે, જેમાં પડેલાં પહેલાં ચિત્રો પાછળથી ખુલ્લી રીતે પ્રકાશે છે. બાળકની પહેલી ચીજ તેજ સર્વથી છેલ્લે સૂધી તેના મગજમાં રહે છે. દીકરામાં કામ ક્રોધ આદિનો વારસો માતાથી ઉતરે છે. ઘણાંક દર્દી રોગ, ને વ્યાધિ જેમ માતા તરફથી દિકરાંને મળે છે, તેમ દુર્ગુણો પણ એધે ઉતરે છે. ખરાબ અને વઢકણુ સ્વભાવની માતાઓજ પોતાનાં બાળકોને નહારાં કે વઢકણુ બનાવે છે. ખાયરન કવિ મગજનો ફાંગાબાજ હતો. કાબુને ધિક્કારનારો હતો. ધિક્કારની મજા ખુત લાગણી ધરાવનારો હતો. ચિડાઉ સ્વભાવનો અને મીઠાજનો પાણી હતો. એ બધા ગુણો તેનામાં તેની માતાથી જ ઉતર્યા હતા કેમકે તેણી પોતેજ અચોક્કસ વિચારવાળી જરા જરામાં ઉશકેરણ જાય એવી, અને જીદી હતી પોતાનાજ દિકરાને વારે ઘડિયે ‘કરૂપો છે’ એમ કહી ટાણો માર્યા કરતી. વારે ઘડિયે ચીખ્યો લઈને ખાયરનને મારવા દોડતી, અને ફાવે તો છૂટોજ ફેંકતી ! એક ના-કદર માતાની આવી વર્તણૂકનેજ લીધે ખાયરન બાપડો દુઃખી હતો, અને માતાને નાફરમાન નિવડેલા બેટાએના લીસ્ટમાં વગર કારણે એનું નામ રજીસ્ટર થયું. પુત્ર લેખે નાફરમાન ને નલાયક કહેવાયેલો આ કવિ છેવટે બળાપો કરીને કહે છે કે:—

And thus untaught in youth my heart to tame.

My springs of life were poisoned.

મહારાં અંતઃકરણને પાંસડું ચલાવવાની મને બાળપણમાં કેળવણી નહીં મળી, તેથી મહારી જવાંનીના ઝરાઓ ઝેરી થઈ પડ્યા હતા. જે માતા સદ્ગુણોવાળી હશે, તે બચ્ચાંને સદ્ગુણોજ શિખવશે પછી તેનાં બચ્ચાંઓ તેનો પડયો બોલ ઉપાડી લેવાને આંખના એક ઇસારાનેજ પાઠશાહી કરમાન જેવું ગણશે. તેમના ઘરમાં નાકરમાની, નીમકહરાંમી, ને આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કદિયે દીડામાં ન આવશે. તેણી હીરાઓ જણશે, ને હીરાને વળી પાલીશ પણ કરશે. અને તે બેમુલાં નંગોની બારે કિંમત થશે. મી. ટકનેલ પોતાની સ્કુલોના રિપોર્ટમાં લખે છે કે; “ કેટલાંક મોટાં કારખાંનાઓમાં છોકરાંઓને નોકરીએ રાખવા અગાઉ તેમની માતાઓની ચાલચલણ માટે પૂરતી તપાસ કરવામાં આવે છે, અને જે માતા સારી માલમ પડે છે તે બેઘડક તેના છોકરાને ઝટ નોકરીએ રાખી લેવામાં આવે છે. તેમના બાપોની વર્તણુકની તો કારખાંનાવાળાઓ જરૂર પણ ફરકાર રાખતા નથી ” આ ઉપરથી સાબીત થાય છે, કે બચ્ચાંઓની વર્તણુકનો આધાર મૂખ્યત્વે તેમની માતાઓ ઉપર રહે છે. માટે બચ્ચાંની સેવા લેવી હોય તો માતાએજ બચ્ચાંને સાચવવાં જોઈએ એવી એક માતા

કે પરવરદેગાર અઝ પેદર બેલતર અસ્ત,

હમાન રાઝ બા મહેરબાન માદર અસ્ત

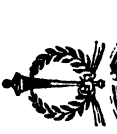
કે જે ઉછેરી, પાળી પોષી, ઉધારીને મોટાં કરનારી અને આપણી પરવરશીની કરનારી છે તેણી આપણા બાપ કરતાં પણ ચઢિયાતી છે. ખરો આપણો બેદ ભશ્મ તો માતાની મહેરબાનીનોજ છે. One good mother is worth a hundred schoolmasters, એક સદ્ગુણી માતા તો એક સો “મહેતાજી” કે સદસ્ય શિક્ષકોનો બરાબરની છે. દિકરી જે માયની વિફલ જઈને પોતાનું દીન ઇમાન તજી બેસે, દિકરી જે બાપને તરછોડીને બેગાના સાથે નિકળી જાય, અને દિકરો જે મોટો થઈને બાપની પાસે બેસવામાં પોતાનું પ્રેસ્ટીજ ઘટતું માને, તો માત્ર તે દિકરા દિકરીનોજ વાંક તમે ના કાઢશો. તેના માત્ર પિતાને પણ દોષ દેજો.

માતા શત્રુઃ પિતા વૈરી યેન બાલો ન પાઠિતઃ । જે માબાપોએ પોતાનાં દિકરા દિકરીને સદ્ગુણ શિખવ્યા નથી, તે બાપો અને તે માયોજ તે દિકરાં દિકરીનાં દુશ્મન સમજવાં. સદ્ગુણની, નીતિ ને ધર્મની કેળવણીની ખેતી કરવાથીજ કુમળાં મગજોની બુદ્ધિ રૂપી જમીન સારો પાક આપી શકે છે, એ ખૂબ ચાહ રાખજો. As is the mother so is the daughter. જેવી મા તેવી દિકરી. માતા પોતેજ જેવાં માગે એવાં બચ્ચાં નિપજાવી શકે. કહ્યાસરનાં દિકરાં જોઈતાં હોય તો ના-કહ્યાસરની એટલે આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનારી કેળવણી તમે ના આપો, મા પોતાની સેવા કરાવનારાં પુત્ર પુત્રી ઇચ્છતી હશે તો તેણે કહ્યાગરાં છોકુ નિપજાવવાને સાડું, સૈન્યમાં જેવી કવાચક અપાય છે, તેવી તાબેદારીની કવાચક

બચ્ચાંને આપવી. માની ઇચ્છા હોય તે, સ્વર્ગ સમી દેખાય; માટે તેના પગ તળે, આપું સ્વર્ગ દેખાય. પરંતુ માળાપજ ને પાધરાં ના હોય, તેઓજ છકેલ ને છટેલ હોય, તેઓજ ને દીન દુખાઉ-દેશ ભુલાઉ-ને ખુદા વિસરાઉ હોય તો પછી તેમની સેવા તેજ ધોરણ ઉપર દીકરાંઓ કરવાનાં. તેઓ નાસ્તિક ને સ્વછંદી નિકળવાનાંજ. તેઓ રસ્તે ચાલતા ઢંડભંગી સાથે ગણ નિકળી નાસતાં શરમાવાનાં નથી આવાં કછોડાં ને કફોડાં દિકરા દિકરી બટ્ટો લગાડીને એકવાર નાક લઈ ચૂક્યાં, પછી કપાળ કુટવું ફેકેટ. આખે-૩ એકવાર ગયું તે ગયું, પછી અફસોસ કરવામાં શે! અર્થ? એક પારસી કવિનું વચન છે કે:—

“સ્વાસ ઉડીને કુલ રહ્યું તો તે ચાલીને હાંસીલ શું ?
કુલ છતે નહીં પાન મળે તો તોરે બાંધી હાંસીલ શું ?
“ઝાડ છતે નહીં પાન મળે તો ઝાડો રાખી હાંસીલ શું ?
નંગ છતાં નમ બોલ નહીં તો તેવે જલે હાંસીલ શું ?
આશ જઈ રહી નય અહીં તો તેમાં પડે હાંસીલ શું ?
આખ ગયું બેનાખ કરી તો છાપ જુવેથી હાંસીલ શું ?”

૧૮ મી આજ્ઞા.

માત પિતા સંતોષવાં, આધીન રહીને રોજ;

પ્રેમ સગાંમાં રાખવો વધે જેમ નિજ બોધ. બચ્ચાંને જન્મ આપી ઉછેરવા ઉધારવા ને ઉદ્ધાર કરવામાં મા બાપને જે દુઃખો ખમવાં પડે છે, અને જીવસે સંકટો વેઠીને તેમને સંભાળવાં પડે છે, તેનો બદલો દિકરા દિકરી ૧૦૦ વરસ સુધી સેવા ચાકરી કરે તોયે, તે ઉપકારનો બદલો, વાળી શકાતો નથી, એવું મનુ મહારાજનું કહેવું છે. માટે હે બંદા! તું તારાં વૃદ્ધ મા બાપને દુઃખંવીશ કે દુલવીશ નહીં.

પેદાશ પીરે સર શુદ્ધ તુ બર ના દીલી.

એ દીદારે પીરાન ચેરા બો સેલી? (શ્રીરદ્દશી.)

તારા પિતાશ્રી ધરડા થયા છે અને તું હજી જવાન છે, તો તું તે બુદ્ધા બાપના દીદાર જોવાને બદલે તેનાથી વિમુખ નાં થા! તેનાથી તું દૂર શા માટે રહે છે? હે જીવ! તું જ્યારે અશક્ત હતો ત્યારે તારાં મા-બાપ સશક્ત હતાં. તેથી જ્યારે તારી પોતાની સેવા ચાકરી તુંથી થઈ શકતી નોતી ત્યારે તેઓ તારી સેવા ચાકરી કરતાં હતાં. હવે જ્યારે તેઓ ઘડપણથી અશક્ત થયાં, ને તું

સશકત થયો છે, ત્યારે ત્હારી ફરજ, તે અશક્તોની સેવા બખવી ત્હારું કરજ
ભરપાઈ કરવાની આપો આપ સિદ્ધ થાય છે, તે શું તું સમજતો નથી? તું
તેમને માહું લાગે એવા બોલ શા માટે મારે છે?

મિઠા ઉનસે બોલીએ સુખ ઉપજે કંઠુ ઔર;

ઝાહિ વશીકરન મંત્ર હય, તજીએ બચન કઠાર. (કબીર.)

તેમની સાથે તું મિઠા બોલ બોલે, તેના જોડે તેમને સુખ આપનારું
બીજું કંઈએ નથી. તેમના દિલ જીતવાનું વશીકરણ અને તેમને રાજી રાખવાનું
મંત્ર તે મિઠા શબ્દોજ છે. માટે તું તેમની સામા કઠોર શબ્દ નહીં ઉચ્ચાર. મા
બાપના સારા આશિર્વાદથી બચ્ચાંને ગુપ્ત સુખો પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તેમની
પ્રસન્નતા વિના એક ડગલું પણ નહીં ભર. જેમને મા-બાપ હેતાં નથી એવાં
સમજી થએલાં બાળકો માત પિતાના ઉપકારના ઔરતા કરે છે કાંકે તેમણે આપેલી
શિખામણો કેવી કિંમતી, સુખકર અને જીવંતીને સફળ કરે એવી હોય છે,
તેમનાં જીવનમાં ભરેલો સાચો પ્રેમ ને સ્નેહ કેવો ઉમદા હોય છે, તેમનું હેત,
પ્રીત, ને વહાલ બીજાં બધાં કરતાં કેટલું બધું ચઢિયાતું હોય છે! બાળકની
સંભાળ લેવાની તેમની કાળજી બીજાં કરતાં કેટલી અધિક હોય છે, પોતે દુઃખી થઈને
તમને સુખી કરવાને તેઓ કેટલો બધો આત્મલોગ આપે છે! આ સઘળું જો તમે
વિચાર વિચાર કરીને સમજો તો તમે જરૂર કહેશો કે, મા બાપ જેટલે દરજ્જે પેટના
કાદવનું ભલું ઈચ્છે છે, એટલે દરજ્જે ભલું ઈચ્છનારું જગતમાં બીજું કોઈજ હોતું નથી.
તેમની મિઠી નજરનો લાભ લેવાનો જેટલો લેવાય એટલો થોડો છે. મા-બાપ
વગરનાં બચ્ચાંનું ખરાં દિલનું આ સ્વાર્થ સંસારમાં કોઈએ સગું હોતું નથી. ઇશ્વર
સિવાય તેમનો રક્ષક બેલી કોણ હોય? માત પિતાએ આપણા ઉપર કરેલા
ગુણની સીમાજ હોતી નથી. મા બાપના છત્ર હેઠળ જે શીતળતા છે તે કેં
પણ મળતી નથી. શાહનામામાં કહ્યું છે કે,

કરી કુ શવર ઝીરે નખલે બુદ્ધ;

હમાં સાયે કુ બાઝ દારદ ગઝંદ.

એ તો સાધારણ છે, કે કોઈ પણ મનુષ્ય એક મોટાં વૃદ્ધ ઝાડની નીચે
આશરો લે છે, તો તેના માથા ઉપરથી સૂર્યનો ગળ્યાં ગળ્યાં કરતો તડકો દૂર
રહીને ઝાડનો છાયો તેને દુઃખમાંથી વેગબોજી રાખે છે. મા-બાપની આકૃતની
વખતે જે દિકરાં પોતાની ખાંદાંની છોડતાં નથી તેમનેજ ધન્ય છે. સૂર્યનાં કિર-
ણોનો તાપ પડતાં બરફ પોતાના દેહનો વટીક ત્યાગ કરીને પોતાની શીતળતા
પણ આપી દે છે, તેમ દિકરાઓએ પોતાનાં સુખોનું પણ મા બાપને ખાતર
બગીચાન કરવું જોઈએ. કબીરજીનો કોલ છે કે,

ઉંચે કુલકે કારને, બાંશ બડયો અહંકાર;

રામ ભજન હિરદે નહીં, જલ્યો સખ પરિવાર.

હું ખાંદાની છું, હું ઉંચાં કુળનો છું, એમ લાંબા વાંસની માફક તું ઉકમાઈ કરે છે, પરંતુ ચાંદ રાખજે, કે એ ઉંચાપણની મોંઢેની વડાઈમાં જેમ વાંસો એકેક સાથે ઘસાઈને આખા જંગલમાં આગ સળગાવી સઘળું બાળી મૂકે છે, તેમ ખાંદાની-ખાંદાની એમ મોટે બોલે બોલીને ખાંદાની ગુણ નહીં બતાવતાં, કાંઈ કાર્ય કરી જણતા નથી, એવા ખાંદાનીઓ તો આખાં કુટુંબ પરિવારનું સત્યા નાશ વાળે છે. ખાંદાની તો કયારે? કે પોતાનાં લેણદાર કહેતાં મા-બાપનું લેણું તેમની સેવા ચાકરીથી વસુલ કરીને તેમની આજ્ઞાનું પાલણ કરે ત્યારે. જે દિકરા તેમના માથા ઉપર પગ મૂકીને ચાલવાની ઇચ્છા કરે છે તેમને કોઈ દિવસ પણ શાંતિનાં સુખનો અનુભવ મળતો નથી. જો તેમને શાંત અને સુખી જીવન ગાળવાની ઇચ્છા હોય તો તમે મા-બાપ કરતાં વડાં થવાની લાલસા ન રાખતાં તેમને નમો, ને માન આપી તેમને કાળજે ટાઢક પમાડી, તમારા ઘરમાં સંપ જળવી મા-બાપની તાબેદારી ઉઠાવો, નાફરમાની ને નિમકહરામીને દૂર રાખો. તમારા ઘરમાં શાંતિ ફેલાવો.

વદ્ધતીત્ અદ્વિ ન્માને સ્ત્રોપો અસ્તુસ્તીમ્, આહ્વતિશ્ અનાસ્તીમ્, રાદ્ધતિશ્ અરાદ્ધતીમ્, આર્મ્ધતિશ્ તરોમદ્ધતીમ્, અરપુખ્તો વાક્ મિથ્યોપ્તેમ વાયિમ્ અપદુન્નેમ્, યથ અદ્ય અમેપાઓ સ્પેન્ત સ્ત્રોપાધ અપ્યાધ પદ્ધતિપાન્ વંદ્ધુશ્ યસ્તાંસ્ય વદ્ધાંસ્ય, વાદુ યસ્તેમ્ય વદ્ધમેમ્ય, હુમેરેતીમ્ય, ઉસ્ત—
મેરેતીમ્ય, વન્ત-મેરેતીમ્ય આદરેદ્ધાત્ આપદ્ધ્યાત. મા યવે ઈમિત્ ન્માનેમ્ આથ્રવન્ ખરેતો ક્ અર્ધીત્; મા આથ્રવદ્ધતિ ઇશતિશ્, મા આથ્રવેતિ આરન ક્ અદ્ધન્તિશ્; આથ્રો-દિસ્થેહે પદ્ધતિ અપોદ્ધસ્ય વંધહ્યાઓ દરેધેમ લખ્મ.

(તંદોરસ્તી અવસ્તાની).

આ તમારાં ઘરમાં તાબેદારી નાફરમાનીને મારજો ! સલાહ સંપ કજીઆ હંકાશને મારી હઠાવો ! પૈસાના લોભને અને બખીલાઈ કે કંજુશાઈને સખાવત અને દાન ધર્મના ઉદાર દિલથી મારી પાડજો ! તમારાં આ ઘરમાં સભ્યતા, વિવેક મરજદા, ને મલાજનાં હથિયારો વડે અહંકાર તથા તુંડાઈને જીતી લ્યો ! સત્ય વચન વડે તમારી પવિત્રાઈને ખરાબ કરનારાં જીહાણાંને તોડી નાખો ! એમ કીધાથી તમારાં આ કખીલાવાળાં ઘરમાં સરોશ ઈજ્જતી મારફતે ભલી ઇજ્જશનેઓ, ભલી આરાધનાઓ, અસર કરે એવી ઇજ્જશનેઓ અને અસરકારક આરાધનાઓ કેવી કેવી ઉત્તમ ભેટો લાવશે ! તંદોરસ્તીના હુદીઆ તથા દોસ્તી ઉત્પન્ન કરનારાં નજરાંણાં લેવાને બધા અમશાસ્પદ સાહેબો તમારાં સંપીલાં ઘરમાં પધારશે, અને કુટુંબ કખીલાનું લાંબા કાળ સૂધી સંરક્ષણ કરશે. તાબેદારી ઉઠાવનારાં તમારાં આ ઘરમાં સુખશાંતિ, અસાંનીવાળું ખોરેહ, રાહતભયું સુખ, આનંદ આપનારી

અક્ષલવાળાં ફરજંદો આ ધરને છોડીને ચાલ્યાં નહીં જશે. વળી જે ચીજો દિલ્લાસો દેનારી છે, રાહત ને શાંતિ આપનારી છે તેની, તથા અશિશવંધની લાંબી દોસ્તી આ સંપીલાં ધરને કદિ પણ છોડી જશે નહીં. ગોલ્ડરમીથ કુળમાં બચ્ચાંઓને નાન-પણથીજ એવા મુદ્રાલેખવાળો પોશાક પહેરાવે છે કે, “સંપથી, એકદિલીથી, તાળે-દારીથી, અને પ્રયત્નથીજ આ વંશ ફાળ્યું છે !” કવેતમાં કહ્યું છે કે,

રહે આરા ખરસ મૂનિ, ન મૂં ખોલે ન કુછ ખોલે;
તપે ધુની, નહાએ ગંગમેં, ખનમેં સદા ડોલેં;
હિમાલયમેં ગલે, પૂજા કરેં, ફિર સખકોં લેં;
પિતા સેવા રહે ભારી, તરાજૂમેં અગર તોલેં.
નિકલના હય કડિન ઇસકો બડા કડવા હય યે મેવા;
મગર સંસારકે જપ તપસેં બદ કર હય માત સેવા.

મા-આપની સેવા.

(૮)

૧૯ મી આજ્ઞા.

“How sharper than a serpent's tooth it is
To have a thankless child.”—Shakspeare.

સુખનાં સાથી ને દુઃખનાં વેરી—કપુત ને કપુત્રો.

હે પુત્ર ! ત્હારા પિતાને ખરાં અંતઃકરણથી માન આપ, ને ત્હારી માતા વિષેની કાળજી તું ભુલતો ના. ત્હારે માટે તેમણે જે જે કાંઈ વેઠાય એટલું વેઠ્યું તેનો બદલો ત્હારી સેવા ચાકરીથીજ વાળી આપ. મા બાપે પાળી પોષી મોટાં કર્યાં, બચપણમાં લાડ લડાવ્યા, માગ્યું તે હાજર કરવામાં તત્પર રહ્યાં, પડયો બોલ ઉપાડી લીધો, તમે જરાએ બિમાર પડ્યાં કે તેઓ ગાંઠાં ઘેલાં થઈ હરણફાડ રહી વીસ વીસ રાત ઉભગરા ને ભૂખમરા વેઠ્યા, ને તમારી અજ્ઞાન ને નિરાધાર સ્થિતિની સંભાળ રાખી તમને શિખવ્યાં, તમને સદ્ગુણી અને સદાચરણી કર્યાં, એટલા એટલા ઉપકારો મા બાપે કર્યાં, કે તે કંદિ ન ભુલાય એવા આભારો ને એહે-શાંનો કીધાં, એટલુંજ નહીં, પણ તમારો સંસાર આયંદે સુખી કરવા સારૂં સુંદર સાસરાં અપાવી મોટા ખરચો કર્યો એવા માય આપના પ્રેમની, ગુણની, અને આભારની

ગણત્રિ થઈ શકવા જેવી નથી, તો તેમની ઘડપણે ચાકરી ઉઠાવી આજ્ઞા પાળી તેમને પ્રસન્ન રાખવા જેટલું પણ રૂણ દિકરા દિકરીએ શું અઘા નજ કરવું ? શું કૃતઘ્નીજ રહેવું ? તેમને સંતોષવાં, રાજી રાખવાં, અને તેમની કીર્તિ વધારવાથી તે ઘરડાં વડાંઓનાં સુખ ઉપર જે આનંદનો પ્રકાશ જણાય તેજ ઇશ્વરનો આનંદ, ત્યાંજ સાક્ષાત ઇશ્વરનાં દર્શન, અને ત્યાંજ સ્વર્ગનો મહિમા તમને જરૂર જણાશે. માટે માતા પિતાને સાક્ષાત દેવતા કિંવા કૃતૃતા માનીને સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નથી સર્વદા બાળકોએ તેમની સેવાજ કયાં કરવી. આટલા ઉપકારો કીધા છતાં જ્યારે કોઠાં પુત્રા પુત્રી મા બાપને દગો કરે છે ત્યારે તેમનાં કાળજાં કેવાં ચિરાતાં હશે ? માઠું પિતાને બહુ લાગે છે, પુત્ર દગો દે જ્યારે, અથવા આપત્તિ અવસરમાં, અળગો થઈ ધિક્કારે. પ્રિત પ્રથમ કરી પછી તરછોડે, પીડામાં પ્રતિકૂળ; ઝડ ઝડ છાતિ ત્યારે બળતી, બાણે નિકળે શૂળ. હાયાં મમ પૂત્રે આ શું કર્યું ! કલ્યાંતજ એમ કરે છે; નાખીને નિશ્વાસ નિરંતર, આંખે આંસુ ભરે છે. વાઠ ગળે વેલાને ત્યારે, કયાં કરવી ફરિયાદી; એમ દેવનો કોપ ગણીને, પામે પીડ પ્રસાદી. ઘડપણ આબુ એટલે મા બાપના હાથ પગ રહી બચ છે, દાંત પડવાથી ખવાતું નથી ને ખાય તો હંજમ થતું નથી, આંખે દીસતું નથી, કાને સંભળાતું નથી, મોઢામાંથી લાળ પડે છે, સરૂપનું કરૂપ થઈ બચ છે કોઈ પાસે આવીને ઉભું રહેતું નથી, દિકરાં દિકરી પ્રીત કરતાં નથી, એવી આપદા બહેલાં ભરેલી સ્થિતિમાં મા બાપને દિકરાં તરછોડે ત્યારે તેમને જે દુઃખ થાય છે, ને હાય મારે છે, તે જોયલાં જોવાતાં નથી કે સાંભળેલાં સંભળાતાં નથી. લોડં બેકન કહે તેમ, તેમનાથી એકજ રીતે કુદ્રતને તાબે થવાય છે, તે એજ, કે તેમને કુદ્રતને તાબે થવું પડે છે. પરંતુ તેમની હાય બચ્ચાંનેજ લાગે છે. તેઓ તો બાપડાં ગમ ખાઈને ખુદા ખુદા કરતાં સહન કરે છે, મૂળે મોઢે રામ રામ પોકારીને દુઃખી અવસ્થા પસાર કરે છે, પરંતુ તેમના કપુતોને તેમના શ્રાપ લાગ્યા વગર રહેતાજ નથી.

ગમ સમાન ભોજન નહીં, જે કોઈ ગમકો ખાય;

અમરરિખ ગમ ખાઈયાં. દુરવાસા વિરલાય. (કબીર.)

વૃદ્ધ માત પિતાને તો ગમ આવોજ પડે છે. દિકરાં દિકરી અપમાન ને મરકરી કરે કે સંતાપે તે શાંતપણે સહન કરેજ છે, અને ઉત્તમ ખોરાકજ તેમને તો ગમ ખાયા કરવાનોજ થઈ પડે છે. અંગ્રીશ રાજા જેવા અસીલ પુરૂષને દુર્વોષા જેવાનાં કડવાં વચન સાંભળવાં પડ્યાં અને વળી એ રૂષિનો શ્રાપ પણ મૂળે મોઢે ખમવો પડ્યો, તોય પણ બેઠે હાથ જોડીને પોતે રાજા સતો સામે એક પણ બોલ બોલ્યો નહીં, જેથી નુકસાન તો એ રૂષિનેજ થયું, અને અંગ્રીશ તો સુખ શાંતિમાંજ રહ્યો. તમે તમારાં ઘરડાં મા બાપનું ગમે એવું બોલવું થાય તો તે સહન કરો, સામા

થઈ વાંકો બોલ નહીં બોલો, તમે જરૂરજ મા બાપના આશિર્વાદ પામશો. પ્રિય બોલવાનું છોડશો મા. પ્રિય લાગે એવું બોલવાથી મા બાપ સંતોષ મને છે. કોયલ આપણને શું આપી દે છે, ને કાળી કાગડી આપણું શું લઈ જાય છે, કે કોયલને આપણે ચાહિયે છિયે, ને કાગડીને હાંક હાંક કર્યેં છિયે? મા-બાપથી કાંઈ કાર્ય સાધવું હોય છે તો મિઠાં મધુર વચન બોલનાર દિકરોજ સાધી શકે છે. જેણે મા બાપને હણ્યાં તેઓ પોતાનાં બચ્ચાંથી હિણાવાનાંજ. મા બાપના મરતી વખતના શ્રાપ લાગ્યા વગર રહેતાજ નથી. તેઓ કહી કહીને આમજ કહેશે કે; “જેવાં તેં અમને દુઃખી કીધાં તેવાં તને ત્હારાં બચ્ચાં દુઃખીજ કરશે!” ચાલતાં ચલણમાં તો મા બાપની સેવા સૌ કોઈ બજાવે, પરંતુ જે સપુત્રો હોય તેજ તેમના પડતીના આખર અવસ્થાના વખતમાં તેમને છારવી લેવા ઉભાં રહે છે. કવિનું દ્રષ્ટાંત છે કે;

હેત નકામું હંસનું, પિયાં પડ્યે ઉડ જાય;

સાચી પ્રીત શેવાળની, જળ સાથે સુકાય.

ઝાડ સુકાણું જે સમે, ઉડ્યાં વાસિ વિહંગ;

પણ કામળ કિશલય અધાં, સુકાણું ને સંગ.

હંસનું હેત તો નકામું. તળાવ સુકાય કે તે તો ખીજી ગમ ઉડી જાય, પણ શેવાળ જે લીલ તે તો તળાવની સાથે સાથેજ સુકાયા કરે. ઝાડ સુકાવા માડયું, કે તેમાં રહેનારાં પક્ષીઓ તો ઉડીને ચાલ્યાં જાય છે, પરંતુ તેનાં ડાખળાં પાંદડાં વિગેરે જે અંગી ને સંગી કમળિયાં છે તે તો ઝાડની સાથે સાથેજ વળગી રહીને સુકાયા કરે છે. એક શ્રીમંત વેપારી પોતાના ભાગીદારો સાથે છુટ્ટો પડીને ખીજે ગામ જઈ વેપાર કરવાં લાગ્યો. થોડુંકમાં તેની ખાચડી મરી ગયાથી તેના દિકરો બહુ સંતાપ કરવા લાગ્યો, ત્યારે તેણે બહાલા બેટાને પસવારીને કહ્યું:— “ત્હારી માય મરી ગઈ ! નહીં પૂરી શકાય એવી આપણને ખોટ લાગી; હવે હાથમાં કાંઈ ઇલાજ નથી, પરંતુ ઇશ્વરનું ભજન કરી શાંતિ પકડ, ત્હારા શિવાય હવે મને કોણુ છે ? ત્હારા દોસ્તો હતા તે તો છુટા પડ્યા. તું હાથો નિવડજે, ઉદ્યોગ કરજે, હું હવે ત્હારે લાયકની ઉંચા કુળની બાયડી શોધી લાઉં !” આમ આમ કરતાં વહુ લાગ્યો, ને અરધી દોલત વર વહુને આપી દીધી, અને અરધી પોતાના મોત જીવન માટે રાખી. બેટાને પેટે એક ચાલાક નખીરો જન્મવાથી ડાસો ખુશી થયો. વરસો પસાર થયાં કેડે વહુનો અણુગમો સસરા ઉપર થયો. જરા જરા કરતાં બાપડા ડાસા ઉપર તેણી ભારે જીલમ ગુજારવા લાગી. વેળે સુકી રાટી ઉપર પણ ભાટવેડા પાડવા લાગી. ઘરની આખુ રાખવા સાડ સઘળું મૂંગે મોઢે ડાસો ખમ્યા કરતો. એક વાર પોતાનાજ દિકરાને તેની બાયડી એવું કહેતી સંભળાઈ કે; “આ ધાંખરાની સાથે એકજ ઘરમાં હું હવે રહી શકીશ નહાં !” આમ બોલી

સસરા ઉપર તરેહ ક્રીસમનાં તોહમતો પણ મૂકવા લાગી. કાચા કાનના ઘણી થતાએ બધું ખડંગ માની લીધું, ઘર જૂદું માંડવા તૈયાર થયો, ને ડોસાને ઘર બહાર કાઢી મૂકવા કબુલ થયો ! દિકરે કહ્યું:—“જા બાપા ! મરશે ત્યારે મરણ ક્રિયા હું કરીશ !” આ આકૃત જોઈ ડોસો થરથર ધુજવા લાગ્યો, અને રડતો રડતો દિકરાને કહેવા લાગ્યો; ‘મહારા પુત્ર ! મહારે માટે આવાં ભુંડાં વચન શું તારે મોઢથી નિકળે ? મેં તારે માટે જીવ ઉપર જોરાવરી કરી પસીનો પાડીને રાત દિવસ એક ગણીને ઉદ્યોગ કરી દોલત મેળવી, તે તને આપી દીધી; તને પાણ્યો પરણાવ્યો તેનો ઘડપણમાં શું આવો નતીજો આપીશ ? ખેર ખેટા ! તું મહને ઘરમાંથી હાંકી નહીં કાઢ. હું જીવું ત્યાં સુધી તો ઘરનાં એકાદાં ખૂણામાં મહને પડી રહેવા દે. વિચાર કર મહારા બહાદુર પુત્ર ! મેં તારે ખાતર કેટ કેટલી કષ્ટ ખેંચી છે ! હવે તો હું તારેજ આશરે છું !”

એ ગરતે જેહાં ચું શવહ મદં પીર;

બ કરમંદ નાઝદ કે શુદ દસ્તગીર. (શાહનામુ.)

પુરૂષ જ્યારે આ દુનિયામાં જૈફ થાય છે ત્યારે પોતાના દિકરા ઉપરજ લાડ કરે છે. કેમકે તેનાજ આશરા સાડ તે દિકરો તેનો હાથ ઝાલનારો હોય છે. ડોસાની આવી કાકલુદીથી પેટના દિકરાને લાગી તો આબું, પરંતુ સ્ત્રીની હઠ આગળ તે નાચાર થઈ પડયો, અને બાપને કહે કે, તમારે ઘર બહાર નિકળવુંજ પડશે ! ઘરડો બાપ જાન જાન આંખ પાણી ભરીને કહેવા લાગ્યો; “તું મહારો ખેટોજ મને ઘડપણમાં નહીં પાળે, ઘરના એક ખૂણામાં પણ પડયો રહેવા ન દે. તો પછી હું બીજાઓ પાસે છતે શેરે આશરો માગવા કેમ જાઉં ?” પરંતુ જ્યારે પોતાનાજ ઘરમાંથી ડોસાને નિકળી જવાનો વખતજ આવ્યો ત્યારે ખુદાની બંદગી કીધી, અને પ્રાર્થના કરી કે; “ગમે તે બની છે, પણ હે ખુદા ! મહારા આ નિમકહરામ ખેટાને તું માફ કરજે !” આમ બોલી લાકડી લઈને, કકડતી ઠંડીમાં ઓઢવા સાડ એકાદ જુનો ડગલો આપવા દીકરાને વિનંતિ કરી ચાલવા માડયું. એટલામાં ઓરડામાંથી વહુ બોલી ઉઠી કે; “ડગલો બગલો કાંઈ મળશે નહીં, ચાલ્યો જા હવે વહેલો !” આખરે બાયડી ન જાણે તેમ પેલા સપુતે (!) પોતાના ઘોડાને ઓઢાડવાનો એક રગ ડોસાને આપવાની પોતાના બુચાને ઇસારત કીધી ! આ સમજી ધાંધળ તે ચકોર ચેકુશ પામી ગએલો હોવાથી બાપના તબેલામાં જઈને એક ઉંચામાં ઉંચો રગ લઈ આવ્યો, તેના બે ટુકડા કીધા, અને અરધો ટુકડો પોતાના મોટા ભાવાના દિલ પર ફેંક્યો. બાપડો ડોસો બધાંથીજ દિલ્લાતો જોઈ બોલ્યો; “મહને બધાંજ દિણે છે ! બધાં તો મહને હડસેલે છે, પણ આ ખ્યારો મહારો પૌત્ર પણ મહને અપમાન કરે છે ! અરે પરમેશ્વર ! જેવી તારી ઇચ્છા ! આ સંકટ

સમયે પ્રભુ, અમને તુજ વિષુ કોણ સંભાળે ? બ્રહ્મા 'દીપીત સમુ' કરવા, નહીં
શક્તિ અવર કોઈની ચાહે ! ” કબીરજી કહી ગયા છે કે,

તાથેં કહિયે લોકાચાર, વેદ કતેખ કથે વહેવાર;
જારી ખારી કરી આવે દેહા, મુવા પીછેં પ્રીતિ સ્નેહા.
જીવન પિતૃકો મારે ડંગા, મુવા પિતૃ લે ધાલે ગંગા;
જીવત પિતૃકું અન્ન ન ખિલાવે, મુવા પીછેં પિંડ ભરાવે.
જીવત પિતૃકું બોલે અપરાધ, મુવા પીછેં દેહ સરાધ;
કહે કબીર મોહે અચરજ આવે, કૌવા ખાય પિતૃ કયું પાવે !

ડાસાની દિલ પિંગળાવનારી કાકલુદી સાંભળી ડાસાનો દિકરો પોતાના
બુચાને ધમકાવવા લાગ્યો કે, “મેં તને હુકમ કર્યા પ્રમાણે તેં અમલ કેમ ન
કર્યો ? આખો રગ કેમ ના આદ્યો ? ” ત્યારે ચેકુશ બોલ્યો:—“ પપા ! મેં બુલ
તો કરી છે, પરંતુ મહારા મનમાં એક વિચાર આવ્યાથી મેં આ બુલ કરી છે. મેં
અરધો રગ તો તમારે માટે રહેવા દીધો છે, કે તમોને પણ ઘડપણમાં મહારા
મોટા બાવની માફક એ દુકડો કામ લાગે ! ” જમાનો સૌને જેર કરે
છે. દિકરા દિકરીનાં સંતાપેલાં મા બાપો ! તમે એમજ સમજીને જીવ મોટો કરો કે
બચ્યાં છે, હોય ! પેટનાં બચ્યાં આજે તો પીઠ પર લાત મારે છે, ને કાલે ઉઠીને
પેટ પર પણ લાત મારશે. મન મોટું રાખજો, કે છોડાં કછોડાં થયાં, કાંઈ માથ
બાપથી કછોડાં થવાયું ? યદ રાખજો, કે તેમનાં બચ્યાં દહાડે વારે તેમને તમારા
કરતાં વધારે હેરાન કરશે. હવે જુઓ. પેલા ચેકુશનો ઉપલો અટકો તે નિર્દય બેટાને
એવો તો સચોટ લાગ્યો. કે તેણે એકદમ પોતાની બાયડીનેજ ઘર બહાર કાઢી મેલી,
બાપના પગ ઉપર મસ્તક મૂકીને જીર જીર રડ્યો, અને બાપને હૃદયમાં તાબેદાર
રહેવાનું વચન આપી પ્રભુની મીઠી માગી. આ પરા બનેલા બનાવ ઉપરથી ઘડો
લેવો, કે જે બચ્યાં પોતાનાં મા બાપની ઘડપણે સેવા ચાકરી કરતાં તો રહ્યાં. પણ
તેમને પીડ છે, તેઓને તેમનાં દિકરાં દિકરી પણ તેવાંજ નાકરમાન ને દગાખોર
નિવડે છે. અવાજો નથી તેની લાકડીને, છુપા માર ખાશે પિતાસે લડીને. બુરાંઓ
સજ ને ભદ્રાંઓ ધનામો, કરો જેવું તેવું અહિંયાંજ પામો ! નાટકવાળો
ગાય છે કે;

આહલે વફાસે દુનિયામેં બહેતર નહીં કોઈ,
ક્યા દુનિયા હયે દીન ઉસે રત નહીં કોઈ.
ઈનસાનમેં વફાસા હયે બેહર નહીં કોઈ;
અસમેં વફા હયે ઉસકેસા તો નર નહીં કોઈ.

૨૦ મી આજ્ઞા.

પગનું ખાસડું પગમાંજ શોભે: માથે નહીં શોભે.

એક જર્મન પોર્ટરે પોતાના દિકરાને એટલુંજ શિખવી રાખ્યું હતું કે. “ ગમે એમ થાય, જીવ જતો હોય તોપણ મહારી આજ્ઞા ત્હારે પાળવી મહારો હુકમ નહીં માનીશ તો ત્હારો પ્રાણ લુપ્ત થશે !” આ શિક્ષણ તેને બચગીથીજ સચોટ મળેલું હોવાથી એક દિવસે બે અગગાડી એક બીજાની સામેથી આવતી હતી, તે વેળાએ પેલો પોર્ટર એક ગાડીને એક પાટા ઉપર અને બીજાને બીજા પાટા ઉપર લાવવા માટે ખસેડવાનો હાથો લઇને ઉભો હતો. તેણે સામે જોયું તો પોતાનો પેલો દિકરો સામા પાટા ઉપર રમતો હતો. પોતાનું કામ પડતું મૂકીને દિકરાને બચાવવા જાય તો ગાડી ઉંધી વળી સઘળા ઉતારૂઓના જન જન, કેમકે બન્ને ગાડી અથડાઈ પડે છે ! છોકરાને ખસેડવા ન જાય તો તે કચડાઈ જાય છે ! એવું જોઈને તે બોલ્યો; “ મહારો છોકરો મરી જશે તો કાંઈ ચિંતા નહીં, પરંતુ હજારો માણસને હું મરવા દઈશ નહીં, હું મહારી બન્ને ફરજ બજાવીશ !” આમ બોલી પાટો ખસેડવાનો ડાંડો પકડીને મોટા અવાજથી પોતાના છોકરાને હુકમ કીધો કે; “ દિકરા ! પાટાની વચમાં સૂઈ જા—પાટાની વચમાં સૂઈ જા !” બાપની આજ્ઞા પાળવાનું શિક્ષણ તેને મળેલું હોવાથી તુર્તજ તે સુઈ ગયો, અને તુર્તજ તેના ઉપરથી ગાડી સડ-સડાટ ચાલી ગઈ, અને છોકરો બચી ગયો ! મા બાપની આજ્ઞા પાળવાથી જીવ જતો પણ બચે છે. કુમળાં બાળકોને જેમ વાળીએ તેમ વળે છે: માટે દરેક બાપે જાણવું જોઈએ કે બાળ વયથીજ બાળકોને લાલ લડાવવા કરતાં સદ્ગુણોથી વાળી રાખવાં, કાકે બાળપણની છ.પ લુપ્ત નથી. બાળપણમાં સંસારનું જેટલું શિક્ષણ બાળકો લે છે એટલું મોટપણે લેતાં નથી. માટે મા બાપોએ આખર અવસ્થામાં કહેણુસરનાં દિકરા દિકરી બનાવવાં હોય તો હમેશાં પગમાંનું ખાસડું પગમાંજ રાખવું. ઉમ્મરે પહોંચ્યા પછી મેળવેલી અક્ષર કરતાં ન્હાની ઉમ્મરે મેળવેલું શિક્ષણ તેમના જીવનમાં ચોટી રહે છે. પુત્રનું પાંચ વર્ષ સુધી લાલન પાલન કરવું, દસ વર્ષ સુધી કેળવણી આપવી, અને સોળ વર્ષનો થાય ત્યાંથી તેની સાથે મિત્રની મેઠે વર્તવું. લાડ લડાવવાથી ઘણી હાનિ થાય છે, અને કરડો ડાળો રાખી કેળવણી આપ્યાથી ઘણો લાલ થાય છે. માટે પુત્રને તો પાંચજ વર્ષ લાડ લડાવવા.

વિયાગમાર્થ પુત્રસ્ય વૃત્યર્થ યતતે ચયઃ ।

પુત્ર સદા સાધુ શાસ્તિ પ્રીતિકૃત પિતાનગા ॥

પ્રીતિ રાખનારો જે બાપ પોતાના પુત્રને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવામાં તથા ધંધો રોજગાર શિખવવામાં મહેનત કરે અને સદા રૂડી શિખામણો આપે છે તે બાપ પોતાના પુત્રનાં કરજથી મુક્ત થાય છે. વડીલોની આજ્ઞા નહીં માનતાં પોતાની મરજી મુજબ સ્વછંદપણે વર્તવું એ કાંઈ ખરી સ્વતંત્રતા નથી. બીજાને માથે પડ્યા વિના પોતાનાજ પનાકમ કે પુરુષાર્થથી પ્રમાણિકપણે ઉદ્યોગ કરીને બડો પાતુજો રોટલો મેળવી પોતાનું, પોતાના કુટુંબનું, અને બને તો બીજાનું પણ પોષણ કરનારા પુત્રોજ સુખી ને સ્વતંત્ર ગણાય. મા બાપ, વડીલો, કે ડાહ્યા મજબૂતોની આજ્ઞાનો અનાદર કરીને વર્તનારા પુત્રોને સ્વતંત્ર કહેવા કરતાં સ્વછંદી કહેવા જોઈએ. જે પુત્રો પોતાનાં મા-બાપની અવગણના કરી તેમને દુઃખી કરે છે તેઓ મા-બાપની સેવા બજાવવાનાં રૂણમાંથી મુક્ત થતા નથી. શાયરે

હમી ગુફત હર કસ કે દહેં પેદર;

જે જીંદગી અઝીં બદલત આયદ પેસર.

એમ કહ્યું છે કે; જે બેટા પોતાના બાપને દુઃખી કરે છે તે બેટાના ઉપર તેનાં છોકરાં તેથી પણ વધારે દુઃખો પાડી ખરાબી કરે છે. પાંદડાંનું પાલન કરનાર રસ જ્યાં સુધી ઝાડમાં સલામત હોય છે ત્યાં સુધી પાંદડાં તે ઝાડનાં સગાં બહાલાં થઈને વળગી રહે છે, પણ જેવો રસ ખૂટ્યો કે શિયાળાની કકડતી ઠંડીમાં ઝાડને નાગું ઉઘાડું થરથરતું મૂકીને પાંદડાં એક પછી એક ખરતાં જાય છે. એજ મુજબ મા-બાપ પાસે માયા પુજી હોય છે ત્યાં સુધી તેમનો રસ નઠારાં દિકરાં ચુસ્ત કરે છે, પરંતુ જ્યારે મા બાપનાં બીસાં ખાલી થવા લાગે છે ત્યારે દિકરા દિકરી જીદાં ઘર માંડવા તૈયાર થઈ જાય છે. મા બાપ જ્યારે ગરીબ હાલતમાં કે અશક્તિમાં આવે છે ત્યારેજ ખરા સપુત્રો અને કપુત્રોની પરિક્ષા થાય છે. સુખી ને સંપીલો સંસાર, વગર સ્વાર્થે કે સ્વાથે મા બાપની જે ઘરમાં સેવા થતી હશે ત્યાંજ જણાશે.

સ્વાર્થકા સખ કોઈ સગા, જીગ સારાહી જસ;

જે બકે હીરદે બસે, સો તાહીકે પાસ. (કબીરવાણી.)

આ સંસાર સઘળો સ્વાર્થ છે. સૌ કોઈ પોતાના સ્વાર્થ માટે સગાં બહાલાં થાય છે, ને રનેહી કહેવાડે છે, પણ જે કોઈ પોતાનો સ્વાર્થ સાધ્યા વગર સગાં સંબંધી થઈ દુઃખની વેળાએ અંગી થઈ મદદ કરે તેમનોજ ખ્યાર તે ખરો ખ્યાર છે. કબીરજી વળી કહે છે કે;

સુખકે સંગ હમ સ્વાર્થો, દુઃખમે રહે જો દર;

કહે કબીર પરમારથી, દુઃખ સુખ સદા હજૂર.

મતલબી અંગીઓ આપણાં ચાલતાં ચલણમાં અને સુખની વખતે પાસે આવીને એકઠાં મળે છે, ને સંકટની વેળાએ તો દૂર નાસે છે, પરંતુ જે કોઈ પરમાર્થી હોય તે તો આપણાં સુખ કે દુઃખ બન્ને પ્રસંગે આપણને વળગીજ રહીને સહાય કરે છે, ને ઉલટાં દુઃખને વખતેજ વધારે મદદ કરે છે. સચિવ વિનાનું રાજ્ય, હથિયાર વિનાનું લશ્કર, આંખ વિનાનું સુખ, વાદળાં વિનાનો વર્ષાદ, દાન વિનાનો ધનવાન, ધી વિનાનું ભોજન, શીળ વગરની પત્તિ, રનેહ વિનાનો સુત, પ્રતાપ વગરનો રાજા, ભક્તિ વિનાનો ચેલો, ધર્મ વિનાનો પુરંચ. તેમ સંપ વિનાનો સંસાર અને આજ્ઞા વિનાનો પુત્ર સારોએ લાગતો નથી, ને વખણાતોએ નથી. કેટલાક પુત્રો આ જમાનામાં જોવામાં આવ્યા છે, કે મા બાપે કેળવી શિખવીને મોટે ઓઢ્યે ઠેકાણે પાડયા પછી, હજાર બારસોનો પગાર થયા પછી, માને આટો દળીને પોષણ કરતી જાણે છે તેમજે કયા કરતા નથી. બાપને મોઢેદી કરતો જોઈને તેનાથી દૂર રહે છે. બાવા કીનખાખની ટોપી પહેરી સદરા લેગા ઉપર બેસીને ભણતા હોય તેથી સરજન દિકરાને ખરાબ લાગે છે, કે ઘરે તો નેકટાઈ કાલરવાળા એટીકે-ટુઓ બહા બહા મુલાકાતે આવે છે, તે જોઈને દિકરા અસહી બુના જમાનાનાં ખખ મા-બાપોને હણીને તણ બેસે છે ! થૂ તુમારે મુહપે દુશમન દીન ઔર ઇમાનકે; ઇતને જલદી ફૂંકમેં આ જાતે હો: શયતાનકે !

નાની વયથી છોરનો, નીતિયું વાળો લક્ષ:
 શાણાં માત પિતા તણો, એજ રૂંડો છે પક્ષ.
 એજ રૂંડો છે પક્ષ, સ્વાર્થ પરમારથ કરવા,
 કરવા જીવનું હીત, વળી ભવસાગર તરવા.
 પટે મણી પ્રભુરામ, ઉડે જો શિશુ ઉજંકળ,
 માત તાતને મળે, ખચિત અપ કીર્તિનું ફળ. (કવિ મણિરામ).

મા-બાપની સેવા.

(૬)

“ Children, ay, for sooth,
 They bring their own love with them when they come;
 But if they come not there is peace and rest.”

Ingelow.

૨૧ મી આજ્ઞા.

બચ્ચાનું સહુણી અંતઃકરણ એજ આ જેહાનનું બેહેસ્ત છે.

ઈ. સ. ૧૭૮૩માં ન્યુયોર્કમાં બારે ભૂખમરો ચાલી સંકટ ફેલાયું ત્યારે એક ઘરડાં ડોસા ડોસીને અન્ન રાંધવાને બળતણ પણ મળી ન શક્યું. આથી તેમની એક બેટી અફસોસ કરતી કરતી કાંઈ પણ ભેખમે પોતાનાં મા-બાપનાં દુઃખડાં ટાળવાની યુક્તિ શોધવા લાગી. એવામાં તેણીએ એક દાંતના ડોક્ટરની બહેર ખબર વાંચી કે, “જે કોઈ પોતાના ઉપરના અને હેઠળના ચાર દાંત મ્હને કાઢી લેવા દેશે, તેને ૧૦ ગીની આપવામાં આવશે.” આ ખબર વાંચીને તે દે-ટીસ્ટને ત્યાં આ છોડી દેડી ગઈ, અને પોતાના દાંતો પાડી લઈ ઝડ ૧૦ ગીની આપવા ડોક્ટરને અરજ કરી. જવાન ખુબસુરત અબળાને આ પ્રમાણે પોતાના દાંત તુર્ત પડાવવાની એવી તે શી લિહાતી પડી હશે, તે વિષે તેણીને પૂછતાં તે બોલી; “મ્હારાં ઘરડાં મા બાપ ભૂખમરાથી ટવળે છે, તેમનાં દુઃખ ઓછાં કરવા સારું હું મ્હારા દાંતનું દુઃખ સહન કરવા તૈયાર છું, માટે ડોક્ટર જલ્દી કરો!” ડોક્ટરે આ દુઃખી, પણ મા-બાપની નિમકહલાલ છોડી ઉપર દયા લાવી, દાંત પાડ્યા વગરજ ઝડ ૧૦ ગીની કાઢી આપી કહ્યું; “છોડી! ત્હારા જેવીજ પુત્રીઓ સર્વ દુઃખી માત પિતાને પેટે પ્રેક્ષા પડજો!”

ચું ફરજદ બાશહ બ આઈનો ફર;

ગરામી બ દીલ ગર ચે માદે ચે નર.

ન્યારે પેટનું બચ્ચું આવી રીતઆત અને દીકરાંના દરબજનું હોય ત્યારે મા-બાપના દિલમાં તે આંત બહાલુ લાગે છે, પછી તે દીકરો હોય તો શું ને દિકરી હોય તો શું? જુનાં ને ઘરડાં મા-બાપ અશક્ત થાય ત્યારેજ દિકરાં દિકરીની પરિક્ષા થાય. ફ્રેન્ચ કવિ ચાર્લ્સ બોડલેર હંમેશાં એકની એક જુની ટોપી પહેરતો હતો. લાગત બહુ વર્ષ લગી જે ને તે ઘસાઈ પિસાઈ રહેલી ટોપી પહેરવાથી કંગાલ લિખારી જેવો દેખાતો હતો. તેનો એક દોસ્ત ટોપીના બેડાળ-પણા માટે વારંવાર બોડલેરનું ધ્યાન ખેંચતો, પણ તે કોઈને ગણકારતો નહીં. આ નામાંકિત ટોપીને લીધે રસ્તે શેરીએ લોકો તેની ઠાઠા ઠીઠી કરતાં હોવાથી તેની સાથે ફરતાં હરતાં પણ તેના મિત્રને જ નહીં, પણ તેના પેટનાં દિકરાં દિકરીને પણ શરમ લાગવા માંડી. એક દિવસે તેના મિત્રે તેના બેટા દેખતાં કવિને ધમકી આપી, કે જો તું ટોપી બદલીશ નહીં તો અમે સંઘાં ત્હારી બેડે બહાર ફરીશું નહીં. બોડલેર બોલ્યો; “એ જુની ટોપી હું બદલીશજ નહીં એ ટોપી જુઠા

દોસ્તોને અને નાકરમાન બેટા બેટીઓને હાંકી કાઢે છે. ત્હારા જેવા ઘણા ખોટા સંગીઓ તથા અંગીઓને દૂર કીધા છે તે એ ટોપીએજ. ત્હારી ને મ્હારાં કર-અંદોની નિમકહલાલીની પરિક્ષા કરવાની કસોટી તે આ ટોપીજ છે! જુના મા-બાપ થયાં તેમને બદલી નાંખવાનો દુન્યાનો રવૈયો છે કે શું? “અત્તરની ખુબી તો કહેશે અત્તાર; પરખશે સિપાહ ઢાલ શમશીર કટાર.” જે મા-બાપને તેમનાં બચ્ચાંએ ઠારબાં નહીં તે કેઠે પણ ઠરતાં નથી. તેમજ જે બચ્ચાંને મા બાપે છારબાં નહીં તે કેઠે પણ છારવાતાં નથી. સુખનું સ્થળ તે તો તાબેદારી વાળું શાંતિ સંપવાળું ઘરજ છે. જે ઘરમાં મુલેહ, સંપ ને પરસ્પર પ્રેમ ઉભરાયા કરતો હોય તેજ ઘર શાંતિનું સ્થળ છે. પૈસે મહેલ બાંધ્યે, પૈસે વાડી બંગલો કર્યે, પરંતુ જેમાં પરસ્પરનો ખ્યાર વસતો ના હોય, તેમને હવેલી, બંગલા કે મહેલનું નામ છાજતુંજ નથી. જે ઝુંપડીમાં મા-બાપ પોતાનાં છોકરાં બચ્ચાં સાથે પરસ્પર પ્રેમથી ને તાબેદારીથી રહેતાં હોય તેજ બંગલો કે હવેલી છે, અને સ્વર્ગ પણ તેજ છે. દીકરાં દીકરી તો તાબેદાર, પ્રેમાળ, અને મા-બાપ વખાં હોય તોજ અવતરેલાં ભલાં, નહીં તો પેટે પેદા નહીંજ પડે તે ભલું, અથવા જન્મીને મૂએલાં ભલાં. કહ્યું છે કે. આઠ હાથીઓએ આ પૃથ્વિનો ભાર ઉંચકી રાખ્યો છે, તેઓ એટલો બધો ભાર ખુશીથી સહન કરે છે, પરંતુ નીમકહરામ ને નાકરમાન માય-મારૂં કે બાપ-બડકાદુ બેટા બેટીઓનો સો સવાસો શેરનો ભાર પણ તેમનાથી ઉંચકી શકાતો નથી. રામ ચાર્ડ્સ બીજનો દીકરો જેમ્સ ડયુક એફ મોનમથ બણા રૂપાળો હતો, પરંતુ ઘણો હુલ્લડ અને ફીત્તે અંગીજ નિવડી બાપની સામે થયો. ત્યારે બાપ બોલ્યો કે; “અહિંજ મને દોજખનો અનુભવ થયો, દોજખ કોઈ બીજું નથી!” ભાટે કવેત કહ્યું છે કે;

બેટા નાલાયક તને, તને સ્વાર્થી યાર;
નિર્મોહી માતા તને, તને નિવજી નાર.
તને નિવજી નાર, તને સન્યાસી કામી;
બેટી નમક-હરામ તને, તને અન્યાયી સ્વામી.
ગુરૂ લાલચી તને, તને ચેલા અકસેટા,
પિતા અધમી તને, તને નાલાયક બેટા.

અનિની જવાબાને પાણી ખુઝાવે છે. પણ જ્યારે પાણીજ બાળી નાખે ત્યારે તે જવાબા કેમ ખુઝાય? અંધારાનું સૂર્ય નિવારણ કરે છે, પણ જ્યારે સૂર્યજ અંધ રૂં કરે ત્યારે પછી કેમ સુઝે? ઝેરને અમૃત ઉતારે છે, પણ અમૃતજ જ્યાં માર મારે ત્યાં કોણ વારી શકે? તાપને મટાડી ચંદ્ર ટાઢક પમાડે છે, પણ જ્યારે ચંદ્રજ તપે તો પછી તે તાપને કોણ ટાળનાર છે? મેઘ મંડળ

આ જગતને જીવાડે છે, પણ જ્યારે મેઘજ ના વરસે તો પછી જગત કેમ જીવશે ? તેમજ ઘડપણે સેવા ચાકરી કરવાને કામ લાગશે એમ જાણી જે બચ્ચાં પાછળ તન મન ને ધન મા-આપે ખરચી નાખ્યાં, તેજ બચ્ચાં નાફરમાન ને નિમકહરામ નિવડે તો પછી મા આપથી કેમજ જીવાય ? મા-આપ અશકત ને જીના થયાં માટે શું તેમને તજી દેવાં ! જેમસ રાજાને વારંવાર પોતાનાં જીનાં ખૂટ મંગાવવાની ટેવ હતી. તે કહેતો કે, “ મહારા પગને જીનાં ખુટજ ઘણાં બંધબેસતાં ને સુખદાયક લાગે છે ! ” હુન્યામાં સૌથી મોટામાં મોટું હુઃખ એજ છે, કે જેમના ઉપર આપણે સઘળો આધાર ને વિશ્વાસ મૂક્યો હોય તેઓજ બેવફા થાય. એટલા વાસ્તે દરેક જરથોસ્તી આતસની નિયાએશ બજીતાં વારંવાર પ્રાર્થના કરે છે કે;

“તુશ્રુધામ આસ્નામ ક્ષત્રન્તીમ્, કર્ષો-રાઝામ્, વ્યાખનામ્, હુમ્-રઓધામ્ હ્વાપામ્, આંઝો ખૂજિમ્ હ્વીરામ્ યા મે ક્રાધયાત્ ન્માનેમ્ય, વીસેમ્ય, ઝંતૂમ્ય દખ્યુમ્ય, દંધુહુ મસ્તીમ્ય.” એા અહુરમઝદના પુત્ર આતશ ! તું મહને એવું ફરઝંદ આપ, કે જે મહાઈ પોષણ કરનાઈ, જાતિ અકલવાળું, હંફત કેશવર જમીન ઉપર સત્તા ચલાવનાઈ, અનજીમનમાં બેસનાઈ, ઉધરભાવવાળું, સારી આબરૂ દરકારવાળું, સંકટમાંથી અમારો છુટકારો કરનાઈ, પહેલવાનના જેવું બળવાન, અને જે ફરઝંદ મહારાં ઘરની, મહારાં ખાંદાંનની, મહારા કરબાની, મહારા દેશની, તથા મહારા દેશના ધર્મની સેવા બજાવી સૌને આબાદ કરે ! અર્થાત, જે ફરઝંદ મા-આપની સેવા બજાવી જાણતાં નથી તે કોઈ પણ સેવા બજાવવાને નાલાયક છે. દેશ -સેવા કે જન-સેવા બજાવવાને તે બચ્ચાં અધિકારી થતાંજ નથી. કુલકો દીપક પુત્ર હય, મૂખકો દીપક પાન; ઘરકો દીપક અસતરી, ઘડકો દીપક પ્રાણ. શિરના કીડા શિરને ફેાડે એવા પુત્ર તો પેટે પેદા પડશેજ ના, પણ જ્યારે તેમને પોતાનો પ્રાણ ફેાડવાની મા-આપની આજ્ઞા થાય ત્યારે તાબેદારીથી કહે કે,

ગર કુશી વર જર્મ ખખરી, દસ્તો સર આસ્તાન;

ખન્દેરા ફરમાં ચે બાશદ, હરચે ફરમાં ખરઆન.

હે પિતાજી ! આપ મારો કે ક્ષમા કરો પણ મહાઈ માથું અને હાથ તો આપના ઉંબર ઉપરજ મૂક્યાં છે, દાસની આજ્ઞા શું હોય ! આપ જેવી આજ્ઞા આપો તેવુંજ હું વર્તન કરીશ; એવું તાબેદારીથી કહેનારા પુત્રોજ પેદા પડજો.

મિત્રદ્રોહિ કૃતઘ્નશ્ચ, તથા વિશ્વાસ ગાતક ।

ત્રયસ્તે નરકંયાંતિ, યાવ ચંદ્ર દિવાકરૌ ॥

મિત્રનો છળ કરનારો, અનેક ઉપકારો કરનારાં મુરખીઓનું ભુંડું કરનારો, ને વિશ્વાસઘાતી નાફરમાન, એ ત્રણે જણ સૂર્ય ચંદ્ર તપે છે ત્યાં મુખી નરક-

માંજ પડીને સબડયાં કરે છે. જે દિકરાં દિકરી મા બાપ સાથે આ જન્મમાં બેવ-
કાઈ કરી ગયાં છે તેઓ કયાં જીવતાં રહ્યાં છે ? તેઓ મરી ગયાં પણ કોઈ
સાથે બલાઈ કરી ગયાં નહીં. વે કહ્યાં જીતે રહે, જો બેવકાઈ કર ગયે; મર
ગયે આખર ન કીસે, આસનાઈ કર ગયે. “બાપ સમાન બગીચો કયાં છે ? ને
માતા જેવો મેવો; સુખ મ્હાવો બેઉ જગતનાં, તો તંત્ર મનથી તે સેવો.” તમે શોખને
ખાતર પંખીઓ ને જનાવરો પાળો છો તો શું તમારાં મા બાપને શોખને ખાતર
પણ નહીં પાળો ? અબજો અબજ ટનનો બોલો આં ધરતી મૂળે મોંઠે સહન કરે
છે તોય તેને ઝાઝો બોલો જણાતો નથી. પરંતુ નિમકહરામ દિકરા દિકરીનો
બોલો તેણીને ઘણો ભારી લાગે છે એવાં બેવકા પ્રજાંદ વિષે,

મૃદંગ કહે ધિક હય, ધિક હય; તબ તાલ કહે કિનકું ? કિનકું ?

જળ હાંથ પસારી કહે ગુણિકા, ઇનકું-ઇનકું-ઇનકું-ઇનકું !

એવાં નાકરમાન દિકરાંઓ વિષે મુરદંગ ધિજાર નાંખીને ધિક ધિક અવાલો
કરે છે, ને તબલાં કોને-કોને ? એવા જ્યારે અત્રાજ કરે છે ત્યારે ગાનારી
ગુણિકા આંગળી બતાવીને નીમકહરામ બેટા બેટીઓને જ બતાવે છે. મેરી ડી મેડી-
સીસ કેટલી કેટલી રાણીઓની અને કેટ કેટલા રાજાઓની માતા હતી, છતાં
કોલોનનાં એક કાતરિયાં ઉપર બુખે ખ્યાસે ઘાસનાં બિછાનામાં એકલી મરણ
પામી તોયે તેના દિકરા, ક્રાન્સના રાજા હુધ ૧૩ માએ તેણીને ઝાંખીને જોઈ પણ
નોતી, પરંતુ છેલ્લે સરવાળે તો માયનાં મરણથી હુધને ફાકે ફાકે રડવું પડ્યું
હતું. હવે પિતાનો પ્રેમ તો જૂઓ, કે દિલ્લીનો બા-શાહ હુમાયુ મરણ ખાટલે
પડ્યો ત્યારે તેના પિતા બાબરે અલ્લાતાફાને એવી ઇચ્છા જણાવી કે; “ હે
અલ્લા ! હુમાયુની ખાટલી ઉપર મ્હને સુવાડ, ને મ્હારા દિકરાને જીવતો કર !”
બાપના દીલની ઇચ્છા પરમશ્વરે પાર પાડી. બાબર મરવા સુતો ને બેટો ટટાર
થયો. મા-બાપના આશિર્વાદ પણ ફળે ને હાય કે શ્રાપ પણ નડે, માટે સેવા
કરો તો મા-બાપની; ને આજ્ઞા પાળો તો તે પણ મા બાપનીજ.

ચૂનીન શુક્ત દીન આવરે તાઝેયાં, કે ખેરમે પેહર જાનત આદર ઝેયાં.

પેહર કસ્ત પેસર હીચ નાખુશ શુદસ્ત, બેદાન કાં પેસર તોખમે ખારે બદસ્ત.
મ આઝાર હરગીઝ રવાને પેહર, અગર અંદ અજુ રંજત આયદ બસર. (શાહનામુ.)

આરમ લોકોના પેગમ્બરનું એવું ફરમાન છે કે, “હે બેટા ! ત્હારા
બાપની હાય ત્હારા જીવને નુકશાન પુગાડશે જો એક બાપ પોતાના પુત્રથી નારાજ
થયો હોય તો તું નકકી માનજે, કે તે પુત્ર જેવું એક ભુંડું કડવું ફળ છે, તેડુંજ
તેનું બીજ પણ કડવુંજ નિપજશે. જો ત્હારા પિતાશ્રીથી ત્હારા ઉપર ગમે એવું પણ
દુઃખ પાડવામાં આવે તોયે તું તેના જીવને સંતાપી રંજા ના કરતો ! બાપની

આલ સામે ના જોતો પણ તેના હાલ સામે જોજે. “તોખમ તજે ન તોખમી, નેક તેજે ન ખ્વાસ, ભાગો પણ કૂવો જૂઓ, ખુજવે સઉની ખ્યાસ.” માટે, “જન્મ લે જગતમાં બજવો ફરજ, ખુરી બસ બહીના બની બેગરજ.” ગમે એવાં નાલાયક દિકરાં દિકરી હશે તોયે તેમનાં બચ્ચાંને દુઃખી થએલાં જોવા તેમનાં મા-બાપ ચ્હાતાં નથી. પરંતુ દીકરાંઓ તો ગરજ સરી કે મા બાપ તરફની ફરજ ભૂલી જાય છે. હેત નકામું હું સનું, પીડ પડવે ઉડ જાય; સચ્ચી પ્રીત તો લીલ તણી, જગ સંગાત સુકાય. ઇંગ્લંડના રાજા હેનરી અને મેરીલેડને પેટે એક પૂરો બેટો વિલ્યમ પેદા પડ્યો હતો. તે વહાણની બચંકર સફરે જવા નિસર્યો ત્યારે મા-બાપે તેને હાલ તુરં સફરે નહીં જવાની સલાહ આપી. સલાહ માનવા વિના તે સફરે ગયો ને દુખી ગયો. આ સમાચાર સાંભળી તેનો બાપ એટલો તો ગમમાં ગીરફતાર રહ્યો, કે તે જીવ્યો ત્યાં વેર આખી જીંદગી સૂધી કદી પણ હસ્યોજ નહીં! મા-બાપને ગમે એવાં કદેડાં બેટા બેટીનું લાગ્યા વગર રહેતુંજ નથી. દુકંમાં, એટલુંજ જણવું છું કે, હે બેટા બેટીઓ!

તમારાથી બની શકે તેટલું મા બાપનું લલું કરો!

તમારાથી બની શકે તેટલાં સાધનથી મા બાપની સેવા કરો!

તમારાથી બની શકે તેટલી રીતે મા બાપની ચાકરી કરો!

તમારાથી બની શકે તેટલાં સ્થળમાં મા બાપની આજ્ઞા ઉઠાવો!

તમારાથી બની શકે તેટલા વખત સુધી મા બાપને નીમકહલાલ રહો!

તમારાથી બની શકે તેટલી સંખ્યામાં માબાપના ઉપકારનો બદલો વાળો!

તમારાથી બની શકે ત્યાં સુધી મા બાપને વફાદાર ને તાબેદાર રહો!

બુલશનમે બુલબુલોંકા તરાના બદલ ગયા, વોહ ચૌકાયાં બદલ ગઇ, થાના બદલ ગયા.

બદલ જો બેટા બાપસે ઉસકે અસરમે આજ, મેહરીલમે મેરે સાજસે ગાના બદલ ગયા.

કયું હય તુજે તાબુઅ ? મતલબ હય તમાશા, મતલબ હી કર રહા હય એ ઇન્કેલાઅ અયસા!

૨૨ મી આજ્ઞા.

મહારી માતાની આજ્ઞા હું કબરમાંથી પણ સાંભળું છું!

“That duties must not be pressed nor beaten out of us, as the waters came out of the rock when Moses smote it with his rod; but must freely drop from us, as myrrh from the tree or honey from the comb.”

નવાં વરસને દહાડે ઈશ્વર સ્મરણ કરીને તમે પહેલાં કોને પગે પડશો ? પ્રથમ કોને નમશો ? તમે કોની સાથે પહેલી હમાજેર લેશો ? તમે પરસ્પર પહેલું કોને સાલ મુખારક ઇચ્છશો ? માયાળુ માણને અને બહાલા પિતાળને. દહાડે વારે આપણું છોકરાં આપણી સેવા ચાકરી ઉઠાવનારાં થાય, આપણને માન આપે, તેટલા માટે તેઓને ભલાં થવાનું શિક્ષણ માયાળુ સ્વભાવ રાખીને મા આપે આપવાની જરૂર છે. તેમજ બચ્ચાંને સારાં કરવા થકી મા આપે પોતે પ્રથમ સારાં શુદ્ધ અને નિરાભિમાની થવું જોઈએ. આપણે અનુભવથી જાણ્યે છીએ, કે નકારાં મા આપ પણ પોતાનાં છોકરાં સારાં નિવડે એવું જ ઇચ્છે છે. પોતે સારાં ન હોય તોયે પોતાનાં બચ્ચાં પણ સારાં ન નિવડે એવું માઆપો ચ્હાતાં નથી. જુઠાં મા આપ પોતાનાં છોડુ સાચાં નિવડે એવું જ માંગે છે. દારૂડિયાં કે જુગારી કિંવા વ્યભિચારી માત્ર પિતા હશે, તોએ પણ પોતાનાં દિકરા દિકરી તો મિત્તા હારી, સદાચરણી, અને પવિત્ર બ્રહ્મચર્ય પાળનારાં જ નિવડવાની આશા રાખે છે. ઝાડનો રસ ચુસી લેનારથી ઝાડ નડું ચુસાઈ જાય છે, તો પણ પોતાનું ધાવણ ધાવેલાંના પ્રેમમાં તે પાછું પ્રપુલ્લિત થાય છે, કેમકે તેજ ધાવનાર તે ઝાડને તાપના દહાડામાં પાણી પાવાની કાળજી રાખે છે. તેજ પ્રમાણે માતાનું તત્ત્વ ધાવેલા પુત્ર ઘડપણ જેવા અતિ તાપિત દિવસોમાં તેને અન્ન પાણી આલશે એ ઉચ્ચેદથી પોતે પાઈદીધેલાં દૂધ માટે પ્રપુલ્લિત થાય છે. જે દીકરો તાબેદાર ને ડાહ્યો હોય તેનો આપ આનંદી દેખાય છે, અને પ્રભુના આશિષો તેના ઉપર ઉતરે છે એટલા માટે વડાં મા—આપના સફેદ બાલતરફ નજર રાખીને, તેમનો મલાજો અને અદબ રાખવાથી ઘણોજ વૃદ્ધ અને ઘણોજ વડો જે પાક કિરતાર. તે તમારા ઉપર પોતાની પક્ષદંગી જરૂરજ ઉતારશે. જેઓ વડીલોનું માન નહીં સાચવે તેઓ લાયકીવાળાં ગણાતાં નથી. તેઓને ઉઠી ઉભાં થઈ ઇજત આપવી, તેમને જેસવા માટે પહેલે જગા કરી આપવી, તેમના સાથે વિવેક ને નમ્રતાથી વાતો કરવી, દરેક રીતનાં સલુક વાપરવાં, તેમના પ્રત્યે અવિવેક કે બેઅદબી નહીં કરવી, તેમની સામા દાંત કાઢીને હસવું નહીં, અને તેમના મોઝા દર-જબને છાજતી ચાલ ચલાવવી, એ બધાં સપુતનાં લક્ષણો છે. આમ છતાં જે દિકરો પોતાના મા-આપ પ્રત્યે નકારી ચાલ ચલાવે છે તે પોતે ઘડપણમાં તેવોજ નતીજો પામે છે. જે પથારી ઉપર પોતે રાતે સુવાનો છે તેજ પથારી ઉપર તે દિવસે પાણી છાંટતો કહેવાય છે. ક્રિયાં બેટા બેટીઓને તમે એવાં દીઠાં છે કે જેમણે પોતાનાં મા આપને રંબડયાં છતાં તેમને તેમનાં બચ્ચાં-ઓએ રંબડયાં નથી ? ક્રિયાં નાફરમાન નાલાયક ને નિમકહુરામ વ્યારને તમે ખુદાતાલાના તરફથી શિક્ષા પામેલાં નથી દીઠાં ? એટલા માટે હે વાંચક ભાઈઓ ! આજે તમારાથી જે કસુર ને નાફરમાની તમારા પિતાજી તરફ થઈ ગઈ છે, તેને માટે ઝટ ઉઠો, ને તેમના પગ પર માથું મૂકીને માફી માગો હે બહેનો !

તમે પણ હમણાજ ઉઠાને, અને હમણાજ દરગુજરી ચાહાને ! હે દિકરા ! તું
આપનો તાબેદાર થા, કે બીજાઓ આગળ હું સરકરાઝી લઉં. હે બેટા ! તું મા
આપની સેવા ઉઠાવનારો નિવડે તો હું મહારા શેઠને છાતી થોડીને કહી શકું કે;
“જેના દિકરો તાબેદાર છે તેનો હું આપ થાઉં છું !” માટે હે દિકરા,
તું ડાહ્યો ને શાણુ સહુકનો થાય તો તારા આપ થતાના જીગરને કેવી ટાઠક થશે !
મહારો આત્મા કેટલો ખુશનુમા ને ખુશનુદ થશે ! શું તે નથી જાણ્યું ? કે “ A
foolish son is the calamity of his father.” નહારો છોકરો તેના આપની
એક મોટામાં મોટી આફતજ છે. નહારાં બચ્યાં તો વગર લાકડે પોતાનાં મા-
આપને બાળનારાં છે.

હુંકમાં, બચ્યાં વિષે માયાજી ભાવ અને વહાલ કુદ્રતની પ્રેરણાનું કારણ છે;
જેથી તેમની કસુરને પણ નહીં ગણકારતાં ઘણાં મા-આપો તેમને ઈજ્જત આપીને
પોતે ઈજ્જત લેવાનો માર્ગ કરે છે એકવાર ઇંગ્લડના રાજા ચાર્લ્સ રાજાએ વિદ્યમ
પેનને જ્યારે ઠપકો દેવાનો હતો, અને પોતાને તો તેના તરફથી ઇજ્જત જોઈતી હતી,
ત્યારે જે ઉમદા અખતરો તેણે અજમાવ્યો હતો, તે દરેક માળાપે પોતે પોતાનાં
બચ્યાં જોડે અજમાવવાની ભલામણ કરી શકાશે. એક પ્રસંગે રાજા ચાર્લ્સની
દરબારમાં, પોતાને માથેની ટોપ ઉતાર્યા વિના, વિદ્યમ પેન ગયો હતો, ત્યારે
રાજાએ સભ્યતાથી તેને કહ્યું:-“જ્યારા સાહેબ ! આ દરબારનો એવો નિયમ છે,
કે માત્ર એકજ પુરૂષ આ દરબારમાં કેવળ ઢંકાયેલો રહી શકે. એટલા સાફ
હુંજ પોતે મહારી ટોપી ઉતારી નાખું છું !” આમ બોલી તુર્ત ટોપી માથા
ઉપરથી ઉતારતાંજ પેનને ખેજાવત લાગી. તેણે તુર્તજ ટોપી ઉતારી, અને રાજાને
સર્વદા માન આપવા લાગ્યો. માળાપે છોકરાં તરફથી માન મેળવવામાં પહેલો
પ્રયોગજ માયાજીપણનો છે, અને તેનાથી કામ ના સરે ત્યારે બીજે મરતપે તેમને
ચમકાવીને રસ્તે ઠેકાણે લાવવાનો પ્રયોગ ઉત્તમ છે. વખતસર ચમકાવશો નહીં, તો
ક-વખતે કહોડાં છોડાં તમને ચમકાવશે. એક ફકીરે ભિક્ષા માંગીને પૈસાનો સારો
જમાવ કીધો હતો, પરંતુ તને પેટે દિકરો નહીં હતો. એવામાં ખુદાની ફઝલથી
તેની ઝોરતને હમેલ રહ્યા. ફકીરે ખુદા આગળ બંદગી કીધી કે; “હે માત્રેક !
મહુને જો તું છોકરાની નવાજેશ કરશે તો હું બદન ઉપરની ખીદડી રહેવા દઈ
જે કાંઈ માલ મતા છે તે સઘળી મહારા ફકીર પુકરા ભાઈબંધોને ખવાડી
દઈશ !” ખુદાએ તેની અરજ વાંચી. તેને ત્યાં પુત્ર અવતર્યો, અને તેણે આપેલાં
વચન પ્રમાણે તેણે સર્વસ્વ ફકીર પુકરાને ખવાડી દીધું. પછી સોખ શાદી કહે છે
કે, જ્યારે હું શામ શહેરની સફરથી પાંડો ફર્યો ત્યારે મહુને જણાવવામાં આવ્યું
કે, આપણે તે ફકીર તો કેદખાનામાં હાંથે પગે બેડી સાથે સખડે છે ! મેં પૂછ્યું
કે એમ કેમ ? ત્યારે મહુને કહેવામાં આવ્યું કે; “એનો દિકરો નહારો નિકળ્યો
દાડ પાં છોકરો થયો, ન એક નિદોષ માણસનું, ખુન કરવા માટે તેને ફાંસી

દઈ, તેના બાપે તેને લાડ લડાવી છગાવી દઈ સારી કેળવણી નહીં આપી તે માટે તેને પણ બંદીબાને નાખવામાં આવ્યો છે !” ત્યારે મેં કહ્યું કે; “એમાં કોઈને વાંક નથી, ફકીરનોજ દોષ છે, કે હાથે કરીને તેણેજ એવી બધા પરમેશ્વર પાસે માંગી લીધી, અને વળી પુત્ર પેદા થયો તો તેને લાડ ઘેઘો કરવા કરતાં સારી કેળવણી કેમ ન આપી ?”

ઝનાને બારદર અએ મદે હુશિયાર !
અગર વકતે વેલાદત માર બયંદ,
અઝાં બેહતર બ નઝદીકે ખેરદમંદ;
કે ફર્જંદાને ના હમવાર બયંદ. ”

અહ્યા હુશિયાર પુરૂષ ! ત્હારી સ્ત્રી નઠારાં બદકાર છોકરાં જણે તેના કરતાં તો તેણી સાપ જણે તેનેજ ડાહ્યાં લોકો બહુ ગણે છે.

ધરાનનાં બાદશાહ બેહરામગુર માટે ઇતિહાસમાં લેખ લખાયેલો છે કે; એક રાત્રે તેના પિતા યઝદેઝ્દની દરબારમાં ઉભો રહેતાં રહેતાં તે એટલો તો થાકી ગયો હતો, કે તેણે ઉભે ઉભેજ ઉંઘનો એક ઝોકો ખાધો. આટલીજ બેઅદબીને ખાતર બાપે તેને કેદખાનામાંજ થોડો વખત સૂધી રાખીને સજા કીધી, કે આજે રાજપુત્ર પોતાના બાપની બેઅદબી કરે છે તો કાલ ઉઠીને આખી ધરાની રૈયત બેઅદબ થઈ પડશે. ફીરદુશી શાયરે પણ બેઅંદાજ નાફરમાન બેટા બેટીઓ માટે એજ ઉપાયને વખાણ્યો છે, અને કહ્યું છે કે;

“ સીહે માર ચુ સર બર આરદ બ કંબ;
એ સુરાખ પીયાત શવદ સુએ ચૂબ. ”

જ્યારે કાળો સાપ પોતાના સુરાખમાંથી બહાર આવીને ડાકું ભરવા સાડ માથું ઉંચકે, ત્યારે તો લાકડીએ કરીને તેનું મસ્તકજ ભાંગીને છુંદી નાખવું સજાવર છે. મનુષ્ય લેખે જન્મ ધારણ કરવો એ કાંઈ જેવી તેવી વાત નથી; તેમાં પણ ઘણાં વર્ષ જીવતાં રહેવું એ મોટી વાત છે; અને વળી તે જીવન મા-બાપ જીવતાં હોય ને ગુબારવું એ તો બહુજ દુર્લભ છે; અને તેમાં પણ વળી ઉત્તમ વાત તો એ છે, કે મા-બાપની શિખામણો સાંભળવાનો મોકકો જેને મળે તે તો વધુ ભાગ્યશાળીનાજ બળતમાં હોય છે. મગર તેજ માણસે સર્વોત્તમ જન્મ લીધેલો કહેવાય, કે જેને મા-બાપની સેવા ચાકરી ઉઠાવી, શુર્ખરૂં રહી મોટાંમાં મોટાં ફેણમાંથી છૂટવાનો ઉત્તમ પ્રસંગ મળે. એટલાજ માટે મા-બાપની સેવા બજાવવાનો ઉપાય મૂર્ખ દિકરા દિકરીને તો છેવટે સુઝે છે; પરંતુ ડાહ્યાં દિકરાંઓને તો તે ઉપાય પ્રારંભથીજ સુઝે છે. જે પોતાનાં સારાં આચરણ વડે પોતાનાં મા-બાપને પ્રસન્ન કરે તેજ ખરાં દિકરા દિકરી. જેણી પોતાના માટીનું સાડું માંગે તેજ સ્ત્રી. અને જે ચઢતી કે પડતીમાં સમતોલ રહે એજ મિત્ર. સ્ત્રીએ જેવી ભાવ ભક્તિ પોતાના પતિ પ્રત્યે બતા-

વવાની છે, તેવીજ પુત્ર પુત્રી પ્રત્યે પ્રમાણસર બતાવવાની છે. એક તરફ ઠંડો ને બીજી ગમ ગરમ લાવ કલેશ વધારે છે. એક તહેવારને દિવસે વાણિયેણે બાસુદી બનાવી. તેણીએ પોતાના પતિની પત્રાળી કરતાં પોતાના પુત્ર કીકાની પત્રાળીમાં વત્તી બાસુદી પિરસી, એટલે વાણિયો ક્રોધે ભરાઈ બોલ્યો; “અલી કીકાની મા! ત્હારો હું કે એ? હું ઘણી કે એ પૂત? મ્હારી પત્રાળી ખાલી ને એની ભરેલી કેમ?” વાણિયેણ કહે:-“હે મૂરખડાજી! તું કાંઈ મ્હારો પુત્ર છે વાડું? એ મ્હારો પુત્ર કે તું?” એટલામાં કીકો બોલી ઉઠ્યો: “બાપા બાપા! આ માય મ્હારી કે ત્હારી? જે એને પેટનો દિકરો હોય તે વત્તી બાસુદી ખાય! માતાનું હેતુ દિકરા પર ના હોય તો કોના ઉપર હોય?” આ વાતો થતાંમાં પરોણો પડિત જે સાથે જમતો હતો તેને કીકો કહે:-“કાકા કાકા! તમે અમને પાંડિત્ય શિખવ્યાને અડધો કલાક નથી થયો, કે મા બાપે બાળકો ઉપર વિશેષ પ્રીતિ રાખવી, ને બાળકે મા-બાપના કહેણસર રહેવું, ત્યારે તમારો ઉપદેશ અમારા-માંથી કિયા મૂરખડાએ મન ઉપર નહીં લીધો વાડું?” પડિત કહે:-ત્રણેવે. શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે;

“માતરં પિતર જ્ઞૈવ સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ દેવતાં ।

મત્વાગૃહી દિદેવેત સદા સર્વ પ્રયત્નતઃ ॥”

જે કોઈ ગ્રહસ્થ હશે તેમણે પોતાનાં મા-બાપને સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ ઇશ્વર સ્વરૂપના માનીને દરેક રીતે હરદમ તેમની સેવા ચાકરી કરવી. એ સેવાનું ફળ મળેજ મળે. આપણે બાળપણમાં હોઈએ છિયે ત્યારે માવતરનો પ્રેમ જેવો પ્રેમ આપણને એકે લાગતો નથી. જ્યારે પરણીને માત્ર એક રાત પોતાની સ્ત્રી સાથે રહ્યા, એટલે તેણીનો પ્રેમ વળી અધિક લાગવા માંડે છે; પરંતુ માવતરનો પ્રેમ અંતરમાં જડ ઘાલેલો હોવાથી આપણી સ્ત્રીના અંતરમાં તેવોજ પ્રેમ જડ ઘાલવા માટે તેટલાજ લાંબા વખતની જરૂર રહે છે. ઘણા બેટાઓનો અખંડ ખ્યાર પોતાની માતા તરફ હોવા છતાં બાચડી પરણી લાવ્યા પછી તેણીના માત્ર એકજ રાત્રિના પ્રસંગથી ઘણા દિકરાઓ માતાને દુઃખી કરવા મંડી જાય છે. સ્ત્રી જાતિમાં અદેખાઈ એ મહા મોટું લાંછન રહે છે. જેમ ચંદન જીવું થતું જાય છે તેમ તેમ તેમાં અધિક સુગંધી આવતી જાય છે, તેમજ જેમ જેમ મા બાપ વયે પહોંચે છે તેમ તેમ તેમનું હેતુ ને માયાળુપણું તો અધિક વધતુંજ જાય છે. સર વોલ્ટર સ્કોટ પોતાના બાપને બહુજ માન આપતો હતો, અને બાપની સેવા ઉઠાવવામાં તથા તેના હુકમ વિના કાંઈ પણ કામ નહીં કરવામાં, પોતાનું કલ્યાણ સમજનારો હતો. એક પ્રસંગે ભારે તુફાનના પ્રસંગે તે બાપની રજા વિના કુદ્રાનો મહિમા જોવાને બહાર નિકળી પડવા માટે પાછળથી બહુ પરતાયો હતો. કવિ કહે છે તેમ, માયની માયા કરતાં બાપની માયા પણ કાંઈ ઓછી હોતી નથી.

ગોપીચંદે માતાને રંજડીને ખાધેલું કડવું ફળ.

ગૌડ બંગાલાનો રાજા ગોપીચંદ પોતાની સાધ્વી માતા મૈનાવતી ઉપર બહુ પ્રેમ રાખતો હતો. સવારથી સાંજ સુધી તેણીની સેવા ઉઠાવતો. માતાનો પડયો બેઠા ઝીલી લેતો. મૈનાવતી એક સતી સ્ત્રી હોવાથી, પોતાના પતિ ત્રૈલોક્યચંદના મરણ કેડે આ જગત-જીવનને ક્ષણભંગુર સમજી પારલોકિક હિત સાધવાને એ સાધ્વી તત્પર હતી. સંસારની માયામાં સપડાયને લીધે તેણી શોકાતુર હતી. એવામાં જાળંધર નામનો મહા યોગી રાજવાડામાં આવી ચઢ્યો. તેની તેણી સેવકી બનીને તેના ઉપદેશ લેવા લાગી. રાજમાતા આ ગુરૂના ચર્ણમાં વંદન કરતી કરતી દરબારમાં આવી. પરંતુ રાજમાતાનો આ ધાર્મિક જીવસો અને ભક્તિભાવ અદેખા લોકો સમજી શક્યા નહીં. જો કે તેણી અતિ ધાર્મિક ને નીતિમાન હતી છતાં, ગોપીચંદની પટરાણી ઔમારાણીએ સાસુની નિંદા શરૂ કરી. તેણીએ પોતાના પતિરાજને સમજાવ્યો કે, મૈનાવતીના વિપરિત આચરણથી આપણને લજ્જા લાગે છે. આ જોગતાની સાથે આડો વહેવાર હોવાનું લોકો આજ મૂકી આપણને નિંદે છે. ગોપીચંદે ભ્રમી જઈ એક દિવસે સમાધિમાં બેઠેલા જાળંધરને ઉપડાવીને ઘોડાઓના તબેલા પાછળના કૂવામાં નંખાવી દઈ આખો કૂવો ઘોડાની લાલ અને કચરાથી પૂરાવી દીધો. આ વાતની ખબર કાંઈ મૈનાવતીને પડી નહીં. તેણી સમજી કે મહારી સેવામાં કાંઈ કમીપણું જણાયાથી યોગી ચાલ્યા ગયા છે આથી કરીને દૂધ પીને દહાડા કાઢવા લાગી, પણ મહોં પર અન્નનો એક કણ પણ ના મૂક્યો. તેણી ઝડપે ખેસીને મુઝાયા કરતી. ગોપીચંદને ૧૬૦૦ સ્ત્રીઓ હતી. તેની વધેગાંઠને દિવસે રાજવાડાના ચોકમાં આ સ્ત્રીઓ તેને અંગોળ કરાવતી દેખી મૈનાવતીએ બેઠી બેઠી સંતાપ કર્યો કે, “આત્માનું અંગોળ છોડીને આ ક્ષણભંગુર દેહનું અંગોળ કરાવ્યાનું શું સાર્યક છે!” આમ બોલી રડી પડી. રડવાથી નવધાર આંસુ નીચે પડ્યાં, અને તે ગરમ આંસુનાં ટીપાં ગોપીચંદના ગાલ ઉપર પડ્યાથી ગોપીચંદના ગાલ ઉપર ફેલ્યા પડ્યા! તપાસ કરાવતાં ગોપીચંદને જ્યારે જણાયું કે; આ તો તેની માતાનાં આંસુ છે, તેવોજ તે બોલી ઉઠ્યો; “અરે શું આ મહારી વહાલી માતાનાં આંસુ! મહારી માયાજી માજીને શોકાતુર કરાવનાર એ છે કોણ? મારી હયાતિમાં મહારી ખ્યારી માવતરને દુઃખવનાર એ છે કોણ?” એટલું બોલીને જેવાં તેવાં કપડાં પહેરી લઈ માતા પાસે જઈને પગે પડ્યો, અને પૂછવા લાગ્યો; “હૈ માતા! મહારો શો અપરાધ થયો? મહને કહો તો જેનો અપરાધ હશે તેનો હું નાશ કરીશ!” માતા કહે:—“બેટા! જે નાશવંત છે તેનો નાશ કરવામાં મોટાઈ શી? નાશવંત છે તે અમર શી રીતે થાય, તેનાજ વિચારમાં હું છું. તું પ્રભુના નામનું રક્ષણ કર! પુત્રે!

તું યોગ ગ્રહણ કરીને અમર થા !” આ પછી ગોપીચંદની ખાત્રી થઈ, કે આવી સાધવી માતા ઉપર તેણે પોતાની સ્ત્રીના કહ્યા ઉપરથી શંકા લઈ જઈ માતા તરફ મહા અપરાધ કર્યો. તે પસ્તાયો, જર જર રડયો, અને પાછળથી જાજંધર પણ યોગના બળથી પાછો ફૂવામાંથી બહાર આવ્યો, અને માતાને દુલવવાનાં પ્રાયશ્ચિત સાડુ બેટો ગોપીચંદ ભગવાં વચ્ચે પહેરી ભિક્ષા માંગવા નિકળી પડ્યો. ભાઈઓ ! તમારી સ્ત્રી અને તમારાં લાડકવાયાં કરતાં વધારે ખ્યારાં તમારાં મા-બાપનેજ સમજે. તમારાં વિત્ત, ધન, ને માલમતા કરતાં પણ તમારાં મા-બાપનો લોભ તમે વધારે રાખજો.

“હતો માતાનાં પેટમાં ગર્ભરૂપ, ધર્યો મ્હારે કાળે વિવેક ખૂબ;

જરા દુઃખ ના દીધું રાખ્યાંજ રાજી, વળાએ નહીં પાડ બહાલા પિતાજી.

બહુ કષ્ટથી માજી જ્યારે રિખાતાં, દિલાસે ઉપાયે કરી સુખ સાતાં;

રડયો સુણવા રાખિ આતુરતા જી, વળાએ નહીં પાડ બહાલા પિતાજી.

કર્યાં માજીએ સખ જે મુજ માટે, નથી આપવાનું કને તેની સાટે;

સુણી જન્મ મારો ફલાઈ જતાજી, વળાએ નહીં પાડ બહાલા પિતાજી ”

આચાર્યવ્રતમાં સર્વ હિંદુ લોકો લક્ષ્મ, જનોઈ, અગર ખીજ સર્વ માંગલિક પ્રસંગે પહેલી પુજા ગણપતિની કરીને શ્રી ગણેશાયનમઃ ॥ થી સર્વ શુભ કાર્ય નો આરંભ એટલા માટે પણ કરે છે, કે માતૃ-સેવા બળવનારાઓમાં સર્વથી ઉંચું માન ને મહત્વ ગણપતિનું ગણાયું છે. ગણેશ એ શંકરના પુત્ર છતાં પોતાના પિતાશ્રીને તે ઓળખતા નહોતા. એક દિવસે શંકરના પત્નિ અને ગણેશનાં માતૃશ્રી પાર્વતીએ પોતાના દિકરા ગણેશને ઘરના દરવાજા ઉપર બહાર ચોકી કરવા બેસાડી, પોતે ઘરમાં ખાનગી કૃત્ય કરતાં હોવાથી દીકરાને કહી રાખ્યું હતું કે; “પુત્રે ! માતાની લાજ રાખવા માટે ત્હારે ચોકી કરવાની છે. કેમ્ને પણ મ્હારો ખીજે હુકમ થતાં સૂધી ઘરમાં પેસવા દઈશ મા !” ગણપતિએ માયનો હુકમ પાળ્યો. અને પોતાના પિતાશ્રી શંકર આવી જેવા ઘરમાં પેસવા કરતા હતા, તેવાજ તેમને પણ અટકાવ્યા !” શંકરે કહ્યું કે; “ત્હાડું મસ્તક ઉઠાડી નાખીશ !” ગણપતિએ મસ્તક નીચું કરીને કહ્યું :- “માતાની આજ્ઞા આગળ આ મસ્તકની કશી કિંમતજ શી છે ? આ રહ્યું શીશ !” શંકરે તેનું ડોકું કાપી નાખ્યું. આ બનાવની ખબર પાર્વતી માતાને પડતાંજ તેમણે સત્યાગ્રહ પકડયો કે; માતાની સેવા ઉઠાવતાં જે સપુતે મસ્તક આપ્યું તેનું માથું જો હમણાં ને હમણાંજ નહીં ગોઠવાય તો પ્રાણ ત્યાગ કરીશ !” એટલામાં એક હાથી આવી લાગતાં શંકરે હાથીનું મસ્તક ઉઠાડી દઈને ગણપતિનાં ધડ ઉપર મૂકી દઈ દીકરાને જીવતો કીધો ! માતાની આજ્ઞા પાળનારા દિકરાની આજે પણ સર્વ મંગળ પ્રસંગે લોકો પુજા કરે છે. તો જે દીકરા દીકરીએ પોતાની પુજા કરાવવી હોય તેમણે પ્રથમ મા-બાપની પુજા કરતાં શિખવું જોઈએ.

કોઈ ઠેકાણેથી મેં નીચલો ફકરો મહારી નોંધપેઠીમાં ઉતારેલો છે- “એક મજબુત શરીરવાળી અને મજબુત મનવાળી મા, પોતાની ૧૬ વર્ષની પુત્રીને ડો. ફાઉલર પાસે લાવીને કહેવા લાગી કે:- “ડોક્ટર! આ મહારી છોડીને કાંઈક વાંક માટે જરા પણ કહેવામાં આવે છે કે તેણી રડી પડે છે, સદા ગમગીન રહે છે, અને બધા વખત ધર્મનાં પુસ્તકોજ વાંચ્યા કરે છે, માટે આ શું દર્દ છે? એનો કાંઈ ઉપાય બતાવો તો બહુ સાડું.” ડો. ફાઉલર મસ્તક બિઘામાં બહુ કુશળ હતો, જેથી તેણે તે છોડીની માતાનું મસ્તક તપાસ્યું, તથા ગર્ભાવસ્થામાં તેણીની મગજની નિયતિ કેવી હતી તે વિષે પૂછપરછ કરવાથી ડોક્ટરને માલુમ પડ્યું કે, તે માતા પોતાનાં મા-બાપની યિખામણ અને સલાહ નહીં માનતાં એક નકારા સ્વભાવનાં ધણીને ઉતાવળે પરણી નિકળી હતી. તે ધણી તેણીની સાથે નાલાયક ચાલ ચલાવતો હતો, જેથી તેણી નિરંતર ઉદાસ રહેતી, અને સારો દહાડો બાઇબલ વાંચ્યા કરતી. આવી માનસિક ઉદાસીમાં પેલી છોડી વખતે તેણીને ગર્ભ રહ્યો હતો, અને તે કારણથી તેની આ ૧૬ વર્ષની છોડીના મગજ ઉપર માતાની છાપ રહી ગયાથીજ તેણી પોતાની માતાનાં જેવાં આચરણ કરે છે. આ ઉપરથી સર્વ વાંચનારાંએ વિચારી લેવું જોઈએ, કે મા-બાપની પૂરેપૂરી અસર તેમનાં બચ્ચાંમાં પ્રથમથીજ કુદ્રતી રીતે ઉતરે છે. માટે જેઓ પોતાનાં મા-બાપની સેવા ઉઠાવવાની આદતમાં હશે તેઓનાં બચ્ચાંને પણ ગર્ભસ્થાનમાંથીજ તેમના માબાપની સેવા બજાવવાની અસર ઉત્પન્ન થશે. લૉડ રેન્ડોલ્ફ ચર્ચીલનો પુત્ર મી. વિન્સટન ચર્ચીલ, જેણે ટ્રાન્સવાલના યુદ્ધ પ્રસંગે એક ઉત્તમ બામીદાર લેખે રાજ્યની સેવા બજાવી હતી, તેનામાં પોતાના બાપની રાજ્ય સેવા બજાવવાની કુદ્રત આપો આપ ઉતરેલી હતી. તે જ્યારે માત્ર ૧૦ વર્ષની વયનો હતો ત્યારથીજ તેને પોતાના પિતાની માફક રાજ્યસેવા ઓઘે ઉતરેલી હોવાનું સર વિલ્યમ હાર-કોટે પાર્લામેન્ટમાં જણાવ્યું હતું. અર્થાત, જે દિકરા દિકરીઓ કુદ્રતી પ્રેરણાથી પ્રેરાઈને પોતાનાં મા-બાપના તાબેદાર અને હુકમ ઉઠાવનારાં નિવડે છે, તેઓએ જરૂર યાદ રાખવું, કે તેમનાં બચ્ચાં પણ તેમની સેવા આકરી ઉઠાવનારાંજ નિવડશે. દિકરા દિકરી સારાં. તાબેદાર, કહેણસરનાં નિવડી મા બાપની સેવા બજાવનારાં નિકળે એ હેતુથી દેશેદેશનાં મા-બાપ, બચ્ચાંના જન્મથીજ અનેક પ્રકારના વહેમો પાળે છે. તુર્કસ્તાનમાં એ કારણને લઈને પ્રત્યેક માતા પોતાનાં બાળકોને ચિઠ્ઠી દેરા અને માઢજિયાંથી નરાં ભરી નાંખે છે. એટલુંજ નહીં, પણ મંત્રેલી ગોળીઓ તેમના મસ્તકે વળગાડે છે અને તેમનું જોઈને સ્પેન દેશમાં અમુક ઝાડની છાલ બચ્ચાંના કપાળે ઘસે છે. સ્વીડનમાં બાળક પોઢ્યું હોય ત્યાં તેના માથા તળે એકાદ પુસ્તક મેળે છે, એવાં માયાળુપણાથી, કે મ્હાડું બચ્ચું વિદ્યા ભણે. અને તેવીજ લાગણીથી તેને અંગોળ કરાવતી વેળાએ પાણીના હાંડામાં પૈસા નાખે

છે, કે તે બાળક લક્ષ્મીથી ભરપૂર થઈ જાય. આવી માતા, જો મોટપણે તે દિકરાને મરવા કહે તો તે મરી તો નહીં જઈ શકે, તોપણ આંખ મિચીને અરધો કલાક પડી તો રહેશેજ. કવિ નર્મદ કહે તેમ વળી બાપ પોતાનાં બચ્ચાંના જન્મથી કેવો હરખાઈ જાય છે કે;

“વધાઈ કહેનારને આંખીં ઝટ, પહેરાવી સોંચાણીને સાડી સટ;

ખરો પ્રેમ પહેલાંથી દેખાડતાજી, વળાએ નહીં પાડ વહાલા પિતાજી.

બહુ હર્ષથી ઉઘમે જન્મ જાણે, કરાવ્યાં ગળ્યાં લોકને ગોળ ધાણે;

અરે ગુણ ને રૂપ જોયા વિનાજી, વળાએ નહીં પાડ વહાલા પિતાજી.

માતા જેવું શાસ્ત્ર કે તીર્થ ખીજી એકે નથી. એ શાસ્ત્રમાંથીજ આપણે સદાચરણ, વિવેક, અને નીતિ ધર્મ શિખ્યે છિયે. માતાના પ્રેમ અને પ્રીતિ એ કાંઈ જુદીજ ચીજ છે. આયરીશ માતાઓ પોતાનાં બચ્ચાંને રખેને કાંઈ ઇજા પહોંચે એ બીકથી પોતાના માથેના બાલ ગુથીને તેનો પટો પહેરાવે છે, કે જે કાંઈ બલા આવી પડે તે માયનેજ માથે આવજો ! આવી પ્રેમાળ માય વગરનાં બચ્ચાંને જન્મ સુધી કેવો ચોળો રહી જતો હશે તેનો વિચાર કરી કરીને દિકરાં દિકરીએ પોતાની માતાની સેવા બકિત નિત ઉઠીને કરવી જોઈએ. કવિ એને માટે તો એટલે વેર તેનો મિત્ર મેસન લખી ગયો છે, કે જ્યારે જ્યારે એ કવિને તેની માતાની કોઈ વાત કરતાં તમે સાંભળો, ત્યારે તેણીના સ્મરણથી તેને એવો તો ઉભરો થઈ આવતો, એવી તો લાગણી થઈ આવતી અને એટલું બધું તો દુઃખ લાગી આવતું હતું કે, એક ડચકું ખાધા વગર તે કાંઈ પણ કહી શકતો ન હતો. તેની કાબેલિયત ભરેલી કવિત્વ શક્તિ તેમજ તેની શાંત જીંદગીને માટે તે આખે આખું માન પોતાની માવતરનેજ આપતો હતો. ભાઈઓ ! તમારી માય જીવતી હોય ત્યારે મિત્રોની માયા, ને પાડોશીની ચાહ્યા સંપાદન કરવા પહેલાં તમારી માયની માયાજ સંપાદન કરજો. તમારા શેઠનું દિલ જીતવું હોય તો પહેલે તમારા પિતાનું દિલ જીતજો. માતા જેવો મહેરબાન અને માયાળુ શિક્ષાગુરૂ પૃથ્વી ઉપર એકે નથી. માતાના જેટલી કાળજી બાળકનાં સુખ માટે અને જન્મ માટે બીજાં કોઈને હોતી નથી. એટલા માટે સ્કોટલેન્ડમાં તો વાંઝણી બાઈઓ બાળક વગરનાં ખાલી પારણાને, ખાલી જોળીને પણ હિંચકા નાંખીને બચ્ચાંથી પારણું ભરાઈ જાય એવાં ગીતો ગાયા કરે છે. હિંદુસ્થાનમાં તો ઉલટું કોઈ પણ સ્ત્રી ખાલી પારણું ઘરમાં રાખતીજ નથી, અથવા ખાલી જોળી ઘરમાં હોય તો તેને હિંચકા નાંખવામાં અપશુકન સમજે છે. દુન્યામાં માતાના જેવો મિઠો મેવો બીજો એકે નથી. દરેક બચ્ચાંને માય ને બાપ તો કોઈ પણ હોયજ હોય, પરંતુ જે કરદુટી, પોતાને પેટે બાળક અવતરવા માટે એક માતા કરે છે, એવી દ્રઢ ભાવના તો એક પિતાની પણ હોતી નથી. આવાં માયાળુ માણની સેવા ચાકરી નહીં ઉઠાવવી એના જેવું

નગુણપણું, નાકરમાની, બેઠમાની, અને નફટાઈ બીજી કોઈ હોય શકેજ નહીં. કેમકે જન્મ આપતી વખતનાં કષ્ટ લોગવ્યાં એટલેથીજ કાંઈતેણીનાં દુઃખ અટકતાં નથી.

“નહીં એટલેથી તમે આટખ્યાં જી, અસંખ્યાત દુઃખો પછી તો સહ્યાંજી; કર્યાં કાજ તે સાનમાં જે કહ્યાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાજી માજી. ભુખે રોઈ તો થાનનું દુધ પાતાં, જમાડી પ્રેમથી પછી આપ ખાતાં; સ્વાડયા વિના દુર તો ના જતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાજી માજી. દુઃખે રોઈ તો મીઠડાં ગીત ગાતાં, કિલા ભાઈ! બાપૂ ! કહી પેટ વ્હાતાં; વહી પ્રેમ ને ગોઠ ઉછાળતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાજી માજી. રમાડયો કરાવી બહુવાર ‘ઝાં’, ‘ઝાં’, બહુ વાર કહાડયાંજી ગૂમૂત્ર ઝાંઝાં; રહાડાવી નહીં મુગ ક્ષેશે કહાજી. વળાએ નહીં પાડ માયાજી માજી.”

શ્રીસ દેશની માતાઓ તો વળી બચ્ચાંને પાળણે પોઠાવ્યા આગમચ આતશ રાશન કરીને જોળીની આસપાસ ત્રણ ફેરા ફરીને બચ્ચાંને આશિષો દે છે. પોતાની માતાના આશિર્વાદો પામેલો બેનાપાટ પોતાની ઉજ્જવળ નામાંકિત જીવંતી માટે જેમ પોતાની માતાના ગુણોને આભારી હતો, તેમજ ઓલીવર ક્રોમરમાં પ્રભુ પ્રત્યેનો પ્રેમ, ધૈર્ય, દરેક કામ પાછળ ધીરજ ભરી ખંત, સંસારની શાણપટ અને સાદી જીવંતી એ સૌ તેની માતાની સેવામાંજ ઉતરેલાં હતાં. હોલેંડ દેશની માથો તો બચ્ચાંના પાળણાંમાં મૂળો તથા એક પાઈની કાતરી અને મીઠું મુકી બધા શુકન માંગતી માંગતી હિંચકા ખવાડે છે. દુકમાં કહેવું તો, દીકરાં દીકરીએ બરાબર મનમાં ઠસાવવું જોઈએ, કે જે સેવા ચાકરી મોટપણે માખાપની કીધાથી પોતાના અંતરાત્માને સુખ થાય તે ઘણા આદરમાન અને લાવની સાથે કરવી, તેમાં જે વિપરીત કર્યું હોય તેનો તો ત્યાગજ કરવો. કેમકે,

“યં માતાપિતરૌ ક્લેશં સહેતે સંભવે નૃણાં ।

ન તસ્ય નિષ્કૃતિઃ શક્યા કર્તુ વર્ષશતૈરપિ ॥

બચ્ચાંના જન્મ વખતે માયબાપ જે કષ્ટ ખેંચે છે, જે કલેશ માથે ઉઠાવે છે, અને જે દુઃખો સહન કરે છે, તેનો બદલો તો સો વર્ષે પણ દીકરાં દીકરીથી વાળી શકાવાનો નથી. માટે જોડેનો ને બંધુઓ! તમારાં માખાપની સેવા ચાકરી આંખને જોરે ઉઠાવજો. તમે વિચાર કરો, કે લાકડાંના એક દુકડાને દરિયા, નદી, ફૂલ કે તળાવનાં પાણી છે તે રૂપી મરવા કાં દેતાં નથી? એટલાજ કારણે; કે પોતાનાં થાનમાંનું દૂધ જે પાણી, તે પાઈને જેને બચપણમાં પોતે ઉધારેલું ઉછેરેલું, તે લાકડાંને હરદમ પોતાની છાતીની સપાટી ઉપર રાખી મેલીને પોતાનો પ્રેમ અને લાગણી બહાર કરે છે. છોકરાં મોટાં થઈને, જે મા-બાપે તેમને ખવાડી પીવાડીને ઉપકારો કરેલા, તેનો બદલો, જો લાકડાં અને પાણીના ઉઠાહરણે પણ, પાછો વાળે તો તેઓ ઉપકારીજ કહેવાય. માખાપ રૂપી સરોવરનાં પાણી દીકરાં રૂપી વહાણને કદી ડુબવા દેશેજ નહીં.

सीया तम तइवर लया, काटा तम लया आज;

તારે પણ ખોલે નહીં, પ્રભુ બાંધ્ય ગ્રહોડી લાજ.

ઉપકાર ફેડવાને બદલે જે પુત્ર મા-બાપની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે તે પુત્ર તો પેટે પત્થરો પડ્યા બરાબર છે જે પુત્ર મા બાપનો હુકમ અર્ધ મનથી, આનાકાની કરીને ઉઠાવે, તે તો કંથીર છે. જે દિકરો પોતાના મા-બાપના કહ્યા પ્રમાણે કામ કરી ઉઠે તેજ સોના તુલ્ય છે. પણ પોતાનાં માત પિતાની માત્ર ઈચ્છાજ સમજી જઈને જે આજ્ઞા ઉઠાવે તે પુત્રને તો હીરો કહ્યો છે. પણ જે દિકરો પોતાનાં મા બાપનું જ ખુન કરે તેનાથી તો શેતાન પણ ડરતો કહ્યો છે. અને

યકી આન કે નાપાકે ખૂને પેદર;

ન રીઝહ ઝે તન પાક ગાદેહુ પેસર.

એક બુન્યાદબાદો પાકે દિકરો પોતાના બાપ જેવા બાપનું બુન કદિએ
કરશેજ નહીં.

મા-બાપની સેવા.

(9c)

[illegible]

He who is false to parental duty breaks a thread in the loom, and will find the flaw when he may have forgotten its cause.

૨૩ મી આજ્ઞા.

જે જે મહા પુરૂષો થયા છે તે તેમાં કોઈજ એવા જણાયા હશે, કે જેમણે પોતાનાં માત પિતાની આજ્ઞા પાળી ના હોય. ઘણું લાગે બધા મહાન પુરૂષોનું જીવન વૃત્તાંત વાંચતાં એકજ જણાઈ આવ્યું છે, કે તેઓએ પહેલી સેવા માં આપનીજ બળવી છે. મહાન અમેરિકન રાજદ્વારિ જોન રૅન્ડલ્ફ તો એટલાં સૂધી કહી ગયા છે કે, “અગર મહારી બાળવયની શુભ યાદદાસ્તો મ્હને રાકી ન રાખત તો હું ઇશ્વરની થણ અમાન્યતા કરત. મહારી તે અતિ બહાલી માવતર નિરંતર મને ગુંટણ મંડિયે બેસાડીને મહારા બન્ને હાથો પકડીને ઇશ્વર સ્મરણ કરાવતાં બોલતી હતી કે:-“આપણો મહાન બાપ જે સ્વર્ગમાં છે તેની સેવા પહેલી કર, પછી અમારી સેવા કર!”

બહેનો તમે જરૂર યાદ રાખજો, કે મા-બાપ તરફ હેત નહીં રાખનારા પુત્રો જરૂરજ નહારા ધણીઓ નિવડે છે. જે કોઈ જીવાન તેની મા અથવા બહેન તરફ માયાવતો ના હોય તો તે સારો ખાવીંદ ભાગ્યેજ નિવડશે. જે માતાને પેટે પરણવા લાયકની દિકરી થઈ હોય તેણે એવા, મા-બાપની અવગણના કરનારાને જમાઈ કરવોજ નહીં. નહીં તો તેની દિકરીનાં ભવિષ્યમાં દુઃખજ મળશે એથી ઉલટું જે કોઈ જીવાન માણસ તેની મા અને બહેનો પ્રત્યે માયાળુ અને હેતાળુ હશે તો એવો માણસ ધણું કરીને ઉત્તમ ભરથાર નિવડશે. દુઃખી લોકોને મોટા દિલાસારૂપ જે મહાન શીઓઝર પાર્કર, તેની પિતૃભક્તિ ધણીજ પ્રમળ હતી. તે પોતાના બાપ વડેજ પોતાનું ઉત્તમ ચારિત્ર બંધાયેલું સમજતો હોવાથી, તેના બાપ જ્યારે મરી ગયા ત્યારે તેના જીગરમાં ઉંડો કારી ધા લાગ્યો હતો. કુમારી કોએટને એક પત્ર લખીને તેણે પોતાની તે વેળાની મનની એચેની જણાવી હતી. તે પત્રમાં તે લખે છે કે; “ હું મારા પિતાજીને માટે શોક કરતો નથી, પણ હું પોતે મ્હારે માટેજ શોક કરું છું. સ્વર્ગમાં સિધારીને તેમના મિત્રો, તેમની આ સંસારની ભાગ્યેણ, તેમના પૂર્વ પુરૂષો, અને છોકરાંને જઈને તેઓ તો મળશેજ. તેમની તે મુલાકાત કેવી આનંદકારક હોવી જોઈએ ! આ દુઃખી જગતમાં તેઓને વધુ વખત રહેવું પડ્યું તેથી તેઓ કદાચ દુઃખી થતા હશે, અને હમણું તેમણે ક્ષણભંગુર દેહ ત્યાગીને અમરગી મેળવી રું; જેથી તેઓ તો આનંદ કરતા હશે. સગડીની પાસે એકલો બેઠાકળો બેઠીને મ્હને તમારો કાગળવાંચ તાં જણાયું કે, જાણે તેમનાં અશો નેઆંગાંનો, મ્હારી ખ્યારી માતુશ્રી અને મ્હારા પિતાજીની આગમચ સ્વર્ગે ગએલા તેમના મિત્રો. તેમને ફરી ફરીને ખૂબ આલિંગન કરવાને માટે તેમની ચારે બાજુએ વિંટાયેલાં છે. તેઓના આવકારનાં ગાયન અને આનંદના અવાજ હજી પણ મ્હારા કાનમાં સંભળાયા કરે છે ! પરંતુ મેં આગળ લખ્યું છે કે; હું તેને માટે દુઃખ કરતો નથી. તેને માટે લાંબો શ્વાસ કાઢવાનું અથવા આંસુ પાડવાનું કંઈ કારણ નથી. તોપણ જેમના હાથથી મ્હાડું લાલણ પાલણ થએલું, જેમના હાથથી મેં ખાધેલું પીધેલું, જેમની પ્રાર્થનાના આશિર્વાદો મેં મેળવેલા, અને જેમની મ્હારે માટેની બેહદ કાળજીથી હું અનુભવમાં આવ્યો, તેમના મરણથી હવે જે ગમ મને લાગ્યો છે, તે હું કેમ કરીને દખાવી શકું ? હવે ધણું થયું, અમારે પણ હવે તેમની સાથે જઘ્ઘી મળવું થશે. લાંબો વખત મુઘી રહીશ તો મ્હારાં શરીરની ખરાબી થશે; પરંતુ વખતો વખત મ્હારા પિતાજીના ઉપકારો યાદ આવ્યાથી મ્હને એટલોજ શોક થાય છે, કે લાંબો વખત તેમની એવા બળવી તેમનું કરજ ફેડીને હું કૃતાર્થ થયો નહીં ! ” વળી તા. ૨૩ મી આગષ્ટ ૧૮૫૨ ની ડાયરીમાં તેણે લખ્યું છે કે, “ ૪૨ વર્ષ ઉપર પ્રભાતમાં મ્હારા પિતાશ્રી પોતાના અગ્નીઆરમાં છોકરાની જન્મવાની વાટ જોતા હતા, તે પ્રસંગે

તેમને જે દુઃખ થયું હતું, તે દુઃખ મને કવચિત્ પણ યાદ કરતાં ભારે ખેદ થાય છે, કે માતાની સેવા બળવી કૃતાર્થ થવાનું તો મ્હારાથી બન્યુંજ નથી. માતા પોતાનાં બાળકને જઠરમાં ધારણ કરે છે, અને જેને હૃદયમાં લઈને લાલણ પાલણ કરે છે તેવી એક માતાની સેવા ચાકરી ઉઠાવવાની તક તો મ્હને નહીંજ મળી. અફસોસ !

The path of duty is the way to glory. હે પિતા ! હે માતા !

તમે જે પુત્રને, કેટલું બધું કષ્ટ વેઠીને, પ્રતિપાલન અને ધર્મ શિક્ષા આપી હતી, તેને માટે તમે જાણતાં નથી, કે કેટલાં માણસો શ્રાપ દે છે ! હું તમને ધન્યવાદ આપું છું. તમે મ્હારે માટે ખરેખરાં માત પિતાનું કર્તવ્ય બજાવ્યું છે ! તમે સર્વથી પહેલાં મને પરમેશ્વરના પ્રત્યે બજાવવાનાં કર્તવ્યનું શિક્ષણ આપ્યું હતું. તમારી પાસેથીજ મેં શિક્ષણ મેળવ્યું હતું, કે માણસની જીંદગી કાંઈ દુઃખ અથવા સુખ ભોગવવાને માટેજ નથી, પણ જન સમાજની સેવા કરવાને માટે અવશ્ય છે. તમારાં મુખેથી સાંભળેલી વાતોથી આ સત્યની શિક્ષા મેં લીધી છે. તમે જો સ્વર્ગમાંથી નજર કરી જોતાં હોશો તો તમને દેખાતું હશે કે, તમારા નાના છોકરામાં હજી અવગુણો ઘણા રહેલા છે. મ્હને આશા છે, કે મ્હારાં ચારિત્રમાં તમારે મન પસંદ થોડુંક તો કાંઈ રહેલું છે. મ્હારા માયાળુ પિતા ! હું હજી પણ તમારી સેવા કરીશ, અને માણસ જાતનું બલું કરીશ. હું તમારા ઉપકાર કેમ. ભુલીશ ? ”

“વિસરે કેમ કહો! જી વિસારી! માત તાત માયા જેતમારી.—અહો! વિસરે. બાળપણથી સંભાળ તો લીધી, કશી વાતે કસર નવ કીધી;

લીધી તસદી અમો કાજ ભારી, અહો! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
થતાં સુખિયાં, દેખી સુખી અમને, દેખી દુઃખમાં, થતું દુઃખ તમને;
એવી મેહર સદા મન ધારી, અહો! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
ખાન પાન અમોને આપી, જ્ઞાનદાનથી કુ-મતિ કાપી;
એથી છેયે અધિક આભારી, અહો! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
પાડ વાળિયે કેમ તમારો? નથી આશરો કાંઈ અમારો;
તોય ગણશ્યું ગુણો સંભારી, અહો! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
કદી અમ પર રીસ જો કરતે, બચપણમાંહી વેગળાં ધરતે;
વલે થાત ખુદા શી અમારી? અહો! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
પણ માયાળુ માત પિતા તે, એવું કહિયે કરે ન જરા તે;
બચ્યાં પેટનાં દિલમાં વિચારી, અહો! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
કયું આટલું ને જે કરે છે, હેત અડકું જે હૈયે ધરે છે;
એથી કોણ બીજાં સુખકારી? અહો! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
ગુણ માત પિતાનાજ ભૂલે, પાપી બાળક દુઃખમાં હૂલે;

થાય હાલત બહુ દુઃખિયારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોલુ વિસારી.
 હૃદયી જયાદે જે લાડ લડાવ્યાં, તેથી સુખ તે મળ્યાં મન લાવ્યાં;
 એવી કુદ્રતની પ્રીતિ તે ન્યારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોલુ વિસારી.
 ખુશી કરવા ખુદાને ધારી, મરણ રાખીશું રોજ તમારી;
 તેથી બીજું નથી લાલકારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોલુ વિસારી.”
 (હો. ન. લો.)

બાઈઓ ! માબાપના કીચેલા ગુણ તમે કેમ વિસરશો ? હોને ! માતપિતા તમને કડવું કહેશે તે પણ ગુણકારી સમજીને તેમના છાયામાં, તમે તેમના ઉપકારોજ માત્ર ધ્યાનમાં લઈને, શાંત રહી શકશો. ઉપકારી કે કૃતની નાજ થશો. બાવળના ઝાડમાં નદી. કળી શકાય એવી કાંટાની શૂળો હોય છે, પરંતુ તેના છાયામાં બેસનારને તો આનંદજ પ્રાપ્ત થાય છે. લીંબડાના પાંદડે પાંદડાં કડવાશથી ભરેલાં હોય છે, પણ તેની શીતળ છાયાના આશ્રમાં તો વટેમાર્ગને આનંદજ થાય છે. તેમ ગમે એવી કડક માતા કે કડવા પિતાનો તમારે માથે છાયો હશે તો પણ તમારું સાડું નરસું થવાનો સઘળો આધાર તમને કડવા બોલ કહેનારી તમારી માતા અને આનંદ આપનારા પિતા ઉપરજ અવલંબેલો છે. બોનાપાર્ટ કહેતા કે; “મહારામાં જે ઉમંગ, જે ખંત, જે મહેનત, જે ગુણ, જે હિંમત, અને જે કર્તવ્ય-પરાયણતા આવી છે, તે બધી મહારામાં મહારી માતાએજ ભરેલી છે” માતાની માયાનું પ્રબળ અને પિતાની આજ્ઞા, એ બન્નેનું તોલ સરખુંજ છે. માટે એકગમંથી માતાની માયાનું ભેર હોય અને પિતાની આજ્ઞા કડક હોય ત્યારે સપુને શતાનંદ થવું. ગોતમને એકવાર એમ જણાયું કે, પોતાની સ્ત્રી અહલ્યાએ ઈંદ્રની સાથે વ્યભિચાર કર્યો છે, માટે તેમણે પોતાના પુત્ર શતાનંદને આજ્ઞા કરી કે, “હે વત્સ ! તારી માતાને મારી નાંખ !” પરંતુ જેમ આપણે કોઈને કહે છીએ કે, “આ તો શતન હોરા છે ! તેમ જાણે સાંભળ્યુંજ ન હોય તેમ શતાનંદે તે અકાર્ય કરતાં વાર લગાડી. એટલામાં તો ગોતમનો હોમ દૂર થયો, અને કોપ શાંત પડ્યો, જેથી તેમણે અહલ્યા ઉપર ક્ષમા દ્રષ્ટિ કરી. આવી રીતે શતાનંદે પોતાની માતા તરફની પ્રજ્ઞા માટે અકાર્ય કરવામાં લગાર વિલંબ કર્યો તે પ્રશંસા પાત્ર થઈ પડ્યો હતો. આમ કોઈવાર માબાપ બન્નેનું મન રાખવું હોય ત્યારે વિલંબ કરેલો પણ સારો ગણીને અનર્થ કરવાનો પ્રસંગ આવી પડે ત્યારે શતાનંદ બહેરા થવાનો આપણામાં હજી પણ ચાલ છે.

૨૪ મી આજ્ઞા.

માય વિના શુનો સંસાર ! અને આપ વિના પૂરો અધિકાર !

“As we do turn our backs

From our companion thrown into his grave,

So his familiars to his buried fortunes

Shrink all away ;

Leave their false vows with him

Like empty purses pick'd; and his 'poor self,

A dedicated beggar to the air.”—Shakspeare.

દિકરાઓ ! તમારી મા તે મા, ને બીજાં તો વગડાના વા. દિકરીઓ ! તમારા આપ તે આપ, ને બીજાં તો સાકર-છુરીના કાપ. જગતમાં જે ઉપકારો તમારાં મા આપે કર્યા છે તેવા ઉપકારો કરનારાં તો બીજાં કોઈથી નાજ થવાય. એટલા માટે મા આપની જેમણે સેવા ના કરી, જે દિકરાં દિકરીઓ નાફરમાન થઈ મા આપનો હુકમ ના ઉઠાવ્યો, જે છોકરાં કૃતદ્વી નિવડ્યાં, તે દિકરાંને કુદ્રત પણ કદી ઠાર દેતી નથી. હજારો લડવૈયાઓની સામે જે જંગ-બહાદુર જોદ્ધા નમણું આપતા નથી, તેજ જોદ્ધાઓ મરકટ સરીખાં મા આપને નમણું આપવા તૈયાર હોય છે. પરંતુ જે દિકરાં પોતાના આપનાં થતાં નથી તે માયના શુણે પણ જાણતાં નથી, ને જગતમાં સર્વદા અપકારીજ નિવડે છે.

“ધિક્કાર તે ફરજંદને, જેથી દુઃખી મા આપ છે:

ફરજંદ નહીં તે દિલ પસંદ. પણ જેમ ઝેર સાપ છે ”

આપાલા આપ મહણે ના. તર ચુલ્ત્યાલા કાકા કોણ મહણો ? જે દીકરો આપને આપ નહીં કહે, તે દિકરો પાડોસીને કાકો કદી કહેશેજ નહીં. અને વહેવારમાં તમે જરૂર યાદ રાખશો, કે જે મનુષ્ય પોતાના મા-આપવખો નહીં હોય તેનો વિશ્વાસ રાખેથી ગળું કપાવ્યા વિના રહેતો નથી સંસારમાં માયના તો આશિષજ હોય, અને આપના શ્રાપ હોય તે તો લાખ્યા વિના રહેતાજ નથી. એટલા માટેજ કહેવત છે કે, “માય તે માયો ને આપ તો ખાટલાનો પાયો.” તમે તમારી માતાના એક શબ્દને રાજ્યના અનિવાર્ય હુકમ પ્રમાણે લેખો. જેનરલ જયોજ વોશીંગ્ટન જવાન વયમાં વહાણના મુખ્ય અધિકારી લેખે જ્યારે એકવાર દરિયાની સફરે જવા નિકળ્યો હતો ત્યારે દરેક ગોડવણ નક્કી કરી હતી, અને તે વહાણ તેના આપીકાં ઘરની સામેજ ઉભું રહેલું હતું; વોશીંગ્ટનને લેવાનીજ રાહ જોતું તે વહાણ ઉભેલું હતું; અને તે જ્યારે વહાણ ઉપર વહેલો ચઢે તેની તલપાપડમાં હતો, અને જ્યારે છેલ્લાં તેની પેટી વહા-

જુમાં મૂકવાને સાફ નીચે ઉતારી ત્યારે વાંશી'ગૃન પોતાની માતાને “છેલ્લી સલામ” કરવા ગયો. તે વેળાએ તેની માયાળુ માવતર, દીકરાથી છુટી પડવાનાં દુઃખથી નવધાર આંસુ રેડીને રોતી બેઠેલી તેના દીકામાં આવી !

“સુકામાં સુવાડી બિની લોંચ વેડી, સુતાં ભારી લેંટી પથારી ન છેડી;
ગમી બે ન પીધી તથાપિ દવા જી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ !
રમું જાલીને બે કને આસપાસ, ઉછળી ઉંચાં પ્રેમ શૂરેજ હાસ;
પ્રિતે દાંત ને હોઠ સંકેત્યતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ !
પછી ઉપરા ઉપરી ઝટ ઝટ, બહુ બોડીથી ચૂસતાં પ્રેમ ઘટ;
કંઈ બહાલમાં ઉણું ના રાખતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ !
પ્રિતે ધાવલો ધાવીને મારી માથું, ઉમંગેથી હૈડું તમારું ભરાતું;
સદા સ્નેહના રંગમાં રોગતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ !”

(નર્મદ)

જે માતા પોતાની ઉપરના પ્રેમના રંગમાં સદા રોગતાં હતાં તે માતાજીને આજે આમ રડતાં દેખીને એક શબ્દ પણ તેમને કહ્યા વગર તેણે મોઢું ફેરવ્યું, અને વિચાર કીધો કે, દીકરાના છુટા પડવાથી તેણીને ઘણું દુઃખ લાગ્યું છે. વળી દરિયાનો મામલો છે; મહને કાંઈ કશું બે થયું તો તેણી ભારે દુઃખી થઈ પડશે, એટલો વિચાર કરીને માતૃભક્તિને શ્રેષ્ઠ આપવા ખાતર, પોતાના નોકરને બોલાવીને કહ્યું; “બા, વહાણ ઉપર જઈને મ્હારો બધો સામાન પાછો લાવ ! હું મ્હારી બહાલી માવતરનું દિલ તોડી નાખીને બહાર જઈ શકતો નથી !” દીકરાની આવી માતૃભક્તિ જોઈને તેણી બોલી:—“જયોર્જ ! જે છોકરાં પોતાનાં માબાપને માન આપે છે, તે છોકરાંનું કલ્યાણ કરવાનું વચન પ્રભુએ આપ્યું છે, અને મ્હારી ખાતરી છે, કે તે પરવર બાપ ત્હારું હરદમ કલ્યાણજ કરશે !” અને આપણે જાણ્યે છીએ, ઇતિહાસો ઉપરથી, કે નવ નવ વેળાએ એ નર શત્રુની તોપોની સામે જઈ જઈને ઉભો રહ્યો હતો, છતાંયે તેને તોપનો એક પણ ગોળો લાગ્યા ન હતો, અને અમેરીકન લડાઈમાં તેણે પોતાનો સિક્કો અંકિત કરાવ્યો હતો. Obedience is the only satisfactory evidence of the sincerity of our profession. મા બાપમાં બે મા પોતાના મા બાપની દિકરી લેખે હુકમ ઉઠાવનારી હાય છે તોજ તે સફળ પણ તેણીનાં બચામાં આવે છે. ટુંકમાં, માતાનું ઘર એ એક નિશાળ છે, અને નાનું સરખું એક રાજ્ય પણ છે, અને ત્યાં મા બાપનું જ રાજ્ય ચાલતું હોવાથી જે સિપાહો (દિકરા દિકરી) તેમના મા બાપ રૂપી સરદારના હુકમને માન આપે છે, તે સિપાહો જ્યારે સરદારની પદ્ધિ ઉપર ચઢે છે, યાને મા બાપનો દરબજો મેળવે છે, ત્યારે તેમનું છેલ્લું છોડનું તમામ લશ્કર તેમને માન આદરમાન આપીને ફરમાવરદાર રહે છે. દિકરાં દીકરી ઉપર સ્વતંત્ર

સત્તા તેમનીજ આલે છે, કેમકે સર્વદા તે લશ્કરની પાસે ને પાસે તે માં બાપજી ઉભાં રહે છે; જેથી સ્વાભાવિક રીતે તેમનીજ પેઠે તેઓ વર્તે છે. પરંતુ જે દિકરાં માં બાપને દગાખોર નિવડે છે તેમનું કલ્યાણ પ્રભુ કરતા નથી, અને આપો આપ તેમનું અકલ્યાણજ થાય છે. કેમકે **અવિનીતઃ સુતો જાતઃ કથં ન દહનાત્મકઃ** બેઅદબ અને ઉદ્વેગ દિકરાં તેના માં બાપને બાળી નાખનારા અગ્નિના જેવો જાળ બળે એવો કેમ ન લાગે વારૂં? ખરી રીતે તો નહારો છોકરો પોતાના બાપને માથે એક મોટો બોલે છે. તોછડી દિકરી પોતાની માતાની એક મહાન એબ છે. ફરજંદોએ તો પોતાનાં માં બાપ કબરમાં આનંદથી મૂકાય એવું કામ કરવું એ ખુદાઈ ફરજ છે. માં બાપ પોતાનાં બચ્ચાંથી દુઃખી થઈને દિલગીરીથી કબરવાસ થાય એના જેવો મહા કલંક બીજો એક હોતો નથી. સ્પેન્યાર્દોમાં કહેતી છે કે:—“Even a bad mother wishes her children to be good.” નહારી માતા પણ પોતાનાં છોકરાં તો સારાંજ માંગે છે. એક પિતા પોતાના પુત્રને તેમજ વહુ વારૂંઓને ઉપદેશ કરવા સ્વતંત્ર છે, પરંતુ પુત્રને વેચવાને અથવા તો દાન તરીકે આપી દેવાને બાપને સત્તા નથી. શાસ્ત્રકારોએ તો એટલાં વેર કહ્યું છે કે; પુત્રે પોતાના પિતાની જેટલી સ્ત્રીઓ હોય તેટલી સાથે માતાની પેઠેજ વર્તવું. વળી બાપ મરી ગયો હોય તો તે બધી સ્ત્રીઓનું ગળા પ્રમાણે ભરણ પોષણ કરવાંની પણ પુત્રની ફરજ કડી છે. કારણ કે તેણીઓ બાપની બહાલીઓ હતી. રાજા ટેટીયસે ઘણું મથન કીધું પણ જ્યારે તેનાથી રોમ શહેરનાં દરવાજા ભાંગીને અંદર દાખલ નહીંજ થવાયું, ત્યારે ત્યાંના કિલ્લાના હાકમ ટાપેંચુસની બેટી ટાપેંચાએ ટેટીયસ સાથે એવી શરત કીધી કે, ‘તહારા સઘળા સિપાહોના અબ્જાઓ ઉપર જેટલાં પણ ઘરેણાં હોય તે બધાં જો મહેને આપી દેવાની કબુલાત તું આપે તો હું બાપને દગો દઈને, તેને ન.ફરમાન થઈને પણ, હું કિલ્લાના દરવાજા ઉઘાડીશ!’ રાજાએ વચન આપ્યું, અને પેલી બેમુરવત ને બેધમાન બેટીએ કિલ્લાના દરવાજા દુશ્મનની સામા ખુલ્લા મૂક્યા. પછી રોમના કિલ્લામાં ગધા સિપાહો જેવા દાખલ થતા જાય, કે તેવાજ પોતાની લોખંડી ઢાલ, તક્તવાર ને બખતર વિગેરે ઘરેણાં (!) પેલી દગાખોર દિકરીના દિલ ઉપર ફેંકતા જાય ને બોલતા જાય કે; “લે, બેધમાન બેટી! સેબીનીસ લોકો કેવાં ઘરેણાં ધાલે છે તે જોતી જ, ને લેતી જ.” અર્થાત; તે ખડતળ સિપાહો પાસે તો ચકચકિત ભારે વજનનાં હથિયારો એજ તેમનાં ઘરેણાં હતાં. અને તે ઉંચાં (!) ઘરેણાંમાં પેલી બાપને દગો દેનારી દુકટી તો ઉભી ને ઉભીજ દટાઈ ગઈ, અને તુર્ત શુંગળાઈ શુંગળાઈને મરણ પામી! રાજકુમારો પણ જગતમાં ઉત્તમ પદવી મેળવ્યા છતાં જો પોતાના પિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે છે તો તેઓ નોકરની માફક, યયાતિ રાજના યદુ પુત્રોની પેઠે, અને વિશ્વામિત્રના પુત્રોની પેઠે રાજ્યપદ ઉપરથી ભ્રષ્ટ થાય છે માટે રાજપુત્રોએ પણ

સહા મન, વાણી, અને કાયાથી પિતાજીની સેવા કરવી. જે કામ કરવાથી પિતા પ્રસન્ન થાય તે કામ પાડે નિત્ય કરવું, અને જે કામ ક્રીધાથી પિતા જરા પણ નારાજ થાય તે નજ કરવું. જેના ઉપર પિતાનો પ્રેમ હોય તેના ઉપર પુત્રે પણ પ્રેમ રાખવો; અને જેના ઉપર આપની અપ્રીતિ હોય તેને પુત્રે પણ પોતાનો શત્રુ ગણવો. જે બાળતમાં પિતાનો મત ન હોય અથવા તો પિતાજીના વિચારથી વિરુદ્ધ હોય તેવું કામ હરગીઝ કરવું નહીં. પિતા દ્વેષિઓને લીધે અથવા તો ચાડી કરનારા લોકોના દોષને લીધે દીકરાની સાથે જે આડા ચાલી વિષરીત વર્તતા હોય ને પિતાજીને સંતોષ ન થતો હોય તો ચાડી ખાનારા, કાનાસોરી કરનારા શઠ લોકોને એકવાર એકાંતમાં બરાબર શિક્ષા કરવી. રાજ્ય, દૌલત, ધન ને ધાન્યનો ઢગલો, શરીરનાં ધરણાં, વિદ્વતા, બાહુબળ, સુંદર રાગ, ઉત્તમ જાત, ને ઉંચું કુળ, એ બધું પણ હોય, તો પણ જે માઆપ તરફનો ભક્તિભાવ દીકરામાં ન હોય તો અતિ ગહન એવા સંસાર કારાગ્રહમાં તે દિકરાનું કદિયે કલ્યાણ થતું નથી. સાંખીની બહેન સાંથરિયેણ, તે શું કરે ભાઈ આડા; પહેલાં ખાધાં ઘર ધણી, ને પછી ખાધા દાંડા. જે મા આપને દગો કરે તેને દેવ પણ દગો કરેજ. હવે એથી ઉલટું બીજી બાપવખી રોમન દિકરીનુંજ દ્રષ્ટાંત સાંભળો. કવિ બાયરને રચેલાં કાવ્ય ચાર્લ્ડ હેરલ્ડમાં વર્ણન કર્યું છે તે ઉપરથી એમ જણાયું છે, કે એક રોમન બાપને રોમના બંદીખાનામાં વગર ખોરાક પાણીએ ભૂખે મારી નાંખવાની સજા કરવામાં આવી હતી ત્યારે તેની વફાદાર બેટીએ, પહેરા ચોકીવાળાએ પાસે હમેશાં પોતાની ઝડતી લેવડાવ્યા પછી, બંદીખાનામાં પોતાના ભૂખે મરતા બાપને ધવાડી ધવાડીને જીવતો રાખ્યો હતો ! એક દિકરી પોતાના બાપ થતાને પોતાનાં થાનમાંનું દૂધ પાઈ પાઈને જીવાડે, એ પિતૃભક્તિ કેટલી બધી કહી શકશે ?, તેણીનું આ કામ બહુર થતાંજ લોકોમાં, આફ્રિન ! આફ્રિન ! ના પોકારો થઈ રહ્યા, અને તેના બાપને છુટો કરીને તેણીને સ્વાધીન કરી દેવામાં આવ્યો હતો. કવિ કહે કે;

“વફા ન રફીકમે તો વફાદાર કોણ છે ? રૌનક ન તો તાઝીએ દીદાર કોણ છે ?
—વફા ન રફીકમે.”

ગુલ હોય શાખપે મગર ન ગુલમે હોય ખુ; મુરવત ન મોહબ્બતમે તો પરસ્તાર કોણ છે ?
—વફા ન રફીકમે.”

જે દિકરા દિકરી હરદમ પોતાનાં માતૃપિતાની સેવામાં ખડાં રહે છે તેમને હુકમ શીર પર ચઢાવે છે, તેમની આજ્ઞાનું કદિયે ઉલ્લંઘન કરતાં નથી, મા બાપને જમાડ્યા સિવાય જમતાં નથી, ને મા બાપ પોઢ્યા વિના પોતે પોઢતાં પણ નથી; જેઓ પોતાના મા બાપનું જેમ મન ખુશ ને દિલ પ્રસન્ન રહે એવું કરે

છે, પ્રસંગે મા આપને ખાંધ પર બેસાડી તેમનો અચ્ચાવ કરવાને પણ તત્પર રહે છે, એ વિગેરે અનેકના ઉપાયો કરવા છતાં પણ મા આપે કરેલા આભાર તેમનાથી કદી ફેડી શકાતા નથી. મા આપે ઘણાં કંઈ ખેતી ઉધારેલાં અચ્ચાં જ્યારે તેમને જ નીમકહરામ નિવડે છે ત્યારે, મા આપની આજ્ઞા બંધ થવાથી નિશચામાં તેઓ ઝુમાઇ જાય છે ત્યારે, જે દુઃખના ઝટકા તેમને લાગે છે તે ઝટકા ઘણી વેળાએ જીવલેણ પરિણામ પણ નિપજાવે છે. ઇંગ્લંડના રાજા ૮ મા હેનરીનો લોર્ડ ચાન્સેલર કંગાલ અને અનાથ માતૃપિતાને પેટે અવતર્યો હતો. ગરીબ આપે તેને પાગી પોષી મોટો કર્યો, કેળવ્યો, ને સંસારમાં એટલો બધો આગળ પાડ્યો, કે પ્રધાન-પદ પણ તે મેળવવા પામ્યો. મગર આવો પદ્ધિદાર પહેલ બેટો આપને એવો તો નિમકહરામ નિવડ્યો હતો, કે તેનો ગરીબ આપ ટીકનેસ એક કંગાલ ક્ષોયતાળિયામાં દુઃખે પાપે દહાડા કાકતો હતો છતાં, દીકરાને તેની જરાએ કદર આવી નહીં !

પેદર એન્ડ્રો પૂર જીયાએ ગાહ, એ ગુનેહ બૂલદ નીસ્ત આઇનો રાહ ?

આપ જીવતો હોય અને તેનો બેટો આપના દરજ્જાનો અને આપનાં તખ્તનો

તલબગાર અને તે કેમ બની શકે ? એવો કોઇ ધારો કેરિવાજ છે જ નહીં. આમ છતાં, એાદો મળવાથી આ ચાન્સેલર પોતાના આપને પાંચ પૈસે પૂછતો તો હાડવાયો, પરંતુ આપ જીવે છે કે મરી ગયો છે તેની સુદ્ધાંત તે કપુત ઉમરાવને બબર નોંતી. કંગાલ અવસ્થા થઈ પડ્યાથી તેણે વારંવાર દીકરા ઉપર પૈસાને માટે અરજ કીધી, પણ આપની કાંઇએ પરવા દીકરે નહીં કીધી. અંતે થાકીને આપે આસપાસના લોકોના જીના જોડા માગીને ધરને એટલે જીના બુટની દુકાન કાઢી ત્યાં એક પાટિયું લટકાવ્યું કે:- “લોર્ડ ચાન્સેલર લોર્ડ આડલીનો આપ હું ટીકનેસ-જીનાં જોડા મોચીઓ કરતાં બહુ ઓછી કિંમતે સમારી આપું છું !” આ ખેળલત અને આવડી મોટી ફજેતીથી લોર્ડ ચાન્સેલરને બારે અકુનમ પડવાથી, તુર્ત નાણાંની મોટી રકમ આપ ઉપર મોકલીને પેલું પોતાના નામનું ને દુકાનનું પાટિયું ઉંચકાવી દીધું !

“ચાહે બાળક કે કદીક ઘરડો, માથે બલે હો પગી;

ચાહે નિલંજજ કે બહાર ભમતો, છાનો ફરે તે છળી.

કુડો કે કદરૂપડો કુટિલ કે, રાગીજ હોયે વળી;

તોએ તે પ્રભુરૂપ માની જાણ લે, તેથી રહે તે મળી !”

માતા જેટલી પોતાનાં ધનને રહાતી નથી, માતા જેટલી પોતાનાં શરીરને રહાતી નથી, એટલી પોતાનાં બાળકોને તે અધિક રહાયે છે. માય જીએ આવતો, ને ઐરી જીએ લાવતો. ગમે એવી એક નકારી માતા પરમેશ્વરનો કોપ પોતાના ઉપર ઉતરે તેની જેટલી કનવાર કરતી નથી, એટલી પોતાનાં બાળકો ઉપર રખેને ખુદાઈ કોપ ઉતરે તેની કનવાર કરે છે. વળી કહ્યું છે કે; “He

that begetteth a fool doeth it to his sorrow; and the father of a fool hath no joy.” કોરનેલ્યા જેવી મહાન માતા પોતાના દિકરાઓ માટે એટલું બધું માન ધરાવતી હતી, કે જ્યારે એક તવંગર સહિયેરે તેણીને પોતાનાં ઝવેરાતો બતાવ્યાં ત્યારે કોરનેલ્યા તેથી બીલકુલ ખુશી જણાઇ નહીં. આ જોઇ પેલી સહીએ વિચાર્યું કે, કોરનેલ્યા સોડે કાંઇ બહુજ અમુલ્ય ઝવેરાતો હશે, એમ સમજીને તેણીએ તેનાં ઝવેરાતો જોવા માંગ્યા; ત્યારે હસીને તેણીએ પોતાના બેટાઓ ટ્રેબીર્યસ તથા ગાયસ બણી આંગળી બતાવીને કહ્યું;—“આજ મહારાં તો ઉત્તમ ઝવાહીરો છે. આ જમાનાના શ્રીમંતના છોડુઓ અહંકારી, નાકરમાન, અને નકારાં લક્ષણના નિવડે છે, તેવા એ ગ્રેઉ ન નિવડે તેને મેં ઉત્તમ જવાહીર માફક લેખીને તેમને મહારી સેફ કસ્ટડીમાં બળવી રાખીને તેમની સંભાળ મેંજ રાખી છે. ગરીબ માખાપોનાં સંકટોનાં દ્રષ્ટાંતોથી મેં એઓને ચાંકાવેલા રાખ્યા છે. હું એમને કહેતી આવી છું, કે ગરીબ લોકોનો જે વસ્તુ ઉપર હક્ક છે તેજ જો તેમના પાસેથી ખૂંચતી લેવામાં ના આવે તો તેઓ શ્રીમંતો કરતાંએ વિશેષ સુખ પ્રાપ્ત કરે ! ”

“અહો રાત્ર જાગૃત ખડે મમર થાક મહા શકત;

ચૌં કહ સુખે સુવે સદા બાળક માતા શકત.”

માતાની માયામાં બાળક જે આસકત છે, તે નિરંતર એવુંજ સમજે છે કે મહારી માય મહારૂં રક્ષણ કરવા સારૂ રાત્ર ને દિવસ જાગતીજ રહે છે, બાળક પોતાની માતા વિષે આમજ માને છે, કે મહારી મા બહુજ બળવાન ને શક્તિવાન છે. ગમે એવું દુઃખ દર્દ થયું હોય તોએ બાળક એમજ સમજે છે, કે મહારૂં દુઃખ મહારી માતા દૂર કર્યા વિના રહેવાનીજ નથી. આ દ્રઢ વિશ્વાસથી બાળક નિરાંતે સુખ ચેનમાં રહીને ઉછરે છે. આવી જેને પરમેશ્વર કરતાં પણ મોટી માનેલી તેજ માતાને ઘરડે ઘડપણ કશાં ક્ષેપાંમાં જે દિકરાંઓ નહીં ગણે, તેમને “કૃતદ્વી” નોજ એલકાળ ઘટિત છે. ઘરડાં મા બાપની મશકેરી કરી તેમને તુચ્છકારવાં, એનો અર્થ દુકામાં એટલોજ સમજવો કે, જે બિછાના ઉપર રત્રે પોતે સુવાનાં છે, તેજ બિછાના ઉપર સહવારમાં પોતેજ પાણી સીપે છે. લાંગ પીનારને જાત શી ? ના-કદર બેટાને લાજ શી ? વ્યસનીને ન્યાતિભેદ હોય નહીં, ને કપુતને કુખની લાજ હોય નહીં. મા બાપનું કુંડું રહાયે તે પુત્ર શેનો ? ને પીઠ પાછળ નબળું ચિતે તે મિત્ર શેનો ? મડદાં પાછળ હસવું કે પોક; કપુત પાછળ શુકે લોક લોક. મા બાપની સેવામાં પાડ નહીં ને પરમાર્થ પાછળ પાપ નહીં. પીડા પમાડે તે પતિ નહીં, ને ના-કદર દીકરી સતી નહીં. જ્યારે બચ્ચાં નકારાં ને નિષ્કુર નિવડે છે ત્યારે જે છુટછાટ ને જે લાડ, હજારો વખતની ક્ષમા આપીને મા બાપે લડાવ્યા હોય છે, તેની તેમને સુઝવણ કરાવનારી યાદ આવે છે, અને તે મા બાપને કડવામાં કડવો પસ્તાવો, ફરજંદો તરફની અપકારી

વર્તાણુક દીઠાથી, જેટલો બધો થાય છે એટલો બધો ખીજે કોઈ પશ્ચાતાપ કે પરિ-
તાપ આખા ભવમાં એકે હોતો નથી. રોયલ એકેડેમીના પ્રમુખ સર બેન્જમીન
વેસ્ટને કોઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે; “ આટલા બધા ઉત્તમ ચિત્રકાર તમે શાથી થઈ
શક્યા ? ” ત્યારે તેણે જવાબ દીધો હતો કે; “ મહારી માતાની માત્ર એક ચુમીથી હું
આજે મહાન ચિત્રકાર થયો છું ! ” અર્થાત્, માતાની દિકરાં તરફે કાળજી, હેત,
સારી ભાવના, અને આશિર્વાદભર્યા ઉમળકાને લીધેજ દિકરાં દિકરીનું કલ્યાણ
થએલું હોય છે. આટલું છતાં જે મા બાપો પોતાના પ્રેમના આવેશમાં ઘેલાં
બની જઈને બચ્ચાંને મારફી છગાવી છકાવીને બહેંકાટના લાડ લડાવે છે, તેજ
બચ્ચાં મોટપણે છકેલ ચઢેલ થઈ જઈને ડોસીને વાંદરી કડીને ડોસાને વાંદર
બનાવવાં ચૂકતાં નથી. માટે જે ઘડપણે બચ્ચાંની સેવા-ચાકરી ચાખવી હોય તો
મા-બાપે દિલમાં પ્રેમ રાખી બહારથી કરડો ડોળો રાખતાં રહેવું, અને તે પ્રેમના
બચગીનાજ પ્રસંગથી એ પ્રકારનું વર્તન રાખવું. લાડની વખતે લાડ ને ચાનકની
વખતે ચાનક જોઈએજ. મહાન જોદ્દા બોનાપાર્ટ ઉપર આ દુન્યામાં હુકમ કરનાર
સરદાર માત્ર એકજ હતો, જેનો પડયો બોલ તે ઉપાડી લેતો હતો, અને તે તેની માતા
હતી. ભાઈઓ ! જ્યારે હું ન્હાનો હતો ત્યારે મ્હને એક ખાસ મહેતાજીની જરૂર
હતી, અને તે મહારી માતા હતી, હું દુનિયાદારી માણસ થયો ત્યારે મ્હને એક
ગુરૂની જરૂર જણાઈ, અને તે મહારા પિતાશ્રી હતા, પરંતુ મોટી ઉંમરે મ્હને
એક ખાસ સલાહકારની જરૂર પડી, જે મહારી લાયકીવાળી સ્ત્રી હતી. સાઆ-
દીનો કોલ છે કે:—

“ હરકે દર ખુરશીશ અદબ ન કુનદ;
દર ખુજોગી ફક્ત અઝુ બરખોસ્ત,
ચુમે તરરા ચના કે ખાહી પીચ;
ન શવદ ખુશ્ક બ આતશ રાસ્ત. ”

જે બાળકને બચપણમાં અદબ આદાબ ને વિવેક મક્કાજો નહીં શિખવવામાં
આવે તે મોટું થાય ત્યારે તેનામાં ખુબી અને માણસાઈ આવેજ નહીં. લીલાં
લાકડાંને તમે ચાહો તેવું વાળી શકશો, પરંતુ સુકું થયું તો અગ્નિનો તાપ દેખાડ્યા
સિવાય તે સીધું પાઘડું થાયજ નહીં. મહાન કવિ ફ્રેડ્રીક વૉન સ્ક્રીલર, જે
એક જરમન બાપનો જરમન સપુત્ર હતો, તે બાળ્યાવસ્થામાં એક દિવસ ઘરમાંથી
જતો રહેલો જણાયો હતો. એ વખતે ભારે વરસાદ અને તુફાનનો ધુબરો હતો,
એટલે તેના પિતાજીના હોંસકોસ ઉડી ગયા. જ્યારે તુફાન સમી ગયું ત્યારે
બાગમાંના એક ઝાડ ઉપરથી ધીમે ધીમે તે ઉતરી આવતો જણાયો. તુર્તજ ત્યાં
તેનો પિતા દોડી જઈ પૂછવા લાગ્યો:—“ઓ બાપની આંખ ! તું ઘરમાંથી શા માટે
વગર રજાએ ગુમ થયો ? ત્હારા બાપની આંખે એટલો વખત તે શા માટે અંધાપો
આપ્યો ? ” “ બાવાજી ! ” દિકરો કહે; “ વિજળી ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તે

ઉંચેથી નિહાળવા સારૂ હું તો આ ઝાડ ઉપર ચઢ્યો હતો ! મ્હારે આવાં કામ માટે પણ આપની પરવાનગી માંગવી જોઈએ, એ હું હવે સમજ્યો છું, માફ કરો, આજંદે ફરીને એવી અવજ્ઞા હું નહીં કરું ! ” અને ત્યાર પછી એ બેટો નજીવાં કામ પણ આપની આજ્ઞા વગર નોતો કરતો. કુમળો વાંસ વાળેલો વળે. પોતાનાં બચ્ચાં ઉપર કોઈ ક્રોધ કરતું જ નથી. તેમની કસુર મા—બાપો એવી રીતે દરગુજર કરે છે, કે જેવી રીતે એક દંડથી પીડાતા દરદીને દરગુજર ને દયાથી જોવામાં આવે છે. બાળક ચિડાયું હોય ત્યારે તેની માતાના હાથમાં મેળવાથીજ તેને શાંતિ થાય છે. જે બહુ કરામત બાળકની માતાના હાથમાં છે તે બીજા કોઈ પણ ઉપાયમાં હોતી નથી માતા પાસે એવી જે વશી-કરણ મોહિની છે, તેજ માતાના હાથમાં, દિકરાં મોટાં થઈ નાફરમાન નિવડે તેને વશ કરવાની તેનામાં શક્તિ હોતી નથી. માયનો ખ્યાર તે માયજ જાણે છે. જ્યારે ફરજંદો નાફરમાન નિવડે છે ત્યારે તેજ ખ્યાર તે માતાની આંખોમાં આંસુઓ લાવ્યા કરે છે. ઈટાલિયનોમાં એવી કહેવત છે કે; “ Even a wicked mother trembles to see her son wicked.” એક દુષ્ટ માતાને પણ પોતાના દિકરાને દુષ્ટ જોતાં કંપારી છુટે છે. દુકમાં કહીએ, તો મા બાપની સેવા નહીં ઉઠાવનારાં બચ્ચાંને, તેમના જેમ પ્રથમ આશિર્વાદ ફળતા હતા, તેમ તેમના શ્રાપ પણ પાછળથી નડ્યા વિના રહેતા નથી, એ ખૂબ કરીને સારી રવેશે સમજાવે.

“ જે કોઈ પ્રેમઅંશ અવતરે, પ્રેમરસ તેના ઉરમાં ઠરે.
સિંહણ કેરું દુધ હોય તે, સિંહણ સૂતને જરે;
કનકપાત્ર પાખે સહુ, ધાતુ ફેડીને નીસરે.—પ્રેમરસ
સકરખોરનું સાકર જીવન, ખરના પ્રાણજ હરે;
દ્વાર સિંધુનું માછલડું જ્યમ, મીઠાં જળમાં મરે.—પ્રેમરસ. ”

મા—બાપની સેવા.

(૧૧)

“ Why we should do it ? how we are obliged to do it ?
The conviction of parental duty implies the soundest reason, the
strongest obligation, of which our nature is susceptible.”

આજ્ઞા ૨૫ મી.

માતા જણુને પુત્ર, જે કદી ન થાય કપુત્ર.

ભાઈઓ ! જે પુત્રો મા બાપ-વખા ન હોય, જે દિકરા દિકરી નાકરમાન ને નિમકહરામ હોય, તેમની સાથે તમે ધીરધાર પણ કરશો ના. જે દિકરા દિકરી મા બાપનું બાધેલું નિમક પાછું આપતાં નથી, તે કોઈની પણ સાથે સહેજે નિમકહરામ થશે. જે દિકરા દિકરી મા બાપનો ગુણ જણતાં નથી તે કોઈનાં પણ ગુણજાણુ થનાર નથી. જેઓ મા બાપનો ચઢેલો પાડ કે ઉપકાર ફેડતાં નથી તેઓ સર્વદા નગુણજ હોય. જેઓ મા બાપનું પવિત્ર કરજ આપવાના અખાડાં કરશે તેઓ પારકાનું કરજ આપવામાં ઢીલાંજ સમજવાં. માટે જેઓ કપૂત નિવડે તેમની સાથે તો મા બાપે અભણપણે ધીરધાર કરી કહેવાય, પણ તમે કોઈ જાણી જોઈને એવા કપૂતોના વિશ્વાસ કરશો ના. જે દિકરા મા બાપની સેવા ઉઠાવનારો નથીજ એમ જણાય તેને તમે નોકર ચાકર પણ રાખશો ના. વેપારમાં ભાવ્યો પણ ના કરશો. કહ્યું છે કે:-

શ્રી હરીએ જેને સારાસાર સમજવાની શક્તિ આપી છે તે તો માતા મૂકીને કાંતા સેવા નહીં કરે; ગજ મૂકીને ગર્ધવ પર સ્વારી નહીં કરે; શક્તિને તણને શંખમણીની સેવા નહીં કરે; ઘેબર મૂકીને ઢેબરનું ભોજન નહીં કરે, ચિંતા-મણી મૂકી કંઈને ચણોઠીનો હાર નહીં પહેરે; ચિરને તણ ચિથરાં ધારણુ નહીં કરે; કેશર પડતી મૂકીને કાજળની આડ કપાળે નહીં કરે; પાલકનું રૂણ ફેડયા વગર પાલ્યનું રૂણ નહીં ફેડે. એક વેળાએ નેપોલિયન બોનાપાર્ટે પોતાની માતા ઉપર એક પત્ર લખ્યો હતો કે; “ હે માતૃશ્રી ! મ્હને કેળવણી આપવામાં જે જેહમત મહેનત કરીને મ્હારાં ઉપર અતિશય પાડ તમે કયો છે, મ્હારી પછવાડે તમે જે સંભાળ લીધી છે તેનું કરજ હું કેમ પ્રિટાડીશ ! મ્હારી જાગ ઉપર લટકતી તલવારથી અને મ્હારા ખિસામાં હોમર જેવા નામીયા ગ્રંથકારનો ગ્રંથ સચવાયેલો છે તેથી, અને તમારી રૂડી શિખામણોથી હું-યામાં મ્હારો રસ્તો કાઢવાને હું જરૂર સામર્થવાન થઈશ, એવી મ્હને દ્રઢ આશા છે. ” એટલા ઉપરથી સમજી શકજો બધી માતાઓ, કે બચ્ચાંને તમે જેવી તાલીમ આપશો તેવાંજ તેઓ દહાડે વારે તમને નમેલાં રહેશે. તમારાં બચ્ચાંને સારી સોજત આપશો ને તમારી સુંદર તરબિયત દેશો, તેથીજ તેઓ જગતમાં નામવર થશે. એક આરબ માતા પોતાના દીકરાને હરદમ શિખામણુ દેતી હતી કે; “ બેટા ! કેયાંમતને દહાડે તને ફીરેસ્તાઓ જરૂર એટલોજ સવાલ કરશે કે; “ ત્હારી કરણી શું છે ? ” તેઓ એમ

નથી પૂછવાના કે; “તહારી માય કોણુ છે?” ઉપલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાની તૈયારી તહારે હમણાથીજ કરવી જરૂરની છે એ કામમાં તું સુસ્તી ના કરતો. આ ઉપરથી સાદી સાહેબે બોધ દીધો છે કે;

“જમએ કાબેરા કે મી ખુશંદ;

ઉ ન અઝ કેરમ પીલે નામી શુદ.

બા અજીઝી નીશસ્ત રૂઝી ચંદ;

લાજેરમં હમચુ ઉ ગેરાંમી શુદ.”

જે કપડાંવડે મક્કા શરીફવાળાં કાબાનાં ઘરનો પડદો કરેલો છે તે કપડાંને લોકો ચુમી લે છે તે કાંઈ રેશમના કીડામાંથી નિકળવાથી તે કપડું નામવર કે સરફરાઝ થયું નથી. પરંતુ એક ઇજતવાળા આબરૂદાર સાથે કેટલાક દિવસ સુધી વચ્ચું તેથી કરીનેજ તેની ઇજત વધી છે, ને તે કપડું પણ તેથીજ આબરૂમાં આવ્યું છે. પડુઆના એક ધનાઢય બેપટીસ્ટાને પેટે કેથેરાઈન નામની બેટી પેદા પડી હતી; તે કદી પણ કોઈને તાબે થાય એવી નોતી. લોકોએ તો બાપનેજ શીર બઢનામી મૂકીને મત આવ્યું હતું કે; “બાપની તાલીમમાંજ બામી, એટલે દીકરીનો દોષ ઝાઝો કેમ કહેવાય!”

આકેબત ગુર્જાદે ગુર્જા શવદ; ગરચે બા આદમી ખુર્ગા શવદ. વરૂના જણેલા તે આખર કરતે તો વરૂજ, પછી ‘બલેને’ મનુષ્યની સંગતમાં ઉધરી ઉછરીને તે વૃદ્ધ કાં નહીં થયાં હોય. માણસ વરૂને ઉછેરીને મોટી વયતું કરશે ખરું, પરંતુ તે ઉમ્મરતું થઈને પોતાની ખાસિયત ઉપરજ જવાતું. બાપ ભુંડો હશે તો બચ્ચાં ભુંડાંજ નિવડવાનાં. આટામાં લુણ સમાય પણ લુણમાં આટો ન સમાય. વળી એટલું પણ અનુભવમાં આવ્યું છે, કે એકલી માય અથવા એકલા બાપના સદ્ગુણોજ કાંઈ કામ લાગતા નથી. જો માતા પિતા બન્ને પોતાનાં બચ્ચાં માટે એક સરખા ગુણદોષવાળા ગુરૂઓ હોય છે, તોજ એક સરખા ગુણદોષવાળાં બચ્ચાં નિવડે છે. યમન શહેરમાં જકી નામનો એક કુળવાન ગ્રહસ્થ હતો, તે બહુ મર્યાદશીલ યાને મા બાપની આજ્ઞા પાળનારો હતો. તેણે રૂમ દેશની નેશા નામની એક લોંડી વેચાતી લીધી, પણ તેણી બહુજ નડારા, અમર્યાદ, અને નાફરમાન સ્વભાવની અને આકરૂં બોલનારી હતી. તોપણ યમન દેશના ચાલ પ્રમાણે તેજ સ્ત્રી સાથે તેણે નેકા કીધા. તેણીને પેટે એક ચાલાક છોકરો થયો. તે છોકરો મોટો થયો. એક દિવસે જકીએ પોતાના છોકરાને કાંઈ કામ સોંપ્યું, ને હુકમ કર્યો કે ફલાણું કામ કરવા જા! દિકરો વહેલો વહેલો ઉઠીને બાપનો હુકમ બજાવવા ચાલ્યો તો ખરો, પણ થોડેક જઈને પાછો આવીને દીવાનખાનામાં અમર્યાદ બેસી ગયો. આ દેખાવ જોઈહુકીમે હસીને કહ્યું: “જકીએ તો એવું ચાલ્યું કે, એ છોકરો તેની આજ્ઞા પ્રમાણે અમલ કરે. જકીના દિકરાએ પણ બાપનો હુકમ ઉઠાવ્યોએ ખરો, પરંતુ નેશા આડી પડી, ને તેણીએ તે છોકરાને તેમ કરવાને અટકાવ્યો!” જકીએ હુકીમને કહ્યું કે,

“ત્યાં નોશા તો છે નહીં, તો તે અટકાવવા ક્યાં આવી?” હકીમ કહે:-“નોશાતું શરીર ત્યાં નથી તો શું થયું, બધું નોશાના અવગુણો આ છોકરામાં હાજર છે ને!” અર્થાત, ગુણી બાપના ગુણો બચ્ચામાં જેટલે દરબજે ઉતરે છે, તેના કરતાં બમણા પ્રમાણથી દુર્ગુણી માતાના દુર્ગુણો તેણીના બ્યારમાં ઉતરે છે. વળી ઘણીવાર આમ પણ બને છે, કે પૂર્વ જન્મના સંસ્કારોને લીધે મા બાપ નહારાં હોય તો પણ દિકરા દિકરી કૂંગદીપક નિવરે છે. એમાં મા બાપના ગુણ દોષ કરતાં પૂર્વ જન્મના ગુણદોષ વારંવાર નજરે પડે છે.

અમર ચરિત્રમાં એક વાર્તા કહી છે કે, એક રાજાને ત્યાં દીકરી અવતરી. દીકરી સવા મહિનાની થઈ ત્યારે તેને વસ્ત્ર પહેરાવ્યું; તે વખતે તેણી રૂદન કરવા લાગી જ્યારે વસ્ત્ર પાછું કાઢી નાંખ્યું ત્યારે રડતી બંધ પડી. એ પ્રમાણે સર્વદા બનતું, કે લુગડાં પહેરાવે તો આકંડ કરે, ને પાછાં ઉતારે તો આનંદ કરે. આમ કરતાં તો દીકરી પાંચ વરસની મોટી થઈ. થોડી સમજણ પણ આવી. પરંતુ વસ્ત્ર પહેરવાની તો વાતજ નહીં. સાત વર્ષની થઈ, નવની થઈ, અગિયારની થઈ, અને છેવટે ૧૩ વર્ષની થઈ તો પણ વસ્ત્રને દેખીનેજ ત્રાસ પામી તેણી બસ નાસીજ બચ. આ ક્રોતક જોઈ રાણી ને રાજા બન્નેને લાજ લાગવા લાગી. એક દિવસે ઉદાસ ચહેરે એકાંતમાં પોતાની પુત્રીને મા-બાપે પૂછ્યું; “બેટા! તું લુગડાં કેમ નથી પહેરતી?” દીકરી કહે; “કોના મોઢાં આગળ વસ્ત્ર પહેર્યે?” રાજા:-“ત્યારે અમે કોના મ્હોં આંગળ વસ્ત્ર પહેર્યે છિયે?” દિકરી:-“તમે વળી તમારા જેવાં-નીજ આગળ પહેરો છો તો!” કંઈ સમજ નહીં પડી. જેથી તેણીને મહેલના એક ઓરડામાંજ રાખી, બહાર જવાની મનાઈ કરી. છોડી એકાંત ઓરડામાં પડી રહે, કોઈ કોઈ વાર ઝંઝામાં નાગી આવીને ઉભી રહે. છેવટે ૨૦ વરસની થઈ ત્યારે પાછો બીજીવાર રાજા તેણી પાસે આવ્યો ને કહેવા લાગ્યો; “બેટી! મ્હારી લાજ બચ છે, મ્હારે નીચું જોવું પડે છે બેટા, વસ્ત્ર પહેર!” દિકરી કહે, “વાત તો ખરી પણ વસ્ત્ર શા સારૂ પહેરવાં? માત્ર અંગને બાર કરવા થકીજ!” રાજા કહે, “ના દિકરી, લજ્જા ઢાંકવા માટે પહેરવાં જોઈએ” દિકરી કહે; “લજ્જા ને શરમ તે કોની? માણસની કે જાનવરની? પુરૂષની કે પથરાની?” રાજા કહે; “કાં દિકરી આમ કેમ બોલે છે? શું ત્યારે અમે બધાં માણસ નહીં?” દિકરી કહે: “નહીંજ તો!” રાજા કહે “નહીં; એમ કેમ?” એટલામાં માર્ગેથી કોઈ પરદેશી જતો જણાયો; જે સત્યવાદી, નીતિમાન, ધાર્મિક, નિષ્કામી, નિર્લોભી નિરાભિમાની, અને સુજ્ઞ શાંત હતો. તેને જોતાંજ દિકરી બોલી ઉઠી; “કોઈ વસ્ત્ર લાવોરે! કોઈ લુગડાં લાવોરે! મ્હને હમણા ઘણી લાજ લાગે છે!” આમ બોલી જેવાં લુગડાં મળ્યાં કે તુરત પહેરી લીધાં. પછી પેટો પુરૂષ થોડક દૂર ગયો કે પાછાં લુગડાં ફેંકી દીધાં. રાજાએ પેટા વટેમાર્ગને વહેલો પાછો બોલાવ્યો. વટેમાર્ગને જોયો પાછો વળતો દીઠો કે બેટીએ વળી પાછાં લુગડાં પહેરી લીધાં રાજાએ તે ઉપરથી બેટીને પૂછ્યું:-“શું જગતમાં એ એકલાજ માણસ

છે, કે તેનીજ તું લાજ કરે છે ? શું ખીજાં તે માણસ નહીં ?” દિકરી કહે; “પિતાજી ! ખીજાં હજારો હશે, પણ મેં તો આ એકનેજ દીઠો.” રાજા કહે; “ત્યારે દિકરા ! ત્હારી નજરમાં હું કેવો દેખાઉં છું ?” દિકરી:-“હાથી.” “આ પ્રધાન કેવો દેખાય છે ?” જવાબ:-“ઉંટ.” “આ સેનાપતિ કેવો દેખાય છે:-“સિંહ.” “નગરના ખીજા માણસો કેવા દેખાય છે ?”

દિકરી કહે; ગધેડા, ખિલાડા, કુતરા, બોકડા, ઉંટ, ભૂંડ વિગેરે.

રાજા કહે; “મસ કર, હું સાંભળવા માંગતો નથી ! ત્હારી આંખજ કાંઈ બગડેલી છે, જેથી તને ચોખ્ખું દેખાતું નથી. શું ત્હારી અટ્ટી બધી રૈયતમાં કોઈજ જણ તને માણસ દેખાતો નથી ?”

દિકરી બોલી:-“પિતાજી, આપણા રાજ્યમાં અશોકપૂર નામના નગરમાં કરોડો રૂપિયાનું ધન રાખનારો આશાનંદ નામનો વાણિયો છે તેને ઘેર આજ ૨૦ વરસ થયાં વિયોગ કુમારી નામની એક દિકરી ગુજરી ગઈ છે, તે દિકરીના એકાંત આરતામાં ચાંદીનો એક દાગડો છે, તેમાં અનંત નામના પક્ષિની એક પાંખ છે, એ પાંખમાં એવો ગુણ છે કે, જે માણસ તેની સામે જુએ તે માણસમાં જેવા ગુણ અવગુણ રહેલા હોય, તેનીજ છાતી તેમાં દેખાય. જેનામાં સિંહના ગુણ હોય તે આ પાંખમાં પોતાને સિંહજ દેખે, ગધેડો જેવો હોય તો તે પોતાને ગધેડોજ જૂએ ઘોડો હોય તો પોતે પોતાને તે પાંખમાં ઘોડોજ દેખે; માટે તે પાંખ મંગાવો, પછી હું તમને દેખાડું કે માણસ ક્રિયા ક્રિયા છે ને જનનર કોણ કોણ છે.” રાજાએ તે અનલ પક્ષિની પાંખ મંગાવી સમામાં મૂકતાં દરબારીઓ એક પછી એક જોવા લાગ્યા તો પોતાના ચહેરાને બદલે કોઈને ઉંટ તો કોઈને હાથી જેવો પોતાનો ચહેરો દેખાયો. છેવટે જે વટેમાર્ગને દેખીને દિકરીએ લજ્જા ધરી વસ્ત્ર પહેરી લીધાં હતાં, તેને જોવાને પેલો પાંખ રૂપી આરસો આપતાં તો તેને એકલાનેજ માણસનો આગ્રેહુખ પોતાનો ચહેરો દેખાયો ! રાજાએ અચરત થઈને પૂછ્યું:- “દિકરી ! ત્યારે અમે કયારે માણસ થઈશું ?” દિકરી કહે; “સંઘમાં જોડાઈ સત-સંગ કરી સજ્જનોના સદ્ગુણો ધારણ કરો ત્યારે.” રાજાએ અનેક મહાત્માઓ અને પંડિતોને દરબારમાં રાખી ઉત્તમ આચરણ કરવા માંડ્યું. જનવરી ખવાસો અને હવસો નાખુદ થયા. પછી ઘણે વખતે તેને પેલી પાંખમાં તે જેવાં રૂપનો માણસ હોતો તે રૂપ દેખાયું; એટલે દિકરીએ ઝટ લુગડાં પહેરી લીધાં. કેમકે તેણીના સંસ્કારને લીધે હવે તેણીને પોતાનાં જન્મ-માત પિતાની મર્યાદા ઝટ આવી ગઈ.

જે દિકરા દિકરી મા બાપને પેટે જન્મ લંઘ મા બાપની અદમ નહીં રાખે, અને અમર્યાદ નિવડે તથા નેક રાહ નહીં પકડે, તે ક્રિયામતને હહાડે આજીવનમાં ગીરક્રતાર થાય. મા-બાપને નાફરમાન થવાનાં પાપને મહા પાતક કહ્યું છે; જે પાપ વિષે ખુદાએ કુરાનમાં ફરમાવ્યું છે કે;

“હું તમારો ન્હાનો ગુનાહ માફ કરીશ પણ માબાપની નાફરમાની
જેવા મોટા અપરાધની માફી તમને મળશે નહીં.”

પંદરત જેતાએ મહેતરાન અંધે ખંદ;

ચું પંદ દેહંદો ન શનવી ખંદ નેહંદ.

ઝાઝાં લોકો પહેલાં તો નસિયત કરે, પણ તે પછી તો કેદજ કરે દિકરા !
જ્યારે તને નસિયત કરવામાં આવે ત્યારે તું નહીં સ્ત્રાંભળે તો તને કેદ કરે ને બેડી
નાંખે તેજ લલું છે.

આજ્ઞા ૨૬ મી.

“ If the paternal cottage still shuts us in, its roof still screens us; with a father we have as yet a prophet, priest and king, and an obedience that makes us free ”— Carlyle.

આપનું લોકોએ બેટડો, ને ઘરનું લોકોએ નાર.

મા-બાપનાં સુખમાં ભાગ લેવો ગમે છે, તો તેમના દુઃખમાં તમારે અલગ નજર રહેવું જોઈએ. મા-બાપની તાંગીને વખતે પોતાની પાસે જે હોય તેનાથી તેમને મદદ કરવી એ બચ્ચાંની ફરજ છે. તેમની લીડને વખતે જે કંઈ તમારું છે તે તમારા માત પિતાનું જ સમજી રહેવું. ગમે તેટલાં દુઃખમાં મા-બાપને દિકરા દીકરીનો પરસ્પરનો પ્રેમ ઘણું દુઃખ ઓછું જ કરે છે. દુઃખમાં ભાગ લે એજ ખરાં દિકરા દિકરી, અને તેમને બા રેખરા ધર્મ પણ એજ છે. વેળા વેળાની છાંયડી છે. કોઈનો એક સરખો સમય રહેતો નથી. કુદ્રત માણસને બહુ વાર સંપૂર્ણતાની ટોચ ઉપર જેવા વેજથી ચઢાવે તેવાજ વેગથી ઢાળી પાડે છે. એક ઝાઝા લેખકે દિકરા દિકરીની આજની રીતભાત ઉપર બળાપો કરતાં જણાવ્યું હતું કે, “આજના જમાનામાં છોકરાંઓ મા-બાપને જેવું જોઈએ તેવું માન આપતાં નથી. માટે મા-બાપ પ્રત્યે પુજ્ય બુદ્ધિથી જોવાની ટેવ બાળકના મનમાં બચપણથી જ ઠસાવવી જોઈએ. મા બાપની આજ્ઞા પવિત્ર અને ફરી નજ શકે એવી ગણવાને તેને શીખવવું જોઈએ. પણ આજ કાલ તો મા બાળે તેની બરોબર વય અને દરજ્જાની હોય એવી રીતે બાળકને તેની સામુ બોલવાને, તેના હુકમનું અપમાન કરવાને, તેની સાથે વાદ વિવાદ ચલાવવાને અને તેને દમ ભરાવવાને છુટ આપવામાં આવે છે. સ્વતંત્રતા, સમાનતા, અને ભ્રાતૃ ભાવની આ તો હદ થઈ ! પ્રાચીન કાળમાં મુરખ્ખીઓ વડીલો, અને કુલપતિઓને, તેમની પ્રજા, તેઓ દેવતાઈ અવતાર હોય એવી જ રીતે ગણી તેમને માન આપતી; અને તેમ થવું જ જોઈએ. પણ હાલ તેમ થાય છે ? બાપને “ડોસા” ને નામે અને માને “ડોસી” કહી અપમાનાર્થે ઓળખાવાય છે. આપણા આજકાલના જુવાનીઓ તેમને હયાતિ

આપનારાં પ્રત્યે કેવી તોફાં ભાષા વાપરે છે ! વળી તેમને મનથી આપણા જીના અને સાદા શબ્દો “મા અને આપ” તો હલકા લોકને વાપરવા યોગ્ય લાગે છે ! પણ કદાચ તમે કહેશો કે, મા આપને માન અપાય એવું થવાને માટે તેઓ હાલ છે તે કરતાં વધારે લાયક થવાં જોઈએ. એ બાબતમાં હું તમારી સાથે મળતો થાઉં છું, તેઓ વધારે લાયક થવાં જોઈએ. બાળકને ઉછેરવાની જોખમ ભરેલી ફરજે ઉઠાવવાને ઘણાં થોડાં મા આપો લાયક છે, એ વાત જાણી મને ખેદ થાય છે.” હંસના ઇંડાં ઉપર જ્યારે મરઘી સેવન બેસે છે ત્યારે તેની ખુનિયાદ માટે હંસની માદાને વસવસો ને સંતાપ ઉપજે છે કે, હંસની ખુનિયાદ જતી રહેશે. શાહનામામાં કહ્યું છે કે;

“ પેસર કુ જે રાહે પેદર બુગઝરદ;

સીતમગારેદ બાનીમશો કમ ખેરદ.

પેદર કઝ પેસર દીચ નાખુશ શુદરત;

બેદાન કાન પેસર તોખો બારે બદરત.

મચ્ચાઝાર હરગીઝ રવાને પેદર,

અગર ચંદ અઝુ રજત આયદ અસર.”

જે દિકરો પોતાના પિતાની રાહ રવેશથી દૂર જાય, તેને તમેજી સીતમગાર અને નાદાન સમજી લેવો. પોતાના પેટના દિકરાથી જે બાપ રંજીદા થયો હોય છે તે દિકરો પોતાના પિતાને મનસે એક કડવામાં કડવું ફળ જેવો લાગે છે. હે ભાઈઓ ! તમે તમારા મુરખી બાપના આત્માને નાખુશ નહીં કરશો. તમારા મુરખી તમને ગમે એટલા રંજીદા કરે તોએ તમે તો તેમનો જીવ રંજીદા નહીંજ કરશો. બદનામી લેજો તમે, પણ જશ તો મા આપનેજ અપાવજો. મહાન ચિત્રકાર બેનજમીન ફ્રાંકલીન પોતાની ચિત્રકળાની ખ્યાતિ થતી ત્યારે સર્વદા એજ ઉચ્ચાર કરતો કે:—“હું મહારી માયાળુ માવતરની હેતભરી એક ચૂમીથી બનેલો ચિતારો છું !” જેવી રીતે સંસારનાં સુખનું મૂળ એક ભલી સ્ત્રી પોતાના ભરથારને છે, તેવીજ રીતે એક આજ્ઞાંકિત બેટો પોતાના બાપને છે. સખબ, તમારાં મા બાપનો તમે વિવેક રાખો, તમારાં મા-બાપનો તમે ધાક રાખો, તમારાં માત પિતામાંજ તમારા પ્રભુને ઓળખો. તું એહદે પેદર બા રવાંત બેદાર ! તમારા પિતાજીના વચન અને આજ્ઞાને તમારા પ્રાણની માફક સાચવજો. નહીં તો તમે હડસેલો મારીને મા બાપને ખવાડેલું ધાન્ય મુઆ પછી તમનેજ તે નરક થઈને દેખાવ દેશે. તમે ભક્તિ ભાવથી મા બાપને ખવાડેલાં ધાન્યનો એક દાણો તમને સ્વર્ગમાં દસ હજાર દાણો જેવડો મોટો જણાશે. તમારે જો સ્વર્ગનો ઉંબર ઓળંગવો હોય તો, અંદર પેદ ઉ માદ ઈ ખેશ તરસગાહ ઉ ન્યોક્ષીદાર ઉ ફર્માન બરદાર બાશ. હે વાંચનારાં ! તમે તમારાં મા બાપની આજ્ઞા સાંભળનારાં થજો, તમારાં માતપિતાના આજ્ઞાંકિત તાબેદાર રહેજો, અને તમે તમારાં મા બાપનો પડયો

બોલ ઉઠાવી લેનાર થયો. મા બાબતું મુઝવણ તો પોતાનાં ફરજંદોનાં કડવાં વચનજ હોય છે. મા બાપની પ્રસન્નતા ફરજંદોનાં મધુર વેણમાંજ સમાઈ જાય છે. તમારી બંદ-ગીમાં તમે પ્રાર્થના કરો કે; “હું ભગવાન! જે મા બાપે જન્મ આપી અમારું પાલણ કર્યું તેમનું તું રક્ષણ કર; અમને બસ એજ જોઈએ છે!”

આગલી ધરિની વડવાઓમાં આ અવશ્યનો ગુણ હતો, કે ગમે એવો ભોરાવર રૂશતમ પહેલવાન પણ પોતાના બુઢા બાપ આલની આગળ અદબ વાળીને ઉભો રહી તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તતો રૂશતમ પહેલવાન જ્યારે પણ પોતાની માવતર રોઢાએ આગળ જતો ત્યારે જમીન સૂધી પોતાનું શીર ઝુકાવીને પ્રથમ નમતો હતો. અશક્તિયારે પોતાના બાપ ગુસ્તાસ્પના હુકમને માન આપી, રૂશતમ જેવા બહાદુર પહેલવાન સાથે લડવા જમાની ગમે એવી પોતાની નામરજ હતી તે છતાં લડીને, પોતાનો પ્રાણ બાપનાજ હુકમને અર્પણ કર્યો હતો, અને પ્રાણ ખોવા જતી વેળાએ તે બોલ્યો હતો કે, “પિતાજી! હું આપનો ગુલામ ફરમાંબરદાર ચરણરજ હોવાથી આપની ઈચ્છાને માન આપીને જાઉં છું.”

આ એક ઉત્તમ ધાર્મિક ફરમાન છે કે; “કો પેદ ઉ માદ ન ખુશનૂદ બેઢ હર્ગેઝ વહેશત ન વિનેદ.” જે દિકરા દિકરી પોતાનાં માત પિતાને નારાજ કરે છે તે દિકરા દિકરી માટે બેહેસ્તના દરવાજા સર્વદા બંધજ રહે છે. મા બાપનો ખ્યાર પેસે ખરીદાતો નથી, પણ તેમની આજ્ઞા પાળવાથી, તેમની તાબેદારી ઉઠાવવાથી, અને તેમને માન આપવાથી તેમનો પ્રેમ ખરીદાય છે. દહાડામાં ઇશ્વરની ભક્તિ પાંચ વખત અને મા બાપની ભક્તિ લણ વખત કરવા ઘણાં શાસ્ત્રોએ ફરમાવેલું છે, માટે દરરોજ ત્રણ વાર મા બાપની તમારે ખેર આક્રિયત પૂજવી, પછી તેમની આજ્ઞા અને ઈચ્છા જાણી લઇને તે પ્રમાણે તમોએ તેમના હુકમો અમલમાં આણવા.

લોર્ડ કેનીંગે માતૃ-ભક્તિ જેવી ઉંડી લાગણીથી કરી છે તેવી થોડાજ લોર્ડોએ બતાવી છે. એની માતાને એક વાર એવી સ્થિતિમાં પોતાનાં બાળકોને ગુજારો કરવો પડ્યો હતો, કે નાટકમાં પણ એ માતાને પગારદાર રહી નટણીનું કામ બજાવવું પડ્યું હતું. આ વેળાએ કેનોંગ લગાર પાયરીએ ચઢવા લાગ્યો, ત્યારે બહુજ કાકલુદીનાં, દીલખરીનાં, અને જાનની ફીદાગીરીનાં પત્રો તેને પોતાની માતા ઉપર લખીને વિનંતિ કરી હતી કે, “હવે અમે તમારા દિકરાજ તમારું બધું ભરણ પોષણ કરશું, તમે હવે નાટક તખ્તા ઉપર જશો નહીં માજી!” છેવટે ઇ. સ. ૧૮૦૧ માં સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટના નાયબ લેખેનો તેનો હુદ્દોજતે રહ્યો, ને ૮૦૦૦ રૂપ્યાનું પેન્શન બંધાયું, ત્યારે તે પેન્શન પોતાની માતા જીવે જાતે ત્યાં સુધી તેણીનેજ અદા કરવાનું ઠરાવ્યું હતું. આથી ઉલટી રીતે જે પુરૂષ કુટુંબનું ભરણ પોષણ કરતો નથી, જેણે શત્રુઓનો નાશ કર્યો નથી, અને જેણે મળેલ

વસ્તુનું રક્ષણ કર્યું નહીં તેનું જીવતર વ્યર્થ છે. મા બાપનો ઉપકાર ફેડ્યા વગર ખુદાની બંદગી કરવી એ રણની રેતીમાં પાણી નાંખ્યા બરાબર છે. જે પુત્ર મા બાપને પડતે ઢહાડે, પોતાના કુટુંબનાં ભરણ પોષણ માટે પ્રયત્ન કરે નહીં, તેની વિદ્યા વિગેરે બધા શુભો નકામા જ બાણવા, અને તે પુરૂષને જીવતોજ મૂએલો સમજવો. જે મા બાપને “ક્રાંતીમ્ય બાપરામ” એટલે ઘડપણની અશક્તિમાં તેમનું રક્ષણ કરનારાં અને તાબેદાર દિકરા દિકરીની ઘણી હોંસ હોચ છે, તે મા બાપને તુચ્છકારવાં કે ભૂખે મારવાં તેના કરતાં પોતેજ મરી જવું બહુ છે. કે ઉઝેમેમ ચોરેત વ્યાન્યા પુત્રેમ પિત્રે ? કેમકે હે પરમાત્મા ! બેટાના બાપે સાદે મારતાંની સાથેજ તેને અદ્યમ આદ્યથી બાપ તરફ પ્યાર બતાવતો પણ ત્હારા સિવાય કોઈએ પેદા કીધો નથી.

મા-બાપની સેવા.

(૧૨)

આજ્ઞા ૨૭ મી.

મા પર પુત્ર, એર બાપકી છાંયા.

“There is in all this cold and hollow world no fount
Of deep, strong, deathless love, save that within
A mother's heart.”—Hemans.

ઠ્ઠાલાંઓ યાદ રાખી મૂકજો, કે મા તે મા, ને બીજાં તો વગડાના વા; આવે ને જાય. જેની મા મૂળ, તેના તો ઓછાડ પણ લેતી ગઈ. એવી જે ખરાં દીલની માવતર તેનું માય નામ લેતાંજ મોડું ભરાઈ જાય.

જોન ન્યુટન એક બદફેલ ખલાસી ઉપરથી એક પવિત્ર પાદરી કેમ થઈ શક્યો ? બચગીમાં એના મા બાપ એકલો મૂકીને મરી ગયાથી તે ખલાસી થયો, ને ઘણી નજીશ કંગાલ જીંદગી ગુજારવા લાગ્યો. ઘણો હેરાનગતિમાં આવી પડ્યો ત્યારે તેની પ્યારી માવતરનું તેને એકદમ સ્મરણ થયું, અને તેના હૃદય ઉપર બાણે કોઈએ પ્રકાશ કર્યો હોય નહીં શું, અને ત્યાં બાણે તેની માતા તેને ઉપદેશ કરતી હોય નહીં શું, એવું તેને ભાર્યું; અને બાણે તેણીના ઉપદેશની અસર થવાથી તેણે એકદમ જવાબ દીધો:—“હે ઠ્ઠાલી માતા ! જીવનના ત્હારા ઉપદેશો મ્હને આજે સાંભરી આવ્યા છે, હું હવે નીતિ તથા ધર્મને માર્ગે આજથીજ લાગું છું, અને આયંદે લોકોને હું અનુભવસિદ્ધ ઉપદેશ આપીશ, કે માતાનો ઉપદેશ સંકટ સમયે યાદ રાખજો !” એટલાજ માટે એક ધર્મી, નીતિમાન, અને તાબેદાર બેટાના બાપને મોટામાં મોટી ખુશાલી

હોય છે તે ખુશાલ બાપ મનમાં જે મગ્ન થાય છે તે મગ્નતાનો ખુશાલો કરવાને તે મૂળે બને છે. મૂળે માણસ જેમ સાકરનો સ્વાદ કે ગોળનો મિઠાશ બીજને સમજાવી શકતો નથી, તેવી એક લાચક પુત્રના બાપની હાલત હોય છે. તેમજ વળી એમ પણ છે કે, નહારા પુત્રને બાપ પોતાનો સંતાપ પણ કહી શકતો નથી, ને કપુતનો કહેર તેની માતા પણ પોતાના જીવમાં સમાવી દેતી હોવાથી તેણીનું હૃદય બળીને ભુંજાયા કરે છે, તે પણ બીજાને કહી શકતી નથી. કહેતી છે કે, “A foolish son is a grief to his father, and bitterness to her that bare him.” ભાઈઓ ને બહેનો ! કદાપિ તમારાં બાપ માય તરફથી તમને લગાર ઓછું પડ્યું હોય, કદાપિ તમે તેમનાથી રંજીત થયાં હો, તોએ તમે તેમના સાથે તોછડાઈથી વર્તશો ના. તેઓને નારાજ કરવાં ને પ્રભુને નારાજ કરવો બરાબર છે. મા બાપની આજ્ઞામાં રહેનાર ‘પુત્ર ૫૦ વર્ષ’ વેર સિંહ જેવો રહે છે. તેને મા બાપનો છાયો હોય ત્યાં સુધી ૫૦ વરસ વેર કોઈને પણ તેને ડર હોતો નથી. માથે છત્ર જેને ૫૦ વરસ વેર હોય તે વનમાં ખેસે તોએ બીહતો નથી. એકાવન, બાવન, પંચાવન, સત્તાવન, અઠાવન એ બધાં વનમાં જેમ જેમ તું ઉંડો ખેસશે તેમ તેમ તે ઘાડાં વન જંગલમાં પણ માથે મા બાપનું છત્ર હશે ત્યાં સુધી તેને હિંમત રહેશે, ને ૬૦ વર્ષની વયે ઘણે ભાગે તે છત્ર ઉડી જાય છે ત્યારે એકસઠ, બામઠ, ત્રેંસઠ, ચોંસઠ, પાંસઠ, છાસઠ, સડસઠ, અડસઠ એવી સઠ, એટલે કે મૂઠપણાની ઉમ્મરમાં તેને માથે છેવટની સંસારી જાંજળો આવે છે, પરંતુ તેણે જો પોતાના મા બાપની સેવા ચાકરી બજાવેલી તેનાં બચ્ચાંઓએ દીડીજ હશે, એટલે તેઓ તેનુંજ જોઈને, તેનુંજ અનુકરણ કરીને તેની પણ સેવા ચાકરી ઉઠાવવાને તૈયાર અને પાકાં પૂરાં થયાં હશે, એટલે તેને બીવાનું કશુંએ હોતું નથી, બલકે સાઠીનાં વર્ષોમાં તો દીકરાંને પોતાની સેવા કરતાં દેખી બેવડા હર્ષથી તેને હરખાટ લાગે છે, પરંતુ

“જે દુઃખ દે મા-બાપને, કરીને આજ્ઞા લોપ;

તેના ઉપર થાય છે, જગકર્તાનો કોપ”

અને બચ્ચાં નાકરમાન, નહારાં, ને મૂઠ નિવડવાથી મા-બાપને કલંક લગાડે છે, અને સાઠીના વખતમાં ધૂળરો પેદા કરે છે. જેમ જમ બાળક ઉમ્મરે વધતું જાય છે, તેમ તેમ જો તે બદકાર નિવડતું જાય છે તો મા બાપો પોતે પોતાનાજ કર્મને માટે ઠપકો દઈ હાય મારે છે. એટલા માટે

પિત્રોર્નિદેશવર્તી યઃ પુત્રોઽન્વર્થનામવાન્ ।

શ્રેષ્ઠ એકસ્તુ ગુણવાન્કિં શતૈરપિ નિર્ગુણૈઃ ॥

જે પુત્ર માત પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે, તે પોતાના પુત્ર નામનું સાર્થકજ કરે છે. આવો ગુણવાન એક પુત્ર સારો, પરંતુ નિર્ગુણી સો પુત્ર પણ હોય તે શા કામના ? એક મન ગમતી માતા ઉપરના પ્રેમ આગળ અવરના પ્રેમ ઉણાજ હોય

નેપોલ્યનની પોતાની સ્ત્રી તરફની ચાલ ચલણ એવી હતી, કે તેણીને પોતાની સગડી આગળથી પણ ટાઢે થરથરતી ઉઠાડી મેલતો, પણ પોતે થરથરતી હાલતમાં હોય તોય પોતાની માતાને તો સગડી આગળ વહેલો મેસાડતો. ઘડિવારમાં પોતાના સાથી-ઓને કિંવા હાથ હેઠળનાઓને તુચ્છકારતો હોય, એવામાં જો તેની માતા આવી લાગતી તો તે તુર્તજ ચુપ થઈ જતો.

આપણાં ડાવેજર શહેનશાહબાનુ એલેક્ઝાંડ્રા જ્યારે પણ પોતાના પિતાજીને ઘેર ડેન્માર્ક જતાં ત્યારે ઈંગ્લંડમાં જે ડ્રેસ પોતે પહેરતાં હોય તે કાઢી મેલતાં. એમના પિતા ડેન્માર્કના રાજા ક્રિશ્ચિયન જ્યારે જીવતા હતા ત્યારે સાદા પોશાકની બહુ તરફદારી કરતા, અને જે કોઈ સાદાં વસ્ત્ર પહેરી ફરે તેને જોઈ પોતે આનંદ માનતા હોવાથી, પોતાના પિતાજીને ખુશ કરવા સાડે ઈંગ્લંડના ઠાકમાઠવાળા ડ્રેસ લ્હાંજ રહેવા હઈ, ડેન્માર્કમાં જેટલો વખત તેવજુ પિયરમાં રહેતાં તેટલો વખત, સુંદર પોશાકોનો પોતાનો ગમે એટલો શોખ પણ બાળુએ રાખીને, બાપને ખુશી રાખવા પોતે અતિયંત સાદાં ફરતાં. પિતૃભક્તિ માટે તેઓ પોતાની ખુશીનું કાંઈએ જોતાં નો'તાં. એવાં એવાં કારણો થકીજ દરેક મા બાપ જે ખાસ દુવા માગે છે, તે માગી માગીને એજ માગે છે કે;

“વો જઈધ્યામિ. અમવર્ધતીમ ક્રૂઝન્તીચ ખાપરામ.....

નએચિશ્ય અંધહઓ યાસાધતિ ઝયાનાઈ.....

નોઈત મહરકાઈ, નોઈત એએનંધહે નોઈત અપંચતેએ !”

હે પરવરદેગાર ! હું એવું એક સલુકનું ફરજંદ ત્હારી પાસે માગું છું, કે જે કામ બજાવવામાં હિંમતવાન હોય, આવી પડતાં દુઃખોને ધૈર્ય રાખી સહન કરનાર હોય, મહુને દુઃખ, પીડાકારી ને સંકટમાંથી ટાળનાર હોય, મહુને ઘડપણે દુઃખ પહોંચાડનાર નહીં નિવડે, અને કશી રીતે કીનો રાખનાર નહીં નિપજે !

એક જમીનદારની વાડીમાં ફળોના ઝાડો ઉપરથી ફળ ચોરીને ખાવા સાડે એક બાપના તાબેદાર પુત્રને તેના સાથીઓએ કહ્યું. દિકરો કહે:-“મહારા બાપનો હુકમ નથી.” સંગાતીઓ બોલ્યા:-“ત્હારા બાપા કયાં જોવા આવે છે ? વળી તુંજ કહેતો હતો કે, મહારા પિતાજી બહુ માયાળુ છે. તો તું પકડાઈ આવીશ તોયે તેઓ તને કાંઈ સજા કરશે નહીં !” પેલો તાબેદાર ખેટો બોલ્યો:-“મહારી નઠારી ચાલ સાડે મહારા બાપા તો મહુને કાંઈ સજા કરશે નહીં; પરંતુ તમને રાજી રાખવાને શું મહારા પિતાજીને નારાજ ને દુઃખી કરે ? જો તેઓ શ્રી મનમાં પણ દુઃખ પામશે તો મહારા મનને તો હમર ગણું દુઃખ થશે !” આવી રીતે મા-બાપની આજ્ઞા તે પરમેશ્વરનીજ આજ્ઞા. એમ જે બચ્ચાં સમજે છે તેઓ મોટાં થઈને બહુજ સંકુકના અને સદ્ગુણી નિવડે છે. નઠારી રીતભાતથી ઉછરેલો દિકરો પોતાના બાપને એક કલંક છે. નઠારી ઉધરેલી છાડી તેની માતાને એક મોટો સંતાપ છે. મા બાપનું અખંડ હેત બચ્ચાંઓ ઉપર હોવાથી તેઓ ગમે એવી પોતાનાં બચ્ચાંની ભૂલો, કસુરો, ને વાંકોની માફી આપે છે, પરંતુ વારંવારની માફી ને દરગુજરી તેજ

બચ્ચાંઓને મોટપણે દુઃખકર થઈ પડે છે, અને પાછળથી તેજ હરગુજરી માટે બન્ને પક્ષને પસ્તાવું પડે છે. માટે પ્રથમથીજ બચ્ચાંઓએ મા બાપનું કહ્યું માન સહિત માન્ય રાખવાની જરૂર રહે છે. આખાં ઉપવનમાં સુગંધીવાળાં પુલોથી ભરેલો એકજ છોડવો જેમ આખાં ઉપવનને સુગંધમય કરે છે, તેજ પ્રમાણે આખાં ઘરમાં સદગુણની સુગંધ પાથરનારો એકજ સપુત આખાં કુટુંબને આનંદમય ને રળિયામણું બનાવે છે.

કહા કપૂતકું ધન, મન કહા મુરખ સંગા;

કહા કાંકુ કનક, કહા ગર્હભકું ગંગા !

કહા ખરકું અગર, કહા નિર્ગુણસોં નેહા;

કહા સુમકા સેવા, કહા ધરની બિન ગેહા !

પુનિ: કહા બહેરેશું ગાન, કહા ચોરસોં આનરી,

કહા રાવનશું રીઝબન, જૈસા દેવ ઐસી પાતરી.

ભાઈઓ ! તમારી માતૃભક્તિ હશે તોજ તમે 'પિતૃભક્તિનુ' ગૌરવ સમજશો, અને માતા પિતાની ભક્તિ હશે તોજ ઇંધરને ત્યાં તમારી ભક્તિ કબુલ રહેશે. તમને જ્યાં સૂધી ઇંધરનાં દર્શન થયાં નથી ત્યાં સૂધી તમે મા બાપનાં દર્શનનેજ ઇંધર-દર્શન સમજી લ્યો. તમે તમારું ખરું આત્મિક સ્વરૂપ સમજી શકો ત્યાં સૂધી તમારા ખરા ભગવાન તો તે મા-બાપજ છે. પ્રત્યક્ષ દેવતા સમાન તમારું દેવત તેજ છે. તેમના તમે પોતાને પરતંત્ર ગુલામજ સમજી લેજો. કેંઈ માતાનું પ્રાધાન્ય કહેશે, તો કેંઈ પિતાનું ગૌણત્વ ગણશે, પરન્તુ.

जीवितोरस्वतन्त्रः स्याज्जरयापि समन्विताः

तयोरपि पिता श्रेयान्बीजप्राधान्यदर्शनात् ॥

માતા પિતા જીવતાં હોય ત્યાં સૂધી છોકરા ગમેએટલો ઘરડો થયો હોય તો પણ તે બન્ને પરતંત્રજ ગણાય છે. માતા પિતામાં પણ બીજનું મૂખ્યપણું દીકામાં આવે છે, માટે માતા કરતાં પિતા શ્રેષ્ઠ ગણી શકાય, એવો પણ કેટલાકોનો મત છે.

પિતાના અભાવમાં માતા શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, ને માતાને અભાવે વડીલ ભાઈને સ્વતંત્ર ગણવો; પણ મોટાઈ તો તેના ગુણ પ્રમાણેજ મળે છે છોકરાં જે સારાં નિવડે છે તો મા બાપને મોટાઈ આપી તેમના કલક પણ ઘોઈ નાખે છે. પરન્તુ છોકરાં નાફરમાન ને નકારાં નિવડે છે તો મા બાપના જે કાંઈ ગુણો હોય તેને પણ ઘોઈ નાખે છે. તમારાં છોકરાંને પંપાળે ને પછી નિરંતર તેમનાથી ડરતાં રહો ! તમારાં બાળક તમને નમતાં હોય તેઓજ તમારાં ખરાં ફરજંદ છે. વગર નમંતાઈવાળાં બચ્ચાંની ગણત્રિ મનુષ્યમાં કરશો ના; તે તો ચોપગાંજ સમજજો.

अगर कुछ जरूरत पेशांनीએ પીલ;

न मर्हस्त आंके हर वय मर्हुंभी नीस्त.

બની આદમ સરેશત અઝ ખાક દારદ;

अगर पाकी न आशक आदमी नीस्त.

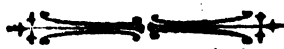
અગર જો તું હાથીનું મસ્તક ભાંગી શકે એવો બળવાન હોય પણ ત્હારામાં જો માણસાઈ ના હોય તો તું કાંઈ માણસ નથી. આદમના અચ્ચાંઓનું પિંડ મટ્ટીમાંથી થએલું છે. ત્યારે તું ખાકી એટલે નમ્રતાવાળો ન થાય તો તું આદમીની બુનિયાદનો ના કહેવાય.

જે દિકરો નમ્રતાવાળો હોય, ડાહ્યો, કહેણસરનો, ને બાપવળો દિકરો હોય તેજ એક ઉત્તમ બાપ પણ નિવડે છે. એક નાફરમાન બેટો પોતાની માતાને ધિક્કારનારો હોય છે. બાપ માયની અગવડ સમજનારી દીકરીજ માતા થવાને ખરેખરી લાયક બને છે. મીસ મેરી રસલ મીન્ટર્ડ માતા લેખે સાચી નિવડી; કેમકે પુત્રી લેખે પણ તેણીએ સાચી નિવડીને પોતાના જીભારી અને વ્યસની બાપને બંધીબાનેથી છોડવવા માટે મહારાણી ચિકટોયાના વખતમાં એટલો બધો તો આત્મ ભોગ આપ્યો હતો, કે છેવટે પોતાનાં કપડાં લત્તાં પણ વેચ્યાં; પરંતુ પોતાને મળતું પેન્શન પણ ગીરવી મૂકીને પોતાના બાપને છુટો કરીને કૃતાર્થ થઈ હતી. એટલા માટે દરેક બાપ અને દરેક માય પોતે ગમે એવાં મુંડાં હશે તોયે પરમેશ્વરની પ્રાર્થના તો એવીજ કરવાનાં કે:—

“ હાયાઓ મે....તુમ્હુ પામ આસ્નામ ક્રમન્તીમ....આંઝેબૂજેમ હવિરામ યા મે ક્રાધ્યાત ન્માનેમ્ય વિસેમ્ય અન્તૂમ્ય દમ્યુમ્ય દંધહુસસ્તીમ્ય ! ”

હે પરવરદેગાર ! તું મ્હને પોષણ કરનારું ફરજંદ આપ ! હે માલેક ! મ્હને તું બતિ અક્કલવાળો દિકરો આપ ! હે દાદાર આપ ! મ્હને સંકટ કે બલામાંથી છુટકો કરે એવું છોકરું આપ ! હે સાહેબ, હું અરજ કરું છું કે મ્હારાં કુટુંબનું, મ્હારાં પાડ પડોશીઓનું, મ્હારા હમ વતનીઓનું લલું કરીને, અમારા દેશની સેવા બજાવીને, કીર્તિ વધારે એવાંજ પ્રરજંદોની બક્ષેશ અમારા ઉપર તું કર !

આજ્ઞા ૨૮ મી.

“ There is no velvet so soft as a mother's lap, no rose so lovely as her smile, no path so flowery as that imprinted with her footsteps.—(Abp. Thomson.)

જવાંનીના જુસ્સામાં સેજ સાદીએ એક દિવસે પોતાની બુઢી માવતરને છંછેડી નાંખી હતી. તેણી એક ખૂણામાં જઈ બેઠી, અને આંખમાં પાણી લાવી કહેવા લાગી કે; “ શું ત્હારું બચ્ચપણ તું ભૂલી ગયો ? કે હમણા મ્હારા ઉપર મોઝાઈ અને સજ્જાઈ કરવા લાગ્યો છે દિકરો ? ”

એ ખુશ ગુફત ઝાલી બ ફરજંદે ખીશ;
 ચુ દીદશ પલંગ અફગનો પીલતન.
 ગર અઝ એહેદે ખુદીત યાદ આમદી;
 કે બીચારે ખુદી દર આગુશે મન.
 ન કરદી દરીન રૂઝ બર મન જફા;
 કે તુ શીર મરદી એ મન પીર ઝન.

એક ઘરડી સ્ત્રીએ, પોતાનાં બેવફા ફરજંદને ચિત્તા વાધને પણ પછાડી નાખનારો અને પહેલવાન પીલતન જેવો જ્યારે દીઠો, ત્યારે તેને અમ્મી શિખા-મણ કહી હતી કે; જો તને આજ્યાવસ્થાનો સમો યાદ આવતે, કે એક વાર તો તું મહારી ગોદમાં બીચારો જેવો હતો, ત્યારે તો તું હાલ જે શેરમદં છે અને હું ખુદી ચોરત છું; તેના ઉપર તું આવડો જીલમ નહીં પાડતે. અરેરે! બહેને! ને બંધુઓ! માતા જેવું પવિત્ર તીર્થ ફરી ફરી મળવાનું નથી. તે જીવી જીવીને થોડાં વરસ હવે જીવનારી છે, તેના ઉપર જફા નહીં પાડો. માય જેવો મિઠો મેવો ઘડી ઘડી મળવાનો નથી, માટે માતૃસેવા જરૂર કરી દેવો, પાછળથી પરતાશો નહીં.

जननी जन्मभूमिश्च जान्हवी च जनार्दन ।

जनक पंचम श्रेय जकारा पंचदुर्लभाः ॥

જનની (માતા) જન્મભૂમિ, જાન્હવી (ગંગાજી), જનાર્દન (વિષ્ણુ) અને જનક (પિતા) એ પાંચ જકાર મળવા દુર્લભ છે. એક શેઠ જેટલો વાર પૈસા આપી ઉપકાર કરે તેટલો વાર સેવક તેની સેવા બજાવે છે, પણ જે વેળાએ મા આપ તમોને ખોળે બેસાડીને વગર નોકરીએ પગાર આપી તમારા ઉપર ઉપકારો કરે છે, અને જ્યારે તમે સેવા કરવાને લાયક થાવ ત્યારે તે ઉપકારનો બદલો તમારી “સેવા”થી વાળી આપવાની શું તમારી ફરજ નથી? બેઠા બેઠાર તમે હતા ત્યારે તમને જેમણે પગાર આપ્યો, ત્યારે હવે તે તમારું રૂણ, તમારું કરજ ફેડવાની તમારી શું ફરજ નથી? રામચંદ્રજીએ તો એટલાં વેર કહ્યું હતું કે; “મહારા પિતાજી જો મહને હુકમ આપે તો હું જેર પણ પી શકું છું; આગમાં બળી પણ શકું છું; સમુદ્રમાં કુદકો પણ મારી શકું છું; અને રાજ-પાટ, સીતા વિગેરે જે કંઈ કહે તે છોડી પણ શકું છું!”

શંકરે પોતાના બે પુત્રોમાં હરીફાઈ કરાવી. બન્નેને કહ્યું, કે આળી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા તમે કરી આવો, અને જે પુત્ર પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરીને મહારી સમક્ષ પહેલ વહેલો આવી ઉભો રહેશે તેને હું સુંદર સ્ત્રી સાથે પહેલો પરણાવીશ. પિતાજીના આ વચન સાંભળતાં વેંટજ એક છોકરો દુન્યાની મુસાફરી કરવા નિસરી પડ્યો. ગણપતિ દીકરો તો ધીરે રહીને ઉઠ્યો, અને પોતાની માતાની આસપાસ સાત આઠા ફર્યો, ને પછી પિતાશ્રીની આસપાસ પ્રદક્ષિણા કીધી, અને પછી પોતાના બાપને પગે પડી કહેવા લાગ્યો; “પિતાશ્રી! વચન પાળો હું પૃથ્વી કરતાં

પણ મોટી પ્રદક્ષિણા કરી આવ્યો છું ! માત પિતાની આસપાસ મુસાફરી કરી આવવી તેને હું પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરતાં પણ મોટું ગણું છું. અને તે પ્રદક્ષિણા મેં હમણાંજ પૂરી કરી ! ” આયું ઉત્તમ આચરણ કરવાથી શીવે (શંકરે) ખીલે ભાઈ પાછો ફરે તે પહેલાંજ ગણપતિનાં લગ્ન કરી દીધાં. કહેવાનો સાર એ છે કે; સઘળાં ધર્મધામ કરતાં, સઘળી તીર્થ યાત્રા કરતાં, સર્વથી ઉત્તમ તીર્થ સેવા તે મા બાપનીજ સેવા છે. અને લગ્ન પ્રસંગે સર્વથી પહેલાં હિંદુ લોકો ગણપતિ જેવા મા બાપની સેવા બબલવનારા આશંકિત પુત્રનીજ પહેલી પૂજા કરે છે.

દિકરા દિકરીનાં સંકટ સમયે મા બાપ જેવાં આભરાં ગાભરાં કોણ બને છે ? બચ્ચાં માઠાં થઈ પીડાકારી ભોગવે છે ત્યારે મા બાપ તેમની માત્ર હવાદાડ ને માવજત કરીનેજ બેસી રહેતાં નથી, પણ નહીં કરવા જેવાં અનિષ્ટ કૃત્યો પણ બે કોઈ કરવા. કહે, તો તે પણ તેઓ કરવાને ચૂકતાં નથી. સેવડા બ્રાહ્મણ, હુમત્ર કે બધું બધુંએ કરતાં તેઓ લજવાતાં નથી. ૨૦-૨૫ રાતના ઉભાગરા કહો કે ૩-૫ હહાડાનો અપવાસ કહો, જે કહો તે પોતાનાં બાળકને આરોગ્ય થાય એટલા ઉદ્દેશથી તેઓ બધું કરે છે, ને જરાએ વિસામે વિશ્રાંતિ કે આરામ લીધા વગર તેઓ ઉમંગ ને ઉત્સાહથી તળે ઉપર કરી રહે છે. તેઓ તેમને થાક લાગતી નથી. તેઓ આખી રાત માદા પુત્રની પથારી આગળ કેવાં ચિંતાતુર ચહેરે બેસીને બળભળાટ કરે છે તેનો તમે વિચાર કરો. તેમની પીડાકારી મટે એ ઉદ્દેશથી કેવાં વૃત્ત ને માનતા લઈ પોતે પીડાકારી ભોગવવા કેટલાં આતુર ને તત્પર હોય છે તેનો ખ્યાલ કરો, અને જેમ પેલા મા—વખા ફીલમુક બેટાએ કહ્યું. હવું તેમ, “ મ્હારી મા બિમાર છે, તેના ખોરાક ઔષધને માટે ખીલે કંઈ પણ ઉપાય નહીં બેઈ શક્યાથી આ મ્હારાં કપડાં વેચવા બઉં છું ! ” એટલાં વેર માયની ચાકરી કરવાને તમે તત્પર રહો, નાફરમાન ના નિવડશો, અને અપકારી થશો નહીં.

બેકર શહેરમાં એક બુઢાને ઘેર સાદી સાહેબ પરીણા ગયા તે બુઢા પાસે ઘણી દોલત હતી અને એક સોહામણો દીકરો હતો. તે બુઢા એક રાતે સાદીની આગળ વાત કરવા લાગ્યો કે; મ્હને આ બ્હાલા દીકરા સિવાય ખીલું કંઈ ફરજંદ પેદા પડયુંજ નથી; અને તે પણ વળી, આ જંગલમાં માનતાનું એક ઝાડ છે, તેની નીચે ઉભાં રહીને, સૌ લોક ફરજંદ મળવા માટે અલ્લાતાલાની બંદગી કરતાં દેખીને મેં પણ પ્રભુને બહુજ આજેળ કીધી ત્યારેજ આ ફરજંદ પ્રભુએ દીધું છે ! ” હવે ખીલ સહવારે તો પેલાજ છોકરાને પોતાના દોસ્તો આગળ હજીસે આમ બોલતો સાદીએ સાંભળ્યો કે; “ તે માનતાના ઝાડનો જે મ્હને પત્તો મળે તો હું તે ઝાડ પાસે જઈને હમણાજ અલ્લાતાલાની બંદગી કરીને માગી લઉં કે; “ મ્હારો બાપ ક્યારે વહેલો મરી જાય ! ” બુઢા બાપ મનમાં મગ્ન થાય છે કે, મ્હારો દિકરો શાણો ડાહ્યો ને ચતુર છે, અને દિકરાના મનમાં તો એવું કે; મ્હારો બાપ બુઢા ને

કુખડો છે તે ખુદા કરે ને કયારે મરે ! “ પછી મ્હને ખબર કાઢતાં જણાયું, ” સાદી કહે છે, “ કે પેલો ખુદા બાપ પોતાના મરનાર બાપની કબર આગળ એક ઢંઢાડો પથ્થુ સેઝદો કરવાને વટીક ગયો નથી ! ” તે ઉપરથી તેમણે કતએ કરી છે કે;

“ સાલહા બર તુ બેગુઝરદ કે ગુઝર;
ન કુની શુએ તુરબતે પેદરત.
તુ બ બાએ પેદર ચે કરદી ખેર;
તા હોમા ચશ્મ દારી અઝ પેસરત ! ”

વર્ષો ગુજરી ગયાં પણ ત્હારા બાપની કબર આગળ તું એક પણ વાર ગયો નથી. તેં બાપની પાછળ જેવી ખેર ખેરાત ને સખાવત કરી હોય તેવીજ ત્હારી પાછળ તું ત્હારા દીકરાથી પણ હિમેદ રાખજે. યાદ રાખજો બેટાઓ ! મા બાપ સાથે કુસંપ કરશે તો ખુદા તમારી સાથે સંપીલા રહેશે નહીં; અને વળી, જહાં સંપ તહાં સંપતિ નાના, જહાં કુસંપ તહાં વિપત્તિ નિદાના. જ્યાં સંપ છે ત્યાં નાના પ્રકારની સંપત્તિ છે. જ્યાં કુસંપ છે ત્યાં તો વિપત્તિઓજ છે. જ્યાં બાપ સાથે દિકરો સંપમાં હોય છે ત્યાંજ તે બાપીકા હુન્નર શીખી શકે છે. દિકરો કુસંપ રાખતો જણાતાં કિમ્બો જણનાર પિતા તેને કિમ્બાનો હુન્નર શીખવતો નથી. એટલા માટે એક લેખકે કહ્યું છે કે;

“ એક ડાહ્યા અને અંમાણિક બાપ પાસેથી આપણને જેટલું શીખવાનું મળે છે તેટલું એકઠા થયેલા સઘળા માસ્ટરો પાસેથી પણ મળતું નથી બાપ પોતે એક સૌથી સરસ અને સૌથી સાચો માસ્ટર છે, જેની પાસેથીજ હમેશાં આપણે સચોટ શિક્ષણ લઈએ છીએ. તે શિક્ષણ ખાલી તેના મોઢામાંથી પડતા બોલોથી નહિજ, પણ તેની દરરોજની જીંદગીની હીલચાલ અને અનુભવ ઉપરથી આપણે શીખીએ છીએ.” માટેજ તમે તમારા પિતાને નમો, જે પિતા તમને નમવાને અધિકારી નથી. રાજા આકટવાસે એન્ટનિની સાથે લડાઈ કરીને પછી તેને હત્યો. તે બળવાની વખતે તેણે એક દિવસે એન્ટનિના તરફના દુશ્મનોને સજા કરવા માટે એક સભા કરી હતી. એ સભામાં મોર્યાલોસ નામનો એક વૃદ્ધ આવ્યો. એ વૃદ્ધનો એક છોકરો તે વેળાએ એક ન્યાયાધીશ લેખે તે સભામાં બેઠો હતો. ત્યાં એકાએક પોતાના પિતાને આવેલો જોઈને તે પુત્રે તેને માન પૂર્વક આલિંગન કર્યું; અને રાજાને સંબોધીને બોલ્યો; “ હે મહારાજા ! હું આપનો તાબેદાર કર્મચારી છું, પરંતુ મહારો પિતા સજાને પાત્ર થયો છે; એટલા માટે હે રાજાધિરાજ ! હું વિનય પૂર્વક વિનંતિ કરું છું કે; મહારા પિતાને બચાવો, અથવા મ્હને પણ મહારા પિતાની જોડે મારી નાખો ! ” મહિપતિએ તેમજ ખીજ ન્યાયાધીશોએ આ કાકલુદી સાંભળીને બાપ-વખા બેટા ઉપર દયા લાવીને તેના પિતાને છાડી મૂક્યો હતો.

એ ફરિદ આશદ પેદર શાદ દેલ;
 એ ધમલા બદુ દારદ આઝાદ દેલ.
 અગર મેં હેરબાન આશદ એ બર પેદર;
 બ નીકી ગેરાયન્દહો દાદબર.

એક બાપ પોતાના બેટાથીજ ખુશાલ દિલનો રહે છે; અને તેને દીકાથીજ તે પોતાની સઘળી ગમગીનીથી પોતાનું દિલ મોકળું રાખે છે. પરન્તુ જો તે છોકરો પોતાના બાપ ઉપર મહેરબાન હોય, તેમજ તે નેકીનીજ ખાહેશ કરનારો અને ઇન્સાફી હોય, તોજ તે પોતાના બાપને વહાલો હોય છે.

બાઈઓ ! માતા વગર ચાલશે કે કેમ, તે તો તમે નમાયાં બચ્ચાંથીજ પૂછી લ્યો. તમારા પિતા વગર તમારાથી ચલાવી લેવાશે કે કેમ, તે તો તમે બાપ વગરનાં બચ્ચાંથીજ સાંભળી લ્યો. બધાં બોલે છે કે. બાપ મરજો પણ કોઈની માય ના મરજો ! પરંતુ ન-બાપા પુત્રોને બાપ વગર સંસારમાં કેવી કેવી હાડમારી ભોગવવી પડે છે, અને પુત્રીઓને માય વગર કેવા કેવા હડસેલા પડે છે, તે તો જેના ઉપર હાડમારી પડી હોય છે તેમનાજ જીવ જાણે છે.

“મહારાં દીલની તખ્તી ઉપર મહારા પવિત્ર પિતાના કેટલાંક વચનો કોતરાર્ધ રહ્યાં છે. તેઓ ફરમાવતા કે દિકરા, તું જો તૂટી પડેલા, પડતીમાં આવી ગએલા લોકો સાથે મળે તો તેમની જોડે બેઅદબ ને ઉદ્વેગ થતો ના. જો તું આ દુનિયામાં એક પણ દીલને રાજી ન કરી શકે તો ભલે, પણ એક હલકામાં હલકા આત્માને પણ તું નારાજ તો નહિજ કરતો !”

જેમણે નવ માસ તમારો ભાર વંચો, જેમણે તમને ધવાડી ખવાડી મોટાં કર્યાં, તમારાં સુખ સાડ જેમણે અનેક કળો વેઠ્યાં, જેમણે તમને ઉધારી ઉઠેરી સંસારના સુખ વૈભવ ભોગવવા રમતાં છોડ્યાં, તેમના ઉપકાર જો તમે ન જાણો તો બીજા કોઈના પણ ઉપકાર તમે વાળશો એની જામીનગીરીજ શું છે ? જેમના આભારોનો બદલો વાળવાને તમારે એક આખો જન્મરો પણ સમર્થ નથી, તેમના ઉપકારો પૈકી સહેજ ભાગ પણ જો તમે આ જન્મમાં નહીં ફેડો તો તમોને Obliging Nature નો, એટલે ગુણજાણુનો, ઉપકારીનો કે બીજો કોઈ પણ એલકાબ કોઈ આપે તો તે જુઠી સહરાધાત ને મિથ્યા બકવાદ ગણાવો જોઈએ કે નહીં, તેનો તમે જરાએ વિચાર કરજો.

મૂએલો નર તો તેનેજ જાણવો કે જે મા બાપને હિણુતો હોય. જે કોઈ મા-બાપનો શત્રુ હોય તેની ઉપર ભડસો પણ રાખવો નહીં; કારણ કે તેવો માણસ ભલાં ભુડાં કામો સાડ મનમાં કશી આનંદ ધરાવતો નથીજ. મા બાપની સેવા માટે તમે જેહમત ઉઠાવશો તો તમારું તે કામ અમર રહેશે. તે કામમાં તમે તમોને પોતાને આખા આપી દો, અને તેની સાથે કોઈ તમારું સર્વસ્વ હોય તે, તમારું શરીર, તમારું મગજ, તમારી બુદ્ધિ, તેમજ તમારાં મન, દિલ, અને આત્માની સઘળી

શક્તિઓ તે કામમાં આપી દે, અને તેમ કરીને તમે જે કાંઈ રાખણી આજે વાવો છો તેનાં ફળો કાલે તમને ભોગવશે. આપણા પિતાની ફરજ વીશે પણ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે.

વિદ્યાગાર્થ પુત્રસ્ય વૃત્યર્થે યતંતે ચ યઃ ।

પુત્રં સદા સાધુ શાસ્તિ પ્રીતિકૃત્સ પિતાઽઽગ્રી ॥

જે પિતા પોતાના પુત્રને વિદ્યા ભણાવવા માટે તથા તેના ભરણપોષણ માટે પ્રયત્ન કરે છે, અને પુત્રને નિત્ય સારો ઉપદેશ આપે છે, તે પિતાજી પુત્રને તો બહાલો લાગે છે, અને તે પિતા પોતાના પુત્રના રૂણમાંથી મુક્ત થાય છે. એક માતાનું રૂણ કેટલું બધું છે, અને એક માતાના તમે કેટલા બધા રૂણદાર કરજદાર છો, તે વીશે કવિ કાઉપરે, બચ્ચાં ઉપર હરણ ક્રાડ રહેતી માતાઓ માટે જે હાળરડું બનાવ્યું છે, તે ધ્યાનથી સાંભળવાથી સમજશો.

“Sleep, image of thy father, sleep my boy ;
No lingering hour of sorrow shall be thine ;
No sigh that rends thy father's heart and mine,
Bright as his manly sire the son shall be,
In form and soul”

મા-બાપની સેવા.

(૧૩)

“The sacred books of the ancient Persians say—If you would be holy, instruct your children, because all the good acts they perform will be imputed to you.”—Montesquieu.

આજ્ઞા ૨૯ મી.

જે બચ્ચાંના મા-બાપ તેમને ન્હાનપણમાંજ મૂકીને મરી ગયાં હોય, અને મા-બાપની સેવા બજાવવાની તેમને તક મળીજ ના હોય, તે બચ્ચાં મા બાપનું રૂણ કેમ ફેડી શકે? તે બચ્ચાં મા બાપની સેવા કેમ બજાવી શકે? તેમના દિલમાં તો ચોળો ને ઓરતોજ રહી જાય. પણ નહીં; જો તે બચ્ચાં તે મા બાપનો દહાડો પાણી કરે, તે અશોભાનાં ફરોહરાની ચક્રીનદારીથી આરાધના કરે, પોતાનાં ભલાં મા બાપને પગલે ચાલે, પોતે જે કાંઈ ભલું નામદારીનું કામ કરે તે સર્વ પોતાના મા બાપના નામનેજ અર્પણ કરે, પોતાના નામથી દાન ધર્મ ઇત્યાદિ કરવાને બદલે તેમના નામથી ધર્મ દાન કે સખાવત કરે, વરા કરવાને પ્રસંગ આવે તે પણ તેમના નામથી કરે, પોતાની ઉજ્જવળ કારકીર્દિથી મા બાપને ઉજ્જવાળે, તેમનાં અધુરાં રહેલાં કામો પૂરાં કરીને તેમના આત્માનો ઉદ્ધાર કરે, તેમની

અંધાવેલી અધુરી હવેલી પોતે સંપૂર્ણ કરીને તેમની વાસના-દેહને શાંતિ આપી તેમની યાદગીરી ને કીર્તિ વધારે, તેમના કરજ હોય તે અદા કરીને તે જેહાનમાં તેમના હાડ છોડાવે, તેમના નામ ઉપરની બદનામી કે અપજ્ઞાનો ડાઘ ધોઈ નાંખવા જેવાં સુકૃત્યો કરી જગતમાં તેમનાં બચ્ચાં કીર્તિ મેળવીને સારેજ માગેં ચાલી યશ જશ મેળવે, અને અશો નેઆંગાનોની યાદથી ધાર્મિક ક્રિયા કામો કરીને તેમના આત્માના ઉધ્ધાર સાડ તેમના પ્રગતિ કરણને આગળ વધારવાનાં ભલાં કૃત્યો કરે, તો તેમણે પોતાના માત પિતાની ઉત્તમમાં ઉત્તમ સેવા બજાવેલીજ લેખાય. કહેવત છે કે; “ખેડેસ્તમાંવાળાં રહે, ને દોજખમાંવાળાં હસે !” એટલે કે, સારાં મા બાપનાં ફરજંદો નઠારાં પેદા પડીને મા બાપને ભુલું બોલાવેત્યારે ભલાં મા બાપો ખેડેસ્તમાં પણ રહે છે, અને નઠારાં મા બાપનાં ફરજંદો ભલાં કામો કરીને મા બાપને ભલું કહેવડાવે ત્યારે દોજખમાં પડેલાં મા બાપો ખુશાલ બને છે. ત્યારે બહાલાંઓ ! તમારાં મા બાપ જીવતાં હોય ત્યારે તો તેમને આમજ કહેજો કે;

તા તવાંનમ દેલત બ દસ્ત આરામ;

વર બી આઝારીમ ન યાઝારમ.

વર ચુ તુતી શકર ખુઅદ ખોરેસ્ત;

જાંને શીરીન ફેદાએ પરવરેસ્ત.

જ્યાં સૂધી મહારાથી બની શકશે ત્યાં સૂધી તમારાં દિલને હું નહીં દુઃખ-વીશ. અગર તમે મૂંઢને દુઃખ કે આજર દો, તોય હું તો તમને આજર કે દુઃખ તહીં જ દઈશ. જે પોપટની માફક તમને ખાવાને સાકર જોઈશે તો તમારી પરંવરશી કરવા થકી હું મહારા સાકર જેવો મિઠો પ્રાણુ પણ ફીદા કરીશ. બહાલાંઓ ! તમારી માતાના પ્રેમાળ અને સ્નેહુ ભયાં બોલો ઉપર એકવાર નજર કરો. માતાના પ્યારનું જે કરજ છે તે તો તમારાથી જન્મોત્તરમાં પણ ફેડી શકાશે નહીં. મા બાપે આપણને લાડ નાજ લડાવીને જે પ્રેમથી આપણું લાલન પાલન કરીને, આપણે જ્યારે અશક્ત હતાં ત્યારે કેવી રીતે આપણું રક્ષણ કર્યું હતું, તે તમારી બાબ્યાવસ્થાના બનાવો જ્યારે તમે મન દઈને યાદ કરશો, ત્યારે શું તમારું હેડું ભરાઈ નહીં આવશે ? માતા પિતાએ આપણાં સુખ સાડ પોતાનું એકે એક સુખ નિવારી મેલ્યું હતું તેનું તમને જ્યારે જ્ઞાન આવશે, અને તેમના વારંવાર દીધેલા આશિષોનું તમને જ્યારે સ્મરણ થશે ત્યારે તેમને પજવ્યાનું તમને કેટલું બધું દુઃખ થશે ! તેઓ તમારાં દુઃખે ને સંતાપે મરી ગયા પછી તમે કેવાં હાથ ચોળતાં રહી જશો ! અને તમારાં દિલને કેવો ખરખરો લાગશે !

જે જીન્હે પીતુ માતકો, લિયો ન આશિરવાદ;

બ્યર્થ જન્મ તાકો ગયા, નર નહીં સોઇ નીશાદ.

માતા પિતાએ તમારે માટે કીયાં કષ્ટો પોતાને માથે બેઠોરી લીધાં નથી, તેમાંનું

તમે મહને એક પણ બતાવી શકશો ? ૩૫ વર્ષનો લઠ પુષ્ઠ થએલો એક જંગી પહેલવાન પણ તેની માતાને મનથી તો ચાનમાંનું દુધ ધાવતું એક બાળક જેવો પ્રિય છે. દિકરા બળવાન વીર પુરૂષ હોય, કિંવા માંદો, હર્દી, ને બળહિન હોય તોયે માયની નજરમાં તો તે એક સરખી રીતે વહાલોજ લાગવાનો. મા બાપના સ્નેહ કે પ્રેમમાં કદિ પણ કમીપણું થતુંજ નથી. આ ઉપરથી

મનુ મહારાજનું પવિત્ર વચ્ચન છે કે; જે દીકરા દીકરીથી તેમના મા બાપને સંતાપ અને કલેશ વેડવો પડે તે દિકરા દીકરીના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત સેંકડો જન્મે પણ સંપૂર્ણ થઈ શકતું નથી. હિંદુ શાસ્ત્રોનાં આવાં ઉત્તમ વચ્ચનો સાંભળી સાંભળીને હું તો માનું છું કે, થોડાંજ હિંદુ દીકરા દીકરી પોતાનાં મા બાપનાં દુરમન થતાં હશે.

પેસર ફૂ એ રાહો પેદર ખુગઝરદ;

સીતમગારે ખાની મશવ કમ ખેરદ.

પોતાના પિતાશ્રીની રાહ રસમથી વેગળા જનારા દીકરાને તો હું મૂર્ખ, જે અકલી, અને બુલમગારજ લેખું છું. વહાલાંઓ ! તમે વિચાર કરો, કે એક કપુત પેદા પડીને સર્વમાં હિણુતો હશે ત્યારે સર્વથી પહેલું દિલ તો તેની માતાનુંજ બળતું જળતું હશે; ને પછી તેના પિતાનું જીગર ચીરાતું હશે. બધાંજ જ્યારે હડસેલો મારશે ત્યારે ગમે એવા કપુતને પણ તેની માતાજ પેટમાં ચાંપશે. ગમે એવાં બારે તોફાનમાં પણ મા બાપના પ્રેમના મોજા ઉછળ્યા વિના રહેતા નથી. એટલા માટે જેમણે પોતાના માતા પિતાને છાર-ચાં, જેમણે મા બાપને આ દુન્યામાં ઠાર દીધો, તેમણે આલોક ને પરલોક બન્નેનું સાર્થક કરી લીધુંજ સમજો. પોતાની પવિત્ર ફરજો જે મા બાપ તરફ દિકરા દિકરીએ બજાવવાની છે, તે ખરેખરી ફરજો બજાવનારનેજ તમે ડાહ્યાં કહેજો. તેમાં વળી જેણે વિદ્યા સંપાદન કીધી, કેળવાઈને સમજદાર થયાં, તેમણે તો આ ફરજ બેવડી રીતે બજાવવી જોઈએ; કેમકે જે સર્વથી વિશેષ હુશિયારહોય છે તે તો સદગુણી સપુતજ હોવાં જોઈએ. એથી બીજી રીતે

શુક્રાચાર્યે કહ્યું છે, કે જે માણસના આચરણથી વડીલોની કીર્તિને કલંક લાગતો હોય તેનો તો ત્યાગજ કરવો. કુળનો બચાવ કરવા માટે એક માણસનો ભોગ આપવો પડે તો તે આપવો. મદોન્મત દુર્યોધન પાંડવોની સાથે વેર જસાવીને આખા પરિવાર સહિત નાશ પામ્યો. મૂર્ખ પુત્ર, મૂર્ખ કન્યા, કોપી સ્ત્રી, હરિદ્રતા, નિયની સેવા, અને નિત્યનું કરજ આ છ વસ્તુ દુઃખકારીજ છે. એટલા સાફ જેમનાથી તમને લાલ થયો તેમના તમે ગુણજ જાણો, દુઃખી ના કરો. મા બાપ પ્રત્યે આજેજી બતાવ્યાથી તમારી વધુ કદર થશે, અને ખુદાની મહેરબાની તમારા ઉપર જરૂરજ ઉતરશે. મા બાપની સેવા એજ તમારો ધર્મ છે, માટે એ ધર્મને છોડીને અધર્મ પકડશો મા; “મા-બાપની સેવા નહીં બજાવવાના ધર્મ” માં તમે વંટાળી જશો મા.

યુધિષ્ઠિર રાજ્યે દ્વૈતવનમાં રહીને પણ પોતાના ધર્મને પાળ્યો, તેથી પૃથ્વીનું રાજ્ય સંપાદન કર્યું હતું; અને નહુષે સ્વર્ગમાં રહ્યા છતાં અધર્મ પકડયો તેથી તેને રસાતળ પાતાળમાં જવું પડ્યું હતું. અધર્મથી વેન રાજાનો નાશ થયો હતો અને ધર્મનું આચરણ કીધાથી પૃથુરાજાનો ઉદય થયો હતો. માટે માત પિતા તરફના ધર્મને ખરો ધર્મ ગણીને એક રાજ્યે પણ તે ધર્મને હિષ્ણવો બેધએ નહીં. મેહારાપ આજરમનીકો દારદ=વડીલો તરફ સદા માન ને અદ્ભુતથી વર્તે.

જીવતાં જીવત હેસ્યસ રાજ્યે પોતાના પુત્રને જ્યારે તખ્તનશીન કરવાનો ઈરાદો જણાવ્યો હતો, ત્યારે તેનો સપુત બોલ્યો હતો કે; “પિતાજી! કદાચિત હું તખ્તનશીન થઈએ ખરો, પરંતુ મ્હને મોટો ભય એ લાગે છે, કે રાજ્યગાદી મળતાં રખેને હું આપનો પુત્ર, આપનો દાસ, અને આપનો ગુલામ છું એ વાત હું વિસરી જાઉં! રાજા લેખે મ્હારે હાથે કદાચ આપનું માન ના સચવાય તો હું રાજા કહેવડાવવાં કરતાં બાપવખો આશંકિત પૂત્ર કહેવાઉં તેજ મ્હારે માટે બહુ છે!” મા બાપની સેવા ઉઠાવવાને બદલે જે દિકરા દિકરી દયાનતી ફરજદ લેખે તેમને દુઃખ દે, ગાળો ભાંડે, મારફાડ કરે, તેમને હેરાન ને પરેસાન કરી સરગરદાન કરે, તેવાં ઝોહાકી દિકરાં દિકરી ખુદાની મહેરબાની મેળવવાનો તમામ હક્ક ખોઈ દે છે. બીજાં લોકોની દયા મેળવવાનો પણ તેમનો હક્ક સમૂળો જતો રહે છે. એવાં પાતકી બેટા બેટી તરફની ખુદાની મહેર જતી રહીને ઉલટો કુદ્દતનો અલૌકિક કહેર ઉતરે છે. માટે

“મા બાપનો, ઉસ્તા નો, વડીલ કે રાજા તણો;

માનો હુકમ, વળી સર્વથી પરમેશ્વરનો તો દશગણો.”

એક માયના તાબેદાર બેટાએ પોતાના ઉપરીને કહ્યું હતું કે:- “હું તમારો હુકમ તોડું છું તે ફક્ત મેં મ્હારી માને દાડ નહીં પીવાનું વચન આપ્યું છે તેથીજ; કારણ કે મ્હારો બાપ દાડ પીતાં પીતાંજ મરી ગયો હતો, જેથી કદિયે દાડ નહીં પીવાનું વચન મ્હારી માતાને મેં આપેલું હોવાથી હું તમારી સાથે દાડની સલામતી લેતો નથી.” એક ઝવેરીએ પોતાના બાપની ઉંઘમાં ખલલ નહીં થાય, તેટલાજ કારણે બાપની ખાટલી આગળ મૂકેલી ઈસ્કોત્રીમાંના, મોટો નફો આવે એવાં રત્નો વેચવાની પણ ધરાકોને નાં પાડી હતી! બહાલાંઓ! તમે પણ એવાંજ થાને; નિમકહરામ ના થતાં. મા બાપે કરેલી ભલાઈને ભુસી નાખશે મા. તેમની નેકીને ચાદ કરીને સેવા ઉઠાવશે તો તમારા ધંધા રાજગારમાં બરકત, અને શરીરે તંદોસ્ત રહી જનસમાજમાં જશ મેળવીને તમે જરૂર કીર્તિવંત થશો. તેમના આશિર્વાદ લેવાને બદલે તેમના તમે શ્રાપ લેવા જેવું કંઈએ કરશો મા; માત્ર નિમકહલાલ રહેને.

દીગર હરકે બા મરદુમે નાસીપાસ;
 કુનદ નીકુધ માનદ અંદર હેરાસ.
 હરાં કસ કે નીકી ફરામુથ કુનદ;
 ખેરદરા બે કુશદ કે બીહુશ કુનદ.

મા બાપનું બાધેલું નિમક હરામ કરનારાં હરામખોર કપુત સાથે કોઈ પણ જલાઈ કરશે તો તે સર્વદા ભયમાંજ રહેશે. જે કછોડાં બચ્ચાં પોતાના ઉપર થએલા માતાના ઉપકારો અને બાપની જલાઈઓ વિસરી જાય છે, તેઓ પોતાની બુદ્ધિથી ભ્રષ્ટ થાય છે. મૂર્ખા પુત્ર પિતાનો, દુષ્ટ વૈદ રોગીનો, રક્ષણ કરનારો સ્વામી પોતાના માણસોનો, કોષી રાજા પ્રજાનો, કોષી પ્રજા રાજાની, દુષ્ટ પુત્રી માતાની, અને ધનાઢય છતાં કૃપણ માણસ ચાચકોના શત્રુજ થઈ પડે છે. રાજા દુષ્ટ લોકોનો, પ્રતિવ્રતા સ્ત્રી વેશ્યાની, સાધુ પુરૂષ ખજા પુરૂષનો, ઉપદેશક મૂર્ખોનો અને મૂવાં મા-બાપને વિસારી મેલનારાં કુપુત્રાં પોતાનાં માત પિતાનાં શત્રુજ થાય છે. મા બાપે મરતી વખતે જે કાંઈ ફરમાન કે વસિયત કર્યું હોય તેની અમલ બજાવણી પૂરે પૂરી કરનારાં પુત્રા પુત્રી રૂણ મુક્ત થઈ શકે છે. જીવતાં જીવત મા બાપની આજ્ઞા ઉઠાવનારાં બેટા બેટી ઉપર મા બાપની બેહદ પ્રસન્નતા ઉતરે છે, અને મૂઆ પછી પણ તે માબાપો કહેણસરનાં નિમકહલાલ બેટા બેટીઓ ઉપર પોતાના આશિર્વાદ ઉતારે છે.

ચુ ફર્માન પઝીરન્દેહ આશદ પેસર;
 નવાઝન્દેહ આયદ કે આશદ પેદર.

પુત્ર પોતાના પિતાશ્રીની આજ્ઞા ઉઠાવનારોજ જ્યારે હોય છે, ત્યારે બાપ પણ ઘટિત વિચારે છે અને પુત્ર ઉપર ઉચ્ચ બક્ષેશોનો વરસાદ વરસાવે છે. જરથોસ્તી ધર્મમાં કહ્યું છે કે;

કોઈ શખ્સ મરતી વેળાએ અથવા દૂર દરાઝ મુસાફરીએ જતી વેળાએ પોતાનાં ફરજંદને અથવા બીજાંઓને જે કાંઈ વસિયત કરી જાય અને તે વસિયત પ્રમાણે નહીં ચાલીને ઉલટું કરવાથી જે “અંદરઝ ફરમાન” તું મહા પાપ લાગે છે, તે પાપની ગુપ્ત સજા તેનાં નાફરમાન બચ્ચાંઓને ઘણી ભારે ખમવી પડે છે. મા બાપનાં વચનો મહોંમાંથી નિકળતાં વેંટજ જે છોકરો તેમનો હુકમ ઉઠાવી લે તે તો હજીએ મધ્યમ કહેવાશે, પરંતુ મા બાપના કહ્યા વગર માત્ર તેમના મનના વિચારો જાણી લેઈ, તેમની હાજત જાણી લઈ, તેમની જરૂરિયાત પિછાની લઈને જે દિકરો મનોમન સાક્ષી રૂપે તેમની સેવા ઉઠાવી લે છે, મરતાં મરતાં આચરાયેલી આજ્ઞા પાળે છે, તેને ઉત્તમ છોકરો ગણવા શાસ્ત્રોતું ફરમાન છે. પેગમ્બર સલ્વઅમે કહ્યું છે, કે જે કોઈ જવાંનિયો ઘરડાં મા બાપનું અપમાન કરે છે તેને ફિરેસ્તાઓ હડસેલો મારીને બહાર કાઢી મેલે છે.

બ્યારે દેવો અને દિરેસ્તાઓ પણ સ્તુતિ કરવાથી ઝંટ વશ થાય છે, ત્યારે માણસો તો સ્તુતિ કરવાથી વશ થાયજ થાય. માટેજ કોઈ પણ મનુષ્ય જેના તેના મોઢાં ઉપર પ્રત્યક્ષમાં કોઈના અવગુણો ગાઈ શકતો નથી. શુણુ આનારો જે દિકરો પોતાનાં મા આપનું કરજ અદા કરે છે તેનું કરજ કાઢન પણ માફ કરે છે; એટલુંજ નહીં, પણ ભગવાન પણ તેનું કેટલુંક કરજ તો જરૂરજ માંડી વાળે છે.

પ્લ્હીની નામે એક ઉદાર પંડિતે પોતાના એક મિત્રને કરજની ખાડીમાં દુખતો બેસાથી તેનો સઘળો વહિવટ પોતે તપાસી, તેના તમામ લેણુદારોને બોલાવી, મિત્રનું કરજ ફિટાડી પોતે પોતાના મિત્રનો એકલો લેણુદાર થયો. પરંતુ પ્લ્હીનીનું દેણુ પતવ્યા વગર પિલો મિત્ર તો મરણ પામ્યો. તે કરજદાર આપની ડાહી દિકરી જે આપની તંગીમાં સેવા કરતી'તી, તેણી પ્લ્હીની પાસે આવી કરગરીને કહેવા લાગી કે; “કાકાજી ! આપના લેણુ બદલ મ્હારા આપની જે કાંઈ માલ મીલકત છે તે આપ કરજ પેટે લઈ લ્યો !” પરંતુ આ ઉદાર મિત્રે તે માગણી ઉપકાર સાથે ના પાડી, ઉલટી તે પુત્રી પરણી ત્યારે નાણાની મોટી રકમ પહેરા-મણીમાં આપી, ને કહ્યું કે; “જે દિકરી આપનું રૂણ ફેડવા ઉભી રહી છે તેનું રૂણ ફેડવા તો અહિં દેવતાઓ આવી ઉભા છે ! જે દિકરો પોતાના આપની તંગીઓ દૂર કરવાની કોશીશ કરે છે, તેમાં પછી તે ક્તોહમંદ થાય કે નહીં પણ થાય, તાપણ ખુદા તો તેના સઘળા ગુન્હા માફ કરે છે.”

બાળત્રયમાં દિકરો તો સદા મંદવાડ ભોગવે, મોટો થઈને સ્ત્રિના કંઠા પ્રમાણે ચાલી મા આપવખો ના રહે, લુંચ્યાઈ લફંગાઈ કરે, કેદમાં જાય, માતાને હલકી ગાળો લાંડે, પિતાને માર મારે, વંડી જાય, વટલી જાય, તોપણ મા આપ આવાં બદકાર દિકરા ઉપર પણ મરી મરી કાં ફીટે છે ? કેમકે તે પોતાની જાતિમાંથી, પોતાની કુખેથી ઉત્પન્ન થએલો હોવાથી જાતિ રનેહુબેર મારે છે. જરાયુજ એટલે જાળમાંથી જન્મનારી, અમંડજ એટલે ઇડાંમાંથી જન્મનારી, રવેદજ એટલે પરસેવામાંથી જન્મનારી, અને ઉદલિજ એટલે પૃથ્વીમાંથી જન્મનારી આવી ચાર જાતિ છે; અને તે પ્રત્યેક જાતિમાં પણ અનેક ભેદ છે. ઉત્તમ જાતિનાં મનુષ્ય નીચના સંગથી નીચ બને છે; પરંતુ જન્મથી જે નીચ તે તો નીચજ રહે છે. બ્રાહ્મણ વટલીને મધ્ય જાતિમાં જાય છે, પરંતુ શુદ્ર વૈશ્ય એ કાંઈ ક્ષત્રિય કે બ્રાહ્મણ થઈ શકતો નથી. જૂઓ કે રૂમનો ભડો શહેનશાહ ઓગસ્ટસ સીઝર મરણ પામ્યો; જેણે નજીક ૪૦ વરસો સુધી રાજપાટ ભોગવ્યું હતું, તેના મરણથી આખી શહેનશાત દિલગીર થઈ હતી. પરંતુ તેની પાછળ તેનો સાવકો બેટો ટાઇપીરીઅસ જે તખ્તે બેઠો હતો, તે તો પોતાના આપના કરતાં બુદ્ધાજ સ્વભાવનો બદ બસ્લત નિવડ્યો હતો; કાંકે બુનિયાદની અસર બુદ્ધિજ હતી. ‘તોખ-મરા તાસીર’ એ તો કુદ્રતીજ નિયમ છે. બીજ તેવાં કુળ તો થાયજ થાય.

હરિશ્ચંદ્રે અવતાર ધરીને, સત્યની આણુ વર્તાવી;
રામચંદ્રે જન્મ ધરીને, સૂર્યકુળ કીર્તિ વધરાવી;
અર્જુન ધનુષ્યધારીએ, ભૂમિ રક્ષણ કીધું પ્રેમે;
બાહ્યરાવની બલિહારી છે, ત્રણે રાખ્યા તેમે.

આગલા ઇરાનીઓમાં જે એક વાત કહી નહીંજ અને એવી અશક્ય માનવામાં આવતી હતી તે એજ હતી કે; “ એક દિકરો પોતાના બાપનું ખુન કરે, એવો બનાવ દુન્યામાં કદી બનેજ નહીં ! ” જે એવો એકાદ બનાવ તેઓ સાંભળતા તો તુર્ત ડોકું ધુણાવી મત આપતા કે; “ ખુની દિકરો પોતાના બાપના હલાલ ખુંદનો નહીં, પણ કોઈ હરામ ખુનિયાદનું ફરજંદ તેની માવતર લાવી હશે ! ”

હરજતે બર મંદ ચુન શુદ્ધ બુલંદ;
ગર આયદ એ ગરદૂન બર બર્ગંઝંદ.
શવદ બર્ગ પેઝ મૂર્દહો ખીખ સુસ્ત;
સરશ સૂએ પરતી ગેરાયદ નોખુસ્ત.
ચુ અઝ બાએ ગેહ બોગસલદ પાએ ખીશ;
બશાએ નવ આયીન દેહદ બાએ ખીશ.
મરૂરા સેપારંદ ગુલો બર્ગો બાદ;
બહારી બકે દારે રૌશન ચેરાગ.
અગર શાએ બદ ખીઝદ અઝ ખીએ નીક;
તો બા ખીએ તુંદી મયાદાર રીક. (શાહનામુ.)

એક ફળવંતું વૃક્ષ પૂર બહારમાં ખિલ્યું હોય છે એવામાં કાંઈ આસમાની સુલતાની તુક્કાન આવી પડે છે ત્યારે તેનાં કુમળાં પાંદડાં પણ કુમળાઈ બાય છે; અને તે ઝાડની મજબુત બાઝેલી જડ પણ ઢીલી પડી બાય છે; અને પછી તે બુદ્ધ વૃક્ષ કમ્મરમાંથી વાંકું વળી બાય છે. પછી જ્યારે જમાનાના દોરના સપાટા ઝપાટાથી તે વૃદ્ધ વૃક્ષ મરી બાય છે, ત્યારે વળી તે કોઈક ખીલાં નવાં ઝાડ માટે જગો ખાલી કરી આપતુંજ બાય છે. અને વળી તે નવાં ખિલેલાંનેજ આબા બાગની રૈનક મળે છે; અને વસંતના બહારની ખુબસુરતી પણ તેનેજ પ્રાપ્ત આવે છે. મગર તે વૃદ્ધનાં ઉત્તમ મૂળમાંથી જો કોઈ સડેલો અને કોહી રહેલો પીળો પુટે છે તો શાણા માણસો તે બુઢાં ઝાડને જરાએ બદનામી આપતાં નથી, કેમકે તુક્કાનના વજેતમાં પણ તેજ બુઢાંએ જવાન પાંખડાંઓને ઢાલ રૂપ થઈ બચાવી રાખ્યાં હતાં.

ઢાલ શર સંગ્રામમાં, અંગ સળે જયમ આપ;
સંસારી સંગ્રામમાં, સળે ઢાલ મા આપ.

એક ઈરાની સપુત માટે, આગલા ઈરાનીઓમાં તો મા બાપની સેવા, અને મા બાપની આજ્ઞા, તથા મા બાપ તરફ માન, એજ ઉત્તમ ગુણ ગણાતો હતો. મા બાપની હજુરમાં દિકરો અદબ વાળ્યા વગર ઉભો રહી શકતો નોતો. પણ ઉપર ઉભાં રહેવા સિવાય તે મા બાપની સમક્ષ બેસી પણ શકતો નોતો. આ ઉપરથી શાયર શ્રીરદુશી લખે છે કે;

ચું હંગામે રક્તન પ્રાંત આયદશ;
બર્જાંદ નવરૂઝ બાઝ આયદશ.
બ ગીતી બેમાવદ એ ફર્જાંદ નામ,
કે ઈ પૂરે બાલસ્તો ઈન પૂરે સામ.
બદ્દ ગંરહદ આરાસ્તેહ તાબે તખ્ત;
અઝાં રક્તેહ નામે બદીન માન્દેહ બખ્ત.

આ જગત્ છોડીને પરલોક સિધારવાનો જ્યારે કોઇ ઇનશાનનો વખત આવી પહોંચે છે, ત્યારે જો તેને પેટે સપુત પેદા પડેલો હોય છે તો તેને મરતી વખતે જાણે નૌરોજનાં નવાં વર્ષ જેવી ખુશાલી ને આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, ઘણીજ ખુશાલી અને આનંદ તે મરતા બાપને લાગે છે. કેમકે દરેક આદમી પોતાના ફરજ-દોષીજ પોતાનું નામ કામ આ જગત્માં કાયમ રાખી જાય છે, અને લોકો બોલે છે કે; આ તો બાલનો દિકરો, આ તો સામનો બેટો; ઇત્યાદિ. ટુંકમાં પુત્રથીજ તાજ કે તખ્તની શોભા વધે છે; અને પિતાનો વખત જ્યારે ભરાઈ ચૂક્યો હોય છે ત્યારે બપ્પાવર પુત્રજ પોતાના બાપની ગાદી સંપાદન કરવાને લાગ્યશાળી થાય છે.

એકવાર એક ઈંગ્લીશમેન, એક ફ્રેન્ચમેન, અને એક અમેરિકન, એક સ્ટીમર ઉપર મુસાફરી કરતા હતા, ત્યારે એક અંગ્રેજે સંસ્કરાત્રી લીધી કે; “ અમારાં ઈંગ્લાંડના તાજમાં બે લાખની રકમ ખર્ચાઈ છે ! ” આ ઉપરથી પેલો ફ્રેન્ચમેન હસીને બોલ્યો; “ પણ અમારાં પારીસમાં માત્ર એકજ હીરો છે, એટલી કિંમત તે તેની એકલાનીજ છે ! ” ત્યારે પેલો અમેરિકન બોલી ઉઠ્યો:- “ ઘણું ના હસો, જે છેવટે હસે તેજ ખરો હસેલો કહેવાય. અમારે ત્યાં વૉશીંગ્ટન નામનો એક હીરો એટલી તો મોટી કિંમતનો છે, કે આખું અમેરિકા આપી દેવાથી પણ તે ખરીદ કરી શકાતો નથી ! અમેરિકામાં એકજ સપુત એવો પેદા પડ્યો છે, કે જેણે માતૃ-સેવાની સાથે સાથે માતૃ-ભૂમિની પણ ઉત્તમ સેવા બબલીને અમેરિકામાં કેવા સપુત પેદા પડે છે તેનું ઉમદામાં ઉમદા શિક્ષણ આપ્યું છે. ”

મા-બાપની સેવા.

(૧૪)

“If a man would not be a stranger in his own house, he must, by every means in his power, strive to render himself agreeable to those companions of his life whom Nature hath provided, chance thrown in his way, that he has himself chosen.

આજ્ઞા ૩૦ મી.

ઘણે ભાગે આર્યાવૃત્તના હિંદુ લોકો જેટલાં માન અને ભાવથી પોતાના માતા પિતાની સેવા ઉઠાવે છે, આજ્ઞા પાળે છે, તેટલાં માન કે ભાવ બીજા લોકોમાં ઓછાંજ જોવામાં આવે છે. એનો સબબ એટલોજ છે, કે બાળપણથી હાજરડાં ગાતાં ગાતાંજ હિંદુ માતાઓ પોતાનાં બાળકોના કાનમાં “મા બાપની સેવા”ના ગીતો ઉતારે છે. પરંતુ માતા જો બાળ્યાવસ્થામાં બાળકની રક્ષા કરે નહીં, પિતા જો પુત્રને સારી શિક્ષામણુ આપે નહીં. રાજા પોતાની પ્રજાનું ધન હુંટી લે, અને મા બાપની કે રાજાની પ્રજા વક્ષાદાર ના રહેતી હોય, તો હહા-પણની વાત તો એજ છે કે, દરેક મનુષ્યે માતા, પિતા, ગુરુ, સ્વામી, બંધુ, પુત્ર અને મિત્ર સાથે કેઈ દિવસ પણ વિરોધ કરવાનો મનમાં એક ઘડી પણ વિચાર કરવો નહીં. તથા તેમનું અપમાન કરવાનો પણ મનમાં ક્ષણભર પણ વિચાર કરવા નહીં.

उपकृतमनेन सुतरामित्यसतामस्तिन क्वचिद् पेक्षा ।

होतुः स्वहस्ते माश्रितमुद्धूतोग्निर्दहत्येव ॥

દુર્જનને મન તો ફલાણાએ મ્હારા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે એવી જરાએ અપેક્ષા હોતી નથી. અગ્નિહોત્રિએ ઉત્પન્ન કરેલો ને સંભાળેલો જે અગ્નિ તે પેલા અગ્નિહોત્રિનાજ હાથ બાળી નાંખે છે. દુકંકમાં, બુનિયાદબદ્ધ ઉપર જરા જેટલો પણ ઉપકાર કર્યો હોય તો તે નિત્ય ઘણો મોટો કરીને ગણે છે, અને બળ પૂત્રો જે બુનિયાદ હોય તેના ઉપર મોટો જેવો ઉપકાર કર્યો હોય તોપણ તે તેને સર્વવથી પણ છેક ન્હાનો ડેખાય છે. પવિત્ર ભૂમિ જે મિથિલા નગરી તેમાં ઈશ્વરનો મોટો સેવક કસાઈ ભક્ત નામે રહેતો હતો. એની બાજુ પડતાંજ ક્રોશીક રૂપિ તેને સેટવાને ગયા. ગામ લોકને પૂછ્યું કે; “કસાઈ-ભક્ત” ક્યાં રહે છે?” કસાઈ શેરીમાં તેમનું ઘર બતાવ્યાથી રૂપિ તે ફળિયામાં ગયા, અને ત્યાં “કસાઈ ભક્ત”થી અધુરું જ્ઞાન સંપૂર્ણ કર્યું. રૂપિએ કસાઈની સ્તુતિ કીધાથી તે ખોલી ઉઘ્યો:-“રૂપિજી! આ સઘળું જ્ઞાન તો તમને અપરોક્ષ

માત્ર કહી સંભળાવ્યું, હવે નજરો નજર તમને જ્ઞાન બતાડું !” આમ કહીને મેડા ઉપર રૂપિને લઈ ગયો. ત્યાં તેનાં વૃદ્ધ અપંગ માત પિતા જમી રહીને ધોળાં લુગડાં ઘાલી એક પથારી ઉપર બિરાજમાન થયેલાં તેણે દીકાં. પેલા કસાઈએ મા બાપનાં દર્શન લીધાં, તેમના ચરણે પડયો, સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા; એટલે વૃદ્ધ ડોસા ડોસીએ દિકરાને આશિષ દીધા:—“ તું ઘણું જીવજે !—અમારી સેવા તે ઇશ્વરનીજ સેવા છે. ધર્મથી નિરંતર ત્હારું રક્ષણ થશે !” આટલું થયા બાદ કસાઈએ રૂપિને સંજોધીને કહ્યું:—“મહારાજ ! મ્હારું દૈવત આ છે. મ્હારા દેવ આ છે. મ્હારાં શાસ્ત્ર, વેદ, યજ્ઞ, જે કહો તો તે આજ છે. મ્હારાં બાળકોને મ્હારી ઓરત સર્વ એમનીજ સેવામાં સોંપ્યાં છે. આ બન્ને માતા પિતાને હું મ્હારે સ્વહસ્તે અંગોળ કરાવું છું, મ્હારેજ હાથે નિત્ય જમાડું છું. એઓ અશક્ત હોવાથી એમનાં જાડા પાણી પણ હુંજ ડરું છું, જેથી હું વૈશ્વ લોભવવા છતાં વળી ભક્ત કહેવાડું છું, જેથી હું એમજ કહું છું કે; સર્વ ધર્મ કર્મનો સાર મા-બાપની સેવામાંજ છે.” પછી કસાઈ કહેવા લાગ્યો કે;

ખુદાતાલાની પેદાશમાં સર્વથી બુદ્ધિ અને જ્ઞાન પ્રાણી તે મનુષ્ય છે, અને સર્વથી હીણામાં હીણું પ્રાણી તે કુતરું છે, પરંતુ દાનાવ લોકની આગળ કુતરું હજીરું પિછાનનારું અને ગુણબળું છે, તે એવું કે નાસીપાસ થયેલાં અને અવગુણથી ભરેલાં મનુષ્ય કરતાં તે બેહતર છે.

સગીરા લુકમએ દરગીઝ કરાંમુશ:

ન ગરદદ ગર ઝની સદ નોખતશ સંગ.

વગર ઉમરી નવાઝી સેફદધરા:

અ કમતર ચીઝી આયદ આ તો દર ઝંગ.

એક કુતરે ત્હારો એક લુકમો ખાધો હોય ને તું તેને સો વખત પત્થરા સારે તોયે તેં ખવાડેલા રોટીના ટુકડાને તે ભુલી નહીં જાય. પરંતુ કોઈ પાણી માણસને આખી ઉમ્મર સુધી તું નવાજતો રહે તોપણ સહેજ ઓછું પડયું તો તે ત્હારી સાથે લડવા મંડી જશે. સાકર કાંઈ શેરડી ઉપરથી કીંમત પામતી નથી. એ તો પોતેજ મીઠી છે તે ઉપરથી તેની કીંમત થાય છે. કસ્તુરી તો તેજ કે જે પોતે પોતાની ખુશબો બીજાને સુંધાવે છે, ને પોતાને તો તેની સુગંધની મજા આપતી પણ નથી, તે કસ્તુરી તો અત્તારના કહેવાથીજ કિંમત પામીને ઓળખાય છે. દરેક સપુત જાણે એક અત્તરની ખુશબોનો દાખડો છે, કે તે ચુપ રહેલોજ પોતાની ખુશબોનો હુન્નર દેખાડે છે. અને કપુત તો બાજીગરના ઢાલની મીસાલે બહારથી મોટે મોટે લાપણો કરે ને અંદર બિત્તરમાં તો ખાલી છે, છતાં બકબકારો કરે છે કે, “ હું વફાદાર છું, ઉપકારનો બદલો બેવડો ત્રેવડો વાળનારો છું, અને નિમકહલાલ છું !”

આટલું સાંભળીને ફૌશીક રૂપિની એક દિવસ વધારે રહેવાની ઇચ્છા થઈ, અને સવારથી ચારેમારે જોવા લાગ્યા. કસાઈ ભક્ત વહેલો વહેલો પથારીમાંથી ઉઠીને બોલ્યો:-
 “હે પ્રભુ! ત્હારી સેવા કરવાવાળા તો કોટિયાવધી પડેલા છે, મ્હારાં તીર્થ સ્વરૂપ માતા પિતાની સેવાની આજ્ઞા આપો!” એક ગેબી ખવાજ સંભળાયો:-
 “મ્હને પહોંચ્યું!” કસાઈએ આબરો આબરો મા આપની પાસે દોડી જઈ બન્નેના પગ ઉપર મસ્તક મૂકી આંસુ પાડી બન્નેના પગ આંખમાં ચાંપ્યા. પિશાબ પાણી કરાવી, દાંતણુ પાણી કરાવી, રોટલો ખવાડ્યો. તેમને ઇશ્વર ભજનો સંભળાવી પોતાને કામે વળગ્યો. પરંતુ દર અરથે કલાકે પાછો તેમની પાસે જઈ, “માણ! કાંઈ આજ્ઞા?” “પિતાણ! કાંઈ હુકમ?” આમ નમીને પૂછતો, ને બન્ને ડોસા ડોસી તેના માથા ઉપર હાથ મૂકી આશિર્વાદ આપતાં:-
 “પ્રભુ ત્હારું કલ્યાણ કરે!” આવો ને આવો સારો દહાડો મા આપની સેવામાં પસાર થયા કેડે રાત્રે વાળુ કરાવી તેમને પોઠાડીને નીચે ભોજન કરવા સારૂ ઉતર્યો કસાઈએ અંગોળ કરી થાળમાં પોતાનું ભોજન કાઢ્યું, અને અરથો કલાક વિતી ગયાથી વહેલો મા આપની આજ્ઞા પૂછવા દોડ્યો. અરંધી ઉંઘમાંથી મા બોલી:-
 “દીકરા લગાર પાણી પા!” “હા મા” આમ કહી તેણે લોટી અજવાળીને મા આપનું એલાહીદું રાખેલું પાણી લઈને મેડે ગયો. એટલામાં તો માતાને પાછી ઉંઘ કાઢતી દીડી; એટલે હવે કંઈ વખતે ક્યારે પાછી તેણી પાણી માંગશે તે કેમ માલુમ પડે! માટે કસાઈ ભક્ત લોટી ધરીને ઉભો ઉભો તે છેક સવાર પડી ને મા આપ જાગી ઉઠ્યાં ત્યાં સુધી ઉભોજ રહ્યો! ખાવાનું ખાવાને ઠેકાણે, આખી રાત ભૂખે તરસે ઉભોગરો, ને નવ કલાક ખડે પગે ઉભું રહેવું, એ સેવા ઘણી થઈ ગયેલી જોઈ ફૌશીક રૂપિ બોલ્યા:-
 “આ સેવા એજ ખરી પ્રભુ સેવા છે! જે પુત્ર માતા પિતાની આજ્ઞા પાળે છે, આજસ રહિત તેમની સેવા ચાકરી ઉઠાવે છે, છાયાની પેઠે નિત્ય તેમને અનુસરીને અનુકૂળ રહીને વર્તે છે, ધન મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે, ને સર્વ વિદ્યામાં કુશળ હોય છે, તેજ પુત્ર માતાપિતાને પ્રેમ ઉપજાવે છે. પરંતુ જે પુત્ર માતાપિતાથી વિરુદ્ધ આચરણ કરે છે, દુર્ગુણી હોય છે, અને પૈસો આડે માર્ગે ઉઠાવે છે, તે કુપુત્ર માતા પિતાને દુઃખ કરે છે, અને તેની સેવા ભગવાન માન્ય રાખતા નથી.” આટલું બોલી રૂપિણ ચાલી ગયા. રત્ન કદાપિ છાણુમાં પડે તોએ તે ચોખ્ખુંજ છે. મટ્ટી કદાપિ આકાશ ઉપર કાં નહીં જઈને આવે તોપણ તે હીણી ને હીણીજ રહેવાની. મા આપ અશક્ત કે અપંગ હશે તોએ દીકરાંને તો હીરા મોતી તુલ્ય છે. જ્ઞાની હોય પણ કેળવણી વગરનો હોય તે હિણોજ છે. પણ મૂખને તો તે કેળવણી પણ ગિથ્યા થઈ પડે છે રાખોડી છે તે પોતાની અસલ નસલમાં તો ઉચી છે, કેમકે અગ્નિ દેવમાંથી તે ઉત્પન્ન થઈ છે, કે જે દેવ ચારે તત્ત્વમાં

ખુલ્લું દરજ્જો ધરાવે છે, પરંતુ તે રાખોડી પોતાનામાં કંઈજ ગુણ ધરાવતી ન હોવાથી તે પણ મટોડાં બરાબર છે. માટે દરેકમાં પોતાનામાં પણ કંઈ ગુણ જોઈએ. મા બાપની અવજ્ઞા કરનારાં દીકરાં દીકરી પણ વગર ગુણની રાખોડી બરાબરજ છે.

મા-બાપ પ્રત્યે તમારો જેટલો પ્રેમ અને ભાવ, તેટલી તમારી સેવા અને માન વત્તાં ઝોછાં જણાશે. પ્રેમ અને મોહબ્બત વગર-બાપનું માન રહેવું મિથ્યા છે. મા-બાપ જેમ જેમ બચ્ચાં તરફ પોતાના પ્રેમની કોથળી ખાલી કરે છે તેમ તેમ તેમની-કોથળી પ્રેમે ભરાઈજ બચ છે, પણ બચ્ચાં કફેડાં નિકળે છે તો તેમના પ્રેમની કોથળી યુકાઈ બચ છે. ગમે એવી ગરીબ કે અનાથ સ્થિતિ મા-બાપની હોય છે, પરંતુ જો તેમનો વ્યાર સુધો સીધો ને સારો નિવડે છે તો તેમની સ્થિતિ રાજા રાણી કરતાં પણ વિશેષ પ્રસુષ્ટિત રહે છે. બચ્ચાંમાં જો અંતઃકરણનો પ્યાર અને જીવરથી સેવા બબલવાની ભાવના હોય છે, તો આપો આપ મા બાપને તેમનાથી સુખ અને શાંતિજ અપાઈ બચ છે. બ્યારે માતાને એમ જણાય છે, કે ૧૮ વર્ષ વેર જે કષ્ટિ વેદીને, સેંકડો સંકટો ખમીને ઉધારેલું બાળક તેમના કહેણસરનું ને તાબેદાર નિવડયું છે ત્યારે તેમના પેટને જે ટાઢક પડે છે, તે કેવળ અવર્ણનિય છે. નવ માસ સૂધી પેટમાં જે ઠંકાણે તપોટો ને ત્રાસ પડેલો તેજ ઠંકાણે તેમને અને શાંતિ ટાઢક પડે છે.

દીલકા કોમ્ હામી દમે બિસમીલ નહીં હોતા,

કમબખ્ત કલેબલી તો સામીલ નહીં હોતા.

તીર ઉસને લગાયા વહ લગા આકે જીગર પર,

કમસીનહે વહ કયા જાને યહાં દીલ નહીં હોતા.

જેવો દિલ્લીપતિ ઐરંગઝેબ પોતાના બાપ શહાજેહાંનનો કપુત કહેવાયો, તેવોજ ઈરાન સલ્તનતમાં શીરાય ઉર્ફે કોબાદ પોતાના બાપ ખુશરો પરવીઝનો કટો શત્રુ લેખાયો છે. ઐરંગઝેબની પડતી બાપ ઉપર જીલમ ગુબરવાથીજ આવી, કેમકે મરવા પડેલા બાપના ખાટલાની નીચે છતો પાણીનો કુરજો હતો તેમાંથી ગોટ પાણી પણ તેણે મરતા બાપના ટળવળાટ છતાં પાયું નહીં. તેજ રીતિ કોબાદે વાપરીને બાપનું મસ્તક છુંદાવ્યા પછી તે સાત મહિના વેરજેરાન ને સરગરહાન થઇ થઇને મૂવો હતો. કેરા ગુમ શવહ રાહે આમુઝગાર; સઝહ ગર જહા ધીનહ અઝ રૂઝગાર. જે બચ્ચાં પોતાના વડીલ મુરખીઓએ દેખાડેલા સીધા સરળ માર્ગે નહીં ચાલે તેઓ જો સંકટમાં આવી પડે, અને આકાશી ઘંટીમાં પિલાઈ બચ, તો તેમાં કાંઈજ ખોટું થતું નથી.

સત્યવતી જેવી રૂપસુંદરી ઉપર જ્યારે દૈવવૃત્ત ઉર્ફે લિખ્મ પિતામહના પિતાજી આશક પડ્યા ત્યારે તેમના સસરાએ એવી શરત કરવાની ઈચ્છા બતાવી કે; “તેમના મરણ પછી રાજ્યગાદી પણ સત્યવતીને પેટના દિકરાનેજ આપવી!” આ કડક પ્રતિજ્ઞા લેવી તેને માટે કઠણ હોવાથી તેણે બાપને બહુ દિલગીર દીઠો; એટલે લિખ્મ પોતે થઈનેજ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે; “બાપના સુખને માટે, હું પ્રતિજ્ઞા લઉં છું, કે રાજ્યગાદી ઉપર મહારો કદી પણ હક આજથી રહેતો નથી!” આ પ્રતિજ્ઞાથી પણ સત્યવતીના બાપને સંતોષ ન થયો, કે રજેરે પાછળથી હલ્લ દાવા માટે લડવઢ થાય, અને લિખ્મ તો કદાપિ પ્રતિજ્ઞા પાળશે, પરંતુ એને પેટે પુત્રો થશે તે કોઈ બાપનું વચન પાળવાના છે! આ ઉપરથી પોતાના બાપને ખાતર વધારે કડક પ્રતિજ્ઞા દેતાં લિખ્મ બોલી ઉઠ્યા કે; ‘મહારા’ પિતાજીને દુઃખ ન થાય એટલા માટે હું ફરીથી પરમાત્મા સમક્ષ ઉભો રહી પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, હું આજો ભવ કુંવારોજ રહીશ!” આનું નામ તે પિતૃ-સેવા. આનું નામ તે પિતૃ ભક્તિ. આ પુત્રનું પ્રથમનું દૈવવૃત્ત નામ બદલીને સર્વ લોકે ધન્ય! ધન્ય! પોકારીને લિખ્મ=એટલે ભયંકર પ્રતિજ્ઞા લેનાર કહી તે દિવસથી તેનું નામ લિખ્મ પાડયું. અંગ્રેજ પ્રજામાં પણ એવા બે માતૃ-ભક્ત વીરલા થઈ ગયા છે.

પોપ કવિની માય, તેમજ કોષકાર જોનસનની માય એઉ દિકરાઓને નહાની ઉમ્મરના મૂંઝીને મરણ પામી હતીઓ, પણ આ બન્ને મહા પુરૂષોનો જેટલો બધો માતાઓ પ્રત્યે ભાવ ને ભક્તિ હતી, તેટલો ભાવ કે ભક્તિ થોડાજ લોકોએ બતાવી હશે. તેઓને માતાનું સ્મરણ થતાંજ આંખોમાં આંસુ આવ્યા વગર રહેતાં નોતાં: કાંઈ પણ વાતમાં મા-બાપનું નામ આવતાંજ તેમનો ડીઓ ભરાઈ આવતો.

હો માયો ને બાપો! જો તમારાં બચ્ચાં કહેણસરનાં, આજ્ઞા ઉઠાવનારાં, ને માન આપનારાં નીમકહુલાલ જોવા ઈચ્છા રાખતાં હો, તો તમારાં દિકરા દીકરીને સોના રૂપાંથી લાઘતાં ના. દુષ્ટ નડારાં સંગાતીઓની સોબત કરવા દેશો ના. તેમને વાચાળ બનવા દેશો મા. તેમની ગરૂરી તોડતાં રહેજો. તેમના હાથમાંથી જુગારના પાસા ઝટ લઈ લેજો. કોઈની પણ ઠકું કે નિંદા તેમને કરવા દેશો ના. ચાકર નફરો ઉપર તેમને હાથ ચાલાકી કરવા દેશો ના. અને કોઈને પણ તેઓ ગાળ આપે તો તેમના ગાલ ઉપર તમારો તમાચો આપજો. દાનાવ લોકો કહી ગયા છે કે, વિંછુનું જન્મવું બીજાં જ્ઞાનવરોની માફક નથી. વિંછીના પેટમાં બચ્ચાં રહે છે તે પોતાની માયના પેટમાંનો સઘળો માવો તથા કાળજીનું સર્વ આઈ જાય છે, ને છેવટે માવતરનું પેટ ફાડીને બહાર નિકળે છે. ને પછી જંગલમાં નાસે છે. વિંછુના ઘરમાં જે કાંઈ છાલતાં પડેલાં નજરે પડે છે, તે તો તેની માવતરનાં હોજરી, આંતરડાં વિગેરે છે. એક દાનાવે એનું કાણુ એવું કહ્યું છે કે; તે માવતરે પણ બચપણમાં

પોતાના મા-બાપ સાથે એવાંજ સલુક (!) વાપર્યાં, તેથી તેનાં બચ્ચાં પણ પોતાની માય સાથે તેવાજ સકાર વાપરે છે ! સેખ સાહેબે ટીકા કરી છે કે;

“ પેસરીરા પેદર વગ્રીયત કર્દ;
કે અએ જવાં મર્દ ! યાદ ગીર ધન પંદ;
હરકે બા એહેલે ખુદ વક્ષ ન કુનદ;
ન શવદ હસ્ત રૂઝ એ દોલતમંદ.”

એક બેટાને તેના બાપે વસિયત કરી કે; “ હે જવાન બેટા ! આ નસિયતને તું યાદ રાખજે, કે જેણે પોતાને જન્મ આપનારાંઓ સાથે વપ્રાદારી નહીં કીધી, તે કદિ પણ કોઈનો બહાલો કે દોલતમંદ થવાનો નથી. વીંછુને કોઈએ પૂછ્યું કે; “ ટાઢની મોસમમાં તું બહાર કેમ નથી નિકળતો ? ” ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે; “ ઉનાળામાં તે વળી મ્હુને શી આખરૂ મળે છે કે ટાઢમાં બહાર નિકળું ? ” અર્થાત, મા બાપે કરેલા અનંત ઉપકારોનો બદલો અપકારોથી વાળનારા કૃતધની કપુતનો કેઠે પણ ઠાર થતો નથી, તે પણ વીંછુજ ગણાય છે.

કૃતઃ કૃતધ્નસ્ય યશઃ કૃતઃ સ્થાનં કૃતઃ સુખં ।

અશ્રદ્ધેયઃ કૃતધ્નોહિ કૃતધ્ને નાસ્તિ નિષ્કૃતિઃ ॥

કૃતધ્નનો યશઃ કયાં છે ? કૃતધ્નનું વળી સ્થાન પણ કયાં છે ? નિમકહરામ કપુતને સુખ પણ કયાં છે ? કૃતધ્ની કપુતની નિષ્કૃતિજ નથી. મા બાપ-વખા સપુત પાર્કરે એક ગમ લખ્યું છે કે, “ ઘણી વખતે મહારા સદગુણોને માટે મહારી પ્રસંશા અને વાખવાખી કરવામાં આવે છે, જે સદગુણો ખરેખરા તો મહારાં મા બાપના પોતાનાજ છે ! ” એવા ગુણબાણ દિકરા તરફ સર્વ જગત પ્રેમ રાખે એમાં કાંઈજ ખોટું નથી. એથી ઉલટું

અગર જે દસ્તે બસા બર ફક્ક રવદ બદ ખુએ;

જે દસ્તે ખુએ બદે ખીશ દર બસા બાશદ.

અગર જે બદ ખસલતનાં દીકરા દિકરી બલાના પંજમાંથી ને બદ બદલાના હાથમાંથી છુટીને કદાચ આકાશ ઉપર પણ જાય, તો ત્યાં પણ તેઓએ પોતાના મા બાપ પ્રત્યે કરેલી નિમકહરામ બદ ખસલતના હાથે તેઓ બલામાં આવી પડ્યા વગર રહેનારજ નથી; એ સત કરીને જાણજો.

મા-બાપની સેવા.

(૧૫)

મા તે માયો—બાપ બાટનો પાચો.

“Me, let the tender office long engage,
To rock the cradle of reposing age,
With lenient arts extend a mother's breath.
Make languor smile and smooth the bed of death.
Explore the thought, explain the asking eye,
And keep a while one parent from the sky.” Pope.

આજ્ઞા ૩૧ મી.

એકવાર કવિ કાળિદાસને રાજા લોજે પ્રશ્ન કર્યો, કે પુત્રે પિતાના મા બાપની સેવા કરવા શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે, તે બેમાં સર્વથી પહેલી સેવા માતાની કરવી કે પિતાની? ત્યારે કવિ કહે:—“મા તે માયો, ને બાપ તે બાટલોનો પાચો. બાળકની જે સેવા એક માતા બળવી શકે તે બાપથી બળવી શકાતી નથી. સ્ત્રી જાતિમાં બાળકનો હાડો ભરવાની જે સહનશીલતા હોય છે તે પુરુષમાં હોતી નથી. માટે પ્રથમ સેવા માતાની અને બીજી સેવા પિતાની બળવવી જોઈએ.” લોજ કહે; “બાળકનો હાડો પૂરવાને શું બાપ સામર્થ્યવાન નથી?” કવિ કહે: ઠીક છે, કોઈવાર આપણે અજમાવીશું. કેટલાક દિવસ પસાર થયા કેડે એક દિવસે કાળિદાસને દરબારમાં આવતાં દેર થઈ; જે ઉપરથી રાજાએ પૂછ્યું:— “હે કવિ શ્રેષ્ઠ! આજ દરબારમાં આવતાં આટલું બધું મોડું કેમ થયું?” કવિ કહે:—“મહારાજ, આપની દરબારના ભલભલા પંડિતોને હું હારમાં લાવી શકું છું, પરંતુ મહારાજ બાળક આજે છેડાયું તે પટાવેલું પટવાયું નહીં. ઘણુંએ કીધું પણ જ્યાં સુધી તેની માથે આવીને છારવ્યું નહીં ત્યાં સુધી તે મહારે હાથે સમજાવેલું સમજાયું નહીં, ને બસ રોયાજ કીધું.” રાજા કહે:— “એમ તે કાંઈ બને! ચાલો તમે બાળક થાવ અને હું તમારો બાપ થઉં, અને તમે છેડાવ અને રડો, પત્રી હું તમને ઠેકાણે લાવીશ!” આ ઉપરથી

કવિએ રંડી રંડીને તુફાન જમાડવા માડ્યું. એટલે લોજ કહે; “બચ્ચા! તને જે જોઈએ તે આણું: માંગ માંગ, જે જોઈએ તે માંગ પણ રડ નહીં.” કવિ કહે:—“મહને તો ચણા ખાવા ભાવે છે, જા જા-જા!” લોજે ચણા મંગાવ્યા ને હાજર કીધા, એટલે કવિ કહે:—“મહને છોલી આપ ને-એ-એ! જા જા-જા!” લોજે ચણાના છોલાં કાઢી ફાગિયા કરી આગળ મૂક્યા; ત્યારે કવિ રોવા લાગ્યો:—“જા—જા—જા! મહારા ચણાનાં કેટલાં પાછાં ખાંધી આપને-એ એ; મહારે તો છોલાં સાથેજ ચણા ખાવા છે એ-એ-એ!” લોજ કહે:—“હવે કેટલાં પાછાં કેમ જોડાય? માટે ખીજું કંઈ માંગ.” “ત્યારે શેરડી મંગાવીને ખુકલા કરી આપોની-ઈ-ઈ ઈ!” શેરડી મંગાવીને લોજે ગંદેરી કરીને આગળ મૂકી, તો રડવા લાગ્યો:—“નહીં, નહીં, મહારી શેરડી પાછી આપી કરી આપની ઈ-ઈ ઈ! જા—જા—જા!” રાજની ધીરજ હવે ખુટી ગઈ, જેથી કવિને કહ્યું; “બચ્ચાં કંઈ આવી માંગણી કરે વાઈ!” કવિ કહે:—“મહારાજ! એ કરતાંએ અગવડ ભરેલી માંગણી આજે મહારાં બાળકે કરવાથીજ મહને દરબારમાં આવતાં મોડું થયું. મેં લઈને તેનાં નાંકમાંની નીંટ કાઢી ત્યારે રોવા બેઠું કે; “મહારી લીંટ લાવની! મહારી લિંટ લાવની!” જ્યારે મેં સમજાવ્યું કે, ખીજું કંઈ માંગ; ત્યારે રોવા લાગ્યું; “મેડા પર ભેંશ લાવની—મેડા પર ભેંશ લાવની!” નોકર ચાકરને ભેગા કરી જેમ તેમ કરીને માળ ઉપર ભેંશ મંગાવી ત્યારે કહેવા લાગ્યું, “એનું દૂધ દોહી પાવની! પાવની!” પછી દૂધ દોહી હાજર કર્યું તો રોવા લાગ્યું:—“ભેંશના આંચળમાં પાછું દૂધ ઘાલને! ઘાલને!” અંતે કંટાળીને થાકી ગયો એટલે સોટી લઈને ચમકાવી છંછેડીને થોડાક ફટકા માર્યા, એટલે બહુજ રડવા લાગ્યું. એટલે માં તેની માવતર આવી લાગી, વહેલું બાળકને લઈ છાતી સરસું ફાંપ્યું, અને મહારા ઉપર ડોળા કકડાવીને તેણીએ તમકડો કર્યો કે; “એકજ દહાડામાં આમ બાળકથી કંટાળી ગયા, તો દરરોજ હું એને કેમ છારવીને સાચવતી હઈશ!” આ મહેલું સાંભળીને હું વિચાર કરું છું એટલામાં બાળક ચૂપ થઈ જઈ માતાની કેડ પર તો લાડ કરવા લાગ્યું! ત્યારથીજ મેં વિચાર કર્યો કે; “બાપ તે બાપજ; માયની ગરજ બાપથી સરે નહીં. માટે બેટા બેટીએ સર્વથી પહેલી સેવા પોતાની માતાનીજ બજાવવી જોઈએ.” એવાંજ કારણે પ્રખ્યાત પુરૂષ નોરમન મેકલિયોદે પોતાના વાઢ દિવસ ઉપર પોતાનાં માયજને લખ્યું હતું કે:—“માતૃશ્રી! પ્રેમનો જે ઝરો અને ભલાઈનો જે વોહ કદિએ અટકી શકે નહીં એ રીતે આપનાં હૃદયમાંથી નિરંતર વહીને મહારાં જીવનમાં પ્રવેશ થઈ ત્યાં જળકાટ આપે છે, તે તમારા આભાર માટે હું જીવન પર્યંત આશિર્વાજ છું. મહારાં જીવનનું સુખ ને શાંતિ તે તમારા પ્રેમાળ ઉપકારોને અવલંબીને છે. આજના શુભ પ્રસંગે પ્રભુના સઘળા આશિષો આપના ઉપર ઉતરજો! માતૃશ્રી! આ પ્રાર્થના કીધા સિવાય હું મહારી વર્ષગાંઠ ઉજવી શકતો નથી!”

“નાસ્તિ માતૃ સમા છાયા, નાસ્તિ માતૃ સમા ગતિ ।

નાસ્તિ માતૃ સમા ત્રાણં, નાસ્તિ માતૃ સમા પ્રિયા ॥

દીકરાંને પોતાની માવતરના જેવો શીતળ છાયો ખીજે એકે નથી. એક માય જેવી ગતિ એકરાં જોડે રાખે છે તેવી ગતિ ખીજાં કોઈથી રાખી શકાતી નથી. બાળકને પોતાની માતાજીના સંરક્ષણમાં જેવું રહેવા ગમે છે, એવું ખીજાં કોઈનાં રક્ષણમાં રહેવું પસંદ નથી. બાળકને પોતાની માયના જેવું અખંડ વહાલું, અને બેહદ પ્રિય ખીજું કોઈએ હોતું નથી. માટે જોનો ને બંધુઓ ! તમે ઉમ્મરે પુગતાંની સાથેજ કોઈની પણ પવિત્ર સેવા બજાવવા ચ્હાતાં હો તો તમારી માતાની સેવા પહેલી બજાવજો. તેણીએ નહાનપણમાં તમારી કેવી કેવી સેવા બજાવી છે તેની તમને ખબર હોતી નથી, એટલા માટેજ ઉપડું દ્રષ્ટાંત તમને બતાવ્યું છે, કે તેણીએ તમારાં કેવાં કેવાં કૌતકો વેઠ્યાં હશે તેનું તમને આજે જ્ઞાન થાય. માતાજીનું મુંડું કરવાની તમે જરા કલ્પના મુઠ્ઠાં કરશો મા. છેવટે તમે ક્ષેત્ર થઈ પસ્તાવો કરવા તૈયાર હો તોજ મોટપણે તમારી માતાને રંજડજો. કાંકે, સર્પના ઝેરી દાંતા કરતાં પણ નીમકહુરામ અપકારી ગુરના ઝેરી દાંતોનો ડંશ તેના માખાપને વધારે ઝટકો મારે છે. શિલસુક કેટોનો એક સાદો પોશાક રોમના પેલા માયમાડ પાંદશાહ નીરોએ રૂપ્યા ૧૦૫૦૦૦ જેટલી કિંમતે ખરીદ કર્યો, ત્યારે એક દરબારીએ પૂછ્યું કે, “કોડીને કામનો નહીં એવો જીનો ખખ ખીજો પોશાક આટલી બધી કિંમતે ખરીદ કરવામાં તમને શી શોભા મળી ?” ત્યારે નીરો કહે, “પુજ્ય જીના તત્વવેત્તા કેટો તરફના માનને ખાતર મેં શિલસુકીની સેવા બજાવી છે !” એટલે ઝટ એક દરબારીએ હિમ્મતથી ટોણા માર્યો:—“જે માવતરે આપને આ શરીરનો ઉત્તમ દેહરૂપી પોશાક આપ્યો તેણીને તો આપે મારી નાખી તો જે અમુલ્ય પોશાક તમને જેણીએ મુક્ત આપ્યો, તેના પ્રત્યે તમે હવે શી મોટી કિંમત આપવા તૈયાર છો ?” આ ઉપરથી શેકસપીઅરે સંતાપ કર્યો છે કે;

“How sharper than a serpent's tooth it is

To have a thankless child !”

ઉપડું વહાલું નીરોને એવું તો સજડ લાગી ગયું, કે તેણે ચલાવેલી પોતાની માતા પ્રત્યેની નાલાયક આલ માટે ત્રણ દહાડા ને ત્રણ રાત વગર બાધે ખીધે રોઈ રોઈને એકાંત પડી રહી પસ્તાવામાં પચાર કીધી. માખાપની સેવા બજાવવાનો પૂર્ણ ન્યાયથી ભરેલો ઇશ્વરિ અચળ નિયમ આ લોક ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવતો હોવાથીજ અચ્ચાંતા ઉપર અગાધ પ્રેમ મા આપતો હોય છે; અને તેજ નિયમે કરીને જેવી સેવા ચાકરી પુત્રાંપુત્રિ પોતાનાં મા બાપની બજાવે છે, તેવીજ સેવા ચાકરી વળી તેમનાં દીકરાં દિકરી બજાવતાં આવે છે; અને જેવું કરે છે તેવુંજ પામે છે. જો બડકાટીને સેવા ચાકરી (!) કરે છે, તો તેનાં અચ્ચાં પણ તેની તેવીજ ચાકરી

અર્થે કરે છે, અને તેમને સહાય થવા જેવી આકરી કરે છે તો તે પણ તેવીજ સેવા
 પામે છે. જે દીકરાં દીકરી પોતાના મા બાપને રંભડે છે તેમનાં બચ્ચાં તેઓને પણ
 રંભડવાનો કુદ્રતી કાયદોજ થઈ પડેલો હોય એવું આપણે જોતાં આવ્યાં છિયે. બધાં
 દુઃખોમાં કપુત દીકરા દીકરી તરફનાં દુઃખો નહીં ખમાય એવાં જળુન હોય છે. પરંતુ
 તેજ કપુતોને તેમનાં કફાડાં બચ્ચાંઓ તરફથી તેવુંજ દુઃખ પહોંચે છે, ને તે વિશેષ
 કાટીલ હોય છે. માબાપ જેવાં સુખ દુઃખ પોતાનાં બાળકોને આપશે તેવાંજ તેઓ
 મેળવશે; અને દીકરા દીકરી જેવાં સુખદુઃખ માબાપને આપશે તેવાંજ તેઓ પણ
 મેળવશે. એટલે દીકરા દીકરી જેવાં સુખ દુઃખ માબાપને આપશે તેવાંજ તેઓ
 આપીને પાછાં લઈ શકશે. એ નિયમાનુસાર છોકરાં બચ્ચાં પોતાના ઉપર જે
 જે સુખ શાંતિ અને આબાદી બરબાદીના આશિર્વાદ કે શ્રાપ સંતાપ લાવી મૂકે
 છે તે તે દૈશ્વરિ પ્રેરણાનો ગુણ હોવાથી, જેમણે પોતાનાં બચ્ચાંઓ તરફથી
 ઘડપણે સેવા આકરીની ઉમેદ રાખવી હોય, તેમણે પ્રથમ પોતાનાં માબાપની
 સેવા આકરી ઉઠાવવાની કુદ્રતી જરૂર છે. મહારાણી વિક્ટોરિયા પોતાના પુજ્ય
 વડીલોની વાપરેલી જુની પુરાણી વસ્તુઓ બહુ સંઘરતાં હતાં. સ્કોટલેન્ડની રાણી
 મેરી ઉપર ક્રાન્સ દેશની પ્રજાએ જે લેસો ભેટ મોકલી હતી, તે કંઈ વર્ષોની
 જુની ખખ થઈ ગયેલી છતાં રાણીજીએ જીવની માફક તેને બળવેલી હોવાથી,
 તેમનાં ફરજંદો જ્યારે તેનું કારણ પુછતાં, ત્યારે મોટાંમાય એટલોજ ઉત્તર
 દેતાં કે; “વડીલોના જુના પોશાકો, તેમના ઢાલિયા, અને તેમના બાલ, ટોપી,
 તથા હાંતોનો સંગ્રહ, તેમજ જ્યોર્જ રાજાઓએ વાપરેલી ગાડીઓ, તલવારો,
 બખતરો, અને ખત પત્રો તેમણે સંઘરી રાખવાનું કારણ, વડીલો તરફના માન
 અને પુજ્ય બુદ્ધિનુંજ છે.” અને વડીલો તરફનો તેમનો આવો પ્રેમ દેખી
 કુદ્રતી રીતે તેમનાં સર્વ બચ્ચાં તેમને મોટાંમાયનું ‘ફૂરેપૂરું’ માન આપતાં હતાં.
 બાઈઓ ને ખંડેનો! તમે તમારાં માના પેટમાં હતાં ત્યારથી તેણીએ તમારા
 થકી કેવા કરોટોરા કર્યા છે, તેનો જો તમે ખ્યાલ કરો તો તેણીના ઉપકારો
 કદીએ તમારાથી વાળી શકાવાના નથી; તોપણ તમે તેણીનું ઘડપણ સાચવો,
 અને તેણીને માન આપી તેનું પુરું કરશો તો કંઈક અંશે પણ તમને બદલો
 વાળ્યાનો સંતોષ થશે. એક જવાન બેટો બાઈ પીને અલમસ્ત સિંહ જેવો
 બેરાવર થયેલો તેની માતાએ દીકો. તે હાથીને પણ મૂછી મારે તો તેનું
 છટ્ટીનું ધાવેલું દૂધ ઓકાવે એવો બળવાન તેની માતાને જણાયો. પછી તો છકી
 બકી જઈને તે પોતાની માતાને પણ તમન્યા મારી હાંડમાર કરવામાં સરકરાજી
 સમજીને પોતાને “વાઘ” કહેવડાવવા લાગ્યો. માય-મારૂ આ દિકરાએ એક
 દિવસે માતાને પછાડી નાંખી, ત્યારે તેણી ધીમે રહીને ધીમે સાદે બોલી:-
 “દીકરા! તું જ્યારે અશક્ત, નાતવાન ને તાવદાન જેવો હતો ત્યારે તહારા

જેવા વાઘને તો હું મહારી કેડ પર બેસાડીને આખું ગામ ઢુંઢી મારતી હતી. ચાર કેશ ઉપર રહેતા વૈદને ત્યાં તહાઈં ઓસડ કરાવવા તને હલાવતી હલાવતી લઈ જતી હતી. તે વાત જો તું યાદ કરે તો આજે ઘરડી થએલી, અશક્ત બચ્ચું જેવું બનેલી તહારી નબળી માતાને મારફાડ કરવાને બદલે કેડ પર બેસાડીને તહારી વારી પ્રમાણે હવે વૈદને ત્યાં લઈ જા, મહુને બહુ વાગ્યું છે ! ” પેલો નાપાક દુકતો તુર્તજ રડી પડ્યો, ને જે જમણા હાથે તેણીને મારી હતી તે હાથ ઉપર પાણી છોડીને બેલ લંડારમાં* મૂકી દઈને રાતો રાતો માતાની સેવા આકરી કરવા લાગ્યો. આ ઉપર નમંદે ગાયું છે કે,

“ થયો ગર્ભરૂપે જે ફલાડેથી પેટે, ઉછેર્યો સુસંભાળથી ભરિ નેટે;
જન્માં સાઈં સાઈં રહ્યાં રાજ રાજ, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજ.
થયા પાંચ જરે અભાવો થયાજ, નિખું ખમું ખાઈં ન ખાંવે ગયાંજ;
કદાપિ થતી રૂચી તોએ ઉંનાજ, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજ,
થયો પૂર્ણ હું ને પડ્યું માથું હેડાં, તમે દુઃખ મારે કિધે મોટ વેડ્યાં;
અરે છેક જલાં સુધી થાળિ વાજ, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજ.
નહીં એટલેથી તમે આટ્યાંજ, અસંખ્યાન દુઃખો પછી તો સલાંજ;
કયાં કાજ તે સાનમાં જે કલાંજ, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજ.”

ગરીબ માઆપે જન્મ આપી, ઉધારી, ઉછેરીને કેળવણી આપી દુન્યામાં જે બેટા બેટીને આગળ પડવાનું કરી આપ્યું હોય છે, તેજ બેટાબેટીઓ જો તેમની જઈદીનઃ વખતે તેમની સેવા આકરી નહીં બજાવી બેવકા નિવડે, કૃતમ્ની નિવડે અથવા મા આપને દુઃખ દે, તેમને માટે આપણે ન્યાયની રીતે પણ શું અફસોસ નહીં કરીશું ? એથી ઉલટું, જ્યારે કેટલાંક ગરીબ માઆપને પેટે જન્મ લઈ નામાંકિત અને શ્રીમંત થનારા બેટાઓને આપણે એવી વાતો કહેનારા બણ્યે છિયે, કે પોતાની જાહોજલાલી, મોટાઈ, અને શ્રીમંતાઈના વખતમાં તેમને મનથી એટલોજ ખરેખરો ને વટવટો રહી ગયો હોય છે કે; “ અરે પ્રભુ! મહારો આજનો દહાડો, મહારી આવી જાહોજલાલી, અને મહારો આવો સારો વખત જેવા મહારાં માય બાપ નહીં જીવ્યાં ! તેઓ જો આજનો મહારો પુલંદ દરજ્જો દેખત તો કેટલાં બધાં દરખાઈ મલકાઈ જાત ! ” પરંતુ આવા ગુણબલુ કદરવંતા સપુત્રે એટલું જાણીને એટલો તો સંતોષ લેવોજ જોઈએ, કે જે ભુવન ઉપર તે લલાં માઆપો શાન્તમાં સુતેલાં છે ત્યાંથી પણ તેમના સપુત્રની મોટાઈ દેખીને તેઓના આત્મા ખુશાલ શાંતિ પ્રાપ્ત કરીને ખુશનુદ થાય છે. એટલા

* આગલા વખતમાં જ્યારે એક રાજા પોતાના શત્રુ રાજાને હાથે હાર પામતો, તો તલવાર મારવાનો પોતાનો જમણો હાથ નકામો પડેલો ગણીને તેને “બેલ લંડાર”ને અર્પણ કરી દેતો. [પ્રગતે માટે બેલીના પાંદડાં જે ઓરડાંમાં ભરી રાખવામાં આવે તેને બેલ-લંડાર કહે છે.] તે હાથ જુડો જેવો પાડી રાખતો. તે હાથે ખાતું પીવું કે કંઈજ કામ કરવામાં નોંતું આવતું, જેથી તે અમથો લટકતો રહેતો. જ્યારે કોઈ બીજી લડાઈ તેજ હાથે મારવામાં આવતી અને પાછી જીત મેળવવામાં આવતી ત્યારેજ પાછો તે હાથનો ઉપયોગ કરતો હતો.

માટે, હે વાંચક બહેનો ને બંધુઓ ! માતૃ દેવો ભય, પિતૃ દેવો ભય,

આચાર્ય દેવો ભય : તમારાં માયજીને દેવતાજ સમજો, તમારા બાવાજીને ઈશ્વરજ જાણો, અને તમારા ગુરૂજીને પણ પ્રભુ સમાન માનો. તમારા પિતાને ખરાં જીગરથી માન આપો; પરંતુ તમારી માતાની કાળજી ફીકર તમે ભુલશો મા. તમારે માટે તેમણે જે કાંઈ કર્યું છે તેનો હજારમો દિસો પણ તમારા જાણવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ બીજાનાં કહેવાથી તમે મોટા થઈને સમજીને જાણી લો, કે તમને ઉછેરવામાં તેમણે જે દુઃખો વેઠ્યાં છે, તેની આગળ તમો ભાઈ-ઓની નવી આવેલી પેઢી તો આજ કાલની છે. “દોલત મહારો પરમેશ્વર, ને અસતરી મહારો ગુરૂ; માખાપ તો ઘરડાં ઘેલાં, સેવા કેની કરૂં ?” આ મતના દયાહીન બેટાઓ ઘેરના પીરને તેવો મલીદો ચઢાવી, પરવેરના પીરને ઘીનો મશીદો ખવાડી નીમકહરામ થાય છે, તે વેળાએ ખુદાં માખાપને જેટલો સંતાપ થાય છે, એટલો બીજા કોઈ પણ ભારેમાં ભારે દગાથી થતો નથી. માટે સપુત થવા માટે કોઈ પણ બેટા બેટીએ પોતાના માખાપના ઘડપણમાં તેમને દગો દેવો નહીં. હાદર અહુરમંઝદે અશે જરાથુસ્ત્રને પહેલું દફતર એ હુકમનું આપ્યું હતું કે : “મા આઝારયોઈશ અરથુસ્ત્ર પોઉરૂષસ્પૈમ મા દુધધૂમ !” અય ભલા જરથુસ્ત્ર ! તમારા પિતાશ્રી પોરૂષસ્પને અને તમારાં માતૃશ્રી દોગદો માતાજીને તું જરા પણ દુઃખ ઇધને આશુદે કરતો ના. માતા પિતાના દોષ પણ મનમાં લાવતાં, તેમની કસુરની પણ ખામી ન બતાવતાં, માન, અદબ, વિવેક અને મેલાજથી તેમની જેરહાજરીમાં મનથી પણ તેમનું જરા સરખું નબળું વિચારવું નહીં. જે હલકાં પાત્ર થોડી ઘણી કેળવણી લીધાથી છલકાઈ અધરાઈ જઈને ખુઝર્ગ વડીલોનો અંદાજો મલાજો રાખતાં નથી, અને પોતે જાણે બધું દુ-ચાહારીનું શિખી સમજીને પરવારી ચૂક્યાં હોય એમ માની લઈને “મા બાપને ડોસો, - ડોસી; ડોકરો, - ડોકરી કે વાંદર-વાંદરી કહી બેમલાજનું વર્તન ચલાવે છે, તેઓ ચાલતે દહાડે મુખી તો થતાંજ નથી, અને પાછળથી તેમને બહુજ પસ્તાવો થવાનો છે. મી. ઇ. ગુ. ફાજલના ઘણાં વર્ષો ઉપર વાંચવામાં આવેલો બોધ-લેખ હું હવે પછી રજુ કરીને દરેક જવાનોને વિનંતી કરૂં છું, કે તેઓ સ-વેળાએ ચેતીને ચાલે.

ઈગલાંડની અંદરનાં એક જામડાંના કબ્રસ્થાનમાં એક શખ્સ ફરતો હતો, એવામાં તેની નજર એક જીવાન પુરૂષ ઉપર પડી; જે એક હાથ એક પથ્થરના ટુકડા ઉપર ટેકવીને બીજો હાથ આકાશ તરફ ધરી. જાર બેજાર રડતો હતો. આ પુરૂષની આવી હાલત જોઈને તે જવાનને તેણે દિલાસો દીધો; જે ઉપરથી તે જીવાન પુરૂષ નીચે મુજબ બોલ્યો :—

“અરે સાહેબ ! કોઈ દિવસે પશ્ચાતાપનો ચટકો તમે ખમ્યો છે ? તમે જાણો છો, કે બદકામની જીંદગી ગુજરી આંખ ચોળીને જોવું, કે હવે વખત વહી

ગયો છે, તે કેવું લાગે છે? એવીજ મ્હારી હાલત છે. અને મ્હારા સરખા ભેરજીંદ માણસને એક અમળાની માફક તમે રડતો જૂઓ છો તેનું પણ કારણ એજ છે.”

“આ જે પથ્થર છે તેની તમે મ્હારી મરનાર માતા હંમેશની ખુશ નિદ્રામાં પડી છે. મ્હારી માતા સરખી માતા તો થોડાંજ ફરજન્દોની હશે! જ્યારે હું નાનો છોકરો હતો, ત્યારે મ્હારી માતાની મિઠાસ અને હેત ભરી આંખો જે મ્હારી ઉપર વળતી હતી, તે આંખોનો ખ્યાલ વારંવાર મ્હારા સ્વપ્નામાં આવ્યા કરે છે. મ્હારો બાપ મ્હને નાનો મૂકીને મરી ગયો હતો, અને હું તેણીનું એકજ પુરું ફરજન્દ હતો. અરે! તેણી કેવી રીતે મ્હને મ્હાતી હતી! તેણીનો ખ્યાલ, તેણીનો સઘળો જીવ મ્હારામાંજ ભરાયેલો હતો. કંગાલિયત તો તે વખતે અમારે ત્યાંજ વસતી હતી, તેથી કોઈ વખતે મ્હારી માદર પોતાની ભૂખને પણ મારતી હતી, કે રખેને મ્હારા ખોરાકમાંથી એક નવાલો કમતર થાય! જ્યારે ઉનનાં કપડાં પહેરીને, જાણે કોઈ અમીરનાં ફરજન્દની માફક હું બહાર રમતો અને કુદતો ત્યારે મ્હારી હેતવંતી માદર કકડતા શેયાળામાં આંગ ઉપર એક ફાટું તૂટું ચિઠ્ઠું ઘાલી ઠરઠરતી હતી. અરે! પણ જેમ જેમ હું મોટો થતો ગયો તેમ તેમ તેણીની હું નાફરમાની કરતો ગયો. આજસે મ્હારામાં ઘર કીધું, અને જ્યારે મેં નિશાળ ત્યજી ત્યારે મ્હારા મગજમાં એવો ફાંટો આવ્યો કે માતાની આજ્ઞા પાળવી, એ તો બાંધવાનું કામ છે! તે જરા બોલતી તો હું રાતો પીળો થઈ જતો, અને મ્હારી સઘળી મેજમુલમાં મ્હારી માદરને એક પથ્થરા સમાન સમજતો હતો; કારણ કે છાકટા અને આળસુ છોકરાઓ સાથે મેં દોસ્તી રાખી હતી.” છતાં તે છોકરો ડુસ્કે ડુસ્કે વળી પાછો રડવા લાગ્યો. પણ થોડો વાર રહીને ફરીથી બોલ્યો કે; “એક દહાડે હું એટલો તો આજ્ઞારી પડ્યો કે મરવાની અણિ ઉપર આવ્યો હતો. મ્હારી માદરે અતિ ઘણી મ્હારી ખીદમત કીધી, જેની ચાદાદસ્ત કદી પણ મ્હારા દીલમાંથી વિસરાઈ જનાર નથી. હજુ પણ તેણીનો ઠંડો નરમ હાથ જાણે મ્હારી ઉપર ફરનો હોય નહીં શું, એવું મ્હને લાગે છે, કે જે હાથમાં વેદનાં વસાણાં કરતાં પણ વધારે ગુણુ હતો. તે વખતે મારું દીલ પિગળી ગયું હતું, અને મ્હારી માદરને મેં સારી ચાલ ચલાવવાને ઘણાં વચનો દીધાં હતાં. આંખમાં આંસુ લાવીને મેં તેની માફી ચાહી, ત્યારે તેણીનાં મોઢાંપર અજબ જેવી ખુશાલી પથરાઈ રહી. અને હું સાંભળતો હતો, કે જેમ જેમ મ્હને સુખાકારી થતી ગઈ તેમ તેમ તેણી ઈશ્વરના ઉપકાર ઉપર ઉપકારો માનતી ગઈ; પણ અફસોસ! એ તો માત્ર મોતથી ખીધેલાંનાંજ ફાંફાં હતાં! પાછું મ્હારામાં અસલ જેવું કૌવત આવતાંજ પાછા મેં આગલોજ રસ્તો ફરીથી ધર્યો. છાકટા દોસ્તો સાથે પાછી પીઠાંઓની મુલાકાત લેવા લાગ્યો. આ વખતે મ્હારી માદરને લાગેલા ગમનું બ્યાન કોઈ પણ શબ્દોથી થઈ શકનાર નથી. હું ઘાડું છું કે, મ્હારી ખરાબ ચાલથીજ તેણીનું દીલ ફાટી ગયું,

તેણીનાં ગાલમાંથી રતાશ ગૂમ થઈ ગયો, તેણીની નાજુક આંખોતું તેજ ઝંખ મારી ગયું, અને તેણીના સુંદર બાલ ઉપર રૂપેરી ઢાળ ચઢવા લાગ્યો. મહારા સઘળા પડોશીઓ મહારી માદરની દુબળી હાલત વીશે મને વારંવાર ઠપકો આપતા, પણ હું તેમને ગુસ્સાથી કહેતો હતો કે; “ખાલી ફિસિયારી ના કરો.”

“એક રાતે હું ખૂબ દારૂ પીને ઘરમાં આવ્યો, અને સવારે પાછો બહાર જતો હતો, એવામાં મહારી માદરે વિનંતિ કીધી કે, આજનો દિવસ તો તું મહારી સાથેજ રહે! જો બેટા! ત્હારે સાડાં ભઠ્ઠીમાં મેં કાંઈ મેલ્યું છે, તે તુંને પસંદ પડશે; માટે આજનો દિવસ મ્હારે ખાતર મહારી આગળજ બેસ!” એમ મહારી ફરેસ્તા ખસ્લતની માદર બોલી; પણ તે દિવસે મહારા છાકટા છોકરવાદી સોબતીઓ સાથે હું પીઠે પીઠે ફરનાર હતો, જેથી મેં ચટકો કરી તેણીને હડ-સેલી દીધી. અંતે તેણીની આંખોમાંથી આંસુની ધારા ફાટવા લાગી, અને તોપણ તેણી પોતાના મધુર અવાજે બોલી કે, “બેટા! મહારા જીવ જાન બેટા! આ ફાંની દુનિયામાં હું વધારે વખત કાઢું એમ હવે મ્હને લાગતું નથી, અને કદાચ આ તુંને મહારી છેલ્લીજ અરજ પણ હોય!” અરે દોઝખી જમાના! આ ત્હારો શું દારૂ! ત્હારી બેડીમાં મહારા હાથ થોકાયેલા, એટલે ક્યાંથી જઈને મારી હેતવંતી બહાલી માદરને હું ગળે લાગું! ક્યાંથી જઈ તેણીનાં પગસે મ્હાડું માથું મેલું! હું જેવામાં બહાર નિકળું છું તેવામાં મહારી માદર ખારણાંની વચ્ચે ઉભી રહી અને પોતાનો નરમાસ ભર્યો હાથ મુજ પર મેલીને બોલી કે, “બેટા, નહીં! તું આજે તો બસ થોભીજ જા! બહાર નહીં જા દીકરા!” ગુસ્સામાં આવી જઈ જોરથી એક હડસેલો તેણીને મારી હું બહાર નિકળી પડ્યો. એકવાર પાછું ફરીને પણ મેં તેણીના તરફ જોયું નહીં! મ્હાડું હૈડું એટલું તો શૂન્ય મારી ગયું હતું, કે તે વખતે તો આ મહારી હીનપસતી ભરેલી ચાલનો મ્હને જરાપણ બસવસો થયો નહીં, અને મહારા નીશાબાજ સોબતીઓના ખ્યાલમાં ને ખ્યાલમાં દારૂની કેફમાં ને કેફમાં મહારી બહાલી માદરની ચાઢદાસ્ત પણ મહારાં મગજમાંથી સઘળી ધોવાઈ ગઈ! થોડા વખત પછી મહારા એક પડોશીએ આવી જાણે મ્હને બાંધમાંથી જાગૃત કીધો, અને તેણે મ્હને વિનંતિ કીધી કે; “ત્હારી માયને જો ત્હારે જીવતી જોવી હોય તો મહારી સાથે ઘેર આવ!” એ પછી શું થયું તેની મ્હને ખબર નથી. મહારી નાડી જાણે ધબકતી બંધ થઈ ગઈ હતી. જ્યારે હું પાછો હુસિયાર થયો ત્યારે અમારા પાદરી સાથે, મરતી માદરના ઓરડામાં હું ગયો. નહીં બોલાય એટલી દિલગીરીથી હું તેણીની ઉપર વાંકો વળ્યો, અને તેણીનાં મોતનો પેગામ આવ્યો છે, એવું સમજીને હું ત્યાં રડતોજ ઉભો રહ્યો. મેં તેણીને હાંક મારીને બેલાવી, તેણીની માફી ચાહી, તેણીને માટેની ભક્તિમાં મહારો તમામ જીવ રેડ્યો—પણ વખત વહી ગયો.

હતો ! ફરીથી તેણીનો સદ્દ સાંભળવાનું આ દુનિયામાં મહારી સરજતમાં હતું જ નહીં ! એવામાં જેઓ તેણીના બિછાના આગળ હતા, તેઓએ તેણીમાં એકાએક ફેરફાર થએલો દીઠો. તેણીએ દિલગીર ચહેરે પણ હેત ભરી આંખો ઉઘાડીને મહારી તરફ એકવાર છેલ્લું જોયું, અને બીજી પળે તેણી જમને તાબે થઈ; તેણીની આંખો નિચઈ ગઈ, અને આ ફાની દુનિયામાંથી મહારી કદરવંતી માતા ચાલતી થઈ. આહા ! તે દેખાવ તો હું મરીશ ત્યાં લગી હું ભૂલનાર નથી. એ બનાવ પછી મહને પુરતી યાદદાસ્ત તો નથી, તોપણ મહને ખબર પડી કે, મહારી વહાલી માદર મરણ પામી, અને મેંજ તેણીનો જાન લીધો ! મહારી નાકરમાની ભરેલી ચાલથી તેણીનાં દુઃખને મેં વધારી દીધું, અને ગુસ્સાથી મેં જે તેણીને આંચકો માર્યો હતો, તે આંચકાથીજ મેં તેણીનાં દુઃખનો અંત પણ આણ્યો હતો ! ઘણા દહાડા સુધી હું આ અને આવતી દુનિયા વચ્ચે ડાળતો રહ્યો. પછી મહારી માદરની ઘોર ઉપર મેં કસમ લીધા, કે ફરીથી શરાબનું નામે લેઈશ નહીં, કે જે શરાબથી મહારી પ્યારી માતાને મેં દુઃખ કર્યું, અને આજે હું આવા ફેળે પહોંચ્યો છું. અને આજ શરાબથી હું આ દુનિયાને અકારી કરી જમરાજને તેડું કરું છું, કે મહારાં હૈડાંનાં ડાંખમાંથી હવે જલદી હું વેગળો થાઉં. મહારી વહાલી માદરની તશવીર મારાં બિછાનાના તકીઆની નીચે મેળેલી છે, અને જેમ કંજુસો પોતાનું સોનું વારે ઘડીએ જોયા કરે છે, તે કરતાં પણ વધારે વખત હું તેણીની તશવીરને જોયા કરું છું. જે માન તેણીનાં જીવતાં જીવત આપણું જોઈતું હતું તે માન તેણીની નેક યાદથી હવે હું તે તશવીરને આપું છું. જે જગ્યામાં તેણી મરી ગઈ તે જગ્યામાંથી નિકળી હું ઘણા વરસો સૂધી બહાર ભટક્યો છું, પણ આ મુલાકાત પાછી મહારી નાનપણની જીંદગી યાદ કરાવે છે, અને જો કે હમણાં એક નેક ઓરત અને ગુલાબ સરખાં બે બાળકોથી મારું ઘર ઘણુંજ મીઠું છે, તો પણ મારી વહાલી માદરના મોતનો ડાઘ તો મારાં મોતથીજ શ્રીટશે. હાલ મારી હાલત ઘણીજ સારી છે, પણ મારી વહાલામાં વહાલી માદરને પાછી આ દુનિયામાં જીવતી જોવા સારૂ મારી સઘળી માલ મતા કે અમકિયામત આપવા પણ હું તૈયાર છું. - “અરેઓ ભલા ગ્રહસ્થ ! તમે કોણ છો તેની મને ખબર નથી; પણ જો જીવ્વનીઓ તમારી શિખામણ માનતા હોય તો મહારી આ ખરી બનેલી વાત તેમને કહેજો, અને આ દુનિયાનો મહા સાગર જો પાર કરવા માંગતા હો, જો મનની અને દીલની શાંતિ ભોગવવા માંગતા હો, તો અરે ભલા માણસ કહેજો તે જીવાનીઓને, કે શરાબથી અને બદ સોખતીઓથી દૂર રહેજો, અને ઇશ્વરની સર્વેથી પવિત્ર બક્ષીશ કે જે પોતાની વહાલામાં વહાલી માદર, તેને આદરમાન આપવાને તેના શબ્દો તે ભગવતનાંજ વચનો સમજીને હરદમ સાવધ રહેજો ! ઘણી ચીજો ઇશ્વર બે વખત આપે છે, પણ માદર, હેતભરી વહાલી માદર કદી પણ બીજીવાર

આપતો નથી. તો હે ભાઈઓ ! હે બેનો ! તમારે મુખી રહેવું હોય તો મા આપની સેવા જરૂર કરજો !

“ અગર બર ફરાઝીઆ ગર દર નેશીબ ;

ન બાયદ નેહાદન સર અંદર ફેરીબ .”

ત્યારે દહાડો ચઢતો થાય, તું મોટાઈ પામે, કિંવા ત્યારી પડતી સ્થિતિ આવે, કે ગમે એ કાં નહીં થાય, તોએ તું કદિ પણ મા-આપને દગો દેતો ના. ભાઈ ! નવી આવેલી પેલી જે સો દહાડા ત્યારા કાન કરડે તો એક દહાડો તો તને જરૂર લાગશે, પરંતુ મા આપ ઉપરથી ત્યારે મન ઉતારો કદિયે કરીશ મા; ખુદા નહીં ખમશે. આપણે કાંઈ એકલાએ આપણે પોતાનેજ માટે જન્મ લીધો નથી. જ્યોતો કહે તેમ, આપણી સરજત ઉપર સર્વથી પહેલો હક્ક આપણાં માત પિતાનોજ છે, પછી દેશ ખેશ પોતાનો હક્ક ધરાવે છે. તમે તમારાં મા આપની સેવા નહીં ઉઠાવો અને દેશ સેવા માટે બહાર પડો તો તે દેશ સેવા કરવાનો તમને હક્કજ પ્રાપ્ત થતો નથી. ઘેરનો વેદ ને ઘેરનાં ડોસા ડોસી પીડે મરે, એ રીત કીયા દેશની ? આ થોડાંક વચનો કહી સમાપ્ત કરતાં આ જમાને-મા આપને પણ બે બોલ કહેવાની એટલા માટેજ ફરજ છે, કે હાલ જમાને-મા આપ પોતાનાં બચ્ચાંને લાડમાં છકાવી બકાવી દેવાના અનર્થો કરે છે, તેના પરિણામમાંજ વગર ચમટો તોડે ઉધારેલાં બચ્ચાં ઘડપણમાં મા આપને ઠોકરે મારવા શિખ્યાં છે; માટે માઆપે પણ પગમાંનો જોડો પગમાં રાખી ચિમટો મરડવાનો હક્ક ગુમાવી બેસવો જોઈતો નથી; તો જે કે પારકી મોય વગર કાન વિધાતા નથી; અર્થાત, ગુરૂ વગર જ્ઞાન મળતું નથી. મા-આપ કરતાં ગુરૂનો અમળાવેલો ચિમટો સચોટ અસર કરે છે. માટેજ મહારાથી તોડાયેલા ચમટા માટે, મહારાથી તમને મરાઈ બચેલા તમાચા માટે મહુને માફ કરીને પણ, બહેનો ને બંધુઓ ! તમારાં મા-આપની સેવા જરૂર બળવજો બળવજો. સાદી શાયર કહી ગયા છે કે;

“ પાદશાહી પેસર બ મકતબ દાદ;

લોહ સીમાનશ બર ફેનાર નેહાદ.

બર મરે લોહ બ નવસતે બ ઝર;

‘જોરે ઉસ્તાદ બોલ કે મેહરે પેદર.’”

એક પાદશાહે પોતાના દીકરાને નિશાળે લખાવા બેસાડ્યો ત્યારે રૂપેરી સ્લેટ તેની બગલમાં આપી; અને તે પથ્થરપાટીને મથાળે સોનેરી ચાક્ષરો કોતરાવ્યા હતા કે;

“ આપની મેહર કરતાં ઉસ્તાદનો કેહર બલો !”

[સમાપ્ત.]

સાદી જીંદગીની શૌક—

ફેશનની ફિસિયારી.

આ પુસ્તક હાલની નવી જીંદગી મેળવતી દુનિયાને પોતાના વહેવાર માટે બેહદ જરૂરનું છે. સાદી જીંદગીની જરૂર વીશે આજની વિદ્યા કબુલ કરે એવા દાખલા દલીલોથી, વાર્તાઓ વિગેરેથી ગમત સાથે જ્ઞાન મળે એવું નોવેલ રૂપી પુસ્તક તૈયાર કરેલું છે. તેમજ

સલુકની માતા.

એટલે, “માયનો માયો, સંસારનો છાંયો, ને જગતનો પાયો” એ નામનું પુસ્તક, માતા થવાનો હુન્નર શિખવનારું છપાવીને તૈયાર કર્યું છે. દરેક માતાએ પોતાના બચ્ચાંને કેમ ઉધારવાં ઉછેરવાં, અને કેવી તરબ્યત તથા કેળવણી આપવાથી સંસાર અને જગતને ફાયદો થાય તે આ ચોપડીમાં સુંદર શિક્ષણોથી દલીલો અને પૂરાવાથી વાર્તારૂપે બતાવ્યું છે.

“સલુકની માતા” — માટે અભિપ્રાય.

“મીંઠ દેશાઈએ રચેલી આ લગભગ ૧૫૦ પૃષ્ઠોની ચોપડી સલુકાઈના અનેક પાઠો એક કાચી માતાને પુરા પાડે છે, અને આ પુસ્તક પોતે પણ પુરતી સલુકાઈની અને સલુકાઈનીજ લાખામાં લખાયલું હોવાથી તે વાંચતાં ઘણું શીખવાનું મળે છે.”—(દોંગ સોંગ.)

“કેટલીએક નાનુક બાબતો ખુદલા શબ્દોમાં અને છુટા વિચારોમાં લખાઈ છે, બાકી આ પુસ્તક સ્ત્રી જાતિના ધર્મ સમાન છે અને તે ઉધરતી ઉમરની સ્ત્રી વેષમાં આવેલી બાઈઓને વાંચવા અને અભ્યાસ કરવા ભેગ છે.”
(હિન્દી ગ્રાફીક.)

“આ પુસ્તકની રચના, તેમાં સમાયેલા ઉમદા વિષયો, વાર્તાઓ, રમુજ નસિયતો, કવેતો, બેતો, નીતિ રીતિના ઉમદા શબ્દો, ને પુષ્કળ દાખલાઓ, બની ગયેલા બનાવો વગેરેથી નાનાં મોટાં ગમે તેને આ પુસ્તક વાંચવા ગમે તેવુંજ છે.” (જ્ઞાન વર્ધક.)

“દેખી ફરજમાં ધાર્મિક લાગણીઓ માટેના વિચારો દરેક શખસના મોંમાંથી આક્રીન પોકરાવશે, કારણ કે તેમાં દાખલા દલીલો સુદ્ધાં રજુ થયલા હોવાથી તે કોઈના પણ ધ્યાનમાં ઉતર્યા વગર રહેશે નહીં.” (દાલે આરામ)

“ એક સલુકની ને સદગુણી માતા થવાની દરેક કુચીઓ એમાં એવી રીતે ભરવી દીધેલી છે, કે આ એક નશીયતોથી ભરેલું પુસ્તક છતાં તોવેલ કે નવલકથાના વર્ણનું પુસ્તક હોય એમ આપણને જણાય છે. આ પુસ્તકની એક મુખ્ય ખુશી એ છે કે પશ્ચિમ દેશોમાં અનેલા બનાવો કરતાં આપણા દેશમાં અનેલા નવાઈ જેવા ને નવી જણાયલા દાખલાઓ, હિંદુ, પારસી, કે મુસલમાન સંસારના વધુ આપવામાં આવ્યા છે. ” (જામે જમશેદ.)

“ જો માતાને સંસાર કંટાળા ભરેલો લાગે. અને છોકરાં અવ્ય્યાની પેદાશ અપજર જેવી જણાય તો તે સંસારને રસભરેલો કરવાના પણ સુંદર માર્ગો બતાવેલા છે. જે માતાને અવ્ય્યાની માદગી કે મંદવાડ ઉઠાવવી પડતી હોય તો તે વેળાએ કેવા ઉપાયો કામે લગાડવા તે પણ સ્પષ્ટ સમજાવેલું છે. જે એક માતા પોતાનું દુધ પાછને બાળકોને નહીં ઉછેરવાની બેપરવાઈ બતાવતી હોય (કે જેવા મામલો આજે આપણી નજરે પડી રહ્યો છે) તો તેનો તેઓને કેવા નતીજો મળે છે તે પણ સાયન્સ કબુલ કરે એવીજ રીતે દેખાડેલું છે. જે જવાન બાળક મરણ પામે તો એક માતાએ સજુરી કેવી રીતે રાખીને દિલાસો લેવા તેના પણ પ્રકરણ રચેલાં છે. પોતાના અવ્ય્યાને ક્યાં કેવી રીતે અને શું તદ્દમીરથી પરણાવવાની ગોઠવણો કરવી તેનાં પણ બનોરજક જ્ઞાન કરેલાં છે. અવ્ય્યાને ધાર્મિક બનાવવા માટે ધર્મ શાસ્ત્રો દાખલા દલીલ, નીતિવાન બાળકો કરવા સાથે નીતિશાસ્ત્રના દાખલા પુરાવા, અને દુન્યાદારીમાં આગળ પાડવા સાથે અવ્ય્યાને કેવી તરખ્યત આપવી જરૂર છે તેની બેદી કુચીઓ આ પુસ્તકમાં આપેલી છે. દરેક પ્રકરણમાં તે બાબતની જુદી જુદી નાની નાની વાર્તાઓ આપી તેને સંબંધ કરતાં ગાયનો, કવેનો, અને ફારસી બેતબાજ આપેલી છે. વાંચ્યા વગર આ પુસ્તકની મોજ સમજવી શકાય એવી નથી. ” (પારસી સંસાર.)

“ અમારો મત એ છે કે, આ પુસ્તકના વીપયો હજુ પણ વધારે લંબાવવા હતા. ચોપડીનાં કદ અને બંધામણી તથા છપાઈ તરફ જેતાં સેલેજ ક્રીમંત વધારે થાય તો તેનો મુજબ નહીં. ગરીબ લોકો માટે સાદી ચોપડીનો દોહ રૂપો. ક્રીમંત પણ જેમ ભારી નથી, તેમ શ્રીમંતોને સાથે સુંદર બાઈડીંગની બે રૂપા ક્રીમંત પણ ભારી નથી. આ ચોપડીનો ઘેર ઘેર ફેલાવો થાય એવી કોશીશ થવી જોઈએ એવું હમારું આધીન મત છે. ” (સાંજ વર્તમાન.)

“ આ ગ્રંથમાં અનેક ધરમશાસ્ત્રોના અસલ કરમાનોની સમજાવટથી પોતાની બાબતને કિતમ રીતે સમજવી છે. એમાં સેકેડો તવારીખી કુટુંબોના તવારીખી દાખલાઓ આપવામાં આવેલા છે. જેકે આ ચોપડી બંધરાંઓ સાથે બનાવવામાં આવી છે, તોપણ જે મરદ લોકો આ વાંચન વાચે તો તરેહવાર નવી નવી વાર્તા તેમના જાણવામાં આવ્યા વગર રહેશે નહીં. ”

(પ્રજામિત્ર અને પારસી.)

“ મહારા હીકરને ! ” માટે અભિપ્રાય.

“ શરૂઆતમાં કહ્યું તેમ આપણી તપાસ હેઠલના એ પુસ્તકોને માટે કશી સીફારસ કરવાની અમો જરૂર નેતા નથી. દુકમાં કહેતાં તે બન્ને, બોધદાયક નસીઓનો અને વ્યવહાર સલાહથી ભરપૂર છે. અને તે ઉપર આપણા જીવાનોએજ નહિ પણ ઉમરે પુગેલાઓએ પણ વાંચીને અમલ કરવાથી પોતાની જીંદગીની અનેક જંગલોને તેઓ છેલ્લી સત્તામ કરશે. આપણે આગલ વર્ધીને કહીશું કે આ પુસ્તકોને માટે ખરચેલો અકેક રૂપિયો દુન્યા અને સંસારના રાહબરને નજીવા દામે સંગ્રહી રાખવા સમાન ગણાશે. ” (પારસી સંસાર.)

“ મી. દેશાઈની નીતિ—બોધની પહેલી ખુખી તે રજી કરવાની રીતીમાં સમાયલી છે. વાંચક વર્ગને ‘બેટી’ અને ‘દીકરા’ તરીકે ઓળખી—ઓળખાવી, માતં પીતાનાં પ્રિતથી બેટા—બેટીને સીધે રસ્તે દોરવી સુખી કરવાની ખાહેશથી મી. દેશાઈએ પોતાની કલ્પમ ચલાવી છે. તેવાં પ્રિતથી રજી થતાં શિક્ષણમાં અનેક પ્રકારની ખુખી આપોઆપ આમેજ થાય છે.

૧. પ્રિતીમાંથી પ્રિતી જન્મે છે. જે લેખકો વાંચક વર્ગને પીતાનાં પ્રિતથી ચાહે છે, તેઓને તે વર્ગ પિતા તરફનાં પ્રિતથી ચાહતાં શીખે છે, અને જે લેખકને વાંચનાર ચાહે છે, તેના લેખ તરફ તે ચાહ દેખાડે છે.

૨. જેઓ માત—પિતાની પ્રિતી અને બેટા બેટી સમાન વાંચક વર્ગનાં લલાં માટેની કાળજીથી લખે છે, તેઓની શબ્દો, તે જેહેન, જલમક, તેજ, અથવા તીક્ષણતા રજી કરે છે, કે જે વાંચનારની દિલમાં ઉંડી અસર કરે છે, આ તેનાં મગજ ઉપર મજબુત છાપ મારે છે. કારલાઇલના કહેવા મુજબ તે શબ્દો દિલની લકીમાંથી લાલચોળા યા ગરમા ગરમ બહાર પડે છે. (Red—hot from the furnace of the heart), એવા લાલ—ચોળા શબ્દો હંડાગાર વાંચનારને વીરક હુંક આપી ઉત્સાહી બનાવી શકે છે. ” (હિંદી ગ્રાફીક—ડો. દાજી.)

“ દુઃખીને દિલાસો ”—માટે અભિપ્રાય.

“ આ ભાગમાંનું દુન્યાના દુઃખી લતાંરોને અર્પણ કીધેલું પ્રકરણ તથા દિલાસ પત્ર ૩૩૮ માંનો ભાગ વાંચીને ગોલર કરવા લાયક મને લાગ્યો છે. ” (કુરસહ.)

મી. સોરાબજી મ. દેશાઈ તરફથી ચાલુ ઉલટ સલિત ટકોરાગંધ પ્રકટ થતાં લોક ઉખોગી પુસ્તક “ દુઃખીને દિલાસો ” લાલમાં ૪૫મા ભાગમાં બાહેર પડયું છે. છેલ્લા ભાગ ૪૪ અને ૪૫ ના બે અંક અમને અત્યાર આગમજના મલ્યા છે. કાષ્ટ પણ લાયબેરીને શોભાવે એવા અને ખચ્ચીતજ અમુલ્ય સાહિત્યથી ભરપૂર જેવા આ અંકો હોવાથી ધરેધર અને દરેક લાયબેરીમાં કલ્પ, અંગલા યા મહેલમાં કે ઘરમાં ઉકમાઈથી જળની રાખવા જરૂરના છે.

ઉંચાં, જડા કાગલો, સુંદર છપાઈ અને સસ્તી કીમત સાથના આ ચોપાન્યાંઓ વારં-વાર વાંચી મન—મગજને મોજ અને જ્ઞાન આપવું જોઈએ છે. કર્તાએ ૪૫મા મણકામાં ૧૯ મે વાંચીને લખ્યું છે. ” (જ્ઞાન વર્ધક.)

“ આ પ્રમાણે પુસ્તકો લખવા તથા તેને સંપૂર્ણ શુદ્ધ રૂપમાં છપાવી બહાર પાડવાનું કાર્ય કેટલું મહેનત અને રંજભર્યું છે, જેનો ખર્ચ ખ્યાલ સાધારણ વાંચકને આવી શકે નહીં. ગુજરાતી ભાષાના સદલાએ ગુજરાતના નામાંકીત હીંદુ ગુજરાતી લેખકો ઉપરાંત પારસી લેખકોએ ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઘણો તારીફલાયક માનવંત ઉમદા મોટો હિસ્સો આપ્યો છે અને આપતા જાય છે. તેમાં “ દુઃખીના દીલાસા ” પુસ્તકની હારમાળાના ૪૫ ભાગના લેખથી મી૦ શા. મ. દેશાઈ તરફનો હિસ્સો ખેશક ઘણો ઉમદા, કીમતી અને માનભર્યો ભાગ રોકે છે.”

(સાંજ વર્તમાન.)

“ જેમ રોગી મનુષ્ય પોતાના પુર્વના કર્મનુસાર વ્યાધિથી પીડાય છે તેને વધદયો અકલેષ આપી રોગથી મુક્ત કરે છે, તેમ દુઃખ રૂપી રોગના વધદય મી૦ શા. મ. દેશાઈ “દુઃખીને દીલાસા” નામના પુસ્તક રૂપ અકલેષથી દુઃખી માણસોના દુઃખ રૂપ રોગો મટાડવા સારૂ લગલગ ત્રણ વરસથી “ દુઃખીને દીલાસા ” એ પુસ્તક રૂપનું અકલેષ દુઃખીઓને આપી ઘણા દુઃખી માણસોનું દુઃખ રૂપી દર્દ દુર કરી શાંતી અપાવી હોય તો અમો સહેજ પણ અજ્ઞાન થઈશું નહીં. ” (અખબારે ઈસ્લામ.)

“ દીલાસાના લેખક જે પોતાની અસાધારણ ઉત્તમ શારીરિક માનસિક અને નૃત્યતીક શક્તિના ઉપયોગ પદ્ધતિ મેળવવામાં કરેલો અને તેમાંજ જીંદગી પસાર કરેલો તેઓ ખરેખર પદ્ધતિદાર બનતો. પરંતુ ગુર્જર પ્રજા દીલાસાના અભાર સુધીમાં પ્રગટ થયેલા ૫૧ ભાગથી બેનશીય રહેતો. તેટલાજ પ્રમાણમાં દરીદ્ર રહેતો. પરંતુ આ લેખક જે ઉમદા નેમ અને હેતુથી સાહિત્ય મારફતે પ્રજા સેવા સહ નીષ્ઠાથી પ્રમાણીકપણે ગુપચુપ કર્યા જાય છે અને નીષ્ઠામ વૃત્તિથી એટલે અદલાની આશા વીના પોતાની આખી જીંદગી ઉમદા લેખો લખવામાં પસાર કરે છે તેઓ પદ્ધતિના મદદ વીના પોતાનું કામ પડતું મુકે એ ખરેખર ગુજરાત તથા ગુજરાતી અને હિંદની કમનશીબી ગણી શકાય. ” (સાંજ વર્તમાન.)

“ જ્ઞાન કરવાની અનેક રીત છે, અને તે સર્વ જ્ઞાનમાં વિદ્યાદાન કૌથી ઉત્તમ છે. વિદ્યા વગરનાં માણસની પશુતુલ્ય ગણતરી થાય છે ત્યારે શ્રીમંત માણસો આ ભાષના નેક કામને મદદગાર થઈ થોડીક નકલો પોતાના હેતુ પ્રીતિમાં બહેન કે લાયકરીમાં મુકાવે તો તેના વર્ગ ધર્મ કરતાં વિદ્યાદાનનું પુણ્ય જરૂર હાસલ કરે. અમારી એટલા માટે જ્ઞાન કરવાની ઇચ્છા ધરાવનાર દરેક સંજ્ઞાને નમ્રતાપુર્વક વિનંતિ છે કે તેમણે આ દિલાસા પત્ર જેવાં, અને ઉત્તેજનાથે અમારી માગણી સ્વિકારવી. ” (કુરસદ.)

“ સાદી જીંદગીની શોક ” ફેશનની ફિસિમારી-માંટે અભિપ્રાય.

આ પુસ્તક એકવાર નહી પણ પાછું ને પાછું વાંચીને પાચન કરવાની તક લેવાનું પ્રજાના સઘળા વર્ગે ચુકવું જોઈતું નથી. ફેશનોને આ ચોપડીમાં ચાનકના જે ચાખકા મારેલા છે તેની અસર ગમે એવી ચામડી ઉપર થયા વગર રહેશે નહીં, એવું આ માફ આધીન મત

છે. મીં દેશાધનાં બધાં સંસાર સુખનાં પુસ્તકો એકવાર વાંચીને લાયખરીમાં મુકી મૂકવા જેવાં નથી, પણ વારંવાર રેફરન્સ તરીકે કરવા સારૂ દર વરસે એકવાર પાછાં વાંચી નોખવાં જોઈએ. જીંદગીની અનેક જાનલોને આસાનીથી પોહોંચી વળવાને જોઆ ઇતેન્નર હોય, જોઆ ફેશનના દેવને શરણુ થયા હોય તેઓએ આ પુસ્તક જરૂર એકવાર વાંચી જવાની અમો મજબુત ભલામણુ કર્યો છીએ. મીં શો. મ. દેશાધ, ફેશન શૈડ, નવસારા એ સરનામે લખવાથી પુસ્તક મળી શકશે. ” (પારસી સંસાર.)

“ મોંઘવારી સામે ટકી શકવાને અને જીખમરાથી, તંગીથી, કસજીથી, નાદારીથી, ગેર આબરૂથી, આફતો અને દુઃખ દરદોથી બચવાને અને પોતાનું તથા પોતાને આશરે પડેલાં કુટુંબીજનોનાં તથા પોતાના જનભાઈઓનાં તથા પોતાના દેશમધુઓ તથા બહેનોનાં જીવન ટકાવી રાખવાને જે જાણવા યોગ્ય છે તે ઉપદેશો પુસ્તકમાં સમાવ્યું છે. ” (સાંજ વર્તમાન.)

“ સાદી જીંદગી માટે એ ભાઈએ દરશાવેલા એ પુસ્તકમાંનાં વિચારો કોઈ પણ નિસંદેહ કબુલ કરી લે એવા સાદા મગર ચાનક રૂપી છે અને તે અમારા દરેક આલોકોને વાંચવાની અમારી ભલામણુ છે. ” (દીક્ષે આરામ.)

“ આ ચોપડી ગુજરાતી પુસ્તકોની હારમાળામાં પહેલવહેલીજ છે, અને તે લખવામાં શેડ દેશાધએ અતિપ્ય તકલીફ લીધેલી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. હમો આશા રાખીએ છીએ કે આવું એક અતિ અગત્યનું પુસ્તક દરેક પારસી કુટુંબે અવસ્ય ખરીદવું અને તે પોતાનાં ઉધરતાં બાળકોમાં જરૂર વંચાવવું, પુસ્તકની કિંમત તદન નામતી છે, અને તે તરફ બેવાયલી મહેનત તરફ જોનાં તે કાંઈ પણ કહેવાય નહીં. ” (ગુલશને-એદમ)

“ આવાં ઉમદા નશીયતના બોધદાયક પુસ્તકો મુખ્યધનાં દરેક કેળવણી ખાતાંમાં ઇનામ તરીકે છુટથી વહેંચીને ઉધરતા છોકરા—છોકરીઓને નશીયતના પાઠ ઉધરતી જીંદગીથી આપવા જોઈએ. જાહેર મંડળો અને લાયખરીઓમાં અને પરસ્પર મિત્ર-મંડળમાં ભેટ આપવાં જાઈએ અને એ રીતે એક લેખકના આવા ગ્રાંતીપાત્ર શ્રમને ખચીતજ ઉતેજન મળવું જોઈએ. ” (હિંદી—ગ્રાફીક.)

“ ફેશનની નકલ કરનારી પારસી કોમે આ પુસ્તકથી દુર રહેવું ન જોઈએ. આ પુસ્તકની કિંમત ખર્ચ વગર માત્ર રૂ. ૧૧ રાખી છે, તે આ વખતની મોંઘવારી જોનાં બહુજ સસ્તીજ કહેવાય. ” (જ્ઞાન વર્ધક.)

“ નામ સારે તો વારતાનું પુસ્તક છે, પણ અંદર ભારોભાર સાહિત્યની, ચાનક પકડવાની, નસીયતો લેવાની ઘણી ઘણી બાબતો ખુલ્લી કરવામાં આવી છે. દોહરા ને કવિતોથી દરેક પ્રકરણુ સજીગારેલું છે. ઇતિહાસના દાખલા દલીલોથી વંચનાર હિયર અસર કરવાને કર્તાએ એવાં વાક્યો વાપર્યાં છે કે ગમે એવાં છકેલ અચ્ચાંઓના મન પણ અદલાયા વગર રહેજ નહીં. ધર્મ ને નીતીના બોધ જોજગ ને લીટીએ લીટી સારા સારા આકારમાં ને સરળ સમજ પડી જાય એવી ભાષામાં આપેલી છે. મીં દેશાધના સંસારી પુસ્તકોમાં તેમજ એવજાના “ દુઃખીને દીલાસા ” ના આજ સુધી બહાર પડેલાં ૫૦ પુસ્તકોની તમામ ભાષા યાને જાંડણી શુધ્ધ ગુજરાતીમાં લખાયલી છે. મીં દેશાધ ખુણે પડી રહેલા એક લેખક છે. પણ તેવજાના પુસ્તકોને ઉતેજન આપવાની કામતી ફરજ છે. ” (જામે જમશેદ)

